

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

SBD

OCAK 2022, SAYI 29

E-ISSN: 2147-6152

P-ISSN: 2147-5717

30.01.2022

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

BİLİMSEL HAKEMLİ DERGİ

IGDIR UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

SCHOLARLY REFEREED JOURNAL

E-ISSN: 2147-6152

Yıl 11, Sayı 29

OCAK 2022

Yönetim / Management

Sahibi / Owner

Doç. Dr. Ahmet TAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK

İletişim Bilgileri / Contact Information

Adres / Address: Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şehit Bülent Yurtseven Kampüsü, Suveren, 76000, Iğdır

Telefon / Phone: 90 476 2230010

Faks / Fax: 90 476 2230017

Web Sayfası / Web Page:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/igdirsosbilder>

E-Posta / E-Mail: sosbilder@igdir.edu.tr

Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi üç aylık **bilimsel hakemli bir dergidir** ve Ocak, Mayıs, Ekim aylarında, yılda üç kez yayınlanmaktadır. Dergimiz; Sosyal Bilimler kapsamında değerlendirilen alanlara ait makalelere yer vermektedir.

Yayınlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden kesinlikle editörler sorumlu tutulamazlar. Makalelerde belirtilen görüşler, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nin görüşlerini yansıtmazlar. Dergide yayınlanan makalelerin tüm yayın hakları *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'ne aittir. Makalelerde, Araştırma ve Yayın Etiğine uyulmaktadır.

Dergimiz Academic Journals Database, ACAR İndeks, ASOS İndeks, CiteFactor, EBSCO Academic Search Complete, EBSCO Academic Search Ultimate, Genamics Journal Seek, Index Copernicus, ISAM İlahiyat Makaleler Veritabanı, J-Gate, Journal Index, Scientific Journal Services (SIS), Türk Eğitim İndeksi ve **Ulakbim TR Dizin** tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Yayın Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Abdülhakim TUĞLUK

Editör Yardımcıları / Second Editors

Doç. Dr. Nusret YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TEMİZ

Yabancı Dil Editörü

Dr. Feyza BULUT (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)

Türkçe Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Özkan CİĞA (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, TÜRKİYE)

Alan Editörleri

Dil, Edebiyat ve Sanat: Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE)

Eğitim Bilimleri: Dr. Öğr. Üyesi Banu ÖZKAN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, TÜRKİYE)

İktisadi ve İdari Bilimler: Prof. Dr. Ayfer GEDİKLİ (Düzce Üniversitesi, Düzce, TÜRKİYE)

Felsefe ve Din Bilimleri: Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, TÜRKİYE)

Sosyal ve Beşeri Bilimler: Doç. Dr. Habibe KAZANCIOĞLU (Trakya Üniversitesi, Edirne, TÜRKİYE)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Elgiz YILMAZ ALTUNTAŞ (Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ (Batman Üniversitesi, Batman, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mirpenç AKŞİT (İğdır Üniversitesi, İğdır, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mustafa Uğurlu ARSLAN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Serkan KÜNÜ (İğdır Üniversitesi, İğdır, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Yusuf ÖZKIR (İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE)

Dr. Hüseyin GÖÇMENLER (Hacettepe Üniversitesi, Ankara, TÜRKİYE)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Ahmet Cüneyt İssı (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Alfina Sibgatullina (Rusya Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Bahattin Çelik (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Beate Böhlendorf (Roma-German Merkez Müzesi)
Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevat Başaran (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal Aydoğan (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Galip Velio (Tetova Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacı Bayram Kaçmazoğlu (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan Taş (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Türk (Ardahan Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Güner (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Kaya (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan Bulut (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan Kutluer (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa Habıbbeyli (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan (Düzce Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmayıl Hacıyev (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Kenan Ziya Taş (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Könül Bünyadzade (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Prof. Dr. Muhsine Börekçi (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat Ali Karavelioğlu (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Yıldız (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Namık Açıkgöz (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim Yüzbaşıoğlu (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin Arslan (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Oktay Belli (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ö. Selçuk Emsen (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Mahir Alper (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Yılmaz (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep Gülşen (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Reha Saydan (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Rengin Ak (Kırklareli Üniversitesi)
Prof. Dr. Sabri Azgün (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Saliha Koday (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Savaş Yıldırım (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim Başar (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sema Buz (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Serhat Zaman (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda Yapraklı (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan Temurlenk (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Şadi Eren (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Şevki Özbilen (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Tevfik Şükrü Yapraklı (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncay Ögün (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Turhan Kaçar (Pamukkale Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

(Araştırma Makaleleri/Research Articles)

Ülfet DAĞ

İklim Değişikliği ve Küresel Isınmaya Dikkat Çekme Açısından İklim Kurgu Romanları: Kurbağa Adası ve Köpekli Çocuklar Gecesi'nin Karşılaştırmalı Analizi / Climate Fiction Novels For Drawing Attention to Climate Change and Global Warming: Comparative Analysis Of Kurbağa Adası and Köpekli Çocuklar Gecesi1-14

Elgiz YILMAZ ALTUNTAŞ-İrem ALTIPARMAK-Burcu SÜNGER-Ceren TÜNEL

Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bilgi ve Haber Kaynaklarına Ulaşmada Yeni Bir Risk Olan "İnfodemi" Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejileri / Communication Strategies Used in "Infodemic" Management, A New Risk Reaching Information and News Sources During The COVID-19 Pandemic Process15-27

H. Gamze DEMİREL

Fuzulî'nin Bazı Beyitlerinden Hareketle Bir Dönüşüm Yolculuğu Olarak (Ölmeden Önce) Ölme(K)/ Olma(K) / To Exist or to Die (Before Death) As a Transformation Journey With Reference to Some Couplets of Fuzuli28-35

İsmail KELEŞ-Erkan DURAR-Mustafa DURMUŞ

Koronavirüs (Covid-19) Salgın Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Stres Düzeylerini Etkileyen Faktörler / Factors Affecting The Perceived Stress Levels of University Students During The Coronavirus (COVID-19) Outbreak 36-48

Emine YILMAZ BOLAT-Serdarhan Musa TAŞKAYA

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sinetik Tekniği Hakkındaki Görüşleri / Preschool Teachers' Opinions on Synthetic Technique49-55

Mehmet Şahin YAVUZER

Namık Kemal'in İbret Gazetesindeki Yazılarında İstikbâl Tasavvuru / Namık Kemal's Imagination of Future in İbret Newspaper Writes.....56-72

Zeynep ŞAHİN

Türkiye’de Seçimlerin Cinsiyeti: Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Milletvekili Genel Seçimleri ve Kadın Temsili (1935-2018) / Gender of Elections in Turkey: Parliamentary General Elections and Women's Representation from The First Years of the Republic to The Present (1935-2018)..... 73-96

İsmail KUŞÇI

Kültürel Tevazu Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması İçin Bir Ön Çalışma / A Preliminary Study For The Adaptation Of The Cultural Humility Scale To Turkish.....97-109

Metin ELKATMIŞ-Mutluhan TANIK

Öğretmen Adaylarının “İletişim” Kavramına İlişkin Metaforik Alguları / Metaphorical Perceptions of Pre-Service Teacher Regarding The Concept of “Communication”110-133

Yunus EKİCİ

Dağlık Karabağ’da Ermeni İşgali (1988-1993) / Armenian Occupation of Nagorno-Karabakh (1988-1993).....134-144

Halis DEDE-Ali SEVDİ

Arap Grameri ve Edebiyatında أَمَّا بَعْدُ (Emmâ Ba‘d) İfadesi / The Concept of أَمَّا بَعْدُ (Emmâ ba‘d) in Arab Grammar and Literature.....145-158

Oğuz Han ÖZTAY

Sovyetler Birliği’nde Uygulanan Kollektivizasyon Politikaları ve Repressiya Döneminde Azerbaycan Basını (1930-1939) / Collectivization Policies Applied in The Soviet Union and The Azerbaijan Press in The Repressia Period (1930-1939).....159-171

Osman KARLANGIÇ

Bir Âlimin Fikir Dünyasından Yansıyanlar: Adana Ulemasından Kâfzade Yusuf İzzet Efendi / Reflected From a Scientist's World of Ideas: Kâfzade Yusuf Izzet Efendi From Adana Ulema172-188

(Çeviri-Translate)

Şeyhmus ÖYÜN-Ünsal TAZEGÜL

Selim Sırrı Tarcan’ın Decroly Kimdir? İsimli Yazısının Latin Harflerine Çevirisi / Translation of Selim Sırrı Tarcan's Work Who is Decroly? Into Latin Letters189-196

Yazar/Author
Ülfet DAĞ*

Makale Adı/Article Name

**İklim Değişikliği ve Küresel Isınmaya Dikkat Çekme Açısından İklim Kurgu Romanları:
Kurbağa Adası ve Köpekli Çocuklar Gecesi'nin Karşılaştırmalı Analizi**

*Climate Fiction Novels For Drawing Attention to Climate Change and Global Warming:
Comparative Analysis of Kurbağa Adası and Köpekli Çocuklar Gecesi*

ÖZ

İklim kurgu romanları özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir tür olarak tanımlandığı gibi bilimkurgu ve distopya gibi türlerin içinde de değerlendirilmektedir. İklim kurgu, iklim değişikliği farkındalığı yaratma, küresel ısınmanın yıkıcı etkilerini ve farkında olmadığımız değişimleri aktarma açısından önemli potansiyele sahiptir. Çalışma öncelikle iklim kurgunun kavram olarak ne anlama geldiği, diğer türlerle ilişkisi, sınırları ve çeşitliliğine odaklanmış ve bu türe mal edilen izleklerden hareketle *Kurbağa Adası* ve *Köpekli Çocuklar Gecesi*'ni karşılaştırmalı bir bakış açısıyla irdelemiştir. İklim kurgu eserleri, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın sonuçlarını gözler önüne sererken yakın geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. Selim Erdoğan'ın *Kurbağa Adası* isimli eseri İstanbul'dan hareketle konuya dikkat çekerken; Oya Baydar *Köpekli Çocuklar Gecesi*'nde aynı işlevi küresel ölçekte gerçekleştirir. Eserlerin 2019 yılında kaleme alınmış olması da bakış açıları noktasında öne çıkan bir işaret olarak değerlendirilebilir. Amacımız, bu romanlarda iklim değişikliğinin nasıl çerçevelendiğini keşfetmek, iklim değişikliğini yaşanmış bir deneyim olarak tanımlamak için şablonlar sağlayan temaları araştırmak ve geleceğin senaryolarının altında yatan beklentileri belirlemek ve anlamaktır. **Anahtar Kelimeler:** İklim kurgu, iklim değişikliği, küresel ısınma, ekosistem.

ABSTRACT

Climate fiction novels, especially since the second half of the 20th century, have been defined as a genre as well as being evaluated within genres such as science fiction and dystopia. Climate fiction has important potential to raise awareness of climate change, to convey the devastating effects of global warming and changes that we are not aware of. The study has primarily focused on what climate fiction means as a concept, its relationship with other genres, its boundaries and diversity, and examined *Kurbağa Adası* and *Köpekli Çocuklar Gecesi* with comparative method, based on the themes attributed to this genre. Climate fiction works make inferences for the near future while revealing the consequences of climate change and global warming. While *Kurbağa Adası* by Selim Erdogan draws attention to the subject with reference to Istanbul, Oya Baydar performs the same function on a global scale in *Köpekli Çocuklar Gecesi*. The fact that the works were written in 2019 is a sign that they look from the same perspective. Our aim is to explore how climate change is framed in these novels, to explore themes that provide templates for describing climate change as a lived experience, to identify and understand the expectations underlying future scenarios.

Keywords: Climate fiction, climate change, global warming, ecosystem.

Giriş

Doğa ile savaş hâlindeyiz, kazanırsak kaybedeceğiz.

Hubert Reeves

Yaşadığımız çağ, Dünya ve insanın her anlamda sınındığı bir çağdır. Depremler, tsunamiler, 2020 ve 2021 yıllarını kapsayan ve 2022 yılını da kapsayacağı öngörülen salgınla birlikte ülkemizde müsilaj (deniz salyası) ve orman yangınları gibi çevre felaketleri ile karşılaşmıştır. Bir taraftan bilinmezliğin yeni kapılarını açma heyecanı varken diğer taraftan var olanları kaybetme riski ile karşı karşıya kalınmıştır. Bilim ve teknolojiye ilerlerken bunlara ters orantılı şekilde hava, doğa ve sağlık yitirilmektedir. Dünya dışı gezegenlerde özellikle Mars'ta yaşam aramak, yeni yaşam alanları bulmaya çalışmak yakın geleceğe dair sona geldiğimiz ve dünyamızı tükettiğimiz göstergesidir. Kayıp cennet arayışı farkında olmadan elimizdeki cehenneme çevirmeye sebebiyet vermektedir. Bilimkurgu romanlarında okunan, filmlerinde izlenen durumlara ve olaylara birebir tanıklık edilmektedir. Bu durum ve olaylardan biri de iklim değişikliğidir. İklim değişikliği artık nükleer yıkımı gölgede bırakarak kıyamet senaryolarının ve distopyaların itici gücü olmuştur. Bu bağlamda iklim kurgu romanları Dünya'nın içinde bulunduğu durumu küresel ısınma ve iklim değişiklikleri bakış açısından sunup durum analizi yaparken farkındalık yaratmak açısından da uyarı metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu spotları, çevre örgütlerinin raporları, çeşitli eylemler çevremizi ve doğamızı korumak için bundan sonra neler yapabileceğimize dair uyarılar içermektedir. Yaşamın ve varoluşun en yakın tanığı olarak edebiyat da iklim kurgu romanları ile bu farkındalığa katkı sağlamaktadır.

Günümüzde mevsimlerin değişmesi, aynı günde dört mevsimin birlikte yaşanması, aynı coğrafya içerisinde bazı bölgelerde kuraklık varken bazılarında sellerin olması, göllerin kuruması, ormanların yanması gibi dikkat çeken bazı noktalar doğanın serzenişi olarak görünebilir. Aşırı sıcaklar nedeniyle su kaynaklarının kuruması, dörtte üçü su olan Dünya'nın dengesini bozarken anatomik olarak üçte ikisi su olan insanın yani mikro dünyanın yaşamını kesintiye uğratmaktadır. Sıcaklık, kuraklık, sel, heyelan, orman yangınları, bitki ve hayvan türlerinin yok olması kozmosun kaosa sürüklendiğinin alametidir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta mitlerdeki gibi kaosun tekrar kozmosa dönüşüp dönüşmeyeceğidir çünkü mitlerde kıyamet bir temizlenmedir ve yeniden doğuşun zeminini hazırlar. Bu açıdan düşünüldüğünde, iklim kurgu romanları kaosa sürüklenen bir evrenin portresini çizerken yeni bir başlangıç olup olmayacağı sorusuna cevabın ucu açık kalmaktadır.

Dünya edebiyatında iklim kurguya dair edebî eserlere çokça rastlanmaktadır. İklim değişikliğinin yukarıda da bahsettiğimiz olumsuz sonuçlarına maruz kalan Türkiye'de bu tür eserlerin kaleme alınması önem arz eder. Selim Erdoğan ve Oya Baydar'ın 2019 yılında kaleme aldıkları, küresel ısınma ve iklim değişikliğine dikkat çeken eserler Türk edebiyatında bu türe örnek teşkil etmektedir. Bir sonraki başlıkta iklim kurgu romanlarının fonksiyonu ve iklim değişikliğine dair farkındalık uyandırması söz konusu eserler üzerinden karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirme yapılacağı için öncelikle iklim kurgu hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. İklim Kurgunun Tanımı, Gelişimi ve Edebiyattaki Yeri

*Son ırmak kurduğunda, son ağaç kesildiğinde
ve son balık tutulduğunda; beyaz adam,
paranın yenmeyecek bir şey olduğunu anlayacak.
Kızılderili Atasözü*

Edebî tür olarak ortaya çıkan iklim kurgu, iklimsel olarak değişen bir dünyadaki hikâyeleri betimleyerek bu tür kurgusal gelecekte insan deneyimini ilişkin veriler sunar. İklim kurgunun güçlü etkisi, iklim değişikliğini insanlaştırmaktır. Söz konusu insanlaştırma, iklim değişikliğini

daha kişisel bir şekilde hissetmeye, tatmaya, koklamaya ve düşünmeye olanak tanır. Yani bu hikâyeler okurun, kendi insanlıkları içinde geleceğin hayali koşullarında görmesini sağlar. Bu koşullar arasında duygusal, felsefi, entelektüel ve manevi durumlardan da yararlanır. (Milkoreit, 2016: 171). Sadece iklimsel olarak değişimleri değil, iklim değişikliği ile mücadele sürecindeki karakterleri, toplulukları, toplumları ve temelden değişen dünya imajlarını konu edinir. Böylelikle iklim kurguyla beraber popüler kültürü tüketmek bireysellikten ziyade toplumsal bir hâle gelir (Milkoreit, 2017, s. 5-6).

İklim kurgu tamamen yeni bir kavram olmamakla beraber 1880'lerde Jules Verne'in eserlerinde de göze çarpmaktadır. Ancak insan kaynaklı değişim teması 20. yüzyıla kadar edebiyata pek konu olmamıştır. 1960'lardan itibaren İngiliz yazar J.G. Ballard'ın *The Wind From Nowhere* (1961), *Boğulmuş Dünya* (1962) ve *Kristal Dünya* (1966) eserleri iklimsel yıkımın sürecini ve sonrasını ele alarak çevresel kıyamet anlatısına öncelik etmiştir. Halkın iklim değişikliği konusuna farkındalığı arttıkça bu temanın popülaritesi de artmıştır (Ullrich, 2015). Türle ilgili eserler verilmiş olsa da türün ismi daha sonra ortaya çıkmıştır. Yazar ve iklim aktivisti Dan Bloom 2007 yılında iklim kurgu ifadesi yerine kısaltılmış hâli olan "cli-fi" (climate fiction) terimini ortaya atar. Bu kullanım "science fiction"ın (bilim –kurgu) kısaltılmış hâli "sci-fi"ye öykündüğünü göstermektedir. Ancak Bloom, yeni bir tür tanımlamadığını hatta tanımlamaya çalışmadığını dile getirmiştir. Yaptığı şeyin daha çok küresel ısınma konusunda farkındalığı artırmak için akılda kalıcı bir kelime bulmak olduğunu ifade etmiştir. Margaret Atwood'un 2012 yılında attığı bir tweetinde cli-fi terimini kullanmasıyla tür, daha çok tanınır. İklim kurgu yaygınlaştıkça da yayıncılar ve eleştirmenler onu yeni bir kategori olarak görmeye başlamışlardır. Bu bağlamda iklim kurgu sosyal medyanın gücüyle modern edebî bir fenomene ve ayrı bir türe dönüşmüştür. (Ullrich, 2015; Irr, 2017: 1; Whiteley, Chiang ve Einsiedel, 2016: 29) Eleştirmenler 2000'li yıllarla birlikte düzenli olarak iklim kurguya atıfta bulunmaya başlamışlardır. İklim kurgu anlatıları sıkça şiddetli iklim değişikliğinin insan yaşamı ve algıları üzerindeki etkisi, gezegenin geçmişi, bugünü ve yakın geleceği üzerine hayal etme çabalarıyla karakterize edilir (Irr, 2017: 1).

İklim değişikliği olmadan ya da adı konulmadan önce iklim kurgunun var olduğunu hâlihazırda belirtmiştik. Yirminci yüzyılın sonuna kadar devam eden erken bir evrede, çoğu iklim kurgunun bilimkurgu türü içinde olduğu görülmüştür. Öte yandan milenyumdan bu yana edebî bir tema olarak iklim değişikliği farkındalığı artmış ve Margaret Atwood, Jeanette Winterson, Ian McEwan ve Barbara Kingsolver gibi romancıların dikkatini çekmiştir (Clarke, 2013: 7-8). Son zamanlarda iklim kurgu terimi popüler basın tarafından da benimsenmiş ve bu gelişen türle ilgili hikâyeler "The New York Times", "Guardian" gibi çeşitli medya kuruluşlarında görünmeye başlanmıştır. Hatta "The New York Times", "iklim kurgu, iklim değişikliğine nasıl tepki verdiğimizizi etkiler mi?" sorusunu soran bir tartışma sayfası oluşturarak yazarları ve iklim değişikliği aktivistlerini benzer şekilde yorum yapmaya ve tartışmaya davet etmiştir. Bazıları, çalışmaları iklim değişikliğine ilişkin endişeleri yansıtmak için katalizör olarak görürken diğerleri ise halkı harekete geçirmeye motive etmek için bir yol olarak değerlendirmiştir. (Whiteley vd. 2016: 29).

İklim kurgunun edebiyat içerisindeki görünürlüğü bu şekilde ortaya çıkarken kurgu olarak beslendiği kaynaklar da farklılık arz eder. İklim değişikliğinin sonuçlarını araştıran roman ve hikâyelerin önem kazanmasıyla gerilimden bilimkurguya kadar diğer türlerle özdeşleşen bir fenomen olarak görülmektedir (Herold, Farzin ve Gaines, 2016: 609). İklim kurguyu bir tür olarak kabul edenlerin aksine Johns-Pudra tam bir tür olarak kabul etmez ve iklim kurguyu, "iklim değişikliği kurgusu" olarak isimlendirir. İklim değişikliği kurgusunun iklim kurgu olarak lanse edilerek başlı başına bir tür olarak kurgulandığını belirtir. Aksine iklim değişikliğini birçok türde, örneğin bilimde bulunan bir konu olarak tanımlamanın daha doğru olduğunu savunur. İklim kurgu, distopya, fantastik, gerilim hatta romantizm ve ana akım yazarlar tarafından tercih edilen psikolojik karakter çalışmaları gibi türlerle ilişkilidir. Başka bir deyişle iklim değişikliği

kurgusunun bir tür değil önemli bir kategori olarak modern edebiyat ve yayıncılık fenomeni olduğunu dile getirir. Aynı zamanda bu tarz romanlar fütüristik, distopik ve/veya kıyamet sonrası ortamın bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Romanlarda iklim değişikliği yalnızca içsel ya da psikolojik bir sorun değil aynı zamanda dışsal bir sorun olarak da tasvir edilir. Genellikle teknolojiye aşırı bağımlılık, ekonomik istikrarsızlık, artan sosyal bölünme dâhil olmak üzere genel bir çöküşün parçası olarak ortaya çıkar. Bu tür romanlarda iklim değişikliğinin psikolojik ve politik sorunlarıyla birlikte duygusal ve zihinsel durumları da aktarılır. Bununla birlikte bu romanlarda hayatta kalmanın zorluğu da baskın bir tema hâline gelir. (Johns-Putra, 2016: 267-269). 1960'larda başlayan iklim değişikliği üzerine yazılmış çeşitli romanların bilimkurgu olarak kabul edilebileceğini, ancak yakın tarihli iklim kurgunun gerilim ve distopya dâhil olmak üzere çeşitli tür kategorilerine girdiğini ileri sürmektedirler (Whiteley vd., 2016: 29). Eski iklim hikâyeleri, ısınmadan ziyade sel ve buzul ile ilgilidir, iklim bilime uzaktır. Çağdaş iklim kurgu ise iklim bilime fazlasıyla yakındır ve antropojenik ısınma ile ilgilidir (Milner ve Burgman, 2018: 26). Bu görüşlerden hareketle ilk iklim kurguların bilimkurgu hikâyelerinin çeşitli tür kategorilerine girdiğini söyleyebiliriz.

Hughes ve Wheeler, iklim kurgu demeyi tercih etmiş ve onlara göre son birkaç yılda iklim değişikliğine karşı tepkiler bu terimi türetmiştir. İklim kurgu, iklim değişikliği konusunu ve bununla ilişkili çevresel sonuçları merkezi olarak ele alırken, bunun yanı sıra distopik hayal gücünün merkezinde yer alan insanın doğal dünyayla ilişkisini de konu edinir. Böylelikle iklim değişikliği söz konusu olunca eko-distopya da gündeme gelmiştir. Birçok eko-distopyada, teknolojik ilerleme hem doğadan uzaklaşma hem de doğaya doğru bir hareket anlamına gelir (bu durum vahşi olarak doğadan uzaklaşma ancak bahçe olarak doğaya doğru, kentsel mekân veya teknolojik olarak inşa edilmiş, tasarlanmış bir doğa, yapay yaşam formlarına erişme anlamına gelir). Yapay zeka, sibernetik, sanal gerçeklik ve genetik mühendisliği konularını işleyen eserler ve filmler, türlerin yok olmasına yol açan büyük ölçekli ekolojik süreçlerin değişikliği (küresel ısınma) ile ilgili endişeleri ifade eder. Tüm bu eser ve filmler, çevresel zorluklarda insanın sorumlu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ballard dahil yazarların hepsi ekolojik bir felaketten derinden etkilendiğimizi ve çevreyi değiştirdiğimizi vurgular. Çevrenin olumsuz değişimi bitki ve hayvan yaşamını yok ederken aynı zamanda insanlığın potansiyel yıkımını da beraberinde getirir (2013: 3-4). Eserlerde ve filmlerde çevre sorunlarında insanın sorumlu olarak görülmesi tartışma konusu olabilir. Eser ve filmler kurgusal olduklarından, insanın çevre sorunlarından sorumlu olduğu iddiasını taşımaktadırlar.

İklim kurgu bağımsız bir tür olarak değil spekülasyon kurgu, afet filmleri, İncil metinleri, ütopyalar, distopyalar ve kıyamet vizyonları gibi anlatılarla birlikte de tanımlanmaktadır. Bunlar iklim değişikliğinin çeşitli anlamlarının formüle edildiği ve tartışıldığı mecralardır (Fiskio, 2012: 13) Ullrich'e göre (2015) son bin yıllık süreçte iklim kurgu, bilimkurgunun bir alt türü olarak evrilmiştir. Geleneksel bilimkurgudan farkı, hikâyelerin nadiren hayali teknoloji ya da uzak gezegenlerde geçmesidir. Bunun yerine ana tema tamamen Dünya'dır. Dünyadaki kirlilik, yükselen deniz seviyeleri ve küresel ısınmanın insan uygarlığı üzerindeki etkisi konu edinilir. Böylelikle edebiyat, küresel ısınmaya yönelik kolektif çabayı mümkün kılan değerli bir araç olarak özellikle filmlerde ve televizyon dizilerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Christopher Nolan'ın *Yıldızlararası* (2014) filmi Amerika orta batısının bir toz çanağına dönüşmesini resmeder. *Yarıdan Sonra* (2004) kasırgaların haritadan sildiği Los Angeles, karlar altında kalan Yeni Delhi, devasa dolu yağmuruna tutulmuş Tokyo ve dev dalgaların tehdidinde olan New York'u beyaz perdeye taşır. *Buz Devri* de (2002-2016) animasyon olarak iklim ve değişimlerinin anlatıldığı animasyon film serisidir. Bu örnekler farkında olmadan iklim değişikliği ile Dünya'nın yaşanılmaz bir yer olacağına dair algı oluştururken, insanları yaşamak için başka bir gezegen bulmaya yöneltmektedir.

1.2. İklim Kurgunun İçeriğine Dair

21. yüzyılda Margaret Atwood, Paolo Bacigalupi, Michael Crichton, Ian McEwan, Barbara Kingsolver, Ursula Le Guin, Lydia Millet, David Mitchell, Ruth Ozeki, Nathaniel Rich, Kim Stanley Robinson, Leslie Marmon Silko ve Marcel Theroux gibi yazarlar bu yeni türün nedenlerini, etkilerini ve duygularını hayal etme çabalarına katkıda bulunmuştur. Rachel Carson, Ernest Callenbach ve J. G. Ballard gibi bazı öncülerin eserleri romanın bu yeni türü için bir ilham kaynağı olmuştur. İklim kurgu, Dünya'nın ikliminde dramatik bir değişikliği, bu etkilere uyum sağlamayı ve bu etkileri hafifletmek isteyen bir popülasyonun kullanabileceği seçeneklere ilişkin bir vizyon sunar. Modern ve mevcut koşullara uygun yeni anlatılar yaratırken daha çok ulusal, ataerkil ve insan merkezli eğilimlerin kalıcılığını vurgular. Öncülerin kullandığı motifler dünyanın ihtiyaçlarına göre güncellenmiş ve 21. yüzyılda iklim kurgu yazarları daha çok merkezi figürler ve ruh hâlini yansıtmayı denemişlerdir. Bu çabalarla birlikte iklim değişikliği aktivizmi, spekülasyon kurgu ve bilimkurguyu iklim kurgu şemsiyesi altında toplamıştır. Tür bağlamında sınırlarla boğuşa da romancılar yeniliğe, deneylere ve yaratıcılığa önem vermişlerdir. İklimi içeren çabalar insanlığın ve gezegenin söz konusu durumlardan sağ çıkabileceği beklentisi etrafında birleşmektedir (Irr, 2017: 1).

Bu tür bir kurguda, iklim değişikliği yaratıcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Genellikle modern ya da çok yakın bir geleceğe sahip olan bazı romanlarda, iklim değişikliği bireylerin politik, etik ve hatta psikolojik bir sorun olarak katılımını gerektiren bir olgudur. Örneğin iklim değişikliği, bilim adamları için karmaşık çözümler getiren karmaşık bir siyasi sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Johns-Putra, 2016, s.269). Hem iklim bilimi hem de iklim kurgusu, olabilecek ya da olamayacak gelecek senaryoları geliştirirken, iklim riskini daha kolay algılanabilir, anlaşılabilir kılar ve somut şekillerde hayal ettirir. İklim kurgu türü, bilimkurgu olmamasına rağmen, bu tür anlatıları içermekten fazlasını yapar. Kurgu ve kurgusal olmayan unsurları karıştıran melez formatları da kapsar. Aslında, kurgu ve kurgusal olmayan unsurların karıştırılması, çevresel, ekonomik ve toplumsal riskleri konu edinen metinlerde yaygın bir şekilde görülmektedir. İklim kurgu, antropojenik iklim değişikliği ile bağlantılıdır. Yelpazenin diğer ucunda iklim değişikliği üzerine kurgusal öğeler içeren, giderek artan sayıda popüler bilim kitapları bulunmaktadır. Bilimsel projeksiyonlar okurlar için daha somuttur. İklim değişikliği anlatımı, hızla değişen bir gezegene tepki veren, onunla etkileşime giren ve sürekli değişim hâlinde olan yeni bir olgudur (Mossner, 2017: 129-133).

Geçtiğimiz on yılda iklim değişikliğinin medeniyet sona erdirebilecek riskler oluşturması konusunda güçlü bir fikir birliği söz konusudur. Bunun için kıyamet veya Orwellvari kâbus gibi çeşitli tanımlamalar yapılmış ve buna karşı güçlü bir kültürel tepki gelişmiştir. Öncelikle mevcut iklim krizinin tetiklendiği bu tür yazıların kökeni; Hıristiyanlığın yaratılış kitabındaki tufan hikâyesi gibi mitlerde ve mesellerde olduğu kadar, nükleer soykırımdan esinlenen bilim ve spekülasyon kurguda vardır. İklim kurgu, kurgusal anlatı yoluyla bireysel ve toplumsal perspektifler aracılığıyla dramatik toplumsal değişimi gösteren çoğunlukla da bilimsel ve politik söylemlere verilen kültürel bir yanıt olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda iklim kurgu sadece iklim değişikliğini ele almaz aynı zamanda stres ve değişim durumları altındaki potansiyel ve karmaşık insan tepkilerini de araştırır (Whiteley vd., 2016: 28-31).

İklim değişikliği romanları, iklim değişikliğini nasıl inşa eder? Romanlar, iklim değişikliği sorunlarını inceler, bireysel ve toplumsal yaşamlar aracılığıyla toplumdaki kargaşayı görünür kılar ve küresel iklim ile ilgili zorlukları yerel ve evrensel boyutta resmeder. Romanların hiçbirinde sorunlar tam veya tatmin edici bir şekilde çözümlenmez. Mutlu sonla bitmez ancak hayatta kalma devam eder. İklim kurgu romanları, iklim değişikliğinin birçok anlamını ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Hikâyeler, küresel felaket sorunu ve beraberindeki bazı "beceriksiz çözümler" veya kötü sorunlarla başa çıkmanın yolları hakkındaki varsayımları ve inançları tasvir

eder. Ayrıca bilimkurgu olarak da alternatif gerçeklerin olabileceği bir tür kaçış yolu sunar. Okurların daha önce düşünmedikleri kavram veya senaryoların daha fazla farkına varmalarını sağlar (Whiteley vd. 2016: 34).

İklim kurgu romanlarında yazar, edebî eser aracılığıyla, çevre sorunlarını gündeme getirir, bu sorunların ortaya çıkışının sebeplerini belirlemeye çalışır ve çözüm yolları sunar. “Böylece yazar, okura çevre bilinci kazandırma amacına bir adım daha yaklaşır” (Topcu ve Polat, 2018: 170-171). Böylelikle iklim kurgu romanlarının iki misyonu ortaya çıkmaktadır: İlki, mevcut iklim koşulları ve bunların yol açtığı sosyal, psikolojik ve ekonomik durumları yansıtmaktır. İkincisi, edebiyatın iklim ve çevre sorunlarına karşı duyarlılığını göstermektir.

2. Kurbağa Adası ve Köpekli Çocuklar Gecesi’nde İklimin Kurgusu

Doğa insan olmadan da yaşar;

ama insan doğa yok olduktan sonra yaşayamaz.

Paul Ehrlich

İklim değişikliği, korkunç bir gezegen geleceği çizen bilim toplulukları, rekabet hâlinde çözüm sunan politika toplulukları ve medyaya kadar geniş çeşitlilikte bir kesişme alanı yaratır. Bu nedenle kültürel bir kavram olarak iklim değişikliği, bilimsel bir projeksiyondan ziyade yaşanmış bir deneyim ve ütopyik çözümlerden çok, zorlukları gösteren durum hâline gelmektedir. İklim kurgu romanları iklim değişikliği ile değişen bağlamlar altında yaşamının daha gerçekçi senaryolarını gözler önüne serer (Trexler, 2015: 234). İklim değişikliği ile ilgili deneyimler küresel sorunların farklı yönlerinin altını çizerek diğer yerelleri ve kültürleri yansıtan hikâyeleri ortaya çıkarır. Bu hikâyelerin odak noktası yaşamak, hayatta kalmak, yeni hayallerin tartışılması ve dünyanın yeniden tasarlanabilir olmasıdır (Whiteley vd. 2016: 35). Ancak tüm bu tahayyüller distopik perspektiften yola çıkılarak kurulmaktadır.

Kurbağa Adası’nın yazarı Selim Erdoğan eserini bir İstanbul distopyası şeklinde tanımlar. Yazar İstanbul’dan hareketle dünyanın sonuna dair uyarılar içeren eserini iklim değişikliği üzerine kurgulamıştır. Bu iklim değişikliğinde dikkat çeken sıcaklık ve aşırı yağmur yağmasıdır. İklim değişikliği ve doğanın yapısının bozulması insan ilişkileri ve sosyal yapının bozulmasını da beraberinde getirir. Enerji mühendisi Ozan, eşi Sibel ve kızı Mina ile İstanbul’un gözde semtlerinden birinde yaşamaktadır. Büyük İstanbul depremi çoktan yaşanmış, şehir kum fırtınalarının ve aşırı sıcaklığın esiri hâline gelmiştir. Bu sorunlarla mücadele etmek için çeşitli teknolojik makineler üretilmiştir. Tüm bu iklim olaylarının yanı sıra demografik yapı da ziyadesiyle değişmiştir. Ozan’ın kardeşi Nevit, abisine Cambridge’de iklim değişikliği üzerine yapılmış bir araştırmanın raporlarını sunar ve az zamanları kaldığını, İstanbul’un da içinde bulunduğu toprakların sıcaklık tehlikesi içinde bulunduğunu söyler. Nevit, tüm bu doğa olaylarından kaçmak için İtalyan Alplerinde Livignio isimli yerden kendi ve ailesi için yerleşim yeri satın almıştır. Ancak Ozan içinde bulunduğu durumu kabul etmez ve kardeşinin teklifini reddeder. Daha sonra hem eşi hem de işi ile ilgili sorunlar yaşamaya başlar ve bunun sonucunda eşi onu terk ederek arkadaşının cemaatine girer ve kızıyla cemaat evinde yaşamaya başlar. Bir süre sonra cemaat Sibel ve kızının Ozan’ı görmesini dahi engeller. Ozan’ın kızını cemaatten kaçırmak istemesiyle İstanbul’da şiddetli sıcaklık ve yangınların başlaması bunun akabinde elektriklerin kesilmesiyle oluşan çaresizlik ve insanların şehri terk etmek için yola düşüp trafiğin felç olması aynı zamana denk gelir. Ozan, karısı ve kızını cemaatin elinden kurtararak diğer insanlar gibi İstanbul’u terk etmek ister. Kardeşi Nevit’in yanına İtalya’ya gitmeye karar verir. Nevit ona yeni bir jetin kalkacağını ona yetişmesini salık verse de yaşanan yoğunluk ve izdihamdan ötürü Ozan ve ailesi büyük bir sıkıntı yaşadıkdan sonra son anda jete yetişirler. Jetin havalanmasıyla tüm yaşadıklarını geride bırakırlar.

Eserde iklim değişikliğinin kişinin psikolojisine, aile yaşamına, sosyal ilişkilerine, aynı zamanda demografik yapıya nasıl etki ettiği gözlemlenebilir. Ayrıca yazar her ne kadar İstanbul distopyası kaleme alsada geniş ölçekte tüm dünyayı ilgilendiren bir iklim değişikliğinin sonuçlarına atıfta bulunmaktadır. Kurguda küresel iklim değişikliğinin sonuçları makro boyuttan mikro boyuta indirgenerek çok kültürlü bir ortam olan İstanbul üzerinden sunulmaktadır. İstanbul tüm dünyanın bir yansıması gibidir.

Oya Baydar'ın *Köpekli Çocuklar Gecesi* isimli eseri, iklim değişikliğini bir bilim adamının gözünden, deneyimlerinden ve yaşantısından hareketle okura sunarak yeni bir tufan miti yaratır. Olaylar, yaşanan küresel tufan, sonrası ve geri dönüşlerle birlikte iki farklı zaman diliminde geçmektedir. Botanikçi bir kadının, endemik bitki araştırmaları ve bunlarla ilgili düzenlenen konferanslarda tanıştığı Adam ile yaşadığı belirsiz ilişki, ardından küresel felaketle birlikte oğlunu arama çabaları en nihayetinde selin ardından Adam'ı bulmasıyla ikisinin birlikte ölümüne yatması eserin olay örgüsüdür. Eserde, iklim değişikliği beraberinde kuraklık ve bunun sonuçları, aile ilişkileri, demografik yapıyla birlikte göç, işsizlik ve savaşları getirmektedir. Yazar, iklim değişikliği ve sonuçlarının panoramasını çizerken bu sorunun çözüm yollarını da sunmaktadır. Yapılan protestolar, düzenlenen kongreler ve panellerle birlikte iklimin sebep olduğu göç ve göçmenlerin durumunu da tartışmaktadır. Aslında anlatılan şeyler bu dünyanın dışında gibi görünmektedir: "Buzdağlarının erimekte olduğu Kuzey Kutbu çevresi ile şimdilik en kuzeydeki birkaç ülke hariç, dünya sıcaktan, kuraklıktan bunalıyordu. Afrika'da, Uzak Asya'da, altyapıları zayıf yoksul ülkelerde önce hayvanlar sonra da insanlar açlıktan, susuzluktan ölmeye başlamışlardı" (Baydar, 2019: 143). Anlatılanlar şu an içinde bulunduğumuz durumdan uzak gibi görünse de aslında tanıdık bir Dünya resmedilmektedir.

İki eserin iklim kurgulamasında ilk bakışta sıcaklık karşımıza çıkmaktadır. Kurbağa Adası, 21. yüzyılın son çeyreğinde küresel ısınmanın zirvede olduğu ve kum fırtınalarının yaşandığı bir zaman diliminde geçer. İçinde bulunulan durum için bilim çevreleri farklı değerlendirmeler yapar. Cambridge küresel felaketin geldiğini haber verircesine Güneş Döngüleri Üzerine isimli bir rapor yayınlar. Rapora göre Güneş'in hareketleri artık gözlemlenemez hâle gelmiştir, bu durum da ısınmaya başladığına işaret etmektedir. Böylelikle Dünya'daki sıcaklığın artışı ve alınan önlemlere rağmen herhangi bir düzelmeye olmaması da tamamen Güneş kaynaklıdır. Ana akım bilim çevreleri ise Cambridge'dan farklı bir yorumlamada bulunur:

Kötüye gidişin hızı önce azalacak sonra bir süre durağanlık yaşanacak, iklim dengelerinin insan etkisinden olabildiğince arındırılmış hâline geçiş aşamada görülecekti. Bilim insanlarına göre dünya son elli yıldır ikinci aşamadaydı. Bundan sonra iyiye gidiş her an beklenebilirdi. Kimine göreyse bu ikinci aşama öngörüldüğünden uzun sürmüş, yirmi yıl kadar gecikmişti. Bazı çevrelerce sera gazı salınımına neden olan faaliyetlerin denetim dışı bölgelerde devam ettiğini iddia ediyorlardı (Erdoğan, 2019: 35).

Eserin başkahramanı Ozan söz konusu olan denetimden ne kast edildiğini tam olarak anlayamaz çünkü böyle bir denetime tanıklık etmemiştir. Sera gazı üreten teknolojinin geride kaldığını artık yenilenebilir enerjinin ön plana çıktığını dile getirir. Zaten kendisi de bu alanda çalışan bir enerji mühendisidir. Onun şu sözleri Dünya'nın gelecekteki resmini çizer niteliktedir: "Hızlı tren hatlarındaki yaygınlık ve sert atmosfer koşulları, uçakları, ancak atmosfer dışından kıtalar arası ulaşım aracı olarak kullanır hâle getirmiş, toplam hava trafiğini bir önceki yüzyıla göre önemli ölçüde azaltmıştı. Dünya doğal ısı dengesine er geç kavuşacak, rüzgâr kalkanları sökülüp atılacaktır" (Erdoğan, 2019: 36). Ozan'ın sözlerinden anlaşılacağı üzere eserde bahsi geçen Dünya bilim ve teknikte ileridedir. Bu durumu günümüzle bağdaştırabiliriz. Öyle ki karayolunda artan trafik için yol, köprü, yeni düzenlemeler vb. önlemler yetersiz kaldığından artık uçan araba prototiplerine her geçen gün bir yenisi eklenmektedir. Bunun yanı sıra Jeff Bezos, Elon Musk'ın uzay seyahatlerini başlatma girişimlerini gerçekleştiren ilk kişi Richard Branson ve ardından Jeff Bezos olmuştur. Yakın tarihte insanlığı hava trafiği ve uzaya yapılacak yolculuklar

beklemektedir. Her ne kadar iyimser bir tablo gibi görülse de bu tablo tersten okunduğunda egzoz salınımları, kullanılan yakıtlar, araçların devinimlerin çeşitli atmosferik değişimleri beraberinde getireceği algısı yanlış olmayacaktır. Hatta William Cobbett'in sanayileşen, gürültülü ve kirli hâle dönmüşen 19.yüzyıl Londra'sı için kullandığı "The Great Wen" (Büyük Ur) ifadesi artık tüm Dünya'yı betimlemek için kullanılabilir. Eserde bilinebilen tarih itibariyle 2080'li yaşlarında olan Dünya'da ısı dengesinin bozulması ve rüzgâr kalkanları olması buna işaret etmektedir. Yazar bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle çeşitli iklim değişikliklerinin olacağını haber vermektedir. Filozof Alfred N. Whitehead, bilim, teknoloji ve iklim değişikliği ilişkisini yaşamın hızlanması perspektifinde değerlendirir. Batı'daki yaşamın ilerlemesinin çok hızlı olduğunu ve çoğu bireyin geçmişiyile hiçbir paralellik bulunmayan yeni durumlarla yüzleşeceğini söylemiştir. O zamandan beri derin ve yakın dönüşüm söylemleri azalmazken hızlı dönüşüm algısı, buna eşlik eden duygu yapısı, en son iklim değişikliğinin ortaya çıkması ve antroposen söylemlerin popülerleşmesi birçok kez değişmiştir. Bu dönüşüm, iklim kurgunun son zamanlardaki yükselişiyile kendini göstermektedir. İklim kurgunun kanıtlağığı şey, insanın ihmali ve kayıtsızlığının neden olduğu iklim bozulmalarının gezegenimizi etkisi altına almasıdır. Dünya daha iyi bir geleceğe doğru istikrarlı bir şekilde yürümek yerine bir iklim uçurumuna doğru ilerlemektedir (Jensen, 2018: 189). Kumar bu sorunun temelinde yatan nedeni şu şekilde açıklar: "Eğer bilim ve teknoloji belirgin şekilde öndeydiler ise, entropinin, dünyada düzensizliğe ve yıkıma sürüklenişin araçları olarak öndeydiler" (2006: 627). Stableford bu görüşü ekolojik mistisizm kavramı ile destekler ve bu bağlamda kirlilik ekolojik bir günahdır. Distopyada ekolojik mistisizm bilimle birleşmiş ve romansların, hicivlerin merkezindeki felaket imgeleri ve endişeler, bilimin gelişimine negatif bir yön çizmiştir (2018: 365).

*Köpekli Çocuklar Gecesi'*nde göze ilk çarpan doğa olayı da sıcaklıktır. Kurumuş dereler, eriyen buzullar ve kuraklık... Ancak eser, selden kurtulmuş bir kadının mücadelesi ile başlar. Eserin sonuna doğru yaşanan sıcaklık ve on yıl süren kuraklıktan sonra bir umut olarak başlayan yağmurun da tıpkı sıcaklık gibi dengesinin bozulmasıyla sele dönüşmesi küresel tufana sebep olmuştur. Ülkenin batısı sular altında kalmış, nehirler taşmış ve canlı cansız her şeyi önüne katıp götürmüştür. Eserin anlatıcısı konumundaki kadın yaşanan durumun nedeni ve sonuçları üzerine şöyle bir değerlendirmede bulunur:

Tufanın onlarca yıldır uyarılan, beklenen, korkulan çevre felaketi mi yoksa bir süredir siber savaşı sürdüren süper güçlerin ekolojik silah denemelerinde yaşanan bir tersliğin, bir teknik arızanın sonucu mu olduğu bilinmiyordu. Yağmurları savaşan bloklardan birinin tetiklediği, sonra suyu nasıl geri çekeceğini bilemeyen büyücü çırağı misali, hem kendinin hem de dünyanın sonunu hazırladığı söyleniyordu. İnanılabilecek hiçbir kaynak, hiçbir güvenilir veri yoktu. Gerçekler sansürleniyor, çarpıtılıyor, haktan gizleniyor, bilgi kirliliği paniği daha da artırıyor (Baydar, 2019: 18).

İki eserde de iklim felaketine yol açan ana paydanın teknoloji olduğunu söyleyebiliriz. Tıpkı *Kurbağa Adası'*nda olduğu gibi dünyanın sonunu hazırlayan ya da kaynakların tüketilmesine yol açan sebeplerin başında bilim ve teknoloji gelmektedir. Toplumsal düzeyde bilimin sağlayacağı iyi yaşam beklentisini moderniteyle birlikte kötü sonuçlar doğurduğunu söyleyebiliriz. Teknolojinin yanlış kullanımı ya da bilinçli yanlış kullanımı, bilgisayar ve silah teknolojisi Dünya'nın içinde bulunduğu durumu kaosa sürüklemiştir. Bilim ve teknoloji elbette var olan durumu daha iyi, güzel ve verimli hâle getirmek içindir. Burada dikkat çekilmek istenen nokta bilim ve teknolojinin hem kötüye kullanımı hem de devletlerin üstünlük kurma çabasında rekabet aracı olarak görülmesidir ki bu da doğanın dengesini bozmaktadır. Eserde geçen "Ey arz, suyunu tut ve ey gök, suyunu yut! Emrini verecek bir Tanrı da yok. Yapay zekâ, üstün insan, Homodeus... Ne kaldı bütün bunlardan geriye? Doğa hepsinden daha güçlü" (Baydar, 2019: 20) sözleri doğanın bir şekilde kendini bütün olumsuzluklara karşı koruyacağını, doğanın insanlığa felaket getirmeyeceğini, insanın sonunu yine kendisinin getireceği gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bunların yanı sıra küresel bir felaket öngörüsü teknolojik gelişmeler nedeniyle ötelenmektedir.

Bilim ve teknolojinin böylesine bir felaketi önleyebilecek kapasite de olduğunu düşünebiliriz. Eserin işaret ettiği noktalardan biri de budur: “Bizi çıkarır bu dünya, çocuklarımızı, torunlarımızı, torunlarımızın torunlarını, onların da torunlarını çıkarır. Sonrası...sonrası Allah kerim. Kaldı ki bilimde, teknolojideki gelişmeler hesaba katılırsa binyıl sonra neler olacağını öngörmek de mümkün değil” (Baydar, 2019: 21). Aslında tüm bunlar birer teselli olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleceğin bilim ve teknolojisi geleceğimizi kurtaracak algısı aslında yaşadığımız zamanda olan bitenlerin önüne birer perde çekmektedir. Görüldüğü gibi romanlardaki farklı kişi ve gruplar, bilime dönük çeşitli inanç, tezat ve beklentilerle mücadele etmektedir. Ancak bu durum ileriye dönük yapıcı çözümler sunmak yerine engeller ve ikilemler ortaya çıkarır. Selim Erdoğan'ın eserin giriş kısmından önce yer verdiği “Kaynayan Kurbağa Efsanesi” tam bu durumun yansımasıdır: “19. Yüzyılda bazı biyologlar sıcak su içine bırakılan kurbağaların çıkmak için hemen tepki verdiklerini, oysa içinde buldukları su kaynama noktasına doğru yavaş yavaş ısıtılan kurbağaların ölene kadar tehlikenin farkında varmadıklarını iddia etmişlerdir. Modern biyologlar bu önermeyi kabul etmemektedir” (Erdoğan, 2019: 9). Yazar tam olarak insanlığın içinde bulunduğu durumu bu şekilde bir benzetme yaparak özetler. Dünyanın sonu elbette bir günde gelmeyeceğini ancak o son günün kapanış olacağını söyleyebiliriz. Küresel ısınma kaynaklı Dünya'nın sıcaklığının her yıl 1/2 (ya da daha fazla) artış göstermesi yazarı destekler niteliktedir. Modern biyologlar ile kast edilenin eserde geçen ve durumu kabullenmeyen bilim çevreleri olduğu söylenebilir.

Eserlerin ikinci ortak noktası iklim nedeniyle insanların hayatlarında meydana gelen değişimdir. Bu değişimler, yiyecekten yaşayış tarzına geniş bir yelpazededir. İklim şartları ne kadar değişirse insan da ona o kadar uyum sağlamıştır. *Kurbağa Adası*'nda evlerde hava temizleyicilerin olması, filtreleme torbaları, bu torbaların atıldığı toz istasyonları, fırtınalar için kurulan rüzgâr santralleri, depolama pilleri, su yapıcılar, ışık toplayıcısı gibi aletler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Foto Termo Elektrik Soğutucu (yüzey soğutucu kumaş), ALV isimli dikey kalkış yapabilen otomobiller gibi icatlar mevcuttur. İklim, dili de etkilemiştir. Bazı hava olaylarına “zarur” gibi isimler verilmiştir. Zarur, zar ve çamur kelimelerinden birleşiminden oluşur. Yağmurun ince toz parçacıklarını yere indirmesiyle oluşturduğu ince ve kaygan çamurdur. Aynı zamanda insanların sosyalleşme ortamları değişmiştir. Sıcak ve tozlu ortamlardan sakınmak amacıyla Sergi Merkezi gibi çevrimiçi satın alma mekânlarının olması, türleri azalmış bitki ve hayvanların rezerve edildiği Genel Bahçe gibi yerler tamamen iklime ayak uydurulma çabalarıdır. Tüm bunların yanı sıra beslenme alışkanlıkları da değişmiştir. Örneğin endüstriyel yemekler, çeşitli vitamin ve mineral tabletleri, deniz yosunundan elde edilmiş yiyecekler, sentetik et ve süt, insekta çubuğu denilen, omurgasız canlılardan elde edilen ve 21. yüzyıl ortalarında yaşanmış Büyük Gıda Krizi'nde kurtarıcı olmuş protein çubukları. Aynı zamanda günümüzde aşına olduğumuz dışarıda maske takılması ve dezenfektan sprey kullanımı da eserde öne çıkan davranış biçimleridir (Erdoğan, 2019: 14, 19, 75, 79).

Köpekli Çocuklar Gecesi'nde de iklimin insanlar üzerinde yarattığı sorunlara sık sık atıfta bulunulur. İklimin bir sorun olmasının en büyük nedeni insanlığın daha da ileri gitme düşüncesi yatmaktadır. 4. Dijital Devrim'in sona ermesiyle 5. evre olan Homodeus çağına geçilen bir dönemden bahsedilir. Bu çağ teknolojik gelişmenin daha da artması demektir: “Teknolojik gelişmenin insanın gelişmesinin önüne geçmesinin doğurduğu devasa ontolojik ve etik sorunlar, yitirilen insani değerler, insan aklını mutlaklaştırıp insanı doğadan, yaşamın kurduna dönüştürmemiz, sonra yenildiğimizi gördüğümüzde bu defa aklı, gerçekliği, bilimi reddedip gerçeğin yerine gerçek ötesini, sanal olanı geçirmemiz” (Baydar, 2019: 168). Fazla teknoloji üretmenin ya da rekabet hâline girmenin insani değerler ile ters orantılı olduğu çıkarımı yapılabilir. Biyolojik dünya, kültürel dünya ve son olarak sanal dünya insanlık için son çeyreği ifade etmektedir. Bu durumda önemli yapı taşlarından biri de dildir çünkü dil, yaşananları geleceğe aktaracak bir araçtır: “Dil artık konuşulmayan, bilinmeyen, unutulmuş bir dil de olsa,

tıpkı binlerce, on binlerce yıl öncesinin metinlerinin şifresi nasıl çözüldüyse bunu da çözecek bir akıl, bir bilinç vardır” (Baydar, 2019: 64). Dil, akıl, bilinç insanlığı ileri taşıyacak bilimi ve teknolojiyi üretse de diğer yandan iklime bağlı bir gerilemeyi beraberinde getirir. İnsanlığın temel ihtiyacı olan su kaynakları kuraklıktan ötürü tükenmektedir. Bu durum insan yaşamını olumsuz etkiler: “günde iki litrelik su içme hakkımız vardı ve çoğu arkadaş suyunu içmeyi eve, çocuklarına götürüyordu. O ise suyunu köpekle paylaşmıştı” (Baydar, 2019: 197). Hava sıcaklığından ötürü hem tarımsal kıtlık hem de su kıtlığı yaşanmaktadır. Her ikisinin de insan ve diğer canlıların yaşamlarındaki rolü elzemdir. Yiyeceğin ve içeceğin eksikliği doğanın tüketildiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İki eserin ortak noktalarından bir diğeri tarımsal kuraklık ve su yetersizliğinden dolayı insanların buldukları yerleri terk edip bu kaynaklara rahatlıkla ulaşabilecekleri bölgelere göç etmesidir. Bu insanlara literatürde “iklim/çevre mültecileri” denmektedir. İklim/çevre mültecileri, çevresel felaketlerden ve iklim değişikliğinden etkilenen insanlardır ve bu kavramın ortaya çıkmasında sel, kuraklık, deprem, şiddetli fırtına gibi afetler etkindir (Ekşi, 2016: 10; Artan ve Uzun, 2017: 175). İklim değişikliği, zoraki göçe sebebiyet verir ve bu durum doğal bir süreç olarak görülmektedir (Demirbilek, 2016: 907). Zoraki göç, insanın hayatta kalma ve hayatını koruma içgüdüsünden kaynaklanır (Artan ve Uzun, 2017: 176). İki eserde de iklim/çevre mültecilerine yer verilmiştir. Hayatta kalma içgüdüleriyle göç etmek zorunda kalan insanların göç ettikleri ülkelerde karşılaştıkları psiko-sosyal nedenlerden dolayı zarar görmekteyler. *Kurbağa Adası*’nda bu durum İstanbul’un şu anki durumunu yansıtacak şekilde sunulmaktadır:

Köle ticaretinin de şekil değiştirerek sürdüğü söylenirdi. Asya’nın derinliklerinden, Afrika’dan gelenler, geldikleri yere dönmek ve açlıktan ölmek için Avrupa’da nerdeyse ücretsiz çalışırlardı. İstanbul, Asya ve Afrika’lı göçmenlerin toplanma havuzuydu. Son zamanlarda Malezya, Endonezya ve diğer ada ülkelerinden de akınlar başlamıştı (Erdoğan, 2019: 124).

Bu tarz durumlar dünya genelinde farklı reaksiyonlara sebebiyet vermiştir: “Dünya’nın her yerine dağılmış Maldivler ve Seyşeller ada halklarının kaderi son otuz yıldır olduğu gibi Birleşmiş Milletler’in bir sonraki toplantısına ertelenmişti (...) sular altında kalmış bu adalardan göçmen almamış ülkeler, maliyete katlanmak istemiyordu” (Erdoğan, 2019: 157). Görüldüğü gibi iklim değişikliği beraberinde kaynakların yok edilmesiyle göçü tetiklemiş, göç alan ülkelerde sosyal, siyasal ve ekonomik krizleri beraberinde getirerek domino taşı etkisi yaratmıştır. Eserde bu duruma uygun bir tabir bulunmaktadır: “Büyük akıntılardan hiçbir şey kurtulamaz. Büyük göçlerden. Milyonlarca insan geldi. Milyonlarcası da gelecek. Hava iyice ısınacak. Belki süper sıcaklık adası denen şey oluşacak. Sonra seller. Sadece su değil insan seli” (Erdoğan, 2019: 198). “İnsan seli” tabiriyle iklimin insan ve yaşamı üzerindeki etkisi gözler önüne serilmektedir.

Köpekli Çocuklar Gecesi’nde savaşlardan ötürü kaynakların tükenmesi ve insanların bunlara ulaşamaması sorunu göze çarpmaktadır. İklim değişikliğinin beraberinde getirdiği göç olgusuna ve insanların odak noktasının artık gündemde ne olduğundan çok yiyecek ve su olduğuna değinilir: “Hindistan’ın bazı bölgelerinde yüz milyonlarca insan sokağa çıkmamaları için uyarılıyor, Güneydoğu Asya’da efsanevi nehirler, Ganj, İndus, Brahmaputra, Yangze, önce taşır sonra kuruyor, yüzbinler açlıktan, susuzluktan, kuraklıktan kaçmak için yollara düşüyorlardı” (Baydar, 2019: 136). İklim değişikliği, insanları yerlerinden etmiştir. Bunun en önemli nedeni insanın yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarıdır: “kuraklığın etkisi başta tarım olmak üzere her alanda kendini göstermeye başlamıştı. İnsanlar zaten pek bir şey anlamadıkları ekonomi yorumlarına, rakamlara, istatistiklere değil filelerini doldurup dolduramadıklarına; soğanı, patatesi, domatesi, sütü, peyniri kaça aldıklarına bakıyorlardı” (Baydar, 2019: 192). Dünya artık öyle bir noktaya gelmiştir ki sosyal bir varlık olan insan tüm sosyalliğini bir kenara bırakmış sadece temel ihtiyaçlarına odaklanmıştır:

İklim felaketinin vurduğu halk kitleleri gerçeklerden kopmuş, kendi dertlerine düşmüşlerdi. Kitle haberleşme araçlarından, ekranlardan, sosyal medyadan taşan, çoğu kez birbirleriyle çelişen

yalanlara kimse inanmıyor, aldırılmıyordu. Önemli olan ayakta kalabilmek, yaşayabilmektir. İnsanlar kuraklığa, suyu damla damla kullanmaya, taze meyve sebze yokluğuna, bahçelerin kurumasına, saksılardaki çiçeklerin boyunlarını büküp solmasına, az alıp az tüketmeye alıştıyordu. Yeterli gıda maddesi yoktu, kıtlık kapıdaydı (Baydar, 2019: 211).

Yazar, toplumsal yapıyı bu şekilde serimlerken belli bir kesimin de yaşanılan durumun farkında ve çevre bilincine sahip olan uyanık insanlar olduğundan bahseder. Bu insanlar yaşanılanların ve gelecekte yaşanacak olayların farkında olan, kendilerini güvende hissetmediklerinden dolayı ülkeden kaçmaya başlayan, parası ve imkânı olan kişilerdir (Baydar, 2019: 192). Bu duruma *Kurbağa Adası*'nda da değinilir. Zenginler için tasarlanmış uzay apartmanları vardır. Dünya'dan uzakta yaşamayı tolere edebilecek seçkin insanlar topluluğu için tasarlanmıştır. Seçkin insanlar denmesinin sebebi insanlığın son kuşak ataları ve her anlamda üstün insan olmalarıdır (Erdoğan, 2019: 175). İki eserde de iklimin sınıfsal yapıyı da etkilediği görülmektedir. Böylelikle iklim değişikliği ve kıtlık bilimi (iktisat/ekonomi) ilişkisinin paralel olduğu söylenebilir.

Her iki eserde iklim değişikliği sadece fiziksel ihtiyaçlar değil duygusal ve ruhsal ihtiyaçlara da sekte vurmuştur. Bu özellikle eserlerdeki başkişilerin aile yaşantılarında görülmektedir. Aile, toplumun en küçük yapı taşı olduğundan toplumsal yapının mikro boyutunu temsil eder. Ozan'ın aile yaşamındaki sıkıntısı ve botanik bilimci kadının eşiyle sorunları toplumun sorunudur. Ozan'ın eşi Sibel'le anlaşmazlık yaşamalarının başlatan olaylar arabayla giderken uğradıkları saldırı ile yaşadıkları muhitte ve apartmanda göçmenlerin olmasıdır:

Bunu tahmin ediyor olman lazım. Saldırı burada olmadı ama ben bu bölgeden hoşlanmıyorum. Site çevresinde yaşayanlardan hoşlanmıyorum. Havadaki geçmek bilmeyen kokudan hoşlanmıyorum. Yan dairede yaşayan on çocuklu Somalili aileden hoşlanmıyorum. Çocuklar evimizin kapısına işiyorlar. Havuz çalışsa havuza da işeyecekler. Üst katlardan iç avluya çöp atan, ağır kokulu yemekler yapan Pakistanlılardan da hoşlanmıyorum. Burası böyle değildi. Biz geldiğimizde burada medeni insanlar vardı. Çevremiz güzel olacaktı. Pencereden baktığımızda tozlu bir bina denizi değil güzel mimarili yemyeşil semtler görecektik (Erdoğan, 2019: 65).

Ozan eşinin çevre konusunda haklı olduğunu belirtir. Sibel'in serzenişini bir anlamda çevre kirliliği açısından okumak mümkündür. İklim değişikliği nedeniyle yemyeşil semtler görme beklentisini, tozlu binalar karşılamaktadır. Bu da doğanın ne kadar bozulduğunu gösterir. Ancak dikkat çeken nokta, Sibel'in olumsuz tutumu karşısında Ozan'ın göçmenlere yönelik bir önyargısı olmamasıdır. Onun şu düşüncesi göçle beraber değişen yaşam şartlarını göstermektedir: "Göçmenlere karşı bir önyargısı olmamasına rağmen Ozan da çevrede daha fazla sayıda Güneydoğu Asyalı, Arap ya da Afrikalı görüyordu. Medyanın iştahla saldırdığı alanlardan biri de göçmenlerdi. Kalabalıklara kalabalık katıyor, işlerini alıyor, kaynaklarını tüketiyorlardı" (Erdoğan, 2019: 68). Kaynakların tüketilmesinin nüfus ile doğru orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Eserdeki gibi iklim değişikliğinden kaynaklı yaşam tarzı ve yaşamsal ihtiyaçların değişiminde göç de önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sibel'in yaşadığı bunalım onu, başka yerlerde mutluluk aramaya sevk etmiştir. Arkadaşı vasıtasıyla içine girdiği bir cemaatte yaşam tarzı tamamen değişmiş, kızıyla evi terk ederek cemaatin evlerinin bulunduğu siteye taşınmıştır. Cemaat liderinin izin verdiği ölçüde, yanında cemaatin başka üyeleriyle birlikte dışarıda Ozan ile görüşmektedir. Eserin sonlarına doğru aslında Sibel, içten içe cemaatin kısıtlamalarından rahatsızdır ve Ozan'a geri dönmek ister. Bu geri dönüşte yine havada meydana gelen aşırı sıcakın etkisi vardır. Sonunda cemaatten ayrılarak eşine döner ve birlikte Livigno'ya doğru yol alırlar. Görüldüğü gibi havanın durumu insanları psikolojik, ekonomik, toplumsal ve tutumsal olarak etkilemektedir.

Köpekli Çocuklar Gecesi'nde de ailede sıkıntılar mevcuttur. Bir anlamda çocuk için evliliği sürdürme söz konusudur. Çocukları Doğa, sınırı geçip oradaki insanlara yardım etmek istediğini ve gideceğini belirtmesi üzerine babası bunun nedenini eşine yüklemiştir: "Sorumlusu sensin, demişti çaresiz öfkesini karısına kusarak. 'Oğlanı böyle yetiştirdin. İnsandan sorumlusun,

dünyadan sorumlusun, diye diye Mesih ruhu aşılılamaya çalıştın ona” (Baydar, 2019: 95). Doğa'nın yardım ekibiyle mülteci kamplarına gitmesi eşlerin ayrılığını da beraberinde getirmiştir. Zaten kadının çeşitli çevre toplantılarında Adam'la yaşadığı ilişki evliliğin zoraki sürdüğünü göstermektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta annenin çocuğu çevre ve doğa bilinciyle yetiştirmesinin yanında küçükken çocuğuyla yaşadığı bir olaydır. Bu olay, bir gece eve giderlerken mülteci bir çocuğun köpekle yerde yatması ve Doğa'nın onu eve getirmek istemesi ve annenin bunu kabul etmemesidir. Doğa'nın bilinçaltında yer edinen bu durum büyüdüğünde onu mülteci kamplarına yardım etmesi için göndermiştir. Bu mülteci kampları da iklim/çevre mültecilerine dikkat çekmektedir. Yaşanan kuraklık ve ardından gelen yağmurla sel ve beraberindeki çevresel yıkım kadını oğlunu aramaya yöneltmiştir. Çocuğunu ararken bir mülteci çocuğun köpeği sayesinde köpeklerle yaşayan bir grup mülteci çocuk, ona oğluyla ilgili haber getirmişlerdir. Aynı zamanda büyük bir sel olacağını da söylemişlerdir hatta kadını sular içinden köpekler kurtarmıştır. Böylelikle eserlerde aile yaşamının temelinde çocuk olduğu görülmektedir. Sibel kızı için cemaati terk edip eşiyile barışır. Ozan kızı Mina'nın daha iyi şartlarda yaşaması için ailesiyle İstanbul'u terk eder. Bu anlamda Mina yeni bir yaşam ve doğanın başlatıcısı konumundadır. Diğer eserde Doğa, anne ve babayı bir arada tutan bir bağ iken mülteci çocukların yaşam kavgasında onlara yardımcı olmak için yaşadığı yeri terk etmesi ailenin dağılmasına sebep olmuştur. Ancak annenin iklim felaketinden dolayı çocuğunun akıbetini merak etmesi onu mülteci çocuklara yakınlaştırmış ve selde hayatını kaybetmesini engellemiştir. Bir anlamda Doğa, çevre farkındalığına sahip annesinin farklı bir pencereden bakmasını sağlamıştır. Çocuğuna Doğa ismini vermesi de bir metafor olarak düşünülebilir. Çevre bilinciyle yetişen Doğa, hem doğal hem sosyal çevreye kayıtsız kalmayarak annesinin bu dünyaya bıraktığı bir miras olmuştur.

Bazı araştırmacılar için bağımsız bir tür olan bazıları için farklı türlerle ilişkili şekilde gelişen iklim kurgu, eskatoloji mitlerinin işlevini günümüz dünyasında gerçekleştirmektedir. Tufan mitlerinde dünyanın sonunun çeşitli iklim olayları ile betimlenmesi iklim kurguda da geçerliliğini sürdürmektedir. Farkı ise iklim kurgu anlatılarının şimdiye daha yakın, daha makul ve biraz daha tanıdık bir dünyayı resmetmesidir. *Kurbağa Adası* ve *Köpekli Çocuklar Gecesi* de iklimsel olaylarla birlikte dünyanın sonuna dair öngörülerde bulunarak okuru evrensel bir iklim değişikliği yolculuğuna çıkarmaktadır.

Sonuç

İklim değişikliğini ele almaları ve bunu kurgulamaları bağlamında karşılaştırmalı bakış açısıyla analiz ettiğimiz *Kurbağa Adası* ve *Köpekli Çocuklar Gecesi* eserleri aynı noktalardan hareketle günümüze ve yakın geleceğe dair Dünya ve insanlık için aynı şeyleri öngörmektedir. Eserleri ortak noktada buluşturan özellikleri iklim değişikliğine bilimsel bir projeksiyondan bakmalarıdır. Eserlerde iklim değişikliği iki ana grup üzerinden işlenmiştir. İlk grup doğadaki dört unsur olan hava, ateş, su ve topraktan oluşur. Hava olaylarının değişmesi ve yağışların azalması, aşırı sıcaklık deniz, göl ve akarsuların kurummasına, yine ateş, aşırı sıcaklık ve nem azalmasıyla orman yangınlarına; kar ve yağmur eksikliği aşırı sıcaklık kuraklığa ve verimsiz topraklara neden olmaktadır. İkinci grup bunların sonuçlarını yansıtır: kıtlık, toplumsal, siyasal, ekonomik ve psikolojik sorunlar. Yani aslında ilk grupta meydana gelen değişiklik ikinci grubu etkilemektedir.

İki eserin ortak kullandığı dilde ilk olarak iklim değişikliğinin nedenlerinden biri teknolojiye aşırı bağımlılıktır. Sonuçlarıysa, ekonomik istikrarsızlık, artan sosyal bölünme, psikolojik ve politik sorunlarla birlikte duygusal ve zihinsel durumlar ve demografik yapı değişimidir. İki eser de aslında yakın geleceğe dönük birer uyarı şeklinde okunabilir. Bu bağlamda iklimi ve değişikliğini konu edinen tüm film ve eserler çevresel zorluklarda insanın sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır. İklim değişikliği ile beraber bitkilerin ve hayvanların yok olması insanlığın potansiyel yıkımı demektir. Doğa bozulursa üzerine inşa edilen her şey bozulacaktır çünkü doğa tüm dinamiklerin ilk basamağıdır. Eserlerden hareketle yaşamın iklimde meydana gelen bir

değişimden derinden etkilendiğini ve çevremizin değiştiğini söyleyebiliriz. İki eser de bu noktada iklim ve çevre sorunlarında insanın sorumlu olduğu iddiasını ileri sürmektedir.

İki eser, hem günümüz koşullarında yaşanmış bir deneyim hem de geleceğin bir projeksiyonu niteliğindedir. Ülkemizde yaşanan depremler, seller ve son olarak orman yangınları eserlerin sağlamasını yapmaktadır. Özetle iklim kurgu ya da iklim değişikliğine odaklanan edebî eserler, bugünden hareketle potansiyel iklim geleceğini hayal etmeyi sağlayarak iklim değişikliğinin ciddiyeti ve aciliyetine dikkat çekmektedir. Bu anlamda da olumsuz bir duruma olumlu bir etkiyle farkındalık yaratmaktadır.

Kaynakça

- Artan, T. ve Uzun, K. (2017). İklim mültecileri bağlamında yeşil sosyal hizmet üzerine bir tartışma. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7 (4), 171-184. <https://doi.org/10.26579/jocress-7.4.13>
- Baydar, O. (2019). *Köpekli Çocuklar Gecesi*. Can Sanat Yayınları.
- Clarke, J. (2013). Reading Climate Change in J.G. Ballard. *Critical Survey*, 25 (2), 7-21.
- Demirbilek, M. (2016). Çevre, çevre mültecileri ve çevreci sosyal hizmet. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (3), 905-914.
- Ekşi, N. (2016). İklim Mültecileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2, (2), 10-58.
- Erdoğan, S. (2019). *Kurbağa Adası*. İthaki Yayınları.
- Fiskio, J. (2012). Apocalypse and ecotopia: narratives in global climate change discourse. *Gender & Class*, 19 (1/2), 12-36.
- Herold E., Farzin S. ve Gaines S. M. (2016). Between fact and fiction: climate change. *Science Fiction Studies*, 43 (3), 609-611.
- Hughes, R. ve Wheeler, P. (2013). Introduction eco-dystopias: nature and the dystopian imagination. *Critical Survey*, 25 (2), 1-6.
- Irr, C. (2017). Climate fiction in English. Brandeis University Oxford Research Encyclopedias, *Literature*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190201098.013.4>
- Jensen, C. B. (2018). Wound-Up worlds and the wind-up girl: on the anthropology of climate change and climate fiction. *Latin American Science, Technology and Society*, 1 (1), 186-200. <https://doi.org/10.1080/25729861.2018.1485245>
- Johns-Putra, A. (2016). Climate change in literature and literary studies: from cli-Fi, climate change theater and ecopoetry to ecocriticism and climate change criticism. *Wires Climate Change*, 7, 266–282. <https://doi.org/10.1002/wcc.385>
- Kumar, K. (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*. Kalkedon Yayıncılık.
- Milkoreit, M. (2016). *The Promise of Climate Fiction: Imagination, Storytelling and the Politics of the Future*. Paul Wapner-Hilal Elner (ed.), *Reimagining Climate Change Routledge Advances in Climate Change Research* (1. baskı, s. 171–191) içinde, Routledge Publishing.
- Milkoreit, M. (2017). Imaginary politics: climate change and making the future. *Elem Sci Anth*, 5 (62), 2-18.
- Milner, A. ve Burgmann, JR. (2018). Climate fiction: a world-systems approach. *Cultural Sociology*, 12 (1), 22–36. <https://doi.org/10.1177/1749975517725670>
- Stableford, B. (2018). *Ekoloji ve Distopya*. G. Claeys (Ed.), *Ütopya Edebiyatı* (2. Baskı, s. 359-390) içinde. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Topcu, T. ve Polat, N. H. (2018). Çevre sorunlarına mitler ışığında çözüm önerileri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 44, 169-192.

- Trexler, A. (2015) *Anthropocene Fictions: The Novel in a Time of Climate Change*. Charlottesville.
- Ullrich, J. (2015). Climate Fiction: Can Books Save The Planet? From Margaret Atwood To Paolo Bacigalupi: The New Popularity Of 'Climate Fiction'. *TheAtlantic*,<https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2015/08/climate-fiction>.
- Von Mossner, A. W. (2017). Cli-Fi and the Feeling of Risk. *Amerikastudien/ American Studies*, 62 (1), 129-138.
- Whiteley A., Chiang, A. ve Einsiedel, E. (2016). Climate change imaginaries? examining expectation narratives in cli-fi novels. *Bulletin of Science, Technology & Society*. 36(1), 28–37. <https://doi.org/10.1177/0270467615622845>

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yazarlar/Authors

Elgiz YILMAZ ALTUNTAŞ* İrem ALTIPARMAK**

Burcu SÜNGER*** Ceren TÜNEL****

Makale Adı /Article Name

Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bilgi ve Haber Kaynaklarına Ulaşmada Yeni Bir Risk Olan "Infodemi" Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejileri

Communication Strategies Used in "Infodemic" Management, A New Risk Reaching Information and News Sources During The COVID-19 Pandemic Process

ÖZ

Bilgi ve haber kaynaklarına ulaşmada yeni bir risk alanı olan infodemi, Covid-19 pandemisi ile ortaya çıkan bir kavram olmasa da bu süreçte önem kazanmaya başlamıştır. Toplumu oluşturan bireyler her yeni olay ve bilinmeyen bir durumla karşılaştıklarında doğrulanmamış ve/veya eksik enformasyonlar üretebilmekte ve bunlara maruz kalabilmektedir. Günümüzde enformasyonlara televizyon, radyo, gazete gibi geleneksel kitle medya araçlarının yanı sıra dijital medya platformları ve sosyal medya ağları aracılığı ile ulaşılmaktadır. Çevrim içi platformlarda üretilen ve yayılan bilginin kaynak oluşturup oluşturmadığı, bu bilgilerin doğruluğunun yanısıra bu platformların yanlış bilginin yayılmasında ne kadar etkili olup olmadıkları tartışılmaktadır. Bu çalışmamızda; Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ile ortaya çıkan infodemi yönetiminde koordinasyon; kanıta dayalı mesaj oluşturma; bilginin, toplum tarafından erişilebilecek şekilde sunulan, eyleme geçirilebilir davranış değişikliği yaratacak mesajlar ile yayılması; hükümetlerin toplumun endişelerini giderecek tavsiyeler ve mesaj içerikleri oluşturması ile akademi ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra sosyal medya ve teknoloji platformları ile kurulacak stratejik ortaklıklar olarak belirlediği ana başlıklar betimleyici yöntemle ele alınmıştır. Bulguların ortak noktası; infodemi ile mücadelede halkın tutum ve davranışlarını etkileme potansiyeline sahip söylentiler ve komplo teorilerinin gelişimini azaltmak için halkın tüm aktörler tarafından hızlı ve doğru bilgi ile desteklenmesi gerektiğidir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, infodemi, dezenformasyon, medya okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı, Dünya Sağlık Örgütü.

ABSTRACT

Infodemic, which is a new risk area in reaching information and news sources, has started to gain importance during the Covid-19 pandemic, although it is not a concept that emerged with. Individuals in the society can produce unconfirmed and/or incomplete information and also, these may be exposed to them whenever they are faced with a new event and an unknown situation. Today, news and information about the agenda are reached through traditional mass media tools such as television, radio and newspaper, as well as digital media platforms and social media networks. It is discussed whether the information produced and disseminated on online platforms constitutes a source, the accuracy of this information, as well as how effective online platforms are in the spread of false information. In this study; the management and coordination that World Health Organization emphasizes in the management of the infodemic emerging with COVID-19; evidence-based message creation; dissemination of information through messages that create actionable behavior change presented in a way that is accessible to the community; the main topics determined by the governments as the creation of recommendations and message content to address the concerns of the society, and strategic partnerships to be established with academia and non-governmental organizations as well as social media and technology platforms are discussed with a descriptive method. The common point of our findings is the importance of reducing the development of rumors and conspiracy theories that have the potential to affect the attitudes and behaviors of the public. The public should be informed by all actors with fast and accurate information against infodemic.

Keywords: COVID-19, Infodemic, disinformation, media literacy, health literacy, World Health Organization.

* Doç.Dr., Galatasaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, elyilmaz@gsu.edu.tr ORCID:0000-0002-3486-1701

** Öğrenci, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, irem.altiparmak@outlook.com ORCID:0000-0002-8454-1511

*** Öğrenci, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sungerburcu@gmail.com ORCID:0000-0001-6576-6996

**** Öğrenci, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, cerentunel@gmail.com ORCID:0000-0002-0211-2562

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Dr. Tedros'un, Şubat 2020'de yaptığı "biz sadece bir pandemiyle değil aynı zamanda bir infodemiyle de savaşıyoruz" açıklaması (DSÖa, 2020) ile biyolojik dünyamızın riskleri dışında, gündün güne sınırlarını genişleten dijital platformların ve kullanıcı tiyolojilerinin neden oldukları yalan haber, yanlış bilgi ve dezenformasyon gibi riskleri de tekrar gündeme getirmiş oldu. Söz konusu "infodemi" kavramı salgın ve bilgi kelimelerinin birleşiminden oluşan, İngilizce olarak "information" ve "pandemic" sözcüklerinden türetilmiş bir ifadedir. Covid-19 salgınının tüm insanlık için yeni şey oluşu ve pek çok alanda bu salgına hazırlıksız yakalanmamız bu konu etrafında dolaşan doğru ve yanlış bilgi miktarının kritik boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Böyle bir durumda doğru bilginin dolaşıma sokulması önem taşırken; doğru, yanlış ve taraflı bilgileri de sınıflandırabilmek aynı derecede önemli ve zordur. Çünkü bu ayrımların yapılamamasının toplumdaki bireylerde panik ve korkuya sebep olabileceği, hastalıkla mücadeleyi güçleştirebileceği, damgalamayı artırabileceği belirtilmektedir (DSÖb, 2020). Bu noktada infodemi, Covid'in tetiklediği bir salgın türünden öte bilgi ve risk toplumlarına özgü uzun zamandır tartışılan bir salgın olarak çözümlenmek gerekmektedir. Sağlık bilgisinin ve yanlış bilginin dağılımı ve belirleyicileri ile ilgili çalışmalar yapan "infodemioloji" bu süreçte Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere pek çok aktörün eğildiği bir alandır.

Bu çalışmamızda; DSÖ'nün COVID-19 ile ortaya çıkan infodeminin yönetiminde vurguladığı yönetim ve koordinasyon; kanıta dayalı mesaj oluşturma; bilginin, toplum tarafından erişilebilecek şekilde sunulan, eyleme geçirilebilir davranış değişikliği yaratacak mesajlar ile yayılması; hükümetlerin toplumun endişelerini giderecek tavsiyeler ve mesaj içerikleri oluşturmaları ile akademi ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra sosyal medya ve teknoloji platformları ile kurulacak stratejik ortaklıklar olarak belirlediği ana başlıklar betimleyici yöntemle ele alınacaktır.

1. Bilgi Kirliliği ve Küresel Salgında Davranış Değişikliği Yaratma: Infodemiden Epidemiyeye Doğru

Eysenbach, "Infodemiology: The epidemiology of (mis) information" başlıklı makalesinde "infodemioloji" kavramını ele almıştır. Burada "infodemioloji", epidemiyolojinin tanımından esinlenilerek sağlık bilgisinin ve yanlış bilginin dağılımı ve belirleyicileri ile ilgili çalışmalar olarak tanımlanmıştır (2002: 763).

Enformasyon kavramı; literatürde bilgi, açıklama, aydınlatma, tanıtma olarak tanımlanırken, dijital gelişmelerden etkilenerek günümüzde; haber, bildiri, duyuru, ileti anlamıyla daha çok örtüşen bir tanımla ifade edilmeye başlanmıştır.

2017 yılında Avrupa Konseyi, doğru olmayan enformasyon akışına karşı önlem alma ve bu enformasyon türlerini tanımlama gereği duyarak, konuya dair geniş bir akademik çalışma yayımlamıştır. Çalışmanın özet kısmında şöyle belirtilmektedir: "söylentilerin ve uydurma içeriğin kanıtlanmış bir tarihsel etkisi olsa da, çağdaş sosyal teknolojilerle yeni bir duruma tanıklık ediyoruz: küresel ölçekte bilgi kirliliği" (DSÖc, 2017). Yalan haber (fake news) terimi, özellikle 2016 ABD başkanlık seçimleriyle bağlantılı olarak son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak yalan haber, geldiğimiz noktada bilgi kirliliğini tanımlamak için tek

başına yeterli değildir. Claire Wardle ve Hossein Derakshan’ın katkılarıyla hazırlanan “Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making” (Bilgi Bozukluğu: Araştırma ve Politika Yapımı İçin Disiplinlerarası Bir Çerçeveye Doğru) başlıklı raporda enformasyon düzensizliği üç kategoride sınıflandırılmıştır: (DSÖc, 2017)

- Mis-information, zarar amacı taşımadan paylaşılan bilgidir. Çoğunlukla yardım amacıyla ve bilginin yeteri kadar araştırılmaması sonucu yayılmaktadır. Yanlış bilgi ve iyi niyet olarak özetleyebiliriz.
- Mal-information, doğru bir bilginin zarar verme amacıyla kullanılmasını ifade etmektedir. Burada bilgi özel kalması gerektiği halde kötücül amaçlarla kamusal alanda açıklanmaktadır. Mal-information, özellikle sızıntı, nefret söylemi ve taciz gibi durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Doğru bilgi ve kötü niyet olarak özetleyebiliriz.
- Dis-information, yanlış bir bilginin kötü niyetle yaygınlaştırıldığını görmekteyiz. Dezenformasyonda bilgiyi paylaşan kişi kasti olarak, zarar verme amacıyla yanlış bilginin yayılımına yol açmaktadır. Son olarak dezenformasyonda hem bilginin yanlış hem de niyetin kötü olması olarak özetlemek mümkündür.

Bu tanımlarda bilgi kirliliğinin birçok konuda kamusal söylemi kirlettiğine dikkat çekilmektedir. Örneğin, COVID-19 pandemisinde tedavi protokolleri, ilaçlar, aşilar hakkında dolaşıma giren tıbbi yanlış bilgiler bireysel ve kamusal sağlık için dünya çapında bir tehdit oluşturmuştur. Örneğin; 27 Temmuz 2020’de eski ABD Başkanı Donald Trump, 84 milyondan fazla Twitter takipçisine, "America’s Frontline Doctors" adlı muhafazakâr aktivistlere bağlı bir grubun üyeleri ile, Dr. Stella Immanuel’in yer aldığı bir çevrimiçi videoyu retweetledi. Bu tweet’te sıtma ilacı hidrosiklorokin, çinko ve bir antibiyotik türü kombinasyonunun COVID-19 için bir tedavi olduğu iddia ediliyordu. (Haupt vd. 2021) Twitter daha sonra Trump’ın retweet’ini platformun yanlış bilgilendirme politikasını ihlal ettiği için kaldırdı. Bu durumu izleyen süreçte, hidrosiklorokinin COVID-19 için kullanımını çürüten ve niceliksel olarak artan bilimsel kanıtlara rağmen, bir devlet başkanının gücü ve nüfuzu nedeniyle COVID-19 “infodemisini” beslemesi engellenememiştir. Bu olay nedeniyle ilaç hakkındaki yanlış bilgilerin hacmi ve çeşitliliği önemli ölçüde artmıştır. Tıp uzmanları ve halk sağlığı uzmanları, hidrosiklorokin kullanımına ait yanlış bilgilendirmenin sosyal medya kullanıcıları başta olmak üzere daha geniş kitleler üzerinde bilgi, tutum ve davranışları etkileme olasılığından endişe duymaktadırlar. Trump’ın hidrosiklorokin hakkındaki mezenformasyon yayımı, ilaç güvenliği ve etkinliği hakkında endişelerini ifade eden daha küçük hacimde etkileşim yaratan gönderilerine kıyasla daha büyük yankı uyandırdı.

Öte yandan salgının başından beri pek çok farklı alanda uzmanlığı olduğu belirtilen kişilerin, etkisi bilimsel olarak kanıtlanmamasına karşın, önlem, korunma ve tedaviye dair paylaştıkları içeriklerin sosyal medyada büyük bir hızla yayıldığı görülmüştür. Çeşitli gıda takviyeleri ve besinlerin tüketilmesini teşvik eden ve yüksek etkileşim alan içerikler sosyal medyada mezenformasyonun yayılmasına neden oldular.

Reuters’da yayınlanan bir araştırmaya göre yanlış bilgi kaynakları açısından değerlendirildiğinde, bunların sadece %20’sinin siyasetçilerden, ünlülerden ve diğer tanınmış kişilerden geldiği belirlenirken; toplam sosyal medya etkileşiminin %69’unu bu kaynaklardan

gelen bilgilerin tekrar paylaşılması oluşturmaktadır. Etkileme gücüne sahip hesapların bu süreçte infodemiye katkısı bu açıdan değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Kötücül bilgi (mal-information) kullanımı ise salgının başından itibaren belirli doğru bilgiler üzerinden nefret söylemi ve damgalamaya yol açmıştır. 31 Aralık 2019'da Çin'de ilk koronavirüs vakası bildirildi. 7 Şubat'a kadar dünya çapında 31.481 onaylanmış vaka vardı. Bunlardan 31.211'i Çin'de doğrulandı, virüs zaten 637 ölüme neden olmuştu. Çin dışında, 7 Şubat'a kadar 24 farklı ülkede 270 teyit edilmiş vaka vardı ve bir can kaybı bildirilmişti. (DSÖç, 2020) Bu noktadan sonra uzun süre bazı medya kanalları başlangıçta COVID-19 hakkında '*Çinli çocuklar evde kalsın*', '*Çin Asya'nın gerçek hasta adamı*', '*Çin koronavirüsü*' gibi haberler yayınlanmaya başladı. Sosyal medyada da Wuhan'dan paylaşılan görüntüler, Çinli doktorlardan gelen videolar gibi viral olan bilgiler kontrolsüz bir şekilde yayılarak hem korkuyu hem de düşmanlığı ciddi seviyelerde tetiklemiş oldu. Birçok Çinli müşterinin Japonya, Güney Kore, Vietnam ve Endonezya'daki restoranlara girişi engellenmiştir. (Uluslararası Af Örgütü, 2020). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) Twitter'da konuyla ilgili açıklama tweet'i atmıştır: "*#Coronavirus tarafından endişeye kapılmak anlaşılabilir. Ancak hiçbir korku, Asya kökenli insanlara karşı önyargı ve ayrımcılığı mazur gösteremez. #FightRacism, nefreti haykırılım ve bu halk sağlığı acil durumunda birbirimizi destekleyelim. #StandUp4HumanRight.*" Twitter'da benzer bir durum, bir Fransız gazetesinin ön sayfasındaki '*Sarı Alarm*' başlığının ardından '*#JeNeSuisPasUnVirus*' (*Ben virüs değilim*) etiketi ile sosyal medyada bu damgalamaya karşı başlatılan hareket ile olmuştur. (Mukhtar, 2020) Gördüğümüz gibi virüsün Çin'den çıktığı doğru bir bilgi olsa da DSÖ ve Çin hükümetinin kontrolünden çıkarak kötücül bilgi kirliliğine yol açmıştır. DSÖ yayınlamış olduğu "*A Guide to Preventing and Addressing Social Stigma Associated with COVID-19*" (COVID-19'a bağlı Sosyal Stigmatı Önleme Kılavuzu) başlıklı kılavuz içinde mevcut salgının belirli etnik kökenlerden insanlara ve virüsle temas halinde olduğu düşünülen herkese karşı sosyal damgalanma ve ayrımcı davranışlara neden olduğunu belirtmektedir (DSÖç, 2020). "Sağlık bağlamında sosyal damgalama, belirli özellikleri paylaşan bir kişi veya bir grup insan ile belirli bir hastalık arasındaki olumsuz ilişkidir." Bu sosyal damgalama ve kötücül bilgi arasındaki ilişki sadece etnik köken ve coğrafya üzerinden değil aynı zamanda virüsten belirli grupların, örneğin yaşlılar, daha çok etkilendiği bilgisinin paylaşılmasıyla toplumda farklı tür bir damgalamayla karşılaşmışlardır. Kötücül bilgi bağlamında bilgilerin kamuoyuyla paylaşılmasının sorun teşkil etme ilişkisi böyle bir konumdadır. Bilgi doğru olsa da salgın koşullarında bu bilginin toplumlar tarafından nasıl alımlanabileceği ve yorumlanabileceği iyi tasarlanmalıdır. Bu bilgileri kamuoyuyla paylaşırken bir iletişim tasarlanmalıdır.

Kasıtlı olarak yanlış enformasyon akışı sağlayan dezenformasyon ile mücadele etmek oldukça zordur. Enformasyondaki olumsuz bir bozulmaya işaret eden dezenformasyon kavramı; bir bilginin kasıtlı veya kasıtsız olarak yanlış sunulması, deforme edilmesi anlamına gelir. Günümüzde dezenformasyonla en çok iletişim alanında karşılaşmaktadır. Geleneksel ve dijital medya kanalları aracılığıyla enformasyonun değiştirildiği, dönüştürüldüğü, çarpıtıldığı, ekonomik, sosyolojik veya politik amaçlarla kamuoyuna sunulduğu yani bilginin manipüle edildiği hali görülmektedir. COVID-19 pandemisi sürecinde tıp otoriteleri tarafından üst solunum yolları semptomlarıyla ortaya çıkan, ölüm potansiyeli yüksek, yeni COVID-19 hastalığının etkeni olan virüs hakkında "yeni ve yabancı olduğumuz bir tür" açıklaması

yapılarak farklı tedavi protokolleri denendiği açıklanmıştır. Hastalığın aşısının ve üzerinde mutabık olunan net bir tedavi protokolünün olmaması toplumdaki kaygı ve korku düzeyini daha artırmıştır. Öte yandan bu virüsün oluşumu hakkında laboratuvar ortamında yapay veya kasıtlı olarak üretildiğine dair farklı hipotezler ileri sürülmesi toplumsal, siyasi ve ekonomik spekülasyonları artırmıştır. Bu dönemlerde yalnızca bir salgınla değil aynı zamanda infodemi ile de mücadele edilmektedir. Covid-19 pandemi sürecinde de gerek ülkemizde gerekse başka ülkelerde çok sayıda gerçek dışı bilgiler ve komplo teorileri üretilerek toplumsal panik yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Son günlerde bu panik, insanlara yapılması onay alan farklı aşı markaları üzerinden yaratılmaya çalışılmaktadır. Çevrim içi platformlarda COVID-19’a karşı geliştirilen aşılar karşı tıbbi kanıtlara dayandırılmadan abartılmış yan etkilerden bahseden, resmi ve tıbbi olarak doğrulanmamış iddialardan oluşan dezenformasyon yapılmaktadır.

Covid-19 pandemisi ile birlikte yeniden gündeme gelen infodemi ile mücadelede, eyleme geçirilebilir ikna mesajı stratejileri büyük önem taşıyor. Bu stratejiler, hedef kitlenin karakteristiklerine göre çeşitlendirilip, önde gelen devlet ve sivil toplum kuruluşlarının liderliğinde hayata geçirilmelidir.

2. Kanıta Dayalı Halk Sağlığı Mesajı Oluşturma ve Dijital Medya

DSÖ’nün COVID-19 ile ortaya çıkan infodeminin yönetiminde vurguladığı başlıklardan biri de özellikle dijital medyada yayınlamak üzere kanıta dayalı mesaj oluşturmaktır. Dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisine ilişkin başta geleneksel ana akım mecralar olmak üzere kitle iletişim araçları tarafından iletilen mesajların etkilediği hedef kitlenin büyüklüğü göz önüne alındığında, bu araçlarda yayınlanan haber içeriklerinin, programlara davet edilen konukların açıklamalarının oluşturabilecekleri etki alanı önemsenmelidir.

2.1. Kanıta Dayalı Halk Sağlığı Mesajları Oluşturma

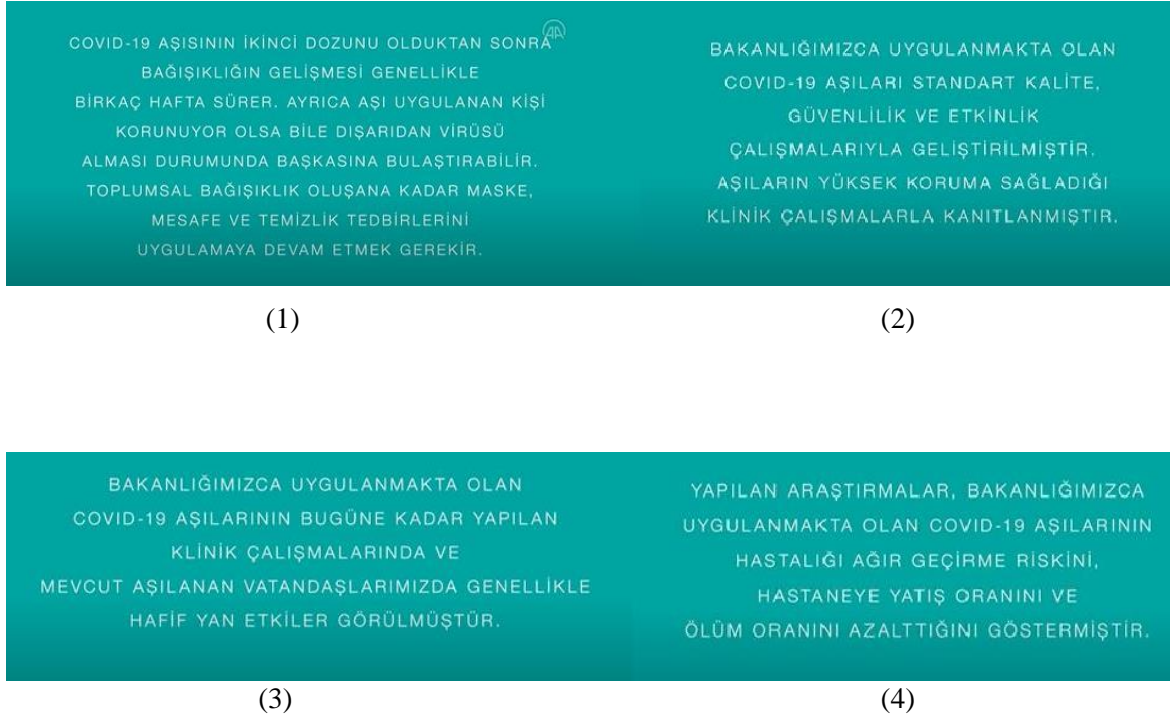
“Kanıta Dayalı Halk Sağlığı” terimi, kanıta dayalı uygulamalarda izlenen yolun, toplum sağlığı uygulamalarına uyarlanması ifade etmektedir. Toplumda var olan sağlık sorunlarının tanımlanması ve bunlardan öncelikli olanların tespit edilmesi esastır. Bu esasların yanı sıra, toplumun sağlığını tehdit eden sorunların önlenmesi ve kontrolü de kanıta dayalı halk sağlığı uygulamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Kanıta dayalı halk sağlığı, tüm bu aşamaların gerçekleştirilmesi sırasında güncel bilimsel kanıtların kullanılarak, toplumsal ihtiyaç ve önceliklere yanıt verecek kararlar alınmasını sağlayan yapılandırılmış bir süreçtir (Brownson vd., 2003: 4).

Rychetnik, Hawe, Waters, Barratt ve Frommer (2004: 340-341), kanıt verilerini üç kategori altında incelemiştir: Buna göre tip 1 kanıtlar; hastalıkların riski, sıklığı, ağırlığı, önlenebilirliği gibi verileri içermektedir. Tip 2 kategorisi ise; uygulanan yöntemlerin, tehdit unsuru olan hastalıkları önleme ve kontrol etme oranının değerlendirilmesini incelemektedir. Son kategori olan tip 3 kanıt verileri ise; yukarıdaki iki kategoriden farklı olarak, müdahalelerin yapıldığı kültürel yaşamla ilişkilidir. Aynı müdahale farklı kültürleri olan farklı toplumlarda aynı etkiyi göstermeyebilir, bu nedenle tip 3 kanıt da en az ilk iki kanıt kategorisi kadar önemlidir. Bu kategoride müdahalelerin ne şekilde yapılacağını araştırılırken içinde bulunulan toplumun sosyokültürel, ekonomik, politik özellikleri iyi bilinmesine vurgu yapılmaktadır.

2.2. Türkiye’de Covid-19 Aşılama Kampanyası Mesajları İncelemesi

Tüm dünyada ve Türkiye’de Covid-19 pandemisinin kontrolü için yapılan aşılama hız kazanmasıyla devletler de vatandaşlarını aşı olmaya teşvik etmek için çeşitli iletişim çalışmaları yürütmeye başlamışlardır. Türkiye’nin aşı teşvik için iletişim çalışmalarına bakıldığında, Sağlık Bakanı Prof.Dr. Fahrettin Koca ve onun sosyal medya üzerinden yayınladığı mesajların öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca Sağlık Bakanlığı, Mayıs 2021’de, Covid-19 ile mücadele kapsamında yürütülen aşılama kampanyası için televizyonlarda gösterilmek üzere "kolları sıvıyoruz" sloganıyla 8 kamu spotu yayınlamıştır (TRT Haber, 2021). Bu kısa çalışmada, “kolları sıvıyoruz” kamu spotu serisi, yukarıda bahsi geçen 3 tip kanıt kategorisine göre incelenecektir.

“Kolları sıvıyoruz” kamu spotu serisi incelendiğinde, seride 8 video olmasına rağmen her video için farklı birer mesaj üretilmediği, farklı videolarda tekrar eden mesajlar olduğu görülmüştür. 8 video için toplamda 4 yazılı mesaj üretilmiştir ve her bir mesaj ikişer video içeriğinde kullanılmıştır. Mesajlar aşağıdaki gibidir (TRT Haber, 2021):

Şekil 1: T.C. Sağlık Bakanlığı “Kolları sıvıyoruz” kamu spotu metni

T.C. Sağlık Bakanlığı’nın “Kolları sıvıyoruz” kamu spotu serisi, aşılama yani hastalığı önleme yöntemine odaklandığından mesajlar genellikle tip 2 kanıt verileri içinde değerlendirilmektedir. Ancak metinler incelendiğinde tip 1 kanıt verilerine de rastlanmaktadır. Örneğin (1) numaralı metinde, hastalığın yayılmasının önlenmesiyle ilgili bilgiler verilmektedir.

(3) numaralı metinde ise aşılama konusunda insanların zihninde en çok soru işareti oluşturan konuların başında gelen yan etki konusu irdelenmiştir. Mesajda, klinik çalışmalardan alınan verilere göre yan etkilerin hafif olduğu ifade edilmiştir. Bu metin ekrana gelmeden hemen önce gelen “*Korona virüsün yıkıcı etkilerinden korunmak için güvenle kolları sıvıyoruz.*” mesajı, bu kanıt verilerini tamamalar niteliktedir.

Tip 2 kanıt verileri, toplumu tehdit eden hastalığı önleme ve kontrol etme yöntemlerinin etkililiği ile ilgili verilerdir. Kamu spotu mesajlarının dördü de bu kategoriye ait veriler içermektedir. (1) numaralı metinde aşının etkililiği değerlendirilmektedir; aşı olduktan sonra bağışıklığın gelişmesinin zaman aldığı ve aşından sonra da tedbirlerin elden bırakılmamasının önemi belirtilmiştir. (2) numaralı metinde ise aşının sağladığı koruma ile ilgili bilgi verilmiş, üstelik bu bilginin klinik testlere dayandığı ifade edilmiştir. (4) numaralı metinde ise aşının etkililiği ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir; aşı sayesinde hastalığın hafif geçirildiği ve aşının ölüm oranlarını azalttığı kanıta dayalı olarak belirtilmiştir.

Tip 3 kanıt kategorisi ise, verilerin toplumun özellikleriyle uyum içinde sunulması anlamına gelmektedir. Bunun için kamu spotlarının, ekrana gelen yazılı metinlerinin dışındaki mesajları incelenecektir. “Kolları sıvıyoruz” video serisindeki içeriklerin akışına bakıldığında hepsinin aynı sıra ve mantıkla ilerlediği görülmektedir: İlk önce sesli olarak bir mesaj verilir, ardından yukarıda paylaşılmış olan metinler gösterilir ve bunlar sesli olarak betimlenir, en sonda ise her video için aynı olan sloganlar gelir. En sonda konumlanan sloganlar sırasıyla “*Tedbirler ve aşıyla Covid-19’u aşıyoruz.*” ve “*Sağlığımız için kolları sıvıyoruz.*” mesajlarıdır. “Kolları sıvamak” deyimini videolarda tekrar edilmektedir. Bu deyim, içinde bulunduğumuz kültürden bir parçadır ve aşı olmayı kol sıyırmakla özdeşleştirmiştir. Sonuç olarak, “kolları sıvamak” deyiminin tekrar ettiği yerlerde tip 3 kanıt verisinin olduğu söylenebilir.

Yukarıda bahsi geçen, videoların akışında ilk sırada gelen sesli mesajlar incelendiğinde, bunların da tıpkı yazılı mesajlar gibi farklı videolarda tekrar ettiği görülmektedir. Toplamda 8 video için 4 adet sesli mesaj üretilmiştir. Bunlardan birincisi “*Eski normallerimize yeniden dönmek için kolları sıvıyoruz.*” mesajıdır ve burada bahsi geçen “eski normaller” söylemi, diğer mesajlarda detaylandırılmaktadır. Örneğin “*İşleri tekrar yoluna koymak için kolları sıvıyoruz.*” mesajı, normalleşme sürecinin bir parçasıdır. Covid-19 döneminde bazı sektörlerin ciddi anlamda zarar görmesi ve insanların çalışmaması gibi olumsuzlukların, aşılama süreciyle düzeltilebileceğinin altı çizilmekte ve böylece insanlar aşı olmaya teşvik edilmektedir.

2.3. Dijital Medya Platformları ve Mesaj Kontrolü

Yeni medya araçları, içerik üreticisi ve tüketicisi arasındaki sınırları ortadan kaldırdığı için, geleneksel medyaya kıyasla enformasyon filtrelerine sahip değildir. Bu enformasyon filtreleri gazeteciliğin etik kodlarına uygun olarak haberin tarafsızlığı ve doğrulanması gibi ilkelerle belirlenen filtrelerdir. Ancak yurttaş gazeteciliğinin, sosyal medya ağlarında bireysel kullanımın yaygınlaşmasıyla öncelik hız ve hacim etrafında şekillenmeye başlamıştır. Kullanıcıların birden fazla platforma üye olması, enformasyonun platformlar arası eş zamanlı yayılımını ve daha fazla insana ulaşmasını da kolaylaştırmaktadır. Böylece sosyal medya platformlarında dezenformasyonun doğrulanması gerçekleşene kadar viral etki ile yayılmaktadır. Sosyal medya

platformlarında otomatik hesaplar (bot) ve algoritmik içerik üretimi yoluyla sınırsız hacimde dezenformasyon üretimi söz konusudur.

Platformların yapısına göre dezenformasyon yayılımında bir farklılık gözlenebilmektedir. Twitter üzerine Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) tarafından yapılan bir araştırma (Sciencemag, 2020), yanlış bilgi içeren tweetlerin insanlara doğru bilgi içeren tweetlerden altı kat daha hızlı ulaştığını ortaya koymaktadır. Araştırmanın ortaya koyduğu verilere göre gerçek haberler 1000 Twitter kullanıcılarından daha fazla kişiye nadiren ulaşırken yanlış bir haber rutin olarak 10 binden fazla kişiye ulaşabilmektedir (Vosoughi vd. 2018). Bu durumun farkında olan Twitter, platformundaki en önemli problemlerden biri olan dezenformasyon yayılımını önlemek için habercilik kuruluşları Associated Press (AP) ve Reuters ile çalışmaya başladığını duyurdu (Webrazzi, 2021). Şirket, bu iş birliği sayesinde platformunda güvenilir bilgi ve haberleri öne çıkarmayı amaçlamaktadır. AP ve Reuters ile birlikte çalışarak Twitter'da paylaşılan gönderilere doğru bilgilerin eklenme sürecinin hızlandırılması öncelikler arasında bulunmaktadır. Aynı zamanda, bu çalışmanın Twitter'ın içerik doğrulama konusunda hızlı bir ölçekleme yakalamasını da sağlaması beklenmektedir.

NATO tarafından desteklenen “Türkiye’de Dezenformasyon Direnci İnşa Etmek: Eğitimsel Bir Yaklaşım” başlıklı proje kapsamında yayımlanan Küresel Siyasette Yeni Dezenformasyon Ekosistemini Anlamak raporu yanlış bilgi artışının, yeni enformasyon ekosistemini niteleyen “aracısızlık”, “hız” ve “hacim” etkenleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bunlardan aracısızlık; yeni medya, internet ve mobil ağlar yardımıyla oluşturulan, zaman ve mekândan bağımsız dijital aygıtlardan oluşan bir iletişim ortamını ifade eder. Sınırsız etkileşime, bilginin ve iletişim olanaklarının özgür dolaşımına imkân yaratmaktadır. Dijital medya araçlarında paylaşım hızının çok yüksek olması nedeniyle haberi ilk vermek, paylaşımı ilk yapmak baskısı içeriğin doğru ve nitelikli olmasının önüne geçmektedir. Bu nedenle doğrulama araçlarının etkin kullanımı oldukça önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Dal vd. 2021). Yanlış haberlerin yayılmasını durdurma çabasında algoritmik çözümlerin yanısıra davranışsal müdahaleler daha da önemli hale geliyor. Çünkü aynı raporda dezenformasyonun yayılmasında aktörlerin farklı motivasyonları olsa da bu aktörlerin; paralı veya bağımsız troller, partizan medya, siyasetçiler ve yabancı hükümetler olabileceği ve bu yanlış bilgi türlerinin toplumda kutuplaşmayı arttırabileceği belirtilmektedir. Kutuplaşmış toplumsal ve politik bağlamda dijital mecraların alternatif ve demokratik doğasının öne çıkmasıyla beraber geleneksel ve dijital medya özelliklerinin geçişkenliğine de tanık olunmuştur. Özellikle COVID sürecinde sosyal medya platformlarının bu etik kaygıları paylaşarak COVID bilgilendirmeleri ve filtrelemeleri konusunda teşebbüste bulunmuş, COVID-19 hakkında yanlış bilgilerin yayılmasını sınırlamaya çalışmak için bazı adımlar atmıştır. Politikalar değişiklik gösterse de, Facebook, Twitter ve YouTube dahil olmak üzere bazı platformlar, pandemiye yanıt olarak bazı durumlarda topluluk standartlarına atıfta bulunarak, doğruluğu kontrol edilen yanlış ve potansiyel olarak zararlı gönderileri kaldırmaya başlamışlardır. Facebook artık bazı durumlarda, bağımsız teyitçiler tarafından yanlış olarak derecelendirilen içeriklerde uyarı etiketleri eklemektedir (Brennen vd. 2020).

Tüm bunlar göz önüne alındığında geçirdiğimiz süreçte olduğu gibi ilerleyen süreçte de COVID bağlamında infodemiyle mücadele etmek için önlemlerin alınması, müdahalelerin edilmesi gerekmektedir. Bu alanda hükümetlerden sivil toplum örgütlerine hatta her bireye görev ve

sorumluluk düşmektedir. Sağlık okuryazarlığının medyada geliştirilmesi açısından; sağlık editörleri ya da içerik danışmanlarının tıbbi bilgi ve terimlere hakim olmaları, sağlık haberlerinin ve sağlık programlarının içerikleri oluşturulurken kamuoyu yararının gözetilmesi önem taşımaktadır.

3. Infodemi ile Mücadelede Hükümet Temelli İletişimin Rolü

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün bu süreçte infodemi ile mücadelede çizdiği yol haritasındaki temel adımlardan biri hükümetlerin bu süreçteki rolüne yöneliktir: hükümetler, kilit topluluklara ulaşarak toplumun endişelerini ve bilgi ihtiyaçlarını anlamalı, bu şekilde tavsiyelerini ve mesajlarını uyarlamalıdır (2020). Dijital platformlar, hükümete doğrudan halkla iletişim kurma fırsatı sunmaktadır. Doğru bilgi mesajlarını olabildiğince çok insana ulaştırmak, infodemiyle mücadelede oldukça kritiktir. Ancak burada hükümetlerin rolünü tek başına ele almamak gerekmektedir. Toplumun ihtiyaçlarının endişelerinin anlaşılabilmesi için hükümetler işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Peki, bu işbirliği hangi kilit topluluklar ve kamuoyu önderleriyle kurulmalıdır? Bu topluluklar üzerinden özellikle dijital platformlarda nasıl stratejiler üretilmeli ve ne tarz mesajlar oluşturulmalıdır?

Hükümetler kilit topluluklarla kurdukları işbirlikleri ile halkın katılımını teşvik etmek için, sosyal medya stratejilerini kapsamlı bir şekilde formüle etmelidir. Oluşturulan gönderilerin hazırlanıp paylaşılması yeterli değildir. Hükümetlerin sosyal medya hesapları, kullanılan platformun hedef kitlesine uygun olarak doğru bir içerik stratejisi geliştirmelidir. Bu anlamda gönderilerin paylaşıldığı saat bile önemli bir unsurdur. Öncelikle sosyal medyada katılımın artırılması için gerekli olan belli kriterler vardır. İlk olarak içerik ve daha sonra takipçi sayısı, kurumsal bağlam ve aktivite sıklığı gibi hesaba özgü kriterler. Ayrıca kullanılan platformların da kendi dinamiklerine bağlı olarak bu kriterler değişiklik göstermektedir. Covid-19 ile ilgili bilgiler ilgili medya ile eşleştirilerek ve kurulan işbirlikleri ile uyumlu olarak paylaşılmalıdır.

Bu noktada infodeminin yayılmasında büyük katkısı olan dijital platformların hükümetlerin gündemine girmesi gerekmektedir. Zhang, Pian, Ma, Ni ve Liu (2021), Çin’de yaptıkları çalışmada, Covid-19 infodemisinin kaynağının WeChat (%40.1) gibi sohbet platformları, Tiktok gibi video paylaşım platformları (%23.4) ve Sina News gibi haber paylaşım platformları (%22,1) olduğunu göstermiştir. Digital Data (2020), 2020 yılında dünyadaki toplam nüfusun 7,75 milyar kişiye ulaştığını ve bunların 3,8 milyarının (%49) aktif sosyal medya kullanıcısı olduğunu belirtiyor. Bu rakam bir önceki yıla göre %9,2 artış göstermiştir. Küresel ortalama göre, sosyal medyayı kullanarak bir günde geçirilen ortalama sürenin 2 saat 24 dakikadır. En popüler platformlar ise; Facebook, YouTube, WhatsApp, WeChat, Instagram, Tiktok, QQ, Qzone, Sina Weibo ve Reddit olarak öne çıkmaktadır.

Belli sosyal medya platformları gerçek zamanlı iletişime olanak verdiği için işbirliklerinin etkisini arttırabilmektedir. Örneğin bir şarkıcının Covid-19 ile mücadelede temizlik ve el yıkama ile ilgili eğlenceli ve bilgilendirici bir şarkı yapması bir anda sosyal medyada viral olabilmektedir. Hükümet kurumlarınca başlatılan infodemiyle mücadele kapsamındaki hashtag/etiket çalışmalarının influencerların ve ünlülerin paylaşması da yine etkili bir strateji olarak karşımıza çıkabilir. Türkiye’de Sağlık Bakanlığı’nın kurumsal ve Sağlık Bakanı’nın şahsi sosyal medya hesapları önemli birer işbirlikçi olarak güvenilir ve hızlı bilgi sağlamak anlamında

Covid-19 verilerinin paylaşılması ve hashtag/etiket çalışmaları ile öne çıkmıştır. Burada özellikle halkın anlayabileceği, akılda kalıcı ve ülkenin kültürü ile bağlantı kurulabilecek içeriklerin üretilmesi, mesajların etkisini halk tabanında arttırabilecek bir faktör olacaktır. Mitlerle mücadele kapsamında ve kamuoyuna yeterli bilginin hızlı bir şekilde iletilmesinde doktorların ve akademisyenlerin bilimsel yayınları da önemli bir rol oynayabilmektedir. Örneğin, aşı mekanizmasının açıklaması, metinsel bir içerik yerine video veya infografik şeklinde sunulursa daha anlaşılır olacaktır. Diğer yandan ülkede en fazla kullanılan sosyal medya platformlarının belirlenmesi önemlidir. Böylece bu mecralarda popüler kültür referansları ve ünlü kullanımı daha etkili bir strateji olacaktır. Sonuçta hükümetler her platformda bilgi sunma yöntemine dikkat etmelidir. İlgili mecralarda aynı mesajlar verilmek istense bile gönderim yöntemi, kullanılan fotoğrafın boyutu, işbirliği içerisinde seçilen kişi ve veya kurumlar, başlıktaki karakter sayısından hashtag kullanımına kadar çok farklı dinamikler söz konusu olacaktır.

Hükümetlerin infodemiyle mücadelede iletişim faaliyetlerinin oluşturulması, geliştirilmesi ve optimizasyonu dışında yanlış bilgilere müdahale etmesi de gerekmektedir. Hükümetler özellikle sosyal medyada yayılabilecek yanlış bilgileri önceden tahmin ederek erken müdahalede bulunabilmelidir. Yanlış bilgiler hızlı bir şekilde yayılmadan önce bunları düzgün, anlaşılır ve inandırıcı açıklamalarla hemen çürütme yoluna gidebilirler. Ancak çoğu zaman gerçekler, spekülasyonlar kadar hızlı yayılmazlar. Bu nedenle, doğrudan sosyal medya platformları aracılığıyla yayılan yanlış bilgileri erkenden tespit etmek ve daha sonra algoritma düzenlemeleri ile daha fazla kişi tarafından görülme olasılığını azaltmak olan ikinci bir yola ihtiyaç vardır (Sommariva vd. 2018). Ayrıca hükümetler infodemi ile mücadelede Web 3.0'ın olanaklarını en az firmalar kadar etkin kullanabilmelidir. Zhang (2020), hükümete, kamu ihtiyaçlarını ve krizin her aşamasında gereken değişiklikleri a naliz etmek için yapay zeka teknolojisini ve bulut bilişimi kullanmasını tavsiye etmektedir.

Her iletişim faaliyetinde olması gerektiği gibi hükümetlerin son aşamada mutlaka ölçümleme yapması gerekmektedir. Sosyal medya ile ilgili ölçümleme çalışmaları son yıllarda oldukça fazla kullanılmaktadır. Ancak bunlar çoğunlukla nicel yöntemler olan beğeni, yorum, retweet sayısı, hashtag kullanım sayısı gibi sayısal bir takım sonuçlar ile sınırlı kalmaktadır. Burada hükümetlerin özellikle nicel yöntemlerin yanında sosyal medya kullanıcısı olan halka odaklanan nitel analizler de geliştirmesi gerekir. Hükümetlerce oluşturulan içeriklerin halk tabanında nasıl duygu ve davranış değişiklikleri yarattığı, duyarlılıklarının nasıl etkilendiğinin ölçülmesi gibi ölçümler de yapılmalıdır. Böylece ortaya çıkan sonuçlar başarılı ve başarısız yöntemlerin değerlendirilmesi ile gelecek strateji ve işbirliklerinin buna göre optimize edilmesini sağlayacaktır.

Sonuç

Covid-19 pandemisi dünya tarihinde görülmüş diğer salgınların aksine; kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, internet ve sosyal ağlara erişimin kolaylaşması ve akıllı telefonların hayatımızda vazgeçilmez bir yer edinmesiyle oluşan hızlı dijital dönüşümün zirve yaptığı “enformasyon çağı” deneyimlendi. Web 2.0 ve Web 3.0 teknolojilerinin gelişmesi ve sosyal medyanın bir alternatif medya olarak yeni bir haber alma aracına dönüşmesi, pandemiyle ilgili içeriklerdeki

bilgi kirliliği ve yanlış bilginin hızlı yayılımının kamu sağlığına etkisi çok daha ciddi bir boyutta ele alınmaktadır. Ancak aynı dijital platformlar beraberinde yeni fırsatlar da sunmaktadır.

Bu süreçte DSÖ'nün de belirttiği gibi hükümetlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Hükümetlerin sosyal medya stratejilerini geliştirmeleri ve yeni işbirlikleri kurma ihtiyaçları belirginleşmiştir. Halkın ihtiyaçlarını anlayıp cevap verebilmek adına bu işbirlikleri şeffaf bilgi ve katılım ilkesi etrafında kurulmalıdır. Infodemi ile mücadelede halkın tutum ve davranışlarını etkileme potansiyeline sahip söylentiler ve komplo teorilerinin gelişimini azaltmak için halkın hızlı ve doğru bilgi ile desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca hükümetler yeni teknolojileri kullanarak infodemi stratejilerini optimize etmelidir. Son aşamada ise nicel ve nitel yöntemler ile bu stratejilerin her adımı ölçümlenmelidir. Bu şekilde oluşturulacak çok aşamalı bir mücadele, politik düzlemde infodemi salgınının kontrolü için oldukça önemlidir.

Kanıtı dayalı halk sağlığı yaklaşımı benimsenerek, tüm bu aşamaların gerçekleştirilmesi sırasında güncel bilimsel kanıtların kullanılarak, toplumsal ihtiyaç ve önceliklere yanıt verecek kararlar alınması sağlanmalı ve toplumun sağlık okuryazarlık düzeyi artırılmaya çalışılmalıdır. Günümüzde sağlık okuryazarlığı, sağlık bilinciyle ilgili bireysel düzeyin artırılmasından ziyade genel kamu aktörleri, sağlık hizmeti sağlayıcıları, dijital platformlardaki içerik editörleri ve medya mensupları tarafından paylaşılan bir sorumluluk olmalıdır.

Kaynakça

- Brennen, J. Scott, Simon, Felix, N. Howard, Philip, Kleis Nielsen, Rasmus (2020). “Types, sources, and claims of COVID-19 misinformation”, <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation> (erişim tarihi: 30.07.2021)
- Brownson R.C., Baker E.A., Leet T.L. and Gillespie K.N. (2003). *Evidence-Based Public Health*. New York: Oxford University Press.
- Digital Data 2020, Global Digital Overview. Retrieved from <https://wearesocial.com/digital-2020>.
- Dünya Sağlık Örgütü (a), (2020). Munich Security Conference: WHO; 15 February 2020 [Available from: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/muni-ch-security-conference>.
- Dünya Sağlık Örgütü (b), (2020). “Subject in Focus: Developing trans-disciplinary science: infodemiology, the science behind infodemic management”, WHO; 7 July 2020 [Available from: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200707-covid-19-sitrep-169.pdf?sfvrsn=c6c69c88_2
- Dünya Sağlık Örgütü (c), (2020). “An ad hoc WHO technical consultation managing the COVID-19 infodemic: call for action”, 7-8 April 2020: World Health Organization. ; 2020 [Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/33428> 7.Council of Europe Report, 2017
- Dünya Sağlık Örgütü (ç), (2020). “A guide to preventing and addressing social stigma associated with COVID-19”, World Health Organisations, 24 February 2020.

- Eysenbach, G. (2002). Infodemiology: The epidemiology of (mis)information. *Am J Med.*; 113(9), 763-5.
- Haupt, MR, Jinich-Diamant, A, Li, J, et al. (2021). Characterizing twitter user topics and communication network dynamics of the “liberate” movement during COVID-19 using unsupervised machine learning and social network analysis. *Online Social Networks and Media*, 21, 100114.
- Mukhtar S., (2020). Mental Health and Psychosocial Aspects of Coronavirus Outbreak in Pakistan: Psychological Intervention for Public Mental Health Crisis, *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 102069. *Advance online publication*. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102069>.
- Parlar Dal, Emel, Erdoğan, Emre, vd. (2021). RDMEDU Key Expert Report, "Küresel Siyasette Yeni Dezenformasyon Ekosistemini Anlamak". Rep. No.1. Jan. 2021. Web.
- Rychetnik L., Hawe P., Waters E., Barratt A. and Frommer M. (2004). A glossary for evidence based public health. *J Epidemiol Community Health*, 58, 538-545.
- Sommariva, S., Vamos, C., Mantzarlis, A., Dào, L. U.-L. and Martinez Tyson, D. (2018). Spreading The (fake) News: Exploring Health Messages on Social Media and the Implications For Health Professionals Using a Case Study, *American Journal of Health Education*.
- TRT Haber, (2021). Bakanlıktan aşılama kampanyası için 8 kamu spotu [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=HRIy6RocxhA> (erişim tarihi: 27 Mayıs 2021)
- Twitter, <https://webrazzi.com/2021/08/03/twitter-dezenformasyonu-onlemek-icin-ap-ve-reuters-ile-calisiyor/> (erişim tarihi: 15.08.2021)
- Vosoughi, S., Roy, D. ve Aral, S. (2018). The spread of true and false news online, *Science*, 359 (6380), 1146-1151.
- Wardle, Claire, PhD & Hossein Derakhshan (2017). With research support from Anne Burns and Nic Dias, “Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making” Council of Europe, <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>. Erişim tarihi: 18.06.2021.
- Zhang, S., Pian, W., Ma, F., Ni, Z. and Liu, Y. (2021). Characterizing the Covid-19 Infodemic on Chinese Social Media: Exploratory Study. *JMIR Public Health and Surveillance*.
- Fake news spreads faster than true news on Twitter—thanks to people, not bots. (2020). Erişim Adresi: <https://www.sciencemag.org/news/2018/03/fake-news-spreads-faster-true-news-twitter-thanks-people-not-bots>
- 7 maddede koronavirüsle mücadelede işlenen hak ihlalleri (2020). Erişim Adresi: <https://www.amnesty.org.tr/icerik/7-maddede-koronavirus-nedeniyle-insan-haklari-alaninda-yapilan-hak-ihlalleri>

Katkı Oranı Beyanı

Makalenin yazarları, çalışmaya eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yazar/Author

H. Gamze DEMİREL*

Makale Adı/Article Name

Fuzulî'nin Bazı Beyitlerinden Hareketle Bir Dönüşüm Yolculuğu Olarak
(Ölmeden Önce) Ölme(k)/ Olma(k)

*To Exist or to Die (Before Death) As a Transformation Journey
With Reference to Some Couplets of Fuzuli*

ÖZ

Çağlar boyunca insanın zihnini meşgul eden, felsefe, din, edebiyat, sanat gibi pek çok alanın en tartışmalı konularından biri olan ölümün kabul edilmesi zordur ancak inkar da edilemez. Ölüm kavramına kültürden kültüre farklı anlamlar yüklenmiştir, yapılan bütün tanımlarda, geliştirilen bütün olgularda ve algılarda bir toplumun değer yargılarını, inanışlarını, kültürünü ve felsefesini bulabiliriz. Bazı toplumlarda doğal bir durum olarak kabul edilen ölüm bazı toplumlarda anlamsızlık ve hiçlik olarak söz konusu edilir. İslam inancının ve tasavvufun etkisiyle şekillenen klasik dönem Türk şiirinde ölüm daha ziyade hayatla birlikte ele alınır, Hakiki sevgiliye kavuşma anı olarak değerlendirilir. Bu yüzden düğün, bayram havasında karşılanır. Dünya ise ölüme hazırlık için bir imkan yeri olarak ele alınır. İnsan bilincin sahibi olduğunda gerçek sandığı her şeyin, tüm yaratılmışların geçici olduğunu ve bir gün yok olacağını idrak eder. Bu dünyada geçirdiği her an, onu bilinmeyen bir sona doğru hızla sürüklemektedir. Ölüm en bilinen şekliyle ruhun bedeni terk etmesiyle birlikte cismin bozulmasıdır. İnsanın kendi iradesi ve tercihiyle gerçekleşen ruhsal deneyimine ise ölmek ya da olmak demek doğru olacaktır. İradeli ölüm, insanı biyolojik ölüme de hazırlar. Ancak ister iradi ister biyolojik olsun ölüm, insanın ruhunun ilahi aemlele irtibata geçmesini, karanlıktan kurtulup aydınlığa kavuşmasını, hakiki ve ebedi bir hayata başlamasını sağlar.

Anahtar Kelimeler: Klasik dönem Türk şiiri, tasavvuf, insan, ölüm, kainat.

ABSTRACT

Death, which has always occupied the minds of humankind throughout the ages, has been a topic addressed by many fields, including philosophy, religion, literature, art and psychology. While death is difficult to accept, it is impossible to deny. Although various meanings have been attributed to the concept of death from culture to culture and from generation to generation, the values judgments, beliefs, cultures, and philosophy of a community can be found in all the definitions, established facts, and perceptions these cultures have of death. Death is viewed as a natural phenomenon in certain communities and as meaninglessness and nothingness in others. In Turkish poetry from the classical era, which was influenced by Islamic belief and mysticism, death is often mentioned together with life and is regarded as the moment when one attains the truly beloved. For this reason, it is celebrated as a festive affair or wedding, while the world is deemed as a place of opportunity to get prepared for death. The moment humans attain consciousness, they realize that everything they take to be real, including their own reality, is temporary and will perish one day. Every moment they experience in this world drags them ever closer to an unknown end. Death, in its most known form, is a disembodiment of the soul and a decaying of the corpse. It would be accurate to say that the spiritual experience of humans, which is a matter of will and choice, is to exist or to die. The death of personal agency is an experience that prepares people for biological death. However, death, whether of personal agency or biological, allows the spirit to communicate with the divine, escape from the darkness into the light, and begin a true and eternal life.

Keywords: Classical period of Turkish poetry, mysticism, human, universe, death.

Giriş

Çağlar boyunca en tartışmalı konularından biri olarak karşımıza çıkan ve insanoğlunun zihnini sürekli meşgul eden; algısı, etkisi, korkusu ve kaygısı ile toplumsal bir olgu olan ölüme; kültürden kültüre, devirden devire farklı anlamlar yüklenmiş ve onunla ilgili olarak geliştirilen bütün olgularda ve algılarda, toplumların değer yargıları, inanışları, kültürü ve felsefesi etkili olmuştur.

İdraki, tanımı ve kabulü son derece zor olsa da inkarı da mümkün olmayan ölümle ilgili olarak ruhun bedenden ayrılması, maddî bağlardan tamamen kurtulması, insanın yaşamsal fonksiyonlarını yitirmesi ve varoluş halinin sona ermesi gibi çok çeşitli ve farklı şekillerde tanımlar yapılmıştır. Bazı ilkel toplumlarda ölüm, doğal bir hadiseden ziyade bir ceza gibi algılanmış, nesnelere var olma şartının maddeye bağlı olduğuna inanan toplumlarda ise ölümle birlikte sadece beden değil ruhun da tamamen yok olduğu düşünülmüştür. Batı felsefesindeki ve kültüründeki yaygın inanış ise daha ziyade ölümün “olanakları, olanaksızlığa çeviren bir duvar” (Yayıntaş, 2019: 22) ya da insanın önündeki en büyük engel olduğuna yöneliktir. Bazı toplumlarda doğumun oluşturduğu karmaşanın acıyla ve sancıyla çözülmesi şeklinde tanımlanan ölüm bazı toplumlarda da geçmiş, şimdiyi ve geleceği anlamsızlaştıran dolayısıyla yaşamın alabileceği her türlü anlamı yok eden şiddetli bir yıkım ya da tam tersine insanın farkındalığını arttıran büyük bir uyanış olarak ele alınmıştır. Kuran’dan, tasavvuftan, hadislerden ve ayetlerden beslenen klasik dönem Türk şairlerinin ve “felsefeyi ölüme hazırlık olarak gören İslam filozoflarının ölümün gerçek mahiyetini insanlara anlatmamaları zaten düşünülemez” (Saruhan, 2006: 90). Modern dünyada ise ölüm meselesi oldukça az ilgilenilen bir konu olmuş, modern insan dikkatini daha ziyade hayata yönelterek ölümlü olmanın doğurduğu endişeyi geri plana itmiştir. Fakat son zamanlarda ölüm adeta yeni keşfedilmiş bir olgu ve felsefi bir mesele olarak tekrar ele alınmaya başlanmıştır.

İnsan bu dünyada geçirdiği ya da başka bir ifadeyle kaybettiği her anın kendisini bilinmeyen bir sona doğru hızla sürüklediğini, “daha genel-ve doğru-bir deyişle, zamansal olarak eşyanın sınırlı tabiatı” (Schoun, 2012: 154)nı idrak ettiğinde; korku, kaygı, hiçlik, anlamsızlık gibi pek çok duygu durumunu aynı anda deneyimler. Bazı insanlar ölüm korkusunu kontrol altına alabilmek için onu unutmak, onunla ilgilenmemek, onu inkar etmek ya da onunla savaşmak gibi bir takım savunma davranışları geliştirirken bazıları ise bu türden korkularla savaşmanın anlamsız olacağını ve onunla savaşmak yerine bu korkular insanı tümünden esir almadan kökünün kurutulması gerektiğini savunsalar da insan hangi kültürden ve dinden olursa olsun bu evrensel korkuyu beraberinde getirmektedir.

Ancak unutmamak gerekir ki insanın bu dünyadaki korkularının tek sebebi ölüme yazgılı oluşu değildir. Aynı zamanda ölüme rağmen bu geçici dünyada yaşamak zorunda olan ve yaptığı her eylemden, aldığı her karardan bizzat kendisi sorumlu olan “insan, yaşamını etkileyecek kararları bilinçli bir şekilde verebilen ve bu kararların sonuçlarını bizzat üstlenmek zorunda olan bir varlıktır; yani eyleminin sorumlusu bizzat kendisidir; bu nedenle atacağı her adım yeni bir bunaltıyı beraberinde getirmekte” (Göka, 1997: 130), bir süre sonra da bu türden korkuları ve kaygıları insanın diğer tüm bildik korkularının ve kaygılarının temel sebebinin oluşturduğu büyük bir krize yani varoluş endişesi dönüşmektedir.

1. Genel Değerlendirme

Kendi doğumunu yoktan vücut buluşunun bir miladı olarak gören insanın yolu doğduğu andan itibaren yaşama olduğu kadar ölüme de çıkmaktadır. Çünkü var olmak başlı başına ölümlü olmak demektir. “... doğumundan ölümüne kadar süren bir anlatının öznesi” (Kellehear, 2010: 224) olan sağduyu sahibi her insan ne zaman öleceğini bilmese de bu dünyadaki varoluşunun ölümle sınırlı olduğunu, ömür duvarının tuğlası ay ve güneşten, çinisi de feleklerden olsa bile bu dünyaya kendisi için belirlenmiş bir zamanda gelip gideceğini, ölümün güzel, çirkin, iyi, kötü, genç, yaşlı

ayırmaksızın herkesin başına gelecek ilahi bir emir olduğunu bilir. Zira “insanın tanımı hay, natık ve maittir. Yani insan, yaşayan, idrak eden, ölen demektir” (Saruhan, 2006: 97):

Bekâsı mümkün olmaz olsa ger dîvâr-ı ömründe

Meh ü hurşîdden hışt-i binâ eflâkden kâşî/ Fuzuli (G. 276, b. 5)

(Ömür duvarının tuğlası ay ve güneşten, çinisi feleklerden olsa da ömrün devamlılığı mümkün değildir.)

Viran bir kervansaraya benzeyen bu dünyada avare bir yolcu olan insanın zihninde kurduğu dünya algısı ile dünyanın kendi gerçekliği birbiriyle örtüşmemekte; gül mevsimi kadar kısa olan bu dünya insana gam ve eziyetten başka bir şey vermemekte; verse bile önce türlü renklerle süsleyip sonra çırılçıplak bıraktığı gül dalı gibi verdiklerini ondan geri almaktadır. Bu durumda hem varoluşunun hem de varlık olamayışının sancısını çeken; hayatın geçiciliği ile ölümün bilinmezliği arasında bocalayan insan hem dünyaya hem de kendisine giderek daha çok yabancılaşmakta ve “dünya ile insan bilinci arasındaki bağ sorunlu” (Altunay Erduvan, 2020: 542) bir hal almaktadır. Bu sorunların üstesinden gelemediği takdirde ise insanın “... bu gelip geçici dünyada ruh için bir yurt bulmaya dönük her türlü çabası kaçınılmaz olarak daha başından başarısızlığa” (Schopenhaur, 2012: 12) uğramakta; bu kez ise insanın en büyük çıkmazı ölüm değil hayatın bizzat kendisi olmaktadır. Bu yüzden klasik dönem Türk şairleri ölümü biyolojik ve sıradan bir hadise olarak anlatmaktan ziyade hayatı anlamlı kılan büyük bir uyanış, bir imkan ve açılım, bir bilinçlenme ve farkındalık deneyimi olarak ele almış, dünyayı insana ölümün hakiki bilgisine ulaşma fırsatını veren bir oluş mekanı olarak söz konusu etmiş, insanı ise “şimdi” ve “burada” (dünya) güzel işler yaparak sonluluktaki sonsuzluğu yakalamaya ve böylece hayatla ve ölümle uzlaşıp her ikisini de seçkin ve anlamlı kılmaya özendirmişlerdir:

Kılmalı muhkem gönül dünyâya akd-i irtibât

Sen bir âvâre misâfirsın bu bir vîrân rıbât/ Fuzuli (G. 140, b. 1)

(Ey gönül, dünyaya sıkı sıkı bağlanma. O viran bir kervansaraydır, sen ise avare bir yolcusun.)

Ey Fuzûlî dehr hâlin şâh-ı gülden kıl kıyâs

Kim verip evvel tecemmül sonra uryân eylemiş/ Fuzuli (G. 130, b. 7)

(Ey Fuzuli, dünya halini önce onu türlü renklerle süsleyip sonra da çırılçıplak bıraktığı gül dalına bakıp da anla.)

İnsanın doğumundan önce sınırsız bir zaman dilimi geçmiştir; ölümünden sonra da muhtemelen “...; yalnızca (doğumdan önceki “hiçliğe” benzeyen) bir var olmama durumu söz konusu” (Kellehear, 2010: 81) olacaktır. Bu yüzden doğumdan önceki var olmama ve bilinmezlik hali bizi ne kadar az rahatsız ediyorsa, varoluşumuzu tamamlayarak özümüze dönmek demek olan ölüm gerçeğinin de bizi o kadar az rahatsız etmesi gerekir. “İbn Sina, ölümsüzlüğü, tamam olma ile özdeşleştirirken, hayatı, noksanlıkla izaha yönelmekte ve nakıs olan kimsenin tamam olmaktan korkmasının cehaletin en son aşaması olduğunu belirtmektedir” (Saruhan, 2006, 97). İnsanı hem hayatın hem de ölümün hakiki bilgisine ulaştırarak irfan sahibi olmasını sağlayan her türden korku ve “... kaygı tecrübesi halis ve hakiki kişilerin uzak durmak istedikleri bir şey değildir; tam tersine o araştırılması ve tahammül edilmesi gereken bir şeydir” (Schopenhauer, 2012: 16). Cihanın sevincinde yüzlerce gam, gamında yüzlerce sevinç bulan irfan sahibi insanlar ölümden korkmazlar zira onlara ne ten ne de can gerekir, onlar için asıl mutluluk tüm bunlardan vazgeçmekle, dünya bağlarından kurtulmakla (ölmeden önce ölmek/ olmak) mümkündür:

Ehl-i irfândır cihân keyfiyetin tahkîk iden

Kim neşâtından bulur yüz gam gamından yüz neşât/ Fuzuli (G. 140, b. 3)

(Cihanın durumunu anlayan insan irfan sahibidir. Böyle bir insan cihanın sevincinde yüzlerce gam, gamında yüzlerce sevinç bulur.)

Cân ü ten oldukça benden derd ü dâg eksik degül

Çıksa cân hâk olsa ten ne can gerek ne ten bana/ Fuzuli (G. 12, b. 3)

(Bu can ve ten bende oldukça dert ve yara eksik olmaz. Keşke canım çıksa, tenim toprak olsa çünkü bana ne can ne ten lazımdır.)

Ölümden korkanlar hakikat bilgisinden mahrum olan cahillerdir. Asıl korkutucu ya da kötü olan ölümün olmamasıdır. Zira "... olmamız gereken durumda olmak kötü değildir. Kötü olan, olmamız gereken durumda olmamaktır" (Saruhan, 2006, 91). Çünkü hayatın kurucu, oluşturucu ve tamamlayıcı unsuru olan ve hayatın anlamını bütün saflığıyla ortaya çıkaran ölüm olmasaydı hayat da olmazdı. Hayat ölüm için vardır, var oluşumuz ölümü içerir, hayatta olmak ölümlü olmak, ölüme doğru olmak demektir. O halde birbirine zıtmiş gibi görünen oysa özü ve anlamı itibarıyla birbiriyle aynı olan, biri diğeri varlığını gerekli kılan, biri diğeri ile anlam kazanan hayat ve ölüm gibi iki büyük muammayı birlikte ele almak şarttır. Çünkü insan ölümü anlayamadığında "... ne bir Tanrı'nın varlığını ne de kendi ben' inin bu Tanrı için var olduğunu hissetmeye veya saptamaya" (Kierkegaard, 2007: 36) fırsat bulabilir. Eğer insan hayatı anlayamazsa bilincini insan olmanın gerçeklerine ötmüş olur ki bu da korkularını ve kaygılarını arttırır. İnsanın hem dünya hem de ölüm ile olan bu sorunlu ilişkiden kurtulabilmesi ancak ölümü hayatın içine dahil ederek birlikte anlaması ve her ikisi arasında uzlaştırıcı bir yol bulması ile mümkün olur. Zira "eğer tamamen kişiye özgü bir tarzda hayatın içine dahil edilirse, ölüm davranışlarımızda bir devrim meydana getirecek" (Schopenhauer, 2012: 19) ve insanı günlük hayatın sıradanlığından kurtaracaktır. O halde henüz daha yaşarken insana (ölmeden önce) ölme ve olma imkanı sunan dünya kötü ve korkutucu bir yer değildir. İnsanın şimdi ve burada var oluşunun da dünyanın ve ölümün de bir anlamı olmalıdır. Çünkü insanın (ölmeden önce) ölebilmesi/olabilmesi için yaşıyor olması şarttır. Bütün "... ölmekte olan insanlar yaşayan insanlardır: Henüz ölmemişlerdir" (Kellehear, 2010: 11).

İnsanın bilinci gerçek anlamda yalnızca şimdide mevcuttur ve insan bütün şeyleri şimdide tecrübe eder. İnsanın varlığı şimdiki, geçmiş ve geleceği yani zamanın bütünü aynı şekilde kapsamaktadır. Şimdide ve gelecekte yani bütün zamanlarda "ben" diyebilen insan bir kere var olduğuna göre ebediyen hiç ya da yok olmaz. "Şimdi" çok kıymetli bir andır. Çünkü bütün zamanlar ancak "... şimdinin bir parçası gibi anlaşılırsa özgürleştirici olabilir" (Schopenhauer, 2012: 25). Geçmiş; olup bitmiştir, gelecek ise belirsizdir; insanın "şimdi (an)" dışında hiçbir gerçeği yoktur ve "her ne kadar hayat, varoluşçuların söylediği gibi, her zaman geleceğe yönelmişse de, "gelecek" tabirini şimdinin bir boyutu olarak anlamadıkça bu ifadenin yanlış bir kanaat uyandırması kuvvetle muhtemeldir" (Schopenhauer, 2012: 26). O halde insan geçmişin ve geleceğin şimdi üzerinde sınırlayıcı bir ağırlık yapmasına izin vermeden, geçmişi ve geleceği de şimdinin bir bölümü olarak değerlendirmelidir. Şimdi ve burada olan insanın bu hayatta yapacağı işleri, hayata tutunabilmelerini sağlayacak sebepleri vardır. Bunun başında aşk gelir. Dünyanın var oluşundaki asıl gaye olan aşk tam anlamıyla insan ruhunun "... şimdide önde gitme" (Schopenhauer, 2012: 24), şimdide olma, şimdide ölme (ölmeden önce ölme/ olma) deneyimidir:

Ârif ol sevdâ-yi aşk inkârın etme ey hakim

Kim vücûd-i halktan ancak bu sevdâdır garaz/ Fuzuli (G. 138, b. 6)

(Ey akıllı kişi! Arif ol, aşk sevdasını inkar etme, zira mahlukatın varlığından gaye bu aşka aşık olmaktır.)

Aşka ta düştün Fuzûlî çekmedin dünyâ gamın

Bil ki kayd-i aşk imiş dâm-i ta'allûktan necât/ Fuzuli (G. 40, b. 7)

(Ey Fuzuli, aşka düştükten sonra dünya işlerini dert etmedin. Dünya tuzağından kurtulmak için aşk derdine düşmek gerektiğini bil.)

Hemen her dönem kutsal kabul edilen ve yüceltilen aşk vesilesiyle dünya arzularına galip gelerek hakiki idrak merkezi olan gönlünden maddeyi çıkararak ve bütün benliğinden vazgeçen yani (ölmeden önce) ölümlü olarak kendini gerçekleştiren insan henüz daha yaşarken ölümden sonra ulaşacağı bütün tecrübe bilgileri elde eder ve böylece sembolik olarak ölüme yakın bir hali deneyimleyerek daimi bir huzur yakalar. Klasik dönem Türk şairleri de dünyayla ve ölümlülikle ilgili bütün korkulardan ve kaygılardan kurtulabilmenin (ölmeden önce) ölmekle/ olmakla; bunun da insanın şimdide var oluşunun en temel sebebi olan aşkla mümkün olduğunu, bu dünyada aşka yönelmeyen her hareketin hata olduğunu sık sık söz konusu ederler:

Ey Fuzûlî her amel kılsan hatâdur gayr-i aşk

Bu durur ben bildigüm vallahü a'lem bi's-sevâb/ Fuzuli (G. 27, b. 7)

(Ey Fuzuli, aşktan başka her yaptığın iş hatadır. Benim bildiğim budur. En doğrusunu Allah bilir.)

Aşk derdinin tek çaresi (ölmeden önce) ölmek/ olmak, aşka esir olmak, aşk için canından vazgeçmek, dünyayı terk ederek madde ile olan bütün bağları koparmak, sevgili dışındaki her şeyi unutmaktır:

Ey Fuzûlî öyle kim bîmâr-ı derd-i aşksan

Yohdurur ölmekten özge hiç dermânun senün/ Fuzuli (G. 169, b. 7)

(Ey Fuzuli, aşk derdi ile öyle hastasın ki, ölmekten başka bir dermanın yoktur.)

Dâr-i dünyânı gönül cehd kılıp terk ide gör

Hâb-i gaflette iken özünü bî-dâr eyle/ Fuzuli (G. 249, b. 5)

(Ey gönül! Kendi dünya evini terk etmek için çalış. Gaflet uykusunda iken kendini uyandır.)

Zevk istersen Fuzûlî terk-i dünyâ kıl ki ben

Bulmadım bir zevk bundan gayrı tâ dünyâdeyim/ Fuzuli (G. 184, b.7)

(Fuzuli eğer zevk istersen dünyayı terk et. Ben dünyada oldukça bundan başka bir zevk bulmadım.)

Levh-i hâtır sûret-i cânâna kıl âyine-dâr

Anı yâd et her ne kim yâdında var anı unut/ Fuzulî(G 45, b.7)

(Gönül levhamı sevgilinin yüzüne ayna tutucu yap; sadece onu yad et, onun dışında ne varsa hepsini unut.)

Bu dünyaya geldikten sonra ruhlar aleminde vermiş olduğu sözleri, edindiği tecrübeleri ve bilgileri unutan insan "... içinde yatan bilginin örtüsünü açarak onu meydana çıkarmak, kendisini hayallerden, aldatici görüşlerden kurtarmak, kendisine her şeyi öğretecek ve her şeyi hatırlatacak olan" (Livingston, 1998: 34) bir aşk nesnesi (öteki, sevgili) ile güçlü ve kalıcı bir bağ kurmak ihtiyacı duyar.

Fakat hakikate ulaşma noktasında insanın kendisine seçtiği hatırlatıcı ile kurduğu ilişkinin niteliği, kabiliyetine ve algısına göre farklı eğilimler gösterebilmektedir. Bazı insanlar görünene, geçiciye ve maddeye meyledip kısa süreli, yüzeysel ve sadece fiziksel yakınlıktan ibaret ilişkiler kurarken; bazıları da görünenden görünmeyene, sonludan sonsuza, geçiciden kalıcıya, maddeden manaya, insandan ilahiye yönelerek uzun süreli ve kalıcı ilişkiler kurar. Eğer insanın seçtiği nesne

onu Hakikat'e ulaştıracak nitelikte olmazsa, insanın bu nesne ile kuracağı ilişki de ölümle ve hayatla kurduğu ilişki gibi sorunlu olacaktır. Oysa insanın bağlandığı bu "öteki (sevgili)" ona kim ya da ne olduğunu unutturup ya da olduğu durumdan vazgeçip o ana kadar olmadığı ama olması gereken duruma meyiletmesini sağlayan, onu gerçek hedefinden alıkoyacak bütün maddi ve geçici şeylerden uzaklaştıran ve böylece aslına dönüp kendini gerçekleştirerek gerçek anlamda kendini bulmasını, kendini bilmesini, ben/lik kazanmasını, gerçekte ne ise sadece o olmasını, ondan ibaret olmasını ve böylece gerçek anlamda bir birey olmasını sağlayacak niteliğe sahip olmalıdır. En önemlisi de "görünümlerle varlık arasında bağ kurucu görevini" (Kuçuradi, 2016: 31) üstlenerek insanın iradesini tam olarak aradan çıkarmasını, o nesnede yok olmasını kısaca (ölmeden önce) ölmesini/olmasını sağlamalı ve aşkın başlatıcısı olmalıdır. Çünkü insanın ebedi hayata ve sonsuz mutluluğa ulaşabilmesi (ölmeden önce) ölün/olun emrini ve felsefesini doğru anlamasıyla mümkündür.

2. Ölüm ve (Ölmeden önce) Ölme(k)/ (Gerçek Anlamda Var) Olma(k):

İlk bakışta "(ölmeden önce) ölme/olma" ile "ölüm" kavramlarının her ikisi de aynı şeyi anlatıyor gibi görünseler de "ölüm ve ölme" kavramlarının arasındaki ilgi bizim tahmin ettiğimizden çok daha karmaşıktır. En basitiyle "ölüm yaşamın karşıtıkken ölme yaşamının karşıtı değildir" (Kellehear, 2010: 214). Bütün yaratılmışlar ölümlüdür "..., ama ölümlü olmak, ölmekte olmak anlamına gelmez" (Kellehear, 2010: 213). (Ölmeden önce) ölme/olma deneyiminin ölümle sonlanması zorunlu değildir bu zamana yayılmış bir süreçtir. (Ölmeden önce) "...: ölme yaşamının bir biçimi ya da evresi olmakla birlikte, herkesin yaşam öyküsünde yer" (Kellehear, 2010: 219) almayabilir örneğin bazı insanlar yaşamlarında (ölmeden önce) ölme/olma sürecini hiç deneyimlememişken bazıları ise birden çok defa ve farklı şekillerde deneyimlemiş olabilir. Ölüm; beklenmedik bir anda herkesin başına gelecek olan tabii, biyolojik, engellenemez bir hadiseyken insanın henüz daha biyolojik ölümü gerçekleşmeden önce kendi isteği ve çabası ile bütün maddi bağlardan sıyrılarak tamamen manevi güce teslim olması demek olan (ölmeden önce) ölme/ olma sıradan bir insanın deneyimleyemeyeceği, yetkin bir bilinç ve idrak, güçlü bir benlik gerektiren ciddi bir süreçtir. "Bu ölüm, bilcümle nefsin arzu ve hevasından, cismani lezzetlerden, tabiat ve şehvetin gereklerinden fani olmaktır. Yani Allah Teala'dan başka hiçbir şeye iltifat etmemektir. Bu ölüm yeniden doğuş ve ahiretin ilk menziline giriştir. Böyle bir ölümün sonu hayattır" (Çelik, 2009: 122) yani böyle bir ölüm insanın benliğini "..., sınırlandırılan sonlunun ve sınırsızlaştıran sonsuzun bir sentezi" (Kierkegaard, 2007: 40)'nden vücuda getirir. Böylece geriye sadece varoluşun asıl kaynağı olan Hakikat kalır. Bunun neticesinde "... kendisinin ve Allah'ın cc Bir olduğunun ve başka bir şey veya kimse olmadığını farkına" (Livingston, 1998, 34) varan insan Sonsuz ve eşsiz olanda sınırlarını aşarak çokluğun ardındaki birliği görür ve mana alemini keşfederek bütünüyle Hakikat'ten ibaret olur. Bu dünyada varolan herşeyin, bütün oluşun İlahi Olan'ın bir yansıması olduğunu fark eder. Hızla ve güçlü bir şekilde Hakikat'e doğru çekilmeye başlar; sonunda da kendisini tamamen Hakikat'e teslim ederek O'nda yeniden hayat bulur ve gerçek mutluluğu yakalar. Yani "...; aslına dönen mutmain ruh, sonsuz Güzelliğin farkında olarak her türlü bağımlılıktan kurtulmuş olur" (Schoun, 2012: 156). Zira sevilmeye en çok layık olan "Tanrı, nihai olarak, sevilen şey ya da varlığın ta kendisidir" (Schoun, 2012: 156) ve diğer bütün sevilenler de bu sebeple sevilmektedir. "Başka bir ifadeyle, sevilen bir şeyin ya da bir varlığın gerçeği, sonsuz olarak bu dünyada değil de Tanrı'da bulunmaktadır" (Schoun, 2012: 156). Bu andan sonra "... kişisel hiçbir şeyi sevmeyeceği, onlara ilgi duymadığı için, bir başka deyişle, kendi boşluğunda yaşadığı için, o ruh her şeyi büyük bir kolaylıkla kucaklayabilir" (Emiroğlu, 2002: 104); ölümü de yaşamı da. Böylesi bir ruh "...-sonsuz bir şekilde Tanrı'da var olduğu için artık olağan muhtevası boşaltılmış olan-dünya, dizginlenerek sembollerin bir oyununa dönüşür ve böylece insanı aşan bir tarafı kalmaz" (Schoun, 2012: 156).

En bilinen şekliyle ruhun bedeni terk etmesiyle birlikte cismin bozulması demek olan tabii, hakiki, doğal ve biyolojik hadiseye "ölüm"; insanın kendi iradesi ve tercihiyle gerçekleşen ruhsal

deneyimine ise “ölmek” ya da “olmak” demek doğru olacaktır. İradi ölüm yüksek bir bilince ulaşarak maddi bağlardan kurtulan insanı biyolojik ölüme de hazırlayan bir deneyimdir. Ancak unutmamak gerekir ki özünde ister iradi ister biyolojik olsun her iki deneyim de insanın ruhunun ilahi alemle irtibata geçmesi, “Allah’ın bahsettiği ruhun O’na dönmesi, karanlıktan kurtulup aydınlığa kavuşması, hakiki ve ebedi bir hayata başlaması” (Yayıntaş, 2019: 10)’ nı sağlar.

Sonuç

İnsan için hayatın felsefesini anlamak nispeten kolay olsa da sadece bir kereye mahsus deneyimleyeceği ölüm ile ilgili değerlendirmeleri meraktan öteye geçmemiştir. Ancak unutmamak gerekir ki insanın ölümü ve ölümden sonraki hayatı anlamaya ve anlatmaya olan bu merakı basit bir merak değildir tam tersine onun kendi tabiatını ve dünyanın mahiyetini anlayabilmesi bakımından son derece yapıcıdır. İnsan ölüm hakikatini anladığında hem kendisiyle hem de çevresiyle uyum içinde yaşamaya başlayacak korkularından ve kaygılarından kurtulacaktır.

Bu bakımdan bir sanatçının hemen bütün faaliyetleri yaşama sevinciyle ve ölümsüzlük arzusuyla yanıp tutuşan fakat ölümlü bir varlık olan insanın ölümsüzlüğe ulaşabilme gayretinden başka bir şey değildir. Bu yüzden bir sanatçının sanatını icra ederken faydalandığı her türden malzeme, ürettiği her bir eser, insanın kendi içine yönelerek kendini tamamlama niyetliliği olarak açıklanabilir.

Çelişkileri ve zıtları bir arada göstermede mahir olan sanatçılar ölüm temasını işlerken ölümün karşı konulamaz ve anlaşılabilir oluşundan beslenip ölüm korkusuyla başa çıkabilmek ya da ona karşı bir direnç geliştirebilmek için de sanatlarını daima teselli vasıtası olarak kullanmışlar. Böylece sanat insanın ölüme rağmen yaşamaya güç yetirmesini mümkün kılan önemli bir unsur haline de dönüşmüştür. Sanatçının hem hayata hem de ölüme karşı geliştirdiği bu tutum aynı zamanda okuyucuya da özgürce düşünebilme imkanı sunmaktadır. Dolayısıyla bir sanatçının ölüm gerçeğini görmezden gelmesi mümkün değildir.

Klasik dönem Türk edebiyatı şairlerinin büyük çoğunluğu da insanın mutsuzluğunun asıl sebebinin ölümlü olmasından değil; gerçek anlamda kendi olamamasından, kendini gerçekleştirememesinden kaynaklandığından bahsederler. Bu bağlamda insanın hem ölüm hem de hayat karşısındaki tavrının nasıl olması gerektiğini anlatabilmek, onları hem ölümlü hem de hayatla ilgili korkularından uzaklaştırabilmek, henüz daha bu dünyada iken gerçek anlamda bir varlık olabilmelerini, bir farkındalık geliştirebilmelerini sağlayabilmek için ölümden ve hayattan korkmak ve kaçmak yerine hayatın ve ölümün olumsuz gibi görünen bütün görüntü ve yansımalarını olumluya çevirmekten söz ederler. Bunu yaparken de her ikisini felsefi bir yaklaşım, kayda değer öğreti ve örneklerle birlikte ele alarak, varoluşçuluğun ve metafiziğin ışığında birleştirirler. Onlar, dünyanın derdine, tasesına pek aldırılmazlar. Gönülde yer etmesi gereken tek sevginin Allah sevgisi olduğunu, gönlünde Allah sevgisine öncelik vermeyenlerin kamil insan olamayacağını, bu yüzden dünyayı terk etmek gerektiğini bunun da aşk vesilesiyle mümkün olacağını sık sık dile getirirler. İnsanın varoluşun ve dünyanın sırrına ulaşabilmesi için zorluklara göğüs germesi gerektiğinden aksi takdirde ilahi gerçeğin kendini ondan saklayacağından bahsederler.

Bu yüzden bir edebi metni anlama sürecinde o eserin ayrıcalıklı dilini ve felsefesini anlamak, kelimelerin temel ve bilinen anlamlarının yanı sıra mecazi anlamlarını ve çağrışımlarını doğru tespit edilmek, metnin anlam tabakalarını dikkate alarak metni analitik tarzda değerlendirmeye tabii tutmak, onun ait olduğu toplumun inançlarını, hayata, ölüme, varlık ve olaylara yüklediği anlamları analiz edebilmek bakımından son derece önemli ve gerekli; insanın bu dünyadaki gerçek amacına ulaşabilmesi noktasında da oldukça yol göstericidir.

Bu makaledeki amaç klasik dönem Türk şiirinde ölümün nasıl işlendiğine dair daha önce yapılmış ve bilinen çalışmaları tekrar etmekten veya sayısız örnek vermekten ziyade makale sınırlarını aşmadan felsefenin de ana konusu olan ölümü, hayatla ve aşkla birlikte ele alarak insanı yine insandan ve ona ait duygulardan hareketle tanımaya çalışmak ve böylece bir edebi metinde anlatılmak istenen niyeti felsefi bir yaklaşımla analiz edebilmek gayretidir.

Kaynakça

- Akyüz, K. Beken, S. Yüksel, S. ve Cunbur, M. (2000). *Fuzuli Divanı*. Akçağ Yayınları.
- Altunay Erduvan, F. D. (2020). "Albert Camus'da Saçma ve Ölüm İlişkisi". *Söylem Filoloji Dergisi*, 5 (2): 541- 548. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1162146>
- Çelik, İ. (2009). "Türk Tasavvuf Düşünceinde Ölüm", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 40, Ankara, s. 119- 146. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33446>
- Emiroğlu, İ. (2002). *Sufi ve Dil (Mevlana Örneği)*. İnsan Yayınları.
- Göka, E. (1997). *Varoluşun Psikiyatrisi*. (1. Baskı). Vadi Yayınları.
- Kellehear, A. (2010). *Ölme Üzerine Bir İnceleme Bireysel Bütünlük. Bedensel Çöküş ve Ruhsal Dönüşüm*. (B. Zeren, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2007). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. (4. Baskı). (M. M. Yakupoğlu, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2016). *Sanata Felsefeyle Bakmak*. (6. Baskı). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Livingston, R. (1998). *Geleneksel Edebiyat Teorisi*. (N. Özdemiroğlu, Çev.). İnsan Yayınları.
- Saruhan, M. S. (2006). "İslam Filozof ve Düşünürlerinde Ölüm Korkusu ve Tedavisi", *AÜİFD*. 47 (1),87-105. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/583029>
- Schopenhauer, A. (2012). *Ölümün Anlamı*, (1. Baskı). (A. Aydoğan, Çev.). Say Yayınları.
- Schoun, F. (2012). *Kalp Gözü (Metafizik, Kozmoloji, Manevî Hayat)*. (1. Baskı). (N. Mehdiyev, Çev.). İnsan Yayınları.
- Tezcan, E. (2018). *Batı Geleneğinde Aşk, Cinsellik ve Ölüm: Tristan ve Isolde*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yayıntaş, Y. (2019). *Felsefi Perspektiften Ümmi Sinan'ın Ölüm Anlayışı*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yazarlar/Authors

İsmail KELEŞ* Erkan DURAR** Mustafa DURMUŞ***

Makale Adı/Article Name

Koronavirüs (Covid-19) Salgın Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin
Algılanan Stres Düzeylerini Etkileyen Faktörler****

*Factors Affecting The Perceived Stress Levels of University Students
During The Coronavirus (COVID-19) Outbreak*

öz

Amaç: Bu çalışma Koronavirüs pandemi sürecinin üniversite öğrencilerinde algılanan stres seviyelerini etkileyen etmenlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Metod: Çalışma, Ocak 2021 ile Şubat 2021 tarihleri arasında Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir üniversitesinin öğrencileri ile yürütülmüştür. Çalışma 728 öğrenci ile tamamlanmıştır. Çalışmanın anket formları "Google Formlar" ile düzenlenerek bireylere gönderilen bağlantı linki ile toplanmıştır. Veri toplama "Kişisel Bilgi Formuna Ait Sorular", ile "Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ)" kullanılmıştır. "Verilerin yorumlanmasında sıklık ve yüzdelik hesaplama, bağımsız gruplarda t testi ve tek yönlü anova testi kullanılmıştır".

Bulgular: Öğrencilerin Algılanan strese 10.33±3.80, algılanan baş etmede 5.50±2.32 ve toplamda 15.84±5.19 puan ortalamasının olduğu belirlenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun 21-23 yaş aralığında, kızlardan oluştuğu, gelir durumlarının kötü olduğu, herhangi bir kronik hastalığı olmadığı ve hayata umutlu baktıkları tespit edildi.

Sonuç: Katılımcıların Algılanan Stres Ölçeği toplam puan ortalamaları orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş, cinsiyet, gelir durumu, ebeveyn tutumu, hayata umutlu bakabilme ve öğrenim durumları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Üniversite öğrencileri, Pandemi, Stres.

ABSTRACT

Objective: This study was conducted to determine the factors affecting the perceived stress levels of university students during the coronavirus outbreak process.

Materials and Methods: The study was carried out with students of a university located in the Eastern Anatolia Region of Turkey between January 2021 to February 2021. The research was completed with 728 students. Questionnaires of the data were prepared with Google Forms and collected with the link address sent to the individuals. In data collection, "Questions Regarding Students' Socio-Demographical Characteristics" and "Perceived Stress Scale (PSS)" were used. Frequency and percentage calculation, independent groups t test and one-way anova test were used to evaluate data.

Results: It was determined that the students averaged 10.33±3.80 in perceived stress, 5.50±2.32 in perceived coping, and 15.84±5.19 in total. It was determined that most of the participants of the study were women between the ages of 21-23 who had low income, did not have any chronic diseases, and were hopeful about life.

Conclusion: It was determined that the participants' perceived stress scale total score averages were at a moderate level. A significant relationship was found between the age, gender, income status, parental attitude, hopeful outlook on life, and educational status of the students participating in the study and their perceived stress levels.

Keywords: COVID-19, University students, Pandemic, Stress.

* Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi, S.H.M.Y.O., Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, ismailkeles4@gmail.com ORCID: 0000-0002-6575-8029

** Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi, S.H.M.Y.O., Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, erkan.durar@igdir.edu.tr ORCID: 0000-0003-1793-0522

*** Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, saremeryem01@gmail.com ORCID: 0000-0002-7559-4187

**** Bu makale için, Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurul Başkanlığının 29.12.2020 tarih ve 2020/33 sayılı kararıyla "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği"ne uygunluk kararı verilmiştir.

Giriş

Çin'in Wuhan kentinde meydana gelen koronavirüs(COVID-19)salgınını kısa bir süre içerisinde dünyanın her tarafına dağılmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir (Kiyat ve ark., 2020: 81; Şevgin ve ark., 2020). COVID-19 pandemisi dünyayı her alanda etkileyerek insanlığın tek gündemi haline gelmiştir.Solunum sistemini tahrip ederek enfeksiyonuna sebep olan bu koronavirüs insanların sadece fiziksel sağlığını değil, aynı zamanda ruh sağlığı üzerinde de hem akut hem de kronik etkiler bırakabilmektedir. Özellikle salgının ortaya çıkışı ve vaka sayılarında hızlı bir artışın olduğu dönemlerde kişilerin yoğun bir şekilde korku, endişe ve stres yaşadığı gözlenmiştir (Göksu ve Kumcağız, 2020; Rajkumar ve ark., 2020). Stres, bireyinhissetiğiolası bir tehdidekarşı fiziksel ve duygusal olarak baş edememesi durumundameydana gelen ve rutin yaşantısını çoğunlukla olumsuz etkileyen gerilimli bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Gajjar, 2019; Özdenk ve Kaya, 2019). Stres sağlık ve zindeliği olumsuz etkileyerek baş ağrısı, anksiyete ve depresyon gibi zararlı fiziksel ve duygusal semptomlara yol açabilmektedir (Lemay ve ark., 2019: 7001). Nitekim stres veren olay ciddi ve uzun süren bir faktör ise organizma tükenmekte ve bu noktadan sonra organizmada geri dönüşü olmayan izler bırakmakta ve hatta ölümlere yol açabilmektedir (Şahin, 2018: 30). Kişilerin stresli olaylara daha az maruz kalmaları için erken dönemde karşılaştıkları stresörleri fark etmeleri ve stresle başa çıkma becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Özdenk ve Kaya, 2019: 3).

Üniversite öğrencilerinin günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar nedeniyle stres ve depresyon gibi yaygın ruhsal bozukluklar yaşamakta ve bu durum üniversite öğrencileri için küresel bir endişe haline gelmektedir (Asıcı ve Uygur, 2017; Griggs, 2017; Othman ve ark., 2019). Son dönemlerde yapılan çalışmalar üniversite öğrencilerinin aileden uzaklaşma, yeni bir ortama uyum sağlama, kimlik arayışı ve akademik başarı gibi nedenlerle stres yaşadıklarını göstermektedir (Yıldırım ve ark., 2018: 592-8). Birçok üniversite öğrencisi üniversite bağlamına etkin bir şekilde uyum sağlarken, öğrencilerin büyük bir kısmı stresten olumsuz etkilenmektedir ve ruh sağlığı sorunları geliştirme riski taşımaktadır (Pidgeon ve ark., 2014: 28). Yapılan araştırmalar üniversite öğrencilerinin kariyer yapma ve iş bulma gibi gelecek ile ilgili konularında stres yaşadıklarını göstermektedir (Abel ve ark., 2014; Li ve ark., 2014; Lackovic-Grgin, 2018). Ayrıca gelişim dönemleri itibariyleüniversite öğrencileri, yetişkinlik ile ergenlik dönemleriarasında bulunangel-gitli bir geçiş dönemi ile de baş etmektedir (Şimşek ve ark., 2020). Geleceğe umutsuz bakan stresli bireylerde yanlış tercih yapmak veya hedeflerinden vazgeçme gibi davranışlar ortaya çıkmaktadır (Koçak ve Çepni, 2017: 241-265). Geleceğe umutsuz bakan bireylerin, yaşamlarından kaygı ve stres duymaları yaşamış oldukları olumsuz durumlardan kaynaklanmaktadır (Kula ve Saraç, 2016: 228-235). Kaygı ve stres üniversite öğrencilerinin günlük yaşantılarını ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyerek geleceği olumsuz algılamalarına yol açmaktadır (Öz Ceviz ve ark., 2020). Günümüzde üniversite öğrencilerinin mezuniyet sonrası geleceğe ilişkin taşıdıkları stresin, kaygıların, umutsuzluğun ve karamsarlığın arttığı düşünülmektedir. (Baş ve Altun, 2020: 200). Geleceğe yönelik planın ve programını düzgün şekilde belirlemeyen ve hedeflerine ulaşamayan kişilerin stresle baş başa kalıp yoğun bir ümitsizlik duygusu yaşamaması, muhtemeldir (Çuhadar ve ark., 2020: 31-36).

Bu yüzden üniversite öğrencilerinin başarı alanı, iş alanı, ilişki alanı gibipek çok soruna sahip olduğu düşünülebilir. Tüm etkenler beraber sayıldığında üniversite öğrencilerinin yaşadığı sorunların anlaşılması ve sorunlaraözgü çözüm tekliflerininösterilmesi,hem üniversite

öğrencilerinin güzel bir yaşam sürmesi hemde toplumun üniversite öğrencilerden daha çok verim alması adına önemlidir (Bulut ve Yıldırım, 2020).

Literatürde Üniversite öğrencilerinin COVID-19 Salgını sürecinde yaşadıkları stres düzeylerini etkileyen faktörlere ilişkin kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma ile “Koronavirüs pandemi sürecinin üniversite öğrencilerinde algılanan stres seviyelerini etkileyen etmenleri” tespit etmek ve öğrencilerin hangi sorunlarla karşılaştıkları belirlenerek buna yönelik öneriler sunmak ve bu şekilde öğrencilerin yaşam standartlarının yükseltilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Materyal ve Metod

Araştırmanın Amacı ve Tipi: Bu çalışma Koronavirüs pandemi sürecinin üniversite öğrencilerinde algılanan stres seviyelerini etkileyen etmenlerin belirlenmesi amacıyla tanımlayıcı ve kesitsel tipte yapıldı.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi: Araştırmanın evrenini Iğdır Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu’da 2020-2021 yılları arasında öğrenimine devam eden 2000 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini örneklem seçimine gidilmeden verilerin toplandığı tarihler arasında gönüllü 728 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları: “Kişisel Bilgi Formu”: Araştırmacılar tarafından hazırlanan form (yaş, cinsiyet, Ebeveyn tutumu, Öğretim durumu, Gelir düzeyi, Kronik hastalığın varlığı, Hayata umutlu bakabilme gibi) toplam 10 sorudan oluşmaktadır.

Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ): “1983 yılında Cohen, Kamarck & Mermelste tarafından geliştirilmiş, güvenilirlik çalışmasında Cronbach Alpha değeri 0.86 bulunmuştur. Bu çalışmada Bilge, Ögce, Genç ve Oran (2007) tarafından Türkçe’ye uyarlanması yapılan ölçek kullanılmış, güvenilirlik çalışmasında Cronbach Alpha değeri 0.81 bulunmuştur. 5’li likert tipinde (0 hiç, 4 çok sık) hazırlanan ölçeğin üç maddesi ters (4.,5.,6. maddeler), beş maddesi düz ifadedir (1.,2.,3.,7.,8. maddeler). Ölçekten toplam 0-32 arasında puan alınmaktadır. Algılanan stres (1.,2.,3.,7., 8. maddeler) ve algılanan baş etme (4.,5.,6. maddeler) olmak üzere iki alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçek hem toplam puan hem de alt ölçek puanları üzerinden değerlendirilmektedir. Toplam puanın yüksek olması algılanan stres düzeyinin yüksek olması anlamındadır. Alt ölçeklerden alınan puanların yüksekliği ise olumsuz bir durumdur” (Bilge ve ark., 2009).

Verilerin Toplanması: Bu çalışma Ocak 2021 ile Şubat 2021 tarihleri arasında Doğu Anadolu’da bir devlet üniversitesinin öğrencilerine çalışmanın bağlantı adresi mail yoluyla gönderildi. Veri toplamada “Öğrencilerin kişisel bilgi formuna ait sorular” ile “Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ)” kullanıldı.

Verilerin Değerlendirilmesi: Çalışmada elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences 25.0 programında değerlendirildi. Verilerin değerlendirilmesinde yüzde, ortalama, bağımsız gruplarda “t testi ve tek yönlü anova testi” kullanılmıştır. Verilerin normal dağılımı uygunluğu çarpıklık ve basıklık değerleri ile değerlendirildi. Algılanan Stres Ölçeğinin normal dağılım gösterdiği bulunmuştur. Anlamlılık oranı $p < 0.05$ olarak kabul edildi.

Araştırmanın Etik Yönü: Çalışmanın uygulanmasına başlamadan önce ilk olarak Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu’ndan 29.12.2020 tarih ve E-44738881-200-24390 sayılı numarası ile etik kurul izni alındı. Araştırmaya katılacak bireylere; araştırmanın amacı, yöntemi, araştırma için ayıracakları zaman, araştırmaya katılmanın herhangi bir zarar

vermeyeceği ve katılımın tamamen gönüllülük ilkesine dayandığı konularında bilgiler verilerek online olarak izinleri alındı.

Bulgular

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin tanıtıcı özelliklerinin dağılımı incelendiğinde; Öğrencilerin % 46.7'sinin 21-23 yaş aralığında, % 64.4'ünün kızlardan oluştuğu, % 40.9'unun ebeveynlerinin otoriter olarak algılandığı, % 56.7'sinin birinci öğretime devam edenlerin oluşturduğu, % 73.9'unun gelir durumunun kötü olduğu, % 90.1'inin herhangi bir kronik hastalığı olmadığı, % 85'inin hayata umutlu baktığı saptandı (Tablo 1.).

Tablo 1. Öğrencilerin Tanıtıcı Özellikleri

Değişkenler(n=728)	Sayı	%
Yaş		
17-20	282	38.7
21-23	340	46.7
24 ve üzeri	106	14.6
Cinsiyet		
Erkek	259	35.6
Kız	469	64.4
Ebeveyn tutumu		
İlgisiz	52	7.2
Otoriter	298	40.9
Demokrat	378	51.9
Öğretim durumu		
Birinci öğretim	413	56.7
İkinci öğretim	315	43.3
Gelir düzeyi		
Kötü	538	73.9
Orta	138	19.0
İyi	52	7.1
Kronik hastalığın varlığı		
Evet	72	9.9
Hayır	656	90.1
Hayata umutlu bakabilme		
Evet	619	85.0
Hayır	109	15.0

Tanıtıcı Özellikler	Algılanan Stres	Algılanan Başetme	Toplam
	$\bar{X}\pm SS$	$\bar{X}\pm SS$	$\bar{X}\pm SS$
Yaş			
17-20	10.68±3.91	5.71±2.36	16.39±5.24
20-22	10.30±3.65	5.39±2.30	15.70±5.05
23 ve üzeri	9.50±4.02	5.35±2.28	14.85±5.36
F değeri	3.709	1.720	3.640
p değeri	*0.025	0.180	*0.027
Cinsiyet			
Erkek	9.35±3.79	5.26±2.37	14.61±5.12
Kız	10.87±3.74	5.64±2.29	16.52±5.11
t değeri	5.247	2.125	4.820
p değeri	*0.000	*0.034	*0.000
Ebeveyn tutumu			
İlgisiz	12.63±4.27	6.86±2.85	19.50±6.06
Otoriter	10.54±3.83	5.52±2.36	16.07±5.18
Demokrat	9.85±3.63	5.31±2.15	15.16±4.85
F değeri	13.289	10.383	17.085
p değeri	*0.000	*0.000	*0.000
Öğretim durumu			
Birinci öğretim	10.77±3.48	5.64±2.35	16.42±4.80
İkinci öğretim	9.75±4.16	5.33±2.27	15.09±5.58
t değeri	3.618	1.751	3.454
p değeri	*0.000	0.080	*0.000
Gelir düzeyi			

Kötü	10.40±3.76	5.61±4.31	16.02±4.98
Orta	10.26±3.85	5.05±3.86	15.31±5.57
İyi	9.78±3.34	5.63±4.34	15.42±6.18
F değeri	9.461	5.133	6.445
p değeri	*0.000	*0001	*0.000
Kronik hastalığın varlığı			
Evet	11.04±3.77	5.81±2.33	16.86±5.32
Hayır	10.25±3.82	5.47±2.32	15.73±5.17
t değeri	1.652	1.180	1.747
p değeri	0.099	0.238	0.081
Hayata umutlu bakabilme			
Evet	10.77±3.74	5.65±2.29	16.42±5.16
Hayır	7.84±3.28	4.72±2.34	12.56±3.98
t değeri	7.656	3.869	7.409
p değeri	*0.000	*0.000	*0.000

Tablo 2. Öğrencilerin Tanıtıcı Özelliklerine Göre Algılanan Stres Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Öğrencilerin tanıtıcı özelliklerine göre algılanan stres düzeyleri incelendiğine (Tablo.2.). Öğrencilerin yaş grupları ile algılanan stres alt boyutu ve toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0.05$). Bireylerin yaşlarına göre ölçek puan ortalamaları karşılaştırıldığında; 17-20 yaş aralığındaki bireylerin algılanan stres ile algılanan baş etme düzeyleri diğer yaş gruplarına göre daha yüksekti (Tablo 2.).

Bireylerin cinsiyetleri ile toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0.05$). Kızların algılanan stres ve baş etme düzeyleri erkelere göre daha yüksekti (Tablo 2.).

Ebeveyn tutumları ile toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0.05$). Ebeveyn tutumunu ilgisiz olarak algılayan öğrencilerin algılanan stres ve baş etme düzeyleri diğer ebeveyn tutum gruplarına göre daha yüksekti (Tablo 2.).

Öğrencilerin öğretim durumları ile algılanan stres alt boyutu ve toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0.05$). Birinci öğretim öğrencilerinin algılanan stres ve algılanan baş etme düzeyleri ikinci öğretim öğrencilerinden daha yüksekti (Tablo 2.).

Katılımcıların gelir düzeyi toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0.05$). Gelir durumu kötü olan öğrencileri algılanan stres, algılanan baş etme ile toplam puan ortalamaları diğer gelir gruplarına göre yüksekti (Tablo 2.).

Öğrencilerin kronik hastalığın olma durumu ile toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmadı ($p>0.05$).

Katılımcıların hayata umutlu bakabilme durumları ile toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptandı ($p<0.05$). Hayata umutlu bakmayan öğrencilerin algılanan stres ile algılanan baş etme düzeyleri hayata umutlu bakan öğrencilerden daha yüksekti (Tablo 2.).

Ölçek	En Düşük Değer	En Yüksek Değer	Ortalama
Algılanan Stres	0.00	20.00	10.33±3.80
Algılanan Başetme	0.00	12.00	5.50±2.32
Toplam	0.00	32.00	15.84±5.19

Tablo 3. Öğrencilerin Algılanan Stres Ölçeği Puan Ortalamaları

Öğrencilerin Algılanan Stres Ölçeği toplam puan ortalamaları incelendiğinde; Algılanan strese 10.33±3.80 (orta düzey üstünde), algılanan baş etmede 5.50±2.32 (orta düzey altında) ve toplamda 15.84±5.19 (orta düzey) puan ortalamasının olduğu belirlendi (Tablo 3.).

Tartışma

Bu çalışma Koronavirüs pandemi sürecinin üniversite öğrencilerinde algılanan stres seviyelerini etkileyen etmenleri tespit etmek ve öğrencilerin hangi sorunlarla karşılaştıkları belirlenerek buna yönelik öneriler sunmak ve bu şekilde öğrencilerin yaşam standartlarının yükseltilmesinin sağlanması amacıyla yapılmıştır.

Günlük yaşamın olağan ve kaçınılmaz bir parçası olan stres; son yıllarda gerek bireysel olarak gerekse de örgütsel düzeyde önem verilen ve etkilerinin azaltılması için önlemler alınan bir kavram haline gelmiştir (Ülkü, 2017). Stres Üniversite öğrencilerinde endişe vericidir ve kötü akademik performansla beraber öğrencilerde fiziksel, sosyal, psikolojik ve davranışsal sorunlara neden olmaktadır (Bozyılan, 2018; Ülkü, 2017). COVID-19 salgını ilk başladığı günden itibaren hem yaşamsal hemde ekonomik olarak büyük kayıplara yol açmasının yanında insanlar üzerinde gerek ölüm ve yoğun bakım hasta sayısındaki artış ile beraber olumsuz medya haberleri nedeniyle çok ciddi bir şekilde stresi ve kaygıyı artırdığı gözlemlenmiştir (Öz Ceviz, 2020; Lai, 2020). Özellikle genç kuşaktan Üniversite öğrencileri, bu süreçten olumsuz olarak çok etkilenmiş ve zihinsel sağlık sorunlarına karşı savunmasız kabul edilen bir nüfusu oluşturmaktadır (Zengin ve Şengel, 2020; Son ve ark., 2020).

Bu çalışmada Pandemi sürecinde online anket görüşmeleri yaparak, COVID-19 sürecinde öğrencilerin algılanan stresleri orta düzeyin üstünde ve algılanan baş etmede ise orta düzeyin altında stres yaşadıkları belirlenmiştir. Son ve ark. (2020) tarafından yapılan çalışmada COVID-19 salgınının çeşitli akademik, sağlık ve yaşam tarzıyla ilgili sonuçlar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ve COVID-19 nedeniyle artan stres ve endişe yaşadığını göstermektedir. Ma ve ark. (2020) tarafında yapılan çalışmada COVID-19 salgını sırasında üniversite öğrencilerinde zihinsel sağlık sorunlarının oldukça yaygın olduğu ve katılımcıların yaklaşık % 45'i olası klinik akut stres ve anksiyete semptomlarına sahip olduğu belirlenmiştir. COVID-19 salgını öncesinde Savcı ve

Aysan (2014) de yaptıkları araştırmada Üniversite Öğrencilerinde stres düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Tüm bu çalışma sonuçları ile bizim çalışmamızın sonuçları benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmada öğrencilerin yaş grupları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Göksu ve Kumcağız (2020) de yapılan çalışmada bireylerde yaş değişkenine göre Algılanan Stres Ölçeği puanlarının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öz ve ark. (2020) tarafında yapılan çalışmada 18-22 yaş aralığındaki öğrenciler hayata karşı henüz deneyim kazanmadıklarından ötürü daha hızlı stres yaşamakta ve stres düzeyleri daha yüksek çıkmaktadır. Cao ve ark. (2020) de COVID-19 salgını sürecinde Çin'deki üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada stres düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Çalışmamızdaki bulguların aksine pandemi sürecinden önce üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda yaş ve algılanan stres düzeyi arasında bir ilişkinin bulunmadığı ve yaşın stres düzeyini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır (Taşdelen, 2013; Türkmen, 2019). Bu farklılığın oluşmasında çalışmanın COVID-19 sürecinde 17-20 yaş grubundaki öğrencilerin kaygı, endişe ve stres oluşturabilecek durumlar yaşamamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bireylerin cinsiyetleri ile toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır. Kızların algılanan stres ve baş etme düzeyleri erkelere göre daha yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde hem COVID-19 pandemi öncesi hemde COVID-19 sürecinde yapılan çalışmalarda kız öğrencilerin stres algısı düzeyinin erkek öğrencilerden daha fazla olduğu görülmüştür (Doğan, 2020; Özlem, 2015; Savcı ve Aysan, 2014; Şahin, 2018, Türkmen, 2019). Ayrıca COVID-19 pandemi öncesi ve COVID-19 sürecinde yapılan araştırmalarda çalışmamızın aksine cinsiyet ile stres düzeyi arasında bir anlamlılık bulunmayan ve cinsiyetin stres düzeyini etkilemediği çalışmalarda bulunmuştur (Cao ve ark., 2020; Sarı, 2019; Taşdelen, 2013; Khater, 2014; Liu, 2015; Elkin, 2020). Bu farklılığın oluşmasında çalışmanın COVID-19 sürecinde öğrencilerin kaygı ve stres oluşturabilecek klinik deneyim yaşamamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Katılımcıların gelir düzeyi toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında anlamlı fark saptanmıştır. Gelir durumu kötü olan öğrencilerde algılanan stres ile algılanan baş etme düzeyleri ile diğer gelir gruplarına göre yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde hem COVID-19 pandemi öncesi hemde COVID-19 sürecinde yapılan çalışmalarda gelir düzeyi yüksek olan üniversite öğrencileri için stres düzeyinin daha az olduğunu saptamıştır (Cao ve ark., 2020; Akpınar, 2013; Öncü ve ark., 2013; Tunç ve Yapıcı, 2019). Gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin hastane, ilaç ve barınma gibi nedenlerden dolayı stres düzeyinin yüksek olduğunu düşünülmektedir.

Öğrencilerin kronik hastalığın olma durumu ile stres düzeyi toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Doğan (2020) tarafında yapılan çalışmada da öğrencilerin kronik hastalığı olup olmaması ve stres düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Çalışmamızda kronik hastalığı olan öğrencilerin algılanan stres düzeyleri daha yüksek olmasına rağmen, öğrencilerin stres seviyeleri arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Ebeveyn tutumları ile stres toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Ebeveyn tutumunu ilgisiz olarak algılayan öğrencilerin algılanan stres ve baş etme düzeyleri diğer ebeveyn tutum gruplarına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Elkin (2020) tarafında yapılan çalışmada Ebeveyn tutumu ile stres düzeyi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Çalışmada baskıcı ailelere sahip öğrencilerde Stres düzeyi en yüksek iken, güven verici aile yapısına sahip öğrencilerde düşük bulunmuştur. Ayrıca

Üstün ve Bayar (2015)'ın yaptığı çalışmada demokratik ve ilgili aile yapısına sahip öğrencilerin ebeveyn tutumunu ile stres düzeyleri arasında negatif bir ilişki olduğu, baskıcı ve ilgisiz aile yapısına sahip öğrencilerin ebeveyn tutumunu ile stres düzeyleri arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ebeveynlerin öğrenciler üzerindeki olumlu tutumları stres düzeyini azaltmakta iken olumsuz ve ilgisiz tutumları ise stres düzeylerini yükselttiğini göstermektedir.

Katılımcıların hayata umutlu bakabilme durumları ile toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır. Hayata umutlu bakmayan öğrencilerin algılanan stres ile algılanan baş etme düzeyleri hayata umutlu bakan öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Hem COVID-19 pandemi öncesi hemde COVID-19 sürecinde çalışmamızın sonucunu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Alaosman (2019)'un yaptığı çalışmada umutsuz olan öğrencilerin stresle baş etme düzeylerinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Özellikle Üniversitedeki öğrencilerin istikbaldeki iş ile ilgili umut seviyelerinin az olması stres seviyelerini yükseltmektedir. (Dereli ve Kabataş, 2009; Doğan ve Çoban, 2009; Dursun ve Aytaç, 2012; Ryff, 2014; Aslan, 2015; Küçük ve ark., 2019; Yam, 2020). Sonuçta çalışmamızın bulguları ile literatürdeki diğer çalışmaların bulguları benzerlik gösterdiğinden, öğrencilerin ileride iş bulmak ile ilgili umut algılarının stres düzeyleri üzerine önemli bir etmen olduğu söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin salgın ve benzeri kriz süreçlerinde algılanan stres düzeylerinin bilinmesi onların yaşam kalitelerini arttırmada ve etkili iletişim becerilerinin oluşmasında katkısı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada COVID-19 Salgını Sürecinde Üniversite Öğrencilerinde Algılanan stres düzeyinin orta seviyenin üstünde ve algılanan baş etmede ise orta seviyenin altında olduğu bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş, cinsiyet, gelir durumu, ebeveyn tutumu, hayata umutlu bakabilme ve öğrenim durumları ile algılanan stres düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Üniversite öğrencileri ile yapılan bu çalışma diğer kurum bireyleri özelinde ayrıca toplumun geneli için de dikkate alınmalı ve hem korona virus salgını hemde gelecekte oluşabilen salgınlar için toplumun akıl ve ruh sağlığının korunması için önleyici çalışmalar yapılmalıdır. Üniversite öğrencilerine yönelik yapılacak stresle baş etme ve psikolojik sağlık psikoeğitimi ile öğrencilerin stresle baş etmeleri sağlanabilir.

Kaynaklar

- Abel, J.R., Deitz, R., Su, Y. (2014). Are recent college graduates finding good jobs. *Current Issues in Economics and Finance*, 20(1), 1-8.
- Akpınar, B. (2013). Öğretmen adaylarının stres düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından analizi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 21, 229-241.
- Alaosman, F.B. (2019). *Üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı ve başa çıkma yöntemleri*. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Lefkoşa Yakın Doğu Üniversitesi.
- Asıcı, E., Uygur, S.S. (2017). Duygusal öz-yeterlik ve affetmenin algılanan stres düzeyini yordayıcı rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(3), 1353-75.
- Aslan, B. Y. (2015). Genç işsizliğe yönelik alan araştırması: üniversite öğrencileri arasında kaygı ve umutsuzluk. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(2), 71- 86.

- Baş, N., Altun, F. (2020). Ortaokul öğrencilerindeki gelecek beklentilerinin açıklanmasında okula bağlılık, okul yaşam kalitesi ve akademik başarının rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 197-213.
- Bilge, A., Öğce, F., Genç, R. E., Oran, N.T. (2009). algılanan stres ölçeği (Asö)'nin Türkçe versiyonunun psikometrik uygunluğu. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2(25), 61-72.
- Bozkurt, N. (2004). Bir grup üniversite öğrencisinin depresyon ve kaygı düzeyleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler. *Eğitim ve Bilim*, 29(133),52-59.
- Bozyılan, E. (2018). *Hemşireliği öğrencilerinin spor yapma davranışlarının algılanan stres, biyo-psiko-sosyal cevap ve stresle başetme davranışları üzerine etkileri*. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Bulut, S., Yıldırım, M. (2020). Öğretmen adaylarının problem alanları ve psikolojik belirtileri. *Journal Of Human Sciences*, 17(2), 402-414.
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng, J. (2020). The psychological impact of the covid-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research*, 287, 112934. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934>
- Çuhadar, A., Demirel, M., Er, Y., Serdar, E. (2020). Ergenlerde akıllı telefon bağımlılığı ve gelecek beklentisi ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*,15(24), 2528-35.
- Dereli, F., & Kabataş, S. (2009). Sağlık Yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 26(1), 31-36.
- Doğan, S.A. (2020). *Mersin üniversitesi tıp fakültesi öğrencilerinin stres algılarının değerlendirilmesi*. [Uzmanlık tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Doğan, T., & Çoban, A. E. (2009). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 157-168.
- Dursun, S. & Aytaç, S. (2012). Üniversite öğrencilerinin işgücü piyasasına yönelik beklentileri ve iş deneyimleri ile umutsuzluk ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 373-388.
- Elkin, Ö.O. (2020). *Üniversite öğrencilerindeki anksiyete, stres, yaşam doyumu düzeyleri ve ilişkili değişkenlerin kız ve erkek öğrenciler arasında karşılaştırması*. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Gajjar, N. (2019). Identifying the factors causing organisational stress in police officers. *International E-Journal Of Advances In Social Sciences*, 4(12), 830–835.
- Göksu, Ö. & Kumcağız, H. (2020). Covid-19 salgınında bireylerde algılanan stres düzeyi ve kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 463-479.
- Griggs, S. (2017). Hope and mental health in young adult college students: an integrative review. *J Psychosoc Nurs Mental Health Serv*, 55(2), 28–35.
- Khater, Wa., Akhu_Zaheya, Lm., Shaban, Ia. (2014). Sources of stress and coping behaviours in clinical practice among baccalaureate nursing students. *International Journal of Humanities and Social Science*. 4(6), 194-202.
- Kiyat, İ., Karaman, S., Ataşen, G. I., & Kiyat, Z. E. (2020). Yeni koronavirüs (covid-19) ile mücadelede hemşirelik. *Türk Hemşireler Derneği Dergisi*, 1(1), 81-90.

- Koçak, O., Çepni, S.(2017). Üniversite öğrencilerinin çalışma hayatına dair beklentilerinin değerlendirilmesi: Yalova Üniversitesi öğrencileri örneği. *Trakya Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 241-265.
- Küçük, U., Usta, G., & Torpuş, K. (2019). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeyleri. *Acu Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3), 367-372.
- Kula, Kş., Saraç, T. (2016). Üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 227-242.
- Lackovic-Grgin, K. (2018). Some psychological consequences of unemployment of young graduates. *Papers on Philosophy, Psychology, Sociology and Pedagogy*, 32(9).
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N. Ve Hu, S. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *Jama Network Open*, 3(3), 1-12.
- Lemay, V., Hoolahan, J., Buchanan, A. (2019). Impact of a yoga and meditation intervention on students' stress and anxiety levels. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 83 (5), 7001.
- Li, S., Whalley, J., Xing, C.(2014). China's higher education expansion and unemployment of college graduates. *China Economic Review*, 30, 567-582.
- Liu, M., Gu, K., Wong, Ks., Luo, Mz., Chan, My. (2015). Perceived stress among macao nursing students in the clinical learning environment. *International Journal of Nursing Sciences*. 2(2), 128- 133.
- Ma, Z., Zhao, J., Li, Y., Chen, D., Wang, T., Zhang, Z., ... & Liu, X. (2020). Mental health problems and correlates among 746 217 college students during the coronavirus disease 2019 outbreak in China. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 29.
- Öncü, B., Şahin, T., Özdemir, S., Şahin, C., Çakir, K., & Ezgi, Ö. (2013). Tıp Fakültesi öğrencilerinde depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri ve ilişkili etmenler. *Kriz Dergisi*, 21(1), 1-10.
- Othman, N., Ahmad, F., El Morr, C., Ritvo, P. (2019). Perceived impact of contextual determinants on depression, anxiety and stress: a survey with university students. *Int J Ment Health Syst*, 5(1),13-17.
- Öz Ceviz, N., Tektaş N., Basmacı G. Ve Tektaş, M. (2020). Covid 19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerini etkileyen değişkenlerin analizi. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 312-329.
- Özdenk, S., Kaya, K. (2019). Formasyon öğrencilerinde algılanan stres ile gastrointestinal semptom arasındaki ilişkinin incelenmesi ve etkileyen faktörler. *Spor Ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-8.
- Özlem, A., Hazar, G., Kılıç, E., & Korkmaz, A. (2015). Üniversite öğrencilerinde stres nedenlerinin ve stresle başa çıkma biçimlerinin belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 213-232.
- Pidgeon, Am., Mcgrath, S., Magya, Hb., Stapleton, P., Lo, Bcy. (2014). Psychosocial moderators of perceived stress, anxiety and depression in university students: an international study. *Open Journal Of Social Sciences*, 2, 23-31.
- Ryff, C. D. (2014). Psychological well-being revisited: advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy And Psychosomatics*, 83, 10–28.

- Şahin, A.(2018). Üniversite Öğrencilerinin algılanan stres düzeylerinin fakülte türü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 28–35.
- Sari, E., Uyumaz G., Kaya C. (2019). Çözüm odaklılığın yordayıcı değişkenleri: yaşam doyumu, stres, depresyon ve yılmazlık. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(21), 423-438.
- Savci, M., & Aysan, F. (2014). Üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(3), 44-56.
- Şevgin, H., Durar, E., Keleş, İ., & Durmuş, M. (Ekim, 2020). Corona virüsü (covid-19) salgını sürecinde hemşirelerde psikolojik sağlamlık düzeylerini etkileyen değişkenlerin incelenmesi. 4. *Uluslararası Sağlık Bilimleri Konferansı. IHSC 2020 Proceeding Book* (s. 558-566). Dicle University, Diyarbakır, Turkey. Erişim Adresi:<http://www.inesegconferences.org/ihsc2020/wp-content/uploads/2020/12/IHSC>.
- Şimşek, Ş., Yağcı, N., Öztop, M., Şekeröz, S.(2020). Fizik tedavi ve rehabilitasyon öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 10(1), 178-182.
- Son, C., Hegde, S., Smith, A., Wang, X., & Sasangohar, F. (2020). Effects of covid-19 on college students' mental health in the United States: Interview Survey Study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(9), E21279.
- Taşdelen, S., Zambak, Z. (2013). Hemşirelik öğrencilerinin ilk klinik deneyim sırasındaki stres düzeylerinin incelenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(2), 101-106.
- Tunç, A., Yapıcı G. (2019). Bir tıp fakültesindeki öğrencilerin depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinin değerlendirilmesi. *Türk J Public Health* , 17(2), 153-168.
- Türkmen, O.O. (2019). Üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısı ile algılanan stres düzeyi arasındaki ilişkide bilinçli farkındalığın aracı rolü. [Yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Ülkü, E. (2017). *Stres ve stres yönetimi (stresle başa çıkma); Sağlık sektöründe bir uygulama*. [Yüksek lisans tezi]. Elazığ Üniversitesi.
- Üstün, A., Bayar, A. (2015). Üniversite öğrencilerinin depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 384-390.
- Yam, F.C. (2020). Adalet Meslek yüksekokulu öğrencilerinin kariyer streslerinin psikolojik iyi oluşları üzerindeki yordayıcı rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13(72),181-200.
- Yıldırım, Ta., Dalcalı, Bd., Nabel, Eb. (2018). Üniversite öğrencilerinin stres algılama düzeyi ile baş etmede kullandıkları tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlere ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Ankara Med. J*, 18(4), 592-600.
- Zengin, B. ve Şengel, Ü. (2020). Üniversite öğrencilerinin gelecekleriyle ilgili kaygı ve beklentilerin belirlenmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 435- 454.

Katkı Oranı Beyanı

Makalenin yazarları, çalışmaya eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni Bilgisi

Bu makale için, Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurul Başkanlığının 29.12.2020 tarih ve 2020/33 sayılı kararıyla “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği”ne uygunluk kararı verilmiştir.

Yazarlar/Authors

Emine YILMAZ BOLAT* Serdarhan Musa TAŞKAYA**

Makale Adı/Article Name

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sinektik Tekniği Hakkındaki Görüşleri***

Preschool Teachers' Opinions on Synthetic Technique

ÖZ

Sinektik öğretim amacıyla kullanılan bir tekniktir, Bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin, sinektik hakkındaki bilgileri ve okul öncesi eğitimde sinektik tekniğinin kullanımı konusundaki görüşleriyle sinektik tekniği hakkındaki öz yeterlilik algıları ortaya koyulmuştur. Öğretim alanında da kullanılan bu teknik hakkında okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma nitel araştırma modelinde desenlenmiştir. Bu araştırma, durum tespiti yapmak amacıyla tarama modelinde desenlenmiş nitel bir araştırmadır. Veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu görüşme formu uzman görüşleri doğrultusunda araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Araştırma Mersin il merkezinde görevli 20 okul öncesi öğretmeni ile yürütülmüştür. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen açık uçlu soru formu aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda kişisel bilgilerin yanı sıra, sorunun amacına yönelik olarak öğretmenlerin sinektik tekniği hakkındaki bilgi düzeylerine, bu tekniği kullanımı konusundaki görüşlerine ve sinektik tekniği konusundaki yeterlilik algılarına ilişkin sorulara yer verilmiştir. Veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Araştırmada katılımcıların sinektik tekniğini genel olarak bildikleri ancak uygulamadıkları ve bu konuda kendilerini yeterli bulmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların 14'ü bu tekniği tanımlarken 6'sı hiç bilmediklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerden sadece 2'si sinektik tekniğini uyguladıklarını, 9'unun ise bu tekniği hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sadece 4 öğretmen kendini bu konuda yeterli bulduğunu ifade ederken 16 katılımcı, kendini bu tekniğin uygulaması konusunda yeterli bulmadığını belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinektik, okul öncesi, öğretmen, öğretim tekniği.

ABSTRACT

Synectic is a technique used for teaching purposes. In tis study, Preschool teachers' knowledge about the synetic, their views on the use of synetic technique in preschool education and their self-efficacy perceptions about the synetic technique were revealed. This research, which aims to reveal the views of preschool teachers about this technique used in the field of teaching, was designed in the qualitative research model. This research is a qualitative research designed in the screening model in order to determine the situation. Semi-structured interview technique was used to collect data. This interview form was prepared by researchers in line with expert opinions. The research was focused on 20 pre-school teachers working in Mersin city center. The data was developed by researchers open-ended. In the semi-structured interview form, besides personal information, questions about teachers' level of knowledge about the synectic technique, their views on the use of this technique and their perceptions of competence in the synectic technique were included. The data were analyzed by descriptive analysis. In the study, it was concluded that the participants generally knew the synetic technique but did not apply it and did not find themselves sufficient in this regard. While 14 of the participants defined this technique, 6 stated that they did not know at all. Only 2 of the teachers stated that they applied the synectic technique and 9 of them never used this technique. In addition, only 4 teachers stated that they found themselves sufficient in this regard, while 16 participants stated that they did not find themselves sufficient in the application of this technique.

Keywords: Synectic, pre-school, teacher, teaching technique.

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, emineyilmaz@mersin.edu.tr ORCID: 0000-0002-1062-4752

** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, serdarhan@gmail.com ORCID: 0000-0003-0618-0084

*** Bu makaleye esas teşkil eden veriler 2016-2017 yıllarında toplandığı için ETİK KURUL ONAYI'na ihtiyaç duyulmamıştır. (Bu çalışma, 12-14 Eylül 2019 tarihleri arasında Denizli Pamukkale Üniversitesi'nde düzenlenen "II. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.)

Giriş

Eğitim bireylere istedik davranışlar kazandırmak amacıyla sistemli ve planlı bir şekilde okullarda yürütülmektedir. Eğitimin temel amaçlarından biri çocukların ve gençlerin topluma sağlıklı ve verimli bir şekilde uyum sağlamalarına yardım etmek, yeteneklerini keşfedip eğitim yoluyla geliştirerek onları iyi bir vatandaş olarak yetiştirmektir (Gökçe, 2012: 47). Bunu sağlamak için öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Çünkü öğretmenler okulda öğretim ortamını zevkli hale getiren, öğrencileri ile sağlıklı ilişkiler kurarak en etkili yöntem ve stratejileri başarıyla kullanarak öğrencileri öğrenmeye teşvik eden sanatkârlardır (Büyükkaragöz ve Çivi, 1996: 5). Günümüzde, bireyin bilgiyi yapılandırarak, anlamlı hale getirdiği ve öğrendiği kabul edilmektedir. Öğretmenin amacı, öğrencilerin bilginin yapısını ve üretimini anlamalarına yardımcı olmaktır (Acat, 2003: 170). Öğretmenliğin modern zamanlarda çok önemli bir meslek haline gelmesinin nedenlerinden biri de budur. Öğretim işi rast gele yapılamaz, yapılsa öğretmen ve öğrenci çok fazla yorulur, fazla zaman ve emek harcar. Bu ise hem öğretmen hem de öğrenci için zarardır. Az zamanda çok ve başarılı iş yapmak zoru vardır. Bunu bize metotlu çalışmak kazandıracaktır (Binbaşıoğlu, 1967: 33). Bu nedenle öğretimde yöntem ve teknikler konusunda öğretmenlerin bilgi ve yeterlik düzeylerinin yüksek olması gerekir. Etkin bir öğretim için yöntem zenginliğine gitme artık evrensel bir kural haline gelmiştir. Öğretmenin etkin bir öğretim için seçim yapabileceği yöntem sayısı ise sınırsızdır (Küçükahmet, 2000: 71).

Etkili öğretmenler, zengin bir strateji ve yöntem repertuarına sahiptirler. Bir derste uygulayacakları öğretim stratejilerine ve yöntemlerine karar verirken, dersin hedefleri ile birlikte her birinin katkı ve sınırlılıklarını da değerlendirmelidir (Gözütok, 2006: 205). Bu nedenle eğitim alanında dersin nasıl işlendiği yani hangi öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı her zaman gündemde olan bir konu olmuştur. Yöntem ve teknik konusu her kademedeki öğretim sürecinde önemli bir konudur. Ancak okul öncesi kademedeki görev yapmakta olan öğretmenlerin bu konuda daha dikkatli olmaları gerekir. Gerek yaş açısından gerekse işlem öncesi dönemde olan bu dönem çocuklarının gelişimi ve algılamaları farklıdır. Hem bedensel hem duygusal hem de fiziksel açıdan çok hassas olan bu dönemde öğretmenlerin çok çeşitli yöntem ve tekniklerle çocukların gelişimini desteklemesi gerekir. Öğretmen her düzeydeki, özellikle yavaş öğrenen ve sınıfta arkadaşlarına göre başarısız öğrencileri için dersi sıkıcılıktan kurtarmak durumundadır (Gordon ve Poze, 1980). Okul öncesi dönemde kullanılacak çok sayıda öğretim yöntem ve tekniği vardır. Bunlar genel olarak diğer kademelerdeki öğrenciler için de yararlıdır. Ancak bazı yöntem ve teknikler özellikle okul öncesi dönem çocukları açısından daha önemlidir. Bunlardan biri de sinektik tekniğidir.

Eski Yunancadaki “syn (biraraya getirmek)” ve “ectics (farklı unsurlar)” kelimelerinin birleşmesinden oluşturulmuş bir kelime olan sinektik, derslerde öğretim amaçlı kullanılan bir tekniğin adıdır. Bu teknik, öğrencilerin dikkatini derse çekmek ve dersin sıkıcılığını önlemek amacıyla öğretmenler tarafından kullanılmaktadır. Bu teknikte, öğretmen ortaya bir problem atar ve öğrencilerin bu problemi çözümlerini bekler (Gloeckner, Love ve Mallette, 1995).

Sinektik, 1950’li yıllarda, ABD’de W. J. J. Gordon ve G. Prince tarafından geliştirilmiştir. Yaratıcı düşünme ve problem çözüme becerilerini geliştirme amacıyla ortaya atılmıştır. Bu iki kişi tarafından kurulan Synectic Inc. isimli şirket bu tekniğin lisans sahibidir ve dünyada kullanılmasından sorumludur. Bu teknik beyin fırtınası ile bağlantılı bir şekilde, işletmelerde

problem çözme tekniği olarak geliştirilmiştir. Teknik, grup içinde bir yönetici sorumluluğunda yürütülür. Çözüm için ortalama 40 dakika yeterlidir (Rawlinson,1995). Bilindiği üzere genel olarak benzetme yönteminde bilinen ve bilinmeyen kavramlarla öğretim yapılması söz konusudur (Taşkaya, 2017). Literatürde benzetme yöntemi içinde yer alan teknikler olan analogi, metafor ve sinektik teknikleri verilmekte sık sık birbirinin yerine kullanıldığına da rastlanmaktadır. Bu alanda eğitim literatüründe gerek yurt içi gerekse yurt dışı kaynaklarda henüz tam bir görüş birliği sağlanmadığı söylenebilir. Örneğin Özden (2014), sinektikğin temelini analogi olduğunu ve sinektikğin üç yöntemi olduğunu belirterek bunların “doğrudan analogi”, “kişisel analogi” ve “fantezik analogi” olduğunu ileri sürmektedir.

Sinektik tekniğinin derslerde kullanılması, öğrencilerin gelişimine birçok alanda katkı sağlayabilir. Sinektik, düşünme becerisinin geliştirilmesi açısından oldukça etkili olabilecek tekniklerdendir. Sinektik ile öğrencilerin yaratıcılıkları geliştirilebilir (Taşkaya, 2017: 186). Özerbaş’a göre (2015) sinektik, tartışmada kullanılabilecek tekniklerden biridir. Bunun yanı sıra bu teknik, problem çözme becerisinin geliştirilmesinde de etkili olarak kullanılabilir. Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönem çocuklarının eğitiminde sinektik bir öğretim tekniği olarak kullanmaları ve bu tekniğe ilişkin bilgi ve becerilerinin artırılması, öğrencilere zengin öğrenme yaşantıları sunma açısından oldukça önemlidir. Bunun için okul öncesi öğretmenlerinin sinektik tekniğini bilme ve kullanma düzeyleri tespit edilerek varsa eksiklikleri uygun eğitimler düzenlenerek giderilmesi gerekir.

Problem

Öğrenme, formal veya informal yollarla gerçekleşebilmektedir. Okullarda formal eğitim aracılığıyla bireylerin planlı ve programlı bir şekilde istendik davranış kazanması için çeşitli öğrenme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bireylerin etkin öğrenme yaşantıları kazanabilmeleri için öğrenme bakış açılarının eğitimciler tarafından bilinmesi gerekmektedir. Çocukların etkili öğrenme yaşantıları edinmeleri için eğitimcilerin farklı yöntem ve teknikleri kullanması gerekmektedir. Bu çalışmada “Okul öncesi öğretmenlerinin sinektik tekniği hakkındaki görüşleri nasıldır?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

Amaç

Bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin sinektik tekniği hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi öğretmenlerinin, sinektik tekniği hakkındaki bilgileri nedir?
2. Okul öncesi öğretmenleri okul öncesi eğitimde sinektik tekniğinin kullanımı konusundaki görüşleri nedir?
3. Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde sinektik tekniği konusundaki öz yeterlilik algıları nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, durum tespiti yapmak amacıyla tarama modelinde desenlenmiş nitel bir çalışmadır. Veri toplamak için, nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği

kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2008) göre, belirli bir konuyu, sorunu yaşayanlardan, doğrudan ve derinlikli bilgi alma yoluyla ortaya koymada görüşme tekniğinin amaca hizmet daha iyi edeceğini söylemek mümkündür.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, 2016-2017 eğitim öğretim yılı Mersin il merkezinde bulunan resmi okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan ve çalışmaya gönüllü katılım sağlayan 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinden tamamı kadın olup bu öğretmenlerden 8'i anasınıflarında 12'si ise anaokullarında görev yapmaktadır. Katılımcıların yaşları 25-45 arasında değişmekte olup tamamı lisans mezunudur.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından araştırmanın amacı ve literatür bilgileri ışığında uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanan açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Soru formundaki sorular için dört alan uzmanından görüş alınarak iç geçerliğin sağlanması amaçlanmıştır. Uzmanların görüş birliği %95 olarak belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda kişisel bilgilerin yanı sıra, sorunun amacına yönelik olarak öğretmenlerin sinektik tekniği hakkındaki bilgi düzeylerine, bu tekniği kullanımı konusundaki görüşlerine ve sinektik tekniği konusundaki yeterlilik algılarına ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Veri Toplanması ve Analizi

Veriler araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlayan öğretmenlerden elde edilmiştir. Öğretmenler bir devlet okulunda bir araya getirilmiş ve formlar dağıtılmıştır. Her öğretmenden soru formlarını bireysel olarak doldurmaları belirtilerek soru formunu doldurmaları için ortalama 10 dk. süre verilmiştir. Toplanan veriler birbiriyle karşılaştırılmış, yorumlanmış ve kavramsallaştırılarak araştırma sorularına göre yorumlanması için bir araya getirilmiştir.

Verilerin analizinde, soru formlarına yazılan cevaplar betimsel analizi ile analiz edilmiştir. Sorular alt problemlerde yer alan başlıklarla uyumlu olduğundan betimsel analize uygun olduğu düşünülmüştür. Bulguların yorumlanmasında katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilerek geçerliğin artırılması da amaçlanmıştır. Alıntılar yapılırken gizlilik esası doğrultusunda öğretmenlere Ö1, Ö2... şeklinde kodlar verilmiş ve görüşler doğrudan aktarılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde araştırma sorularından elde edilen veriler, alt problemlere uygun olarak aşağıdaki verilmiştir. Veriler sunulmuştur.

Öğretmenlerin Sinektik Tekniği Hakkında Bilgi Düzeyleri

Katılımcıların çoğunluğunun sinektik tekniğinin tanımını yazıkları görülmüştür. Katılımcıların 14'ü bu tekniği tanımlarken 6'sı hiç bilmediklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö3: "Birbiriyle zıt görünen, ilgisiz görünen iki kavram veya olgu arasında ilişki kurarak ortak nokta oluşturulur. Bu ortak özellikleri çağrışım yoluyla öğrenmeye vesile olur."

Ö16: “Birbiriyle ilgisi olmayan iki konuyu birbiriyle ilişkilendirerek öğretme yöntemidir. Benzetme yoluyla uygulanır. Sorular sorularak ipuçları verilerek kullanılır.”

Ö20: “Bilmiyorum.”

Bulgular değerlendirildiğinde öğretmenlerin çoğunluğunun sinektik tekniği konusunda bilgilerinin olduğu söylenebilir. Bildiklerini belirten öğretmenlerin yaptıkları tanımlar literatürle genel olarak uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Sinektik tekniği konusunda tanımlama yapamayan öğretmenlerin bu teknik hakkında hiçbir bilgilerinin olmaması ve daha üst eğitim kademeleri için öğretmen yetiştiren programlardaki özel öğretim yöntemleri dersleri kapsamında sinektik tekniğine yer verilirken okul öncesinde bu tekniğe çok fazla yer verilmemesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Okul öncesi eğitimde çocukların yaratıcılıklarını geliştirmek ve aktif öğrenme yaşantıları kazandırmak amacıyla sinektik tekniğine yer verilmesi gerekir. Sinektik tekniğinin yapısını oluşturan uygun metafor veya analogiler, problemin daha uygun bir bakış açısıyla görülmesini ve probleme yaratıcı çözümler getirilmesini sağlamaktadır (Seligmann, 2007).

Öğretmenlerin Sinektik Tekniğinin Kullanımına İlişkin Görüşleri

Okul öncesi öğretmenleri, okul öncesi dönemde sınıflarında sinektik tekniğinin kullanımı durumlarına ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde genel olarak bu tekniği kullanmadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Öğretmenlerden sadece 2’si sinektik tekniğini uyguladıklarını, 9’u ise bu tekniği hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bu tekniği hiç kullanmayan öğretmenlerden sadece biri sinektik tekniğine daha sonra sınıfında yer vermeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Uygulamayan öğretmenlerden biri ise bu tekniği okul öncesi çocukları için uygun bulmadığını belirtmiştir. Bu konuda bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö3: *Bu yöntemi henüz denemedim.*

Ö8: *Bu yöntemi henüz uygulamadım. Daha doğrusu tam bilmiyorum. Ama anasınıfında uygulanmasını da uygun bulmuyorum.*

Ö14: *Bu yöntemi henüz uygulamadım. Ama gün içinde doğal olarak ortaya çıkmaktadır.*

Ö2: *Bu yöntemi sınıfta kullanıyorum. Hücrelerin besini emmesini süngere benzetiyorum.*

Bulgular değerlendirildiğinde öğretmenlerin genel olarak sinektik tekniğini kullanmadıkları söylenebilir. Bu bulgu öğretmenlerin sinektik tekniği konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Sinektik tekniğinin eğitimde kullanımı bilinen bilinmeyen hale getirme ve bilinmeyeni bilinen hale getirilme şeklinde iki yol kullanılmaktadır (Ercan, 2010: 20). Yılar ve Karadağ (2020: 323-329), bilineni bilinmeyen haline getirme (aşına olanı tuhaf hale getirme) için sırasıyla konuyu açıklama, doğrudan analogiler oluşturma, kişisel analogiler üretme, sıkıştırılmış çatışmaları belirleme, yeni bir doğrudan analogi üretme ve orijinal konuyu yeniden ele alma adımlarının; bilinmeyeni bilinen hale getirmede (tuhaf olanı tanıdık hale getirme) ise sırasıyla, bilgi verme, analogileri sunma, sıkıştırılmış çatışmalar yaratmak için kişisel analogiler kullanma, konu ile sıkıştırılmış çatışmayı karşılaştırma, farklılıkları belirleme, orijinal konuyu yeniden ele alma ve yeni doğrudan analogiler kullanma adımlarının izlenmesi gerektiğini bildirmektedir. Sinektik tekniği, ilk kez karşılaşılan kavramları anlamlandırmayı kolaylaştırmak için kullanılması gereken bir tekniktir.

Öğretmenlerin Sinektik Tekniğine İlişkin Öz Yeterlilik Algıları

Okul öncesi öğretmenleri sinektik tekniği konusundaki kendi yeterlilik düzeylerini düşük düzeyde bulmaktadır. Katılımcılardan sadece 4 öğretmen kendini yeterli bulduğunu ifade ederken 16 katılımcı ise kendini bu tekniğin uygulaması konusunda yeterli bulmadığı belirlenmiştir. Bu konuda bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ö5: *İyiyim. Örneğin hayat yol gibidir diyorum. Her yolun sonu olduğuna göre her hayatında sonu vardır.*

Ö14: *Bu konudaki ilgili öğeleri başka nesne varlıklarla açıklayarak anlatıyorum.*

Ö20: *Yeni öğrendim bilgilerimi pekiştirmeye ihtiyacım var.*

Bulgular değerlendirildiğinde öğretmenlerin sinektik tekniğini konusunda genel olarak kendilerini yeterli görmedikleri öğretmenlerin doğrudan görüşlerine de yansımaktadır. Elde edilen bulgular sinektik tekniği konusunda öğretmenlerin analogi kavrayışlarının yeterli düzeyde olmadığını ortaya koymaktadır. Yaratıcı çözümler için zıtlıkların bir araya getirilmesinde doğrudan analogilerin kullanımı kavramların daha iyi özümsemesine neden olmaktadır (Seligmann, 2007). Okul öncesi eğitimde sinektik tekniğinin kullanımı açısından öğretmenlerin desteklenmesi gerekir. Zira sinektik tekniğinin çocukların öğrenmeleri ve yaratıcılıkları üzerindeki etkisi büyüktür. Ercan (2010), fen ve teknoloji öğretiminde yaratıcı düşünme tekniklerinden sinektik kullanarak, öğrencilere kazandırılması hedeflenen yaratıcı düşünme becerisinin gelişimine katkıda bulunmak amacıyla yaptığı çalışmada sinektik uygulamalarına yer vermiştir. Sonuçta, öğrencilerin çalıştıkları kavrama ilişkin özellikleri başlangıçta görmedikleri özellikleri görür duruma geldikleri, nesnelere derinlemesine inceledikleri, problemlere getirdikleri çözüm önerilerinin nitel ve nicel açıdan arttığı ortaya koyulmuştur.

Sonuçlar ve Öneriler

Okul öncesi öğretmenlerinin sinektik tekniği hakkındaki bilgi düzeylerine ilişkin elde edilen bulgular değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Katılımcıların çoğunluğunun sinektik tekniği hakkında genel olarak bilgileri bulunmaktadır.

Katılımcılar, genel olarak bu tekniği sınıflarında kullanmamaktadır. Katılımcılardan sinektik tekniğini çok az öğretmen kullanmaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu sinektik tekniğini sınıflarında uygulamamaktadır.

Katılımcılar, sinektik tekniği konusunda kendilerini genel olarak yeterli görmemektedir.

Bu sonuçlar ışığında okul öncesi öğretmenlerine sinektik tekniği konusunda hizmet içi eğitimler ve atölye çalışmaları yapılarak bilgi ve yeterlik düzeylerinin artırılması önerilmektedir. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığının hizmetiçi eğitimler düzenlemeleri önemlidir. Bunun yanı sıra öğretmenler öğretim yöntem ve teknikleri konusunda güncel bilgileri takip etmelidir. Ayrıca sinektik tekniğinin okul öncesi eğitimde kullanımına ilişkin bilgilerin yer aldığı yayınlara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

Acat, B. (2003). Kavram haritalarının Türkçe öğretiminde kullanılmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 34, 168-193.

- Binbaşıoğlu, C. (1967). *Öğretim Metodu ve Uygulama*. (6. Bs.). Kardeş Matbaası.
- Büyükkaragöz, S. ve Çivi, C. (1996). *Genel Öğretim Metotları: Öğretimde Planlama uygulama*. Öz Eğitim Yayınları.
- Ercan, S. (2010). *Fen Öğretiminde Yaratıcı Düşünme Tekniklerinden Sinektik Kullanımına Yönelik Bir Eylem Araştırması*. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Gloeckner, G. W., Love, C. and Mallette, D. (1995). Alternative Teacher Strategies for the 1990s. *Paper Presented at the Annual Meeting of the American Vocational Association*. December 1995.
- Gordon, W. J. J. and Poze, T. (1980). SES synectics and gifted education today. *Gifted Child Quarterly*. 24(4), 147-151.
- Gökçe, E. (2011). Sınıf öğretmenlerinin sınıf içinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim*. 1(3), 45-57.
- Gözütok, D. F. (2006). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ekinoks Yayınları.
- Güneş, F. (2014). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller* (2.bs.). Pegem Akademi.
- Küçükahmet, L. (2000). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. (11. Bs.). Nobel Yayın Dağıtım.
- Özden, Y. (2014). *Öğrenme ve Öğretme*. (12.Bs.). Pegem Akademi.
- Özerbaş, M. A. (2015). *Temel Öğretim Yöntemleri*. (Ed: Güven, S. ve Özerbaş, M. A.) *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. (2. Bs.). Pegem Akademi. 191-237.
- Rawlinson, J. G. (1995). *Yaratıcı Düşünme ve Beyin Fırtınası*. (Çev: Değirmen, O.). Rota Yayın Yapım Tanıtım.
- Seligmann, E. R. (2007). *Reaching Students Through Synectics: A Creative Solution*, Doktora tezi, University of Northern Colorado.
- Taşkaya, S. M. (2017). *Dil ve Edebiyat Öğretimi Yöntemleri*. (Ed. Akkaya, A.). *Dil ve Edebiyat Öğretimi-1 (Özel Öğretim Yöntemleri)*. içinde. Asos Yayınları. 97-220.
- Yılar, M. B. ve Karadağ, Y. (2020). *Sinektik Tekniği ve Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanımı*. (Ed. Prof. Dr. Refik Turan, Prof. Dr. Hakan Akdağ). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar – IV*. içinde (318-353), Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Katkı Oranı Beyanı

Makalenin yazarları, çalışmaya eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni Bilgisi

Bu makaleye esas teşkil eden veriler 2016-2017 yıllarında toplandığı için Etik Kurul Onayına ihtiyaç duyulmamıştır

Yazar/Author

Mehmet Şahin YAVUZER*

Makale Adı/Article Name

Namık Kemal'in İbret Gazetesindeki Yazılarında İstikbâl Tasavvuru

Namık Kemal's Imagination of Future in İbret Newspaper Writes

ÖZ

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olmasıyla ekonomik, sosyal ve politik reformları beraberinde getirir. Bu geç kalınmış reformlar bazı Osmanlı aydınlarında farkındalık oluşturur. Özellikle Namık Kemal gibi yazarlar, Avrupa başkentlerindeki dönüşümü fark ettikten sonra Osmanlı'nın her alanda geride kaldığını anlayıp bazı kurumsal reformların gerçekleşmesi gerektiğini görürler. Tanzimat edebiyatının önemli bir aydını olan Namık Kemal, yeniliği öncelikle edebî türlerde başlatır. İlk roman (*İntibah*), ilk tarihi roman (*Cezmi*), tiyatro, makale, deneme, eleştiri yazısı, şiir, gazete gibi türlerde çığır açar yazar, Türk edebiyatı ve Türk siyasetine yön veren isimlerin başında anılır. Yazarın cesur ve girişimci yapısı, Batı'nın kurumsal alanlarda ve teknik alanında nasıl geliştiği ile ilgili uygulamaları anlamada yardımcı olur. Namık Kemal, edindiği bilgi ve izlenimlerdeki sonuçları, kendi ülkesine uygulama çabasına girer. Bu çabalar ayrıntılı bir şekilde *İbret* gazetesinde göze çarpar. Onun *İbret*'teki yazıları; iktisadi hayat, sosyal hayat, eğitim ve politika alanlarında, Osmanlı halkı için bir kurtuluş reçetesi örneği gibidir. Özellikle ekonomi ve eğitime yönelik hayalleri yeni bir sistemin habercisidir. Bu sistem arzusu, Osmanlı'nın refahı ve gelişmişliği ile ilgilidir. Yazılarında dinin de savunuculuğunu üstlenen Namık Kemal, İslam'la uygarlığı yakalayabileceği inancını okura yansıtır. Amacı vatanın refahı ve nesillerin istikbâli olan yazarın *İbret*'teki fikirleri ondan sonraki nesiller için bir rehber niteliği taşır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, *İbret*, İstikbâl, İktisat, Eğitim

ABSTRACT

Being a turning point for the nineteenth century Ottoman state, it brings economic, social and political reforms. These belated reforms opened up some Ottoman intellectuals. Especially Namık is noticed as in Europe, and then those who are in some institutional reforms see that the Ottomans grew and grew. Namık Kemal, an important intellectual of the Tanzimat, initiates innovation primarily in literary genres. He is an educational writer in genres such as the first novel (*İntibah*), the first historical novel (*Cezmi*), theatre, article, essay, criticism, poetry, and newspaper, and is mentioned at the beginning of the names that shape Turkish writing and Turkish politics. The author's courageous and enterprising entrepreneurs help the West's industrial fields and practices related to education in the technical field. Namık Kemal gets the chance to apply it to his own country. These efforts stand out in a systematic *İbret* newspaper. His writings in *İbret*; like emergency life, a life saver, education and politics. In particular, its tools for the economy and education are the harbinger of a new state. This system desire is related to the development and development of the Ottoman Empire. Namık Kemal, who has undertaken the advocacy of the article, reads to his readers that he can achieve civilization with İslâm. On the way of a guide whose only goal is the breeder of the homeland and generations.

Keywords: Namık Kemal, *İbret*, Future, Economics, Education

Giriş

Türk edebiyatında Batılılaşma hareketi, Tanzimat döneminin oluşturduğu sosyal ve siyasi hakların sonucunda ivme kazanır. II. Mahmut döneminde başlayan Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi çabası, Osmanlı'nın Batı'ya açılmasıyla gerilemeden kurtulacağı inancının göstergesidir. Bu inanç, zihniyet değişimini beraberinde getirir. Osmanlı aydınlarının çoğu 1850'li yıllardan itibaren yüzlerini tamamen Avrupa'da yapılan çalışmalara yöneltir. Tanzimat'ın aydınlar üzerindeki değişimi gazeteyle başlar. Gazete aracılığı ile aydınların fikirleri daha geniş kitlelere ulaşır. Fikir adamlarının yönetimden bazı çekinceleri olsa da onlar, görüşlerini cesurca halka aktarma girişiminde bulunurlar. Bu cesur adımları atanlardan biri de Namık Kemal'dir.

Batı'yla tanıştıktan sonra Doğu'nun geri kaldığı ve ilerleyemediği kanaatini taşıyan aydınlar; Batı'nın ilmini, tekniğini, sosyal ve siyasal hayatını yakından takip etmeye başlarlar. Bu takipte yenilik taraftarı Namık Kemal, hızlı ve sistemli bir yenileşme hareketine ihtiyaç duyulduğunu anlatmaya çalışır. Ona göre bu fikirlerini yayabilmesinin etkili yolu ise gazete ve diğer edebî türlerdir. Namık Kemal'in küçük yaşlardan itibaren ilme, irfana merakı yine bu mecralarda mensubiyet kazanmasına yol açar. Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru kötü gidişatı ve devletin gerilediğini gören Namık Kemal, bu minvalde ciddi bir mücadele verir. Onun milletin refahına yönelik mücadelesini fikirleri ve yazıları oluşturur. Özellikle o dönemde (1860-1885) gazete yazarlığı farkındalık oluşturmak anlamında en önemli araçlardan biriydi. Yazar, bunu bilmekle beraber gazete yoluyla bilinçlendirme çabası içerisindeydi. Onun 1872 yılında yazılarını kaleme aldığı *İbret* gazetesiyle etkili gazete yazarlığını en yüksek noktaya ulaştırdığı söylenebilir.

Namık Kemal, fikirlerini özellikle geleceğin inşası üzerine kaleme alır. Onun Batı'dan aldığı yenilik anlayışı bütün fikirlerine ve yazılarına yansımıştır. Yazar, "maziye dönemeyiz diyordu. Hiç saatin rakkasını durdurmak, insanın ömrünü yolundan alıkoyuyor muydu?" (Namık Kemal, 1872 a: *İstikbâl* 1). Mithat Cemal Kuntay onu bir savaşıya benzetir. Gazete ise Namık Kemal'in elinde çok güçlü bir silahtır: "Hürriyet gazetesinin kavgacı sütunlarından çıkarak İstanbul'a gelen Namık Kemal, hala barut kokuyordu. Harpten dönen inkılap serdarının elinde silah yoktu, fakat silahı kullanmak melekesi vardı: Gazetecilik." (Kuntay, 1997: 574). Yazarın özellikle *İbret* gazetesi müreffeh bir gelecek kaygısı üzerine kurulu fikirleri barındırır.

Namık Kemal'i farklı kılan özelliklerden biri, kendisinden sonraki şair ve yazarlara cesaretiyle ve kalemle ilham vermesidir. Edebiyatta Batılılaşma hareketine öncülük etmesinin yanında, edebiyatı fikirlerini yaymak için bir araç olarak kullanır. Namık Kemal, gazetenin yanında birçok edebî türden çalışma üretmekle döneme damgasını vurur. Bu türlerin başında romanları gelir. Yazar romanlarını, 'edebiyat-ı sahiha' düsturuyla kaleme alır. Romanlarındaki konular, gerçek hayatla örtüşüp olağanüstü özellikler barındırmaz. Romanlarından biri olan *Cezmi*, romantik bir tarih anlayışıyla yazılmıştır. *Cezmi*'yle tasavvur ettiği İslam ve devlet anlayışını da ortaya koyar. Onun için önemli olan 'ittihad-ı islâm'dır (Tanpınar, 2011: 394). O, tiyatrolarında da vatan, hürriyet, hükümet, devlet ve bireyi derinlemesine ele alır. Yazarın önemli özelliklerinden biri de Türk tarihine gösterdiği ilgidir. *Cezmi*, *Vatan yahut Silistre*, *Celaleddin Harzemşah* gibi eserlerinde tarihe verdiği önem görülebilir. Bunların dışında tarihimizin önemli liderleri olan; Selahaddin, Fatih ve Yavuz'un biyografilerini kaleme alır. Yazar, böylelikle tarihe adını yazdırmış Türk-İslam şahsiyetlerine duyduğu hayranlığı gösterir. Namık Kemal, bu yolla topluma kendi ceddini hatırlatarak, insanları gayret ve başarı konusunda cesaretlendirme çabası içerisine girer. Onda,

tarihimizdeki destansı kişilikleri, onların kahramanlıklarını, fedakârlıklarını ve güçlülüğünü gelecek nesillere aktarma isteği göze çarpar (Tanpınar, 2012: 405).

Yazarın dili, şiir anlayışı eskiyle bağlarını koparmayacak şekildedir. Namık Kemal, özellikle dilin sadeleşmesi ve geliştirilmesi konularında da hassasiyet gösterir. Döneme nazaran yazılarında yoğun bir şekilde Türkçe kelimelere yer verir. Onun amacı millete yol göstermek ve onları müreffeh ve hür yaşamaları konusunda aydınlatmaktır.

Namık Kemal'in eserlerini yalnızca bir edebîyatçının yazdıkları, şeklinde değerlendirmek doğru olmaz. O, toplum tarafından kabul gören, akılcı söylemler geliştiren biridir. Tanpınar, Namık Kemal'in esas itibarıyla uzlaşıcı bir dil kullandığını ifade eder. Tanpınar'a göre yenilik hareketimizin öncüsü ve merkezi Namık Kemal'dir (Tanpınar 2012: 418). Onun en büyük özelliği topluma kendi meselelerine sahip çıkma ve hürriyet fikrini aşılmasıdır. (Alptekin, 1988: 8). Namık Kemal sadece kendisinden sonrakilere değil, kendisinden sonraki nesillere de ilham vermiştir. Cesareti ve edebîyat anlayışı ender kimselerde görülür. Mustafa Namık Kemal Atatürk: "Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, duygularımın babası Namık Kemal, fikirlerimin babası Ziya Gökalp'tir."(;) Tanpınar: "Namık Kemal Türkiye'de insan haklarının bayrağını kaldıran ilk adamdır" (Tanpınar, 2012: 419).- Süleyman Nazif: "Bizi yaratan Allah, yetiştiren Namık Kemal'dir." derken Yahya Namık Kemal onun için "Bir meydan adamı" ifadelerini kullanırlar. Bu sözlerle Namık Kemal'in çok yönlü olduğu ve tarihe isimlerini yazdırmış insanlara örnek teşkil ettiği sonucuna varılır.

Namık Kemal'in Gazeteciliği ve İbret Gazetesi

Gazetecilik, Osmanlı'da Tanzimat'la gelişen aydınlanmanın en önemli girişimi kabul edilen bir faaliyettir. Toplum yavaş yavaş gazeteden haber alma alışkanlığı kazanır ve gazetenin tarafsız bir iletişim aracı olduğuna inanır. Tanpınar, Tanzimat dönemi gazeteciliği için "Hiçbir yerde gazete, bizdeki role benzer bir rol oynamamıştır." (Tanpınar, 2012: 251) ifadesini kullanır. Tanzimat döneminde Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ebuziyya Tefik, Ali Suavi gibi yazarların çalışmalarındaki başarının en önemli sebebi gazete yazarlığı yapmalarındadır. Gazete yazarlığı, aydınların kalemını güçlendirir ve toplumda münevver bir sanatçı olmalarını sağlar.

Gazete, edebîyata yeni türlerin girmesinde önemli rol oynar. İlk telif yazıları gazete yoluyla yayılır. Yine özellikle bu dönemde yaşanan tercüme yazarlığı gazete aracılığıyla yapılır. Roman ve tiyatro türleri de bununla birlikte kendisine yer bulur. Deneme, makale, eleştiri yazıları gazete baskılarıyla okura yeni bir ufuk kazandırır. Gazete, türlerin tanıtımı ve kültüre yerleşmesi açısından ne denli önemli bir yere sahip olduğu açıktır. Bunların yanı sıra memleket meseleleri ve dış devletlerle olan münasebetler de gazete yoluyla halka sunulur.

Şinasi ve onun takipçisi olan Namık Kemal, gazeteciliğin bizdeki ilk temsilcileridir ancak gazetecilikte adından söz ettiren kişi Namık Kemal'dir. O, gazeteciliğe daha özgün ve gerçekçi bir boyut kazandırır. Namık Kemal'le birlikte düşünceler daha özgür bir şekilde yazıya aktarılır. Bu yazılar da gazete aracılığı ile halka ulaşır. Yazar, gazeteciliğe ilkin yirmi üç yaşında Şinasi'nin güdümünde başlar. Şinasi'nin iç siyasete dair söyleyemedikleri Namık Kemal tarafından dile getirilir. *Tasvir-i Efkâr, Hürriyet, Diyojen, İbret, Hadika, Basiret, Sadakat, Vakit* gibi gazetelerde yazılar kaleme alır. Kuntay, Namık Kemal'in gazetecilik serüvenini "O, Tasvir-i Efkâr'da Çıracık, Hürriyette Kalfa, İbret'te ise usta'dır." diyerek değerlendirir (Kuntay, 1997: 574).

Namık Kemal, toplumsal değişmelerde gazetelerin rolünden bahseder:

Ülkemizin Avrupa'dan birkaç yüz yıl geri kalmasının sebebini basın olmamasına bağlamıştır. Namık Kemal'e göre basın, hükümetin gidişatını kontrol eden bir organdır. Aynı zamanda gazetecilik mesleği üzerinde de durmuş ve bir gazetenin Avrupa'da birkaç yüz kişiyi beslemesine karşın, bizde genellikle kendi masraflarını bile karşılayamadığını, ama yine de bir gazetecinin kendi kalemine dayanarak geçinmeyi göze almasını gerektiğini belirtmiştir (Gündüz 2010: 68).

Namık Kemal, geleneksel aydın prototipinin dışında bir duruş sergiler. Onda körü körüne bir Batı taklitçiliği yoktur. Geçmişten aldığı eğitim, demokratikleşme hareketleri, Batılılaşma, onu değişime iter. Yazarın gazete dünyasına fikri girişi, *Lisan-ı Osmaninin Edebîyatı Hakkında Bazı Mülazahatı Şamildir* yazısıyla başlar. Onun bu makalesiyle ilk defa Osmanlıca etraflı bir şekilde değerlendirilir, bazı konularda tenkit edilir.

Namık Kemal, yirmi üç yaşındayken Şinasi'nin yanında gazetede yazı yazma serüvenini gerçekleştirir. Yirmi yedi yaşında Londra'da *Hürriyet* gazetesinde otuz iki yaşında ise *İbret*'te yazmaya başlar (Özön, 2010: 9). 13 Haziran 1872 tarihinde yayınlanmaya başlanan gazete siyasi, ekonomik ve iktisadi bağlamda birçok yazı içerir. Bu çalışmada otuz yedi sayı incelenmiş ve bu sayılarda yer alan yazıları üzerinden Namık Kemal'in istikbâl tasavvuru ortaya konulmaya çalışılmıştır. *İbret* gazetesinde Namık Kemal'in fikir dünyasına dair bütün ayrıntılar görülebilir. Yazarın devletin refahını arttırmaya yönelik hırsı, liyakatsiz insanlara yönelik kını, hayalleri, arzuları bu yazılarında apaçık dile getirilir. Ağırlıklı olarak politik konuların yer aldığı söylenebilir. Mehmet Kaplan, Namık Kemal'in politikaya yaklaşımıyla ilgili şu tespitte bulunur: "I. Meşrutiyet devam etmiş olsaydı, Namık Kemal bütünüyle politikaya atılacak, belki de edebiyatı terk edecekti." (Kerman, 1998: 13). Bu tespit de Kaplan, yazarın politikayla ne denli ilgilendiğini vurgulamak ister.

İbret'teki bir başka konu, hukuk düzenindeki yetersizliklerdir. Osmanlı'nın özellikle ticaret ve ceza hukukunda farklı dalların olması gerektiği dile getirir. Avrupa'daki bazı hukuk sistemlerinin ülkeye entegre edilebileceği ifade edilir. Hukukla birlikte eğitim, Namık Kemal'in sürekli bilincinde yer ettiği ve her fırsatta dile getirdiği konulardan biri olur. O, devletin kurtuluş mecrasını eğitimdeki reformlarda ve ülkeye karşı aidiyetlik duygusunu geliştirmekte görür. Eğitilen nesiller ülkenin teknik ve sanayileşmesine katkıda bulunacak ve devleti daha müreffeh hâle getirecektir. Namık Kemal'in *İbret*'te üzerinde durduğu bir diğer alan sanayidir. Ona göre yapılacak olan fabrikalarla beraber üretim gelişecek üretimin ihracı ile beraber ülke kalkınacaktır. Yazarın bu fikirlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturduğu da söylenebilir. Atatürk'ün hem mecliste hem de bazı toplantılarda Namık Kemal ve fikirlerinden söz etmesi bunun kanıtı niteliğindedir.

Aydınlık Bir İstikbâl Arzusu

1718 Pasarofça Antlaşması'yla Osmanlı ilk defa Batı'ya karşı taviz verir, ardından Lale Devri'yle birlikte Batı'nın üstünlüğünü kabul eder. Her yönüyle gelişen Batı medeniyeti en büyük tehlike olarak Osmanlı'yı görmektedir. Hristiyan toplumunun yegâne amacı Balkanlarda, Akdeniz'de ve Anadolu'nun bir bölümünde Türkleri yani Osmanlıları çıkarmaktır. Lale Devri'nden itibaren değişim ve gelişimi şart gören Osmanlı padişahları, Batı medeniyetini örnek alarak başta askeri olmak üzere birçok alanda yenilik yapma gayreti içine girerler. Bunun resmî belgesi ise 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. Toplumun sosyal, hukuk, mali ve eğitim hayatını

düzenleme yönünde atılan bu adım, Osmanlı Devleti için bir devrim niteliği taşır. Her ne kadar Batı'nın zorlamasıyla bu ferman edilse de Batı kökenli sosyal, ekonomik, hukukî ve edebî yönde gelişmelere sebebiyet verdiği açıktır. Batı menşeli edebî türlerin Osmanlı'nın gündelik hayatına girmesi Osmanlı aydınında yeni ufuklar açacaktır.

İlk gazete, ilk tiyatro, ilk roman, ilk hikâye türleri bu zamanda kaleme alınır. Bu türler, her ne kadar teknik anlamda zayıf olsalar da farkındalık oluşturma anlamında önemli bir yere sahiptirler. İbrahim Şinasi'yle başlayan bu değişim Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi ile devam eder.

Namık Kemal'in istikbâli inşâ etmeye yönelik gayreti, onu değişim arzularına yönlendirir. Batı medeniyetini yakından tanıyan yazarın Osmanlı toplumunun oldukça geride kaldığını görmesi, önemli bir dönüm noktası oluşturacaktır. Batı ve Osmanlı arasında sanayi, hukuk, eğitim, tıp, mimari ve sosyal hayattaki gelişmişlik makasının oldukça açık olması Namık Kemal'de derin bir üzüntü aynı zamanda çalışma azmi oluşturur. Bunu birçok eser ve yazısında görmek mümkündür.

Yazarın *İbret* gazetesindeki yazılarında Osmanlı Devleti'nin müreffeh istikbâl arzusu ön plandadır. *İbret*'in ilk sayısının başlangıç cümleleri “Layıkıyla düşünülün, insanın hayatı yalnız istikbâlden ibaret değil midir? Mazi nedir? Bir mevt-i ebedi... Hâl nedir? Bir nefes-i vâpesin...”¹ (Namık Kemal, 1872a: 1). Namık Kemal'in istikbâl'e ne derece önem verdiğinin göstergesidir. Halk arasında büyük ümitsizliklerin yaşandığı bu dönemde Namık Kemal, sürekli ümit aşılıyarak bu buhrandan çıkılacağını düşünmektedir. Namık Kemal'in en çok eleştirdiği durumlardan bazıları da halkta gelecek kaygısının bulunmamasıdır. Ufku kapalı olan paşa ve yöneticiler Namık Kemal'in çoğu zaman eleştiri oklarını üzerlerine çeker: “Ancak şurasını da Namık Kemal-i teessüfle ilaveye mecburuz ki biz daha temin-i istikbâlin ehemmiyetini layıkıyla idrak edemiyoruz. Tarik-i terakkide olan akvamın halini gördük, kendi mesleğimizi de biliyoruz ya.” (Namık Kemal, 1872a: 1). Bu eleştiriler yıkımı gören bir aydının üzüntüsü ve mücadele isteğinin bir ürünüdür. Namık Kemal'in göze çarpan önemli yönlerinden biri de mücadelecî ruhudur. O, ülkenin kötü gidişatını terse çevirmek için elinden gelen gayret ve çabayı gösterir.

Devleti müdafaâ derdine düşen Namık Kemal, Batılı güçler tarafından Osmanlı'yı parçalama çabasına reaksiyon geliştirir. Türklerle bütünleşen İslâm'ı birçok yerde müdafaâ gayretine girer. Bu yüzden Türk- İslâm düşüncesini bir bütün olarak benimser, düşüncelerini ve planlarını bu yönde oluşturur (Ertürk, 2010: 424). Reformdan yana düşünceleri olan yazar, Batı algısına yönelik fikirlerini de saklamaz. Birçok türde bu yaklaşımını kaleme alır. Toplumun milli ve manevi değerlerini bir kenara bırakmadan eğitim, ekonomi, kültür ve hukuk alanlarında kalıcı yeniliklerin hayata geçmesi taraftarıdır. Yazar Batı'nın yeniliklerini alarak Osmanlı'nın birçok müessesine entegre etme hayali içindedir. Bunu kurtuluşun yegâne planı olarak görür. Planın önemli aracı ise gayret ve emektir: “Ayetle, hikmetle, icmâ ile, rivayetle, tecrübe ile, ibretle müsbettir ki insan için her ne hâsıl olursa sây ile olur, insan her neye vâsıl olursa sây ile olur.”

¹ 1872 yılında yayınlanan *İbret* gazetesinin orijinal baskıları Milli Kütüphanenin dijital bölümü olan <https://dijitalkutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog> internet adresinde mevcuttur. Bunun yanında 1938 yılında Mustafa Nihat Özön tarafından *Namık Kemal ve İbret Gazetesi* başlığı altında otuz yedi sayı orijinal Osmanlıca nüshalarından Latin harflerine çeviri yoluyla basılmıştır. Mustafa Nihat Özön, *İbret* gazetesindeki otuz yedi sayılı kitapta yayınlr. Çalışmamız, bu otuz yedi sayı yazının incelenmesi sonucu oluşmuştur.

(Namık Kemal, 1872b: 3). Yazarda, devletin ve milletin kurtuluşu, emek ve azimli bir şekilde çalışmaya bağlı olabileceği anlayışı hakimdir.

Namık Kemal, istikbâli, Doğu-Batı sentezinde görür. Ona göre toplumun kendi öz değerlerini elinde tutup akıl ve bilimi de hayatının bir parçası yapması gerekir. Nitekim Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte Aydınlanma Çağı yaşayan Avrupa medeniyeti, Namık Kemal'in önünde iyi bir örnektir. Bu hareketler neticesinde merkeze alınan pozitivist düşünce, Batı'nın ilerlemesini kolaylıkla sağlayacak onun önünde yeni ufuklar açacaktır. Yazarda Batı'yı anlamak için dillerini de öğrenmek gerektiği kanaati gelişir. Onun Fransızca öğrenme sebeplerinden biri de Batı'yı iyi bir şekilde analiz etme isteğidir. Namık Kemal'in bilim, fen ve sanayi alanın da İngiltere'yi; siyasi ve demokrasi yönünden ise Fransa'yı model almak istediği anlaşılmaktadır.² Memleketin bunalım ve buhrandan kurtulmasının yegâne uygulaması ise 'hürriyet' ile olacaktır. Yazarın, Batı'daki bu gelişmeleri görüp bu yolla sağlanacak kararlı adımlarla kurtuluşun sağlanabileceği düşüncesi vardır.

Namık Kemal, 1815'te yapılan Viyana Kongresi'nde Osmanlı'nın parçalanmasına yönelik ittifak sağlanmasının eseri olan 'Şark Meselesi'ni' keskin bir dille eleştirir. *İbret*'in 7. sayısında geçen 'Avrupa Şarkı Bilmez' başlığı altında kaleme aldığı yazısında, Avrupa'nın İslam'a ve Osmanlı'ya bakışını tenkit eder. Namık Kemal'in edebiyat ile birlikte politikayla çokça ilgilendiği ülke sorunlarına değindiği görülür. Yazar, Batı'daki gelişmelerin özellikle eğitim, hukuk, teknik ve iktisat bağlamında İslâm'la harmanlanması gerektiğini, İslâm medeniyetinin bu değişim rüzgarıyla daha da güçleneceğini düşünmektedir. "Onun bakış açısına göre Batı liberal siyaset felsefesi ile İslâmî yönetim esasları arasında bir uyum sorunu yoktur. Ancak asıl sorun teorikten çok uygulamada aranmalıdır." (Erol, 2010: 409). Namık Kemal'in İslam düşüncesinin sıkı bir savunucusu olduğunu *Renan Müdâfaanâmesi*'nde görmek mümkündür. Müdâfaa yazısının ilk sayfasında,

Fransa Akademisi üyelerinden ve vefat etmiş olan Ernest Renan tarafından İslamiyet'in güya bilime ve gelişmeye engel olduğuna dair verdiği bir konferansa karşı kesin delilleri içeren bir cevaptır ki İslamiyet'in yüce şanını apaydınlık dinî ve mantikî deliller ile hakkıyla yüceltir. (Çetin, 2018: 11)

bilgisi yer alır. Yazarın İslâmiyeti bilim ve eğitim önünde engel olarak niteleyen Ernest Renan'ı topa tutuğu söylenebilir. Elinde silah gibi kullandığı kalemiyle İslam'ın sancaktarlığını yapan şair, Renan'ı İslamiyet'i anlayamamak ile suçlar. Oryantalist bir mantıkla hareket eden Renan'ın birçok tezi, Namık Kemal tarafından delilleriyle çürütülmeye çalışılır. *İbret* gazetesi de *Renan Müdâfaanâmesi* gibi İslam'ı savunan, yücelten, teknik ve bilimle ilişkilendiren birçok fikirle doludur.

İslam'ı üstün kılmanın zor olmayacağı düşüncesini sezdirenen yazar, İslam'da birliği arzu etmekle beraber birliği kolay da görmez:

Lakin maksat İttihad-i İslam olunca bittabî hudud-i Osmaniye derûnuna inhisar edemez; ve o kadar umumi tutulacak bir arzunun bekâ ve revacı ise zann-i âcizanemizce ancak siyaset ve mezhep devaisinden bütün bütün tecridiyle hâsıl olabilir. (Namık Kemal, 1872c: 11).

² Bu tespitler *İbret*'teki, "Terakki", Sayı 11, 27 Haziran 1872; "İttihadi İslam" Sayı 45, Kasım 1872 sayılı ve tarihli yazılardan yansıtılmıştır.

İslam dini siyasete alet edilip mezhepçilik devam ettiği müddetçe bir birliktelik sağlanamayacağı yazarın kanaatidir. İslam'ın gericilikle bağdaştırılması ise tamamiyle Hristiyan Batı'nın bir oyunudur. Bu oyuna alet olmadan top yekün bir samimiyet ve gayretle devletin ilerleyeceği umudu vardır: “Gayret, gayret ki bu yolda sarfolunacak himmetler yâr ve ağıâr indinde İslam'ın insaniyetine, Osmanlıların hamiyetine mikyasa edilecektir.” (Namık Kemal, 1872c: 11). Namık Kemal, İslam'ı dile getirirken Türk sözcüğüne olabildiğince girmek istemez. Ancak birliğin yine Türkler tarafından gerçekleştirileceği umudu bazı yazılarında satır aralarında sezdirilir (Namık Kemal, 1872b: 3). Ancak bu milliyetçilik boyutunda değildir. Ona göre devlet; vatani çok sevmek, onu korumak, kalkındırmak ve de çalışmakla kaim olabilir. *İbret*'teki yazılarda Türkçülük'ten ziyade devleti bir arada tutmak için Osmanlılık ve İslamcılık göze çarpar.

Yazarın asıl savaşı, Batılı oryantalistlerin Osmanlı ve İslamiyet üzerinde oluşturduğu olumsuz algıya yöneliktir. Batı ona göre iki türlüdür: Birincisi medeniyete ışık tutan ve birçok yeniliği içinde barındıran bir kıta, ikincisi Osmanlı'yı barbar gören İslâmiyet'i her yeniliğe engel yargısı barındıran Batı medeniyetidir. O, bir yandan bu algıya karşı kalem savaşı yaparken diğer taraftan sanayi, eğitim, hukuk ve iktisadi hayata yönelik olumlu fikirleri yayma çabası içerisinde. Namık Kemal'in özellikle Londra Parlementsü'sündeki duyarlı, akılcı bir yönetim anlayışını görmesi, oradaki izlenimleri, onu âdeta büyüler. Ciddi bir kıyaslama fırsatı bulan yazar, bir an önce işe koyulup memleketi topyekûn kalkındırma planları yapar. Ancak o, iki sene içinde İstanbul'u Londra, Rumeli'yi Fransa haline getirmeyeceğini ifade eder. İki yüz yılda Avrupa'nın geliştiğini bilen yazar, Osmanlı'nın da iki yüz yıl içinde kalkınacağına yönelik inancını her yerde paylaşır (Aydoğdu ve Kara, 1872: 565). Avrupa'yı ve oradaki mimari, ekonomik, teknik ve diğer alanlardaki gelişmeleri gören yazar, devletin ve milletin bir dönüm noktasında olduğunu hisseder. Onun istikbâl tasavvurunda meşrutî yönetim ve devletin her yönden gelişmişliği vardır. Bu ideallere yönelik hayallerini halkla yapılabileceği inancı göze çarpar. Halkı bilinçlendirme gayesini gazeteyle birlikte roman, şiir, tiyatro gibi türlerde de gösterir.

Namık Kemal'e göre vatan meselesi, tabir yerindeyse ölüm-kalım meselesidir. Ona göre bütün bir milletin bu bilinçte olup bu yolda harekete geçmesi gerekir. Bu hareket, çaba ve fedakârlık hareketidir. Şairin özellikle Londra izlenimleri, onda büyük bir heyecan ve mutsuzluk yaratır. Hayatın her alanında gördüğü yenilik yazarda geniş bir ufuk açar. Londra'nın iş, eğitim, siyasi, iktisadi hayatı onda derin bir hayranlık uyandırır ancak ülkesinin bunun çok gerisinde olması da bir o kadar üzüntüye sebep olur. Namık Kemal, bunu bir eksiklik olarak görmez ve bir an önce emek ve gayretle yeniliklere yol açılmasını ister. “Memlekette esbab-i mamuriyet yok denilecek... Yapmamışız ki olsun. Avrupa caddeleriyle, demiryollarıyla limanlarıyla, cetvelleriyle, şehirleriyle, kasabalarıyla halk olmadı ya! Bir iki yüz sene evvel orasının da bizim memleketten hiç farkı yoktu. Sây ile orada vücuda gelen şeyler burada niçin yapılmasın?” (Namık Kemal, 1872d: 121) *İbret*'in *Vatan* başlıklı yazısındaki bu ifadeler onda devletin geleceğinin ve toplumun refahının düzelebileceğine yönelik düşüncelerini gösterir:

İnsan vatanını sever, çünkü mevâhib-i kudretin en azizi olan hayat hava-yi vatani tenefüsle başlar. İnsan vatanını sever, çünkü ataya-yi tabiatın en revnaklı olan nazar lemha-i iftitahında hak-i vatana taalluk eder. İnsan vatanını sever, çünkü madde-i vücudu vatanın bir cüz'üdür. İnsan vatanını sever, çünkü etrafına baktıkça her köşesinde ömr-i güzıştesinin bir yad-i hazinini tahaccür etmiş gibi görür. İnsan vatanını sever; çünkü hürriyeti, rahatı, hakkı, menfaati vatan sayesinde kaimdir. (Namık Kemal, 1872d: 121)

Şairin vatan ile ilgili duygu ve düşünceleri benzer ifadelerle devam eder. Onun *İbret*'teki *Vatan* yazısı sonraki nesiller için yazılmış bir öğüt niteliği taşır. Gençlerin duygularını ve düşüncelerini harekete geçirmek gibi bir gaye edinen yazar, vicdanları da şekillendirmeye çalışır. O, vatana fedakarlığı en yüce görev addeder. Namık Kemal'in vatan sevgisi âdeta bir dine, inanca dönüşmüştür. Vatana sahip çıkmayı bir dava haline getirir. Fikirlerini gazete, şiir, roman ve tiyatro gibi türlerde açığa çıkararak toplumu bilinçlendirmeye ve harekete geçirmeye çalışır. Namık Kemal, fikrini üç temele dayandırır: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük. O, Türkçülüğü çok fazla dile getirmese de yazdıklarının derinliğinde ve satır aralarında bu düşünceyi görmek mümkündür. Vatanın yeniden güçlenmesi ona göre fedakârlık ve vatani sevmeye bağlıdır. Bu bağlamda şiirlerinden *Hürriyet Kasidesi* yine özü kaybetmeden ilerlemeye bağlı olarak kaleme alınır:

3. Hakir olduysa millet şanına noksan gelir sanma

Yere düşmekle cevher sâkit olmaz kadr ü kıymetten

(Eğer millet hor görülmüşse, onun şanına bir eksiklik geleceğini sanma; cevher yere düşmekle değerinden, özünden bir şey kaybetmez.)

4. Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır

Ne gam râh-ı vatanda hâk olursa cevr ü mihnetten

(Vücudun mayası, vatan toprağıdır; bu vücut, acı ve sıkıntı içinde vatan yolunda toprak olursa, en küçük bir üzüntü duyulmaz.) (Kocakaplan, 2007: 16).

Namık Kemal'in vatanına düşkünlüğü sadece yazılarında görülmez. Duygu, düşünce ve davranışlarında vatanın kalkınmasına yönelik eylemler göze çarpar. Onun vatan sevgisi özgürlük düşüncesi ile bütünleşir. Hukuk, hürriyet, eşitlik adalet ancak özgür milletlerin fikirleriyle şekillenir. Ona göre toplumda ve millette birlik, 'hürriyet' olgusu üzerine şekillenecektir. Toplumdaki bölünmeleri ortadan kaldırıp yenileşmeyle beraber bir kalkınma sağlanabilir. Toplumda beraber yaşama ülküsünü geliştirmek Namık Kemal'in en önemli arzularından biridir. Millet, vatana aidiyet duygusu ile bağlanırsa ancak vatan önem kazanır. Ona göre sahiplenilen toprağı askerin savunmasına dahi gerek kalmaz, vatanın arkasında millet durursa düşman silah çekmeye cesaret edemez. Namık Kemal'in 1869 *Hürriyet Gazetesi*'nde sürgünde yazdığı 'Hürriyet' başlıklı yazısında, özgür bir milletin vatan sevgisi hisleri dile getirilir: "Hürriyet, bir kavmin hakkı değil âdeta medâr-ı insaniyet ve bâd-i-i saadetidir. Dünyada ebnâ-i beşerin ne kadar me'ser-i bedîası görülmüşse, iyice aranıldığı hâlde cümlesinin esası hürriyete dayanır." (Sivri, 2018: 100). Ona göre hürriyet insanca yaşamın ve mutluluğun en önemli kaynağı ve gereğidir. İnsanın yetişmesi ve gelişmesi hürriyete bağlıdır. Şairin aydınlık istikbâl tasavvurunda hürriyet, bir milletin ilerlemesinde olmazsa olmazdır.

Devletin kudretinin askeri güç, nitelikli insan kaynağı ve ekonomik bağımsızlıktan geçtiği Tanzimat dönemi aydınlarınca anlaşılmıştır. Namık Kemal'in önem verdiği unsurlardan biri de nitelikli ve liyakatli devlet adamlarıdır. Özellikle Mustafa Reşit Paşa'dan sonraki devlet adamları onun eleştiri oklarına hedef olmuşlardır. Özellikle Ali ve Fuat Paşa'ların devletin gücünü kendi şahsi isteklerine göre kullanmaları yazarın öfkesine sebep olur. Namık Kemal, 24 Ekim 1872'de *Sebeb-i Kâht-ı Rical* başlığıyla yazdığı yazısında devlet adamı yetiştirememekten söz eder. Özellikle Ali Paşa'nın bu konudaki vurdumduymazlığı neredeyse vatana ihanet şeklinde yansıtılır

(Namık Kemal, 1872 e: 38). Engin bir ufka sahip olmanın yanında kıvrak bir zekâ ve cesurca yapılan eleştiriler, dönemin sadrazamı Mahmut Nedim Paşa tarafından cezalandırılır. 9 Temmuz 1872 tarihinde yazılan *Garez Marazdır* yazısı, *İbret* gazetesinin Mahmut Nedim Paşa tarafından kapatılmasına sebep olur. Bu yazıda yine bireysel hırs ve şahsi kinlerden ötürü makamın kullanılması eleştirilmektedir:

Öyle bir maraz ki emraz-i nefsanienin en ziyade deva kabul etmeyenlerinden sayılır. Mesela nahveti, müdahene; hasedi, idbar-i mahsut; hırsı, vusul-i ikbal; hevesi, husul-i emel izale edebilir. Lakin garezin intifasına sahibinin fenasından başka çare olamaz. (Namık Kemal, 1872e: 19).

Namık Kemal'in bu ve buna benzer yazılarından iktidar ve karar vericileri emin ve liyakatli ellere teslim edilmesi gerektiği sonucu anlaşılmaktadır.

Yazarın bir diğer arzusu, hukuk sisteminin yeniden yapılandırılmasıdır. Siyasi hukuk, ceza hukuku ve ticaret hukukunun Avrupa sistemindekine benzer sistemli bir hâle dönüştürülmesi ancak İslam hukukunun özü gözetilerek değişimin yapılması gerektirir. Tanzimat ve ardından Islahat Fermanlarının ilânı, Osmanlı tebaasında önemli rahatsızlıklara neden olur. Gayr-i Müslimlere verilen hak ve imtiyazlar ticari ve siyasi anlamda haksız rekabete yol açtığı için yüksek bir sesle ifade edilmesine sebep olur. Bu yüzden birçok aydın buna karşı çıkmış ve hukuk anlamında boşlukların olduğunu dile getirmiştir. Osmanlının şer'î hukuka bağlı içtihatlarla yönetildiği bilinmektedir. Ancak modern devlet açısından hukuk bağlamında bir sistem ortada yoktur. Namık Kemal, hukukçu kimliğini birçok düşünce yazısında gösterir. Yazıları dışında eylemleriyle de hukukun yeniliğe açık olması taraftarı olduğu görülebilir. Bunun en önemli ispatlarından biri, yazarın Kanun-i Esâsiyi hazırlayan kurulun içinde yer almasıdır. Ancak körü körüne Batı hukukunu entegre etmeyi kabul etmez. Şer'î hukuk ile Avrupa temelli hukuk prensiplerinin bazılarını harmanlamayı düşünmektedir. Hukukta yenilik bir gereklilikten ziyade zorunluluk teşkil etmektedir. Özellikle devlet içinde bağımlı veya dışarıda bağımsız olan müessese ve kuruluşların içtihatlarının yazılı metinlerle, kurullarla yönetilmesi gerektiği ortadadır. Ticaret Hukuku ve Ceza Hukukları açısından yeniliklerin yapılması hayati bir önem arz ediyordu. Tanzimat ve Islahat Fermanlarındaki yabancılara ticari imtiyazlar tanınması hukuki anlamda haksız bir rekabete sebep olmaktadır (Albayrak, 2010: 42). Bu yüzden toplumun bütün kesimlerine hitap edecek bir sistem oluşturulmalıydı.

İstikbâl İktisat İlişkisi

İktisat ile itikadın sıkı sıkıya bağlı olduğu Osmanlı'nın kuruluş döneminden zamanla ciddi dejenerasyonlar yaşanır. Ahi teşkilatının ekonomi üzerindeki olumlu etkisi Osmanlı'nın ticaret geleneğini pekiştirmişti. Gelişen ve değişen dünyada Ahi geleneğinin rekabet yoluyla ekonomiye cevap veremediği anlaşılmış ancak yine de bu gelenekten vazgeçilmemiştir (Adanır, 2013: 282). 1820'li yıllarda Osmanlı, Batı ekonomisini tanımaya başlar ve onu anlamak için gayret eder. Kapitalizm ile tanışması da bu sıralarda gerçekleşir. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi ve mali temelleri yine 1820'li yıllarda atılır. 16. Yüzyılda İngiltere'de kapitalizm temelli büyüyen tarım ekonomisi diğer alanlara da etki eder. 1760'lı yıllarda özellikle pamuklu tekstil alanıyla başlayan sanayi devrimi kısa sürede bütün Batı Avrupa'ya yayılır (Pamuk, 2017: 193). Sanayi devrimi ile beraber üretimini arttıran Batı Avrupa ülkeleri pazar arayışlarına yönelir. Bu pazarlardan en önemlisi Osmanlı topraklarıdır.

Osmanlının ekonomik çöküşünü hızlandıran önemli nedenlerin başında üretimin yokluğu gelir. Özellikle teknik alanda herhangi bir ürünün olmaması Osmanlı'yı sömürüye açık bir pazar haline getirir. Sanayi devrimi Avrupa'nın sadece ekonomik anlamda ilerlemesi değil, psikolojik olarak da gücü gösterme ve diğer ülkelerde nizam kurma amacı güder. İngilizlerin başlattığı bu devrim, sırasıyla Fransa, Avusturya ve Rusya tarafından da geliştirilmeye çalışılır. Osmanlı onlar için zengin bir pazara dönüşür. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde bu durum Osmanlı tarafından fark edilse de pazarlama, nitelikli iş gücü, ulaşım ve çeşitli yönlerden eksiklikler olduğu için devlet bu atılımı gerçekleştiremez. Güçsüz olan Osmanlı ekonomisi, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Rusların; 1838 Balta Limanı Antlaşması ile İngilizlerin sömürgesi haline gelir. Bu, 1923 Lozan Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması maddesine binaen son bulacaktır. Batı'nın bu sömürge anlayışı Osmanlı aydınlarını rahatsız eder. Tanzimat aydınlarından Namık Kemal bu durumdan rahatsız olanların başında gelir.

Batı'nın mallarını vergi vermeden Osmanlı pazarına sokması, devletin sanayi alanında bir türlü atılım gerçekleştirememesi yazarda derin bir eleme ve ardından bu durumdan çıkma hırsına dönüşür. Namık Kemal'in kurtuluş reçetelerinin başında, iktisadi hayat ve bunun gelecekteki rolü tartışılır. *İbret*'te Namık Kemal'in iktisada yönelik konuları gazetenin birçok sayısında ele aldığı ve muhtevanın bir bütünlük içinde olduğu okura yansır (Aydoğdu 214). Namık Kemal, devletin kurtuluşu için maliye ve ekonominin ilerlemesi gerektiğinin farkındadır. Yapılacak her yenilik parayı gerektirecek ve paranın olması için ticaretin ve üretimin olması icap eder. Bunun için sanayi ve sanayinin gelişmesi için de ulaşımın yaygınlaştırılması elzemdir. Yazarın ulaşım bağlamında özellikle demiryollarını zikretmesi onun ileri görüşlülüğünü yansır.

Demiryolları temdid-i zaman ve taklil-i mesafe hasiyetine malik olmak cihetiyle vücudu medeniyetin uruk ve asabı hükmüne girdi, mecra-yi hayatı oldu. Binaenaleyh saltanat-ı seniye mülkün içinde birtakım esaslı demiryol hatları hâsıl etmekle uğraşılıyor, bunlar vücuda geldiği zaman terakkiyatımızca pek büyük faydaları görüleceğinde hiç şüphe yoktur. Fakat böyle vatanımızın birçok cihetleri hemen hali bir halde iken bahsettiğimiz büyük büyük hatları menkulatıyla besleyecek kadar şubeler nasıl yapılabilir? Yapılsa inşa ve idarelerinin masrafı nereden çıkar? Yapılmasa Avrupa'nın asar-i medeniyette gösterdiği sürate ne ile yetiştirilir? (Namık Kemal, 1872f: 9).

Özellikle Batı'da hızla yaygınlaşan demiryolu ulaşım ağı, ticaret için olmazsa olmaz bir konuma sahip olur. Mesafelerin demiryoluyla kısılması hem zaman hem de maliyet açısından avantaj sağlamaktadır. Namık Kemal, demiryolu ağının ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu görür ve bir an önce istasyonların açılmasını ister. Vatanın refahı için çırpınan yazar bu ağın gerçekleşmesi için paranın olması gerektiğini bilmekte ve umutsuzluğa kapılmaktadır. Demiryolu yapımı ve maliyetleri konusunda bütçe nasıl ayrılır, hangi bütçe bunu karşılar? Osmanlı'nın dış borç artışı devletin yatırım girişimini tıkamaktadır. Ancak Avrupa medeniyetinin gelişmişliğini yakalamada elzem olan demiryolu ulaşımının olamayacağı hissine kapılan yazar, bu düşüncelerini de son cümlesiyle belirtir. Demiryolu, Osmanlı'nın müreffeh olmasının kilit noktalarından birisidir. Sanayi girdi ve çıktılarını taşıyacak araçların bu yolla hayat bulacağı aşikârdır. Sultan II. Abdülhamit döneminde ciddi demiryolları girişimi olmuş ancak yine de ticaretin gelişimi açısından önemli boyutlara varılamamıştır. Ticaretin önündeki en büyük engel ve Osmanlı ticaretini yıkan 1838 Balta Limanı Antlaşması'dır. İhracat ve ithalattan alınan yüzde üçlük vergi bu antlaşmayla değiştirilir; ithalatta yüzde on iki, ihracatta yüzde beş olarak imza

altına alınır. Ayrıca yine yurtiçinde birçok ticari vergi ortadan kaldırılır (Pamuk, 2017: 206). Dolayısıyla bütün bunlar, Osmanlı ekonomisine ciddi bir darbe indirir ve onu dış borca zorlar.

Namık Kemal; sanayi, üretim ve ticaret alanındaki arzularını özellikle *İbret* yazısında dile getirir. *İbret*, onun hayalini kurduğu devletin kaleme dökülmüş halidir. Bu hayalin gerçekleşmesi matbaa ve onun yaygınlaşmasına bağlıdır. Çünkü fikirler yazı yoluyla yayılacak ve farkındalık oluşturacaktır. Onun Londra’da bulunduğu sürede oradaki matbaaların seri bir şekilde gazete basması, şairdeki matbaaya ve onu elinde bulunduran Batı medeniyetine karşı hayranlığını artırır. Matbaanın yanında ‘seyyale-i berk’ adı verilen elektrik yine yazarın dikkatini çeken ve ülkesinde olmasını istediği bir enerjidir. “Buhar sayesinde ki insan sehhar gibi, denizde yürüyor, karada uçuyor. Seyyale-i berkiye kuvvetiyledir ki âdem, sahibi keramet gibi hem tayy-i zaman hem kasr-i mekân ediyor.” (Namık Kemal, 1872b: 3). Buharın sanayi ve üretimdeki gücü, devlet içindeki gereklilik durumunu artırır. Buharın gücüne tanık olan Namık Kemal, bu enerjinin de ülkede üretilmesini arzular. Demir ve bakır gibi hammaddeyi, kullanılabilir araç ve gereçlerde seri üretim haline getirmek Batı medeniyetinin bir becerisi olduğu ancak ülkede yani Osmanlı Devleti’nde de bulunması gerektiği dile getirilir.

Namık Kemal, Batı medeniyetinin sahip olduğu sanayi ve ticari ürünlere Osmanlı’nın sahip olamayışını ve üretime geçilmemesini üzüntüyle karşılar. Onun bu üzüntüsü isyana dönüşür:

Bir fabrikamız yok mülkümüzde sanat ne ile ileri gider? Bir şirket tesisine muvafık olamadık. Ticaret böyle mi terakki bulur? Bir Müslüman bankası var mı? Beynimizde servet nasıl vücuda gelir? (Namık Kemal, 1872b: 3)

Onun içindeki isyan, bir şahsa bir kuruma bir zümreye değildir. Geri kalmışlığa duyulan bu isyanın çaresi çalışma ve emektir. Topyekûn bir kalkınmanın anahtarı ise iktisadi hayatın iyileşmesidir. Bu da nesillerin yetişmesine ve eğitimine bağlıdır.

İstikbâl’de Eğitim

Tanzimat Fermanı’nın ilân edilmesiyle Osmanlı Devleti’nde eğitimin yaygınlaştırılması ve üzerinde durulması gereken bir konu olduğu anlayışı hâkim olmaya başlar. Osmanlı eski, geleneğe bağlı eğitim anlayışını devam ettirmekle beraber Batılı tarzda eğitim hayatına da kapı aralar. Medrese eğitimi devam ettirilmekle beraber sıbyan mekteplerine yönelme başlamıştır. Osmanlı’nın eğitimde bir atılım gerçekleştirememesinin en önemli sebeplerinden biri nitelikli öğretmen eksikliğidir. Eğitim politikalarını belirlemek ve reformize etmek için kurulan ‘Meclis-i Maarif-i Umimiye’ atılmış olan önemli bir adımdır. Yapılacak olan eğitim çalışmalarının bütçe gelirleri yardımlarla oluşturulacağından yine ciddi anlamda ileriye gidilememiştir. Bu yeniliklerden en çok faydalanan ve eğitim perspektiflerini geliştirenler ise gayr-i müslimler olmuştur. Gayr-ı müslimler hızla bir okullaşma hareketine girişirler ve kendi nesillerini okullara yönlendirirler. Onlar, Batılı güçlerin desteğiyle eğitimde ilerlemeye başlarken Osmanlı’nın eğitimde yenileşme hareketi pratiğe dökülmeyip teoride kalmıştır. Yabancı azınlıklar ve diğer Osmanlı tebaasını hedef alan Fransa, Almanya, Amerika, İngiltere gibi devletler Katoliklik ve Protestanlığı yaymak amacıyla okullaşma konularında âdeta birbirleriyle yarışmışlardır (Baytal, 2000: 27).

Tanzimat’la beraber üzerinde daha çok durulan fen ilimleri okullaşmayı da zorunlu hâle getirir. Özellikle Batı’daki ülkelerin, çocukların ve gençlerin eğitimleriyle yakından ilgilenmeleri,

Osmanlı aydınlarının ilgisini çeker. Namık Kemal gibi yazarlar istikbâlin aydınlık olabilmesinin yegâne koşulunu eğitime bağlar. Ülkenin istikbâlini meşrutî bir yönetimden ziyade eğitimde gören Sultan Abdülhâmit ise kapatılan Meclis-i Mebusân'dan sonra Namık Kemal'in de isteği üzerine yazarı, Midilli Adası'na gönderir. Burada yaptığı birçok eğitsel faaliyet üzerine 1879'da adanın mutasarrıflığına getirilir. Yazar hem Türk nüfusunu arttırmaya hem de yeni ilkokullar açma çabası içerisine girer. Yirmiye yakın ilkokul açan Namık Kemal, bu tür faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Rumların kışkırtmaları üzerine 1884'te Rodos mutasarrıflığına getirilir (Uçman, 1988: 5)

Namık Kemal'in idealinin gerçekleşmesinin en önemli yolu eğitimden geçer. Eğitimin bir an önce Batı ile aynı seviyeye gelmesinin zor olacağını Londra ve Paris'teki izlenimleri yansıtır. Yazarın Londra'daki izlenimleri, çocukların geleceğe ne denli hazırlandıklarını gösterir: "Hangi mektebe gidilirse gidilsin, içinde bulunan on iki yaşında eftâli güya ki büyümüş de küçülmüş gibi âdeta yirmi, otuz yaşına girmiş adamlar kadar her türlü intizam ve terbiyeye melûf bulunur." (Namık Kemal, 1872 g: 45). Onu hırslandıran ve ümitlendiren çocukların ülke kalkınmasındaki rolüdür. Yine bir çocuk grubunu izlerken onların iletişim ve aralarında konuştukları konu dikkatini çeker:

On, on iki yaşında yirmi, yirmi beş çocuk bir bahçeye giderler; kâh ellerinde bir gazete bulunur; o vasıta ile dünyanın halinden haberdar olmaya çalışırlar. Ve kâh birer köşede oturarak havanın letâifini, ve eşcarın teravetini müdrikâne bir nazarla temaşa ederek bedayi-i tabiatten vicdani tezzüz ederler (Namık Kemal, 1872a: 1).

Vatanın her konuda zenginliği ve yaşanılır olması için Namık Kemal'in verdiği çabanın kaynağı gezileridir. Yazarın yazma gayretinin en önemli sebebi devletin istikbaline dair düşünceleridir. O, bir an önce devletin teknik, eğitim, hukuk, mimari alanlarda atılım yapması gerektiği düşüncesini taşır. Onun bu çabası Osmanlı Devleti'nin bir nevi çöküşünü engellemektir. Yazar, eğitim ve kültür bağlamında İslami değerlerden kopmadan Batı'dan yenilikleri ve gerekli olanları alma arzusu taşımaktadır. Namık Kemal, Batıcılık/ Avrupalılaştırma/ Modernleşme ismi altında Hristiyan olmadan Hristiyan gibi yaşama tehlikesini görmekte ve geleneksel kültürü merkeze almaktadır. Ancak Namık Kemal ve onun gibi yenilik yanlısı olarak hareket edenler Yahudi yanlısı, Hristiyan yanlısı, din düşmanı gibi ithamlara maruz kalırlar. Namık Kemal, değişimin zihniyetle olacağını farkındadır. Kalıpları yıkmak ve değiştirmenin kolay olmayacağı bilinmektedir. Batı'nın aileye, halka ve çocuklara duyduğu ilgi, yazarın dönüşüm serüveninde önemli bir paya sahiptir.

Yazarın eğitim bağlamındaki fikri, okuma-yazma ve nitelikli iş gücü sağlanmasına yöneliktir. Bunların yanında düşünme, analiz etme, muhakemede bulunma ve yazma gibi amaçlar söz konusudur. Namık Kemal'in yaklaşımı birey ve toplumun faydası ilkesine dayanır. O, eğitim ile ilgili yazılarında sürekli bir eleştiri ve kıyasta bulunur. Ona göre eğitim hayatın her alanına sirayet etmeli. Kıyafet, araç-gereç, taşıt, saat gibi her alanda eğitimin izi olmalıdır. Romantizmin karakteristik özelliklerini üzerinde barındıran Namık Kemal'in, İstikbâlde eğitim anlayışını realizmle gerçekleştirmek istediği görülür. Toplumun ve insanlığın faydasını göz önünde bulundurması pozitivist yaklaşımla örtüşmektedir. O, toplumun kurtuluşunun sadece halkın okuma-yazma bilmeleriyle gerçekleşmeyeceğini okumayla birlikte kitlesel bir zihniyet değişiminin de olması gerektiğini düşünmektedir.

Mesela, Amerika'nın, Avrupa'nın bir hayli yerlerinde halkın laakal, yüzde doksanı kadarı okumak yazmak bildiği daima işitilen, daima gazetelerde, kitaplarda görülen hallerdir. Fakat şurası dahi bilinmek lazım gelir ki o yerlerin ekserinde “okumak” yalnız bir sokağın adını okumaktan ve “yazmak” yalnız adını yazmaktan ibaret değildir. Oraların adi gemicisine, hamalına varıncaya kadar okumak yazmak bilir denilen adamların cümlesi mesail-i diniyesinin kavaid-i umumiyesine vakıftırlar (Namık Kemal, 1872h: 16).

Yazar, Batı ülkelerinde normal bir vatandaşın coğrafya, tarih, matematik, kimya, tıp gibi alanlarda eğitim gördüğünü ve ülkemizde bu şekilde bir eğitim olması gerektiğini yansıtır. O dönemde Avrupa ve Amerika'nın birçok yerinde eğitimin zorunlu olduğu bilinmektedir. Özellikle kadının toplumdaki rolünde eğitimin ne denli önemli olduğu yine aynı makale - *Maarif* başlıklı yazı, *İbret*, Sayı,16, 4 Temmuz 1982- içinde geçmektedir. “Biliyoruz ki memalik-i mütemeddinede kadınları da erkekler gibi terbiye ederler. On sekiz yaşında bir kız çıkıyor, hikemiyattan hesab-i tefazuli gibi dakik dersler okutuyor. Karşısında ak sakallı hocalar kitap tutarak istifadeye çalışıyor.” (Namık Kemal, 1872a: 1). Namık Kemal Avrupa'daki kadınları örnek gösterir ve bizdeki kadınların da hayata dahil olmasını ister. Onun bu özlemi devletin geleceğine yönelik bir istektir. Toplumda kadının ev dışına çıkmaması gerektiği tabusu yazarın dolaylı olarak eleştirisine uğradığı söylenebilir. Kadın toplumsal hayatın her yanında var olmalıdır. Kadın kimi yerde erkekten daha üretken ve daha azimlidir. Dolayısıyla yazar kadının sosyal hayatın her alanında yer alması gerektiğini savunur.

Yazarın eğitime yönelik istikbâl tasavvuru ileri görüşlü özelliğinden kaynaklanır. Eğitimin millet arasında itibarlı ve kıymetli bir hâle dönüşümü algısı yaygınlaştırılmalıdır. Eğitimde mekân da çok önemli bir araçtır. Namık Kemal'de büyük üniversiteler, kapsamlı liseler ve her köye bir okul hayali görülür. Onun eğitimi yaygınlaştırmadaki çözümünü yine algı üzerinedir:

Bir kere bu hasıl olur da herkes sıbyan mektebinden çocuklarını eline aldığı mektubu okumak ve isterse ufacak bir mektup yazabilmek ve hanesinin aksatasını hesap etmek gibi mezziyyata malik olarak çıktığını görür ve rüşütyeden çıkan evladının gerek hizmeti devlette ve gerek sair yolda her ay iki üç bin kuruş kazanabildiğini anlarsa o zaman Maarif Nizamnamesi umum arasında “Mehdi-i muntazar” itibarını bulur; herkes istida verir, para verir, her türlü fedakarlığı ihtiyar eder (Namık Kemal, 1872h: 16).

Namık Kemal, eleştiri oklarını özellikle devlette belirli bir makam sahibi olup ekonomik anlamda da gücü olan kişilerin üzerine yönelir. Bundaki temel amaç varlıklı kişi ve devletin önde gelenlerin eğitime katkıda bulunmamasıdır. O, zengin kimselerin okul inşasında fedakâr davranıp okullaşmaya katkıda bulunması gerektiğini savunur.

Namık Kemal'in asıl amacı toplumu bir dönüşüm gerçeğiyle tanıştırmaktır. Onun kaynaklarından biri de Fransız İhtilali'dir. Batı'daki özgürlük ve adalet yaklaşımları özellikle Fransız İhtilali ile temellendirilir. Onun eğitim anlayışında özgürlükçü yaklaşımı İslam değerleriyle harmanlanır. Eğitimin yaygınlaştırılması onun en büyük idealleri arasındadır. Çünkü yazar şunun farkındadır. Değişim ve dönüşüm eğitim ile başlar.

Batılı devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki eğitim faaliyetleri ayrıca dikkat çekicidir. Özellikle bazı aile ve devlet adamlarının yardım ve bağış yoluyla eğitime katkıları bir duyarlılık ve davranış haline gelmelidir. Namık Kemal, devletin eğitime desteğini istemekle beraber kişilerin de yardımlarını dilemektedir:

Mesela übbetlû devletlû Kamil Paşa hazretleri def'a-i ulâ olarak Şûra-yi Devlet riyasetinde bulunup da el'an mevcut olan Maarif Nizamnamesi'ni neşrettirdikleri zaman servet-i zatiyelerinin pek küçük bir cüzünü feda ederek İstanbul'da nümune yollu beş altı sıbyan ve bir iki rüştiye mektebi tesis etmiş olsalar idi elbette mülkümüzde neşr-i maarif fikri fiiliyatça bir esasi sahihe istinat eder ve o mekteplerde görülecek fevait ahali ve ahattan milyonlarca adamın nazari ibretine tesadüf edeceğinden ve efkar-i umumiyenin bu kadar hayırlı bir tarafa temayülü hükümeti dahi elinden gelen ikdamatı diriğ etmemeye mecbur eyleyeceğinden şimdiye kadar Maarif Nizamnamesi ihtimal ki mülkün bir sülüsünde olsun tamamiyle icraya gelirdi. (Namık Kemal, 1872: 27)

Telemak tercümesi sahibi Yusuf Kâmil Paşa eleştirilirken devletin içindeki bütün paşalara mesaj verilmektedir. Devletin içindeki durumu bilen kişilerin maddi anlamda ileri gelenleri, büyük mal varlıklarına rağmen okul yaptırma çağrısına kayıtsız kalmışlardır. Namık Kemal, bu yazıyla onların da duymak istemeyeceği gerçekleri dile getirir. Yazının devamında Yusuf Kâmil Paşa'nın eğitime vereceği bu destekler, onun çevirdiği *Telemak* tercümesinden Namık Kemal'in ifadesiyle yüz bin kat daha kıymetli olduğudur. Namık Kemal'in bu yazdıkları millette bilinç oluşturma amacını taşır. Onun kaleme aldıkları, bir kıvılcım görevi görmekte halkı aydınlatmaktadır. Namık Kemal'in eğitimdeki ısrarlarından biri de liyakatsiz insanların devletin önemli görevlerinde bulunmasıdır. O, eğitilecek ve istihdam edilecek yeni nesillerin çekirdekten emek ve gayret ile yetiştirilip devletin üst kademelerinde görev alması gerektiği düşüncesini taşır. Bu yüzden yazar özellikle eğitime önem verir ve sıbyan mekteplerinin artması gerektiğini savunur.

Namık Kemal'in eğitime dair düşünceleri sadece *İbret* gazetesindeki yazılarında kalmaz. 1879 yılında Midilli adasına gönderildiğinde orada birçok ilkokul açar. Yazar, Türk nüfusunun orada baskın hâle gelmesi için elinden geleni yapar ve eğitim seviyesini yükseltmeye çalışır. Eğitim ve Türklerin bilinçlenmesi yolundaki gayretleri oradaki Rumları rahatsız eder. Rumlar, yazarı uzaklaştırmak için kara propagandaya başvururlar. Bunun sonucunda o, Rodos adasına sürgün edilir. Rodos'ta eğitimi geliştirme faaliyetlerine devam eden yazar, orada da bir idadi açtırır (Akün, 2006: 368). Namık Kemal'in bu uğraşları modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturur. Çağı yakalama gayreti kendisinden sonraki birçok devlet adamına da ilham kaynağı olur.

Sonuç

Gazete, Osmanlı devletindeki yenilik ve değişimin önemli araçlarından biridir. Yazarlar, Tanzimat'la başlayan dönüşüm hareketlerinin içine dahil olma mücadelesi içindedirler. Değişime yönelik düşüncelerini aktarmalarının en kolay yolu gazetedir. Yazarların aktardığı düşüncelerin çoğu değişim üzerinedir. Hak, adalet, ekonomi, yönetim, eğitime yönelik reform söylemleri aydınlar tarafından yüksek sesle dile getirilmeye çalışılır. Namık Kemal, bu dönüşümün merkezinde bulunan yazarların başında gelmektedir. 1800'lü yıllarda özellikle Rusya tarafından yoğun bir şekilde desteklenen Osmanlı'yı parçalama planları, ekonomik yıkımlar bir uyanışa sebep olmuştur. Bu sebeplerle Batı'ya tanıma isteği bir mecburiyet haline gelir. Birçok aydın ve devlet adamı Batı'ya yönelir. Mustafa Reşit Paşa bu bağlamda önemli bir isimdir. Özellikle Paris ve Londra elçiliklerinde bulunan Mustafa Reşit Paşa'nın öncülüğünde Batı'nın askeri, hukuki, iktisadi ve eğitim alanları örnek alınmaya çalışılır. Mustafa Reşit Paşa'nın yanı sıra Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu olan Mustafa Fazıl Paşa da bu bağlamda önemli rol oynar. O, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınları Paris'e davet ederek onlara Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı yaratır.

Paris'te *Muhbir*, Londra'da *Hürriyet* gazetesinde yazan Namık Kemal, devletin meseleleriyle derin bir şekilde ilgilenmeye başlar. *İbret* gazetesi ise yazarın devlete ve onun geleceğine dair düşüncelerini ve var olan sorunların giderilmesine dair, çözümlerini dile getirdiği bir mecradır. Onun bütün yazılarının odağında vatan ve vatanın yükselmesi arzusu göze çarpar. Namık Kemal'in Avrupa başkentlerindeki edindiği izlenimler onda büyük bir etki yaratır. Bu etkiyle beraber yeni bir başlangıcın kıvılcımı ortaya çıkar. Namık Kemal'in asıl amacı yeni bir devletten ziyade var olan devlet düzenini ıslah etmek olsa da onun istikbâle dair arzuları yeni bir devletin tasviri gibidir. Özellikle 'hürriyet' kavramının sürekli dile getirilişi, halkın yönetimin içinde olması gerektiğine işaret eder. Meşrutiyet taraftarı olan Namık Kemal, devleti yöneten bazı paşaların kendi şahsi menfaat ve çıkarlarını korumak için makamlarda bulunduğunu dile getirir. Onun bu eleştirileri sürekli sürgünlere gitmesine yol açar.

Namık Kemal'in *İbret*'teki yazılarına baktığımızda onun İslam'ın savunucusu olduğu dikkat çeker. Oryantalistlerin Türk- İslam varlığını yok etmek gibi bir gayesi olduğunu hisseden Namık Kemal'in, bu iki sentezin birlik ve huzur getireceğine dair düşüncelerini *İbret*'teki yazıların satır aralarında okumak mümkündür. Özellikle Batı'nın İslam üzerindeki olumsuz algısını Namık Kemal yıkmak ister. İslam dininin, teknik ve bilim konusunda engel olmadığı, emeği ve gayreti savunduğu tezini yazılarında dile getirir. Yazarın *İbret* gazetesinde özellikle üzerinde durduğu konuların başında ekonomi gelir. İktisadi hayatın daha nitelikli olması için sermaye ve üretimin olması gerekir. Onun Londra izlenimleri özellikle sanayi ve teknik alanlardaki gelişmeleri görmesi, bir örnek bakış oluşturur. Ancak bunun gerçekleşmesi için topyekûn bir eğitim seferberliğinin olması gerektiğini de yine okura yansıtır. Eğitim beraberinde nitelikli insan gücü, üretim ve akabinde yeniliği getirecektir. Bu yüzden sürgüne gönderildiği adalarda, sıbyan mektepleri (ilkokul) ve idadilere (lise) oldukça önem verir. Devletin hem gücünü hem de parayı elinde bulduran kişileri sürekli okul yapmaya davet eder. Onun bu daveti bir farkındalık oluşturma gayretidir. Yazarın odak noktasında 'vatan' ve devletin bekâsı vardır. Namık Kemal, *İbret*'te eğitim ve iktisadi hayatın yanı sıra ülkenin hukuk ve adalet sisteminde de bir reform ihtiyacı olduğunu vurgular. Özellikle onda hukukun Batı hukuk sistemiyle harmanlanması gerektiği kanaati vardır. Sistemli bir hukuk ağına sahip olmak, güven ve sermayeyi oluşturacağı fikrini öne çıkarır.

Namık Kemal'in *İbret*'teki düşüncelerine bakıldığında yazar aslında bir devrim istemektedir. Bu devrim, ülkenin öncelikle zihniyet değişimi ve bir arada yaşayabilme iradesini ortaya koymaktır. Ülkedeki bölünme ile ilgili en büyük sıkıntının mezhebi ve etnik bölünme olacağı birçok yazının satır arasında görülmektedir. Ona göre devletin hem ekonomi hem sosyal yıkımdan kurtulabilmesinin en önemli yolu; koşulsuz şartsız vatani sevme, gayret ve emek mücadelesi ile gerçekleşecektir.

Kaynakça

- Adanır, O. (2013). *Osmanlı ve Ötekiler*. (1. Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- Albayrak, S. (2010). *Namık Kemal'in Hukuk Tarihimizdeki Yeri. Doğumunun 170. Yılında Namık Kemal Sempozyumu* (1. Baskı) içinde. Bizim Büro Basımevi.
- Alptekin, T. (1988). *Profesör Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Namık Kemal Üzerine Görüşleri ve Bazı Dikkatler. Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal*. (Birinci Baskı) İçinde.

Marmara Üniversitesi Yayınları.

- Akyüz, K. (2010). *Batı Tesirinde Türk Şiir Antolojisi*. (11. Baskı). İnkılap Yayınevi.
- Baytal, Y. (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Politikaları. 11 (2). 23-32
Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi- OTAM.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/11092/132480>
- Çetin, N. (2014). *Namık Kemal- Renan Müdâfaanâmesi*. (1. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Ertürk, S. (2010). *Namık Kemal Niçin Şark Meselesi ile Meşgul Olmuştur. Doğumunun 170. Yılında Namık Kemal Sempozyumu*. (1. Baskı). içinde. Bizim Büro Basımevi.
- Erol, K. (2010). *Namık Kemal'in Siyasi Düşünceleri ve Devlet İdeali. Doğumunun 170. Yılında Namık Kemal Sempozyumu*, (1. Baskı). içinde. Bizim Büro Basımevi.
- Gündüz, U. (2010). *Namık Kemal'in Gazetecilik Anlayışında Batılılaşma Düşüncesi. Doğumunun 170. Yılında Namık Kemal Sempozyumu*, (1. Baskı). içinde. Bizim Büro Basımevi.
- Kaplan, M. (2004). *Edebîyatımızın İçinden*. (4. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Kara, İ. Aydoğdu, N. (2019). *Osmanlı'nın Modernleşmesi Meseleleri Bütün Makaleler I*. (1. Baskı). Dergah Yayınları.
- Kerman, Z. (1998). *Yeni Türk Edebîyatı İncelemeleri*. (1. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Kocakaplan, İ. (2007). *Namık Kemal*. (2. Baskı). Kapı Yayınları.
- Namık Kemal (1872a). İstikbâl. *İbret*, 1.
- Namık Kemal (1872b). İbret. *İbret*, 3.
- Namık Kemal (1872f). Nüfus. İstanbul: *İbret*, 9.
- Namık Kemal (1872c). İttihad-ı İslam. *İbret*, 11.
- Namık Kemal (1872h). Maarif. *İbret*, 16.
- Namık Kemal (1872e). Garez Marazdır. *İbret*, 19.
- Namık Kemal (1872k). Rumeli Demiryolunun Akdeniz'le Olan Münasebatına Dair Bazı Mütalaat. *İbret*, 25.
- Namık Kemal (1872ı). Bazı Mülahazat-ı Devlet ve Millet. *İbret*, 27.
- Namık Kemal (1872g). Terakki. *İbret*, 45.
- Namık Kemal (1872d). Vatan. *İbret*, 121.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı- Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*. (11. Baskı). İletişim Yayınları.
- Sayar, A. G. (1986). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. (1. Baskı). Ötüken Yayınları.
- Sivri, T. (2018). *Sürgünde Muhâlefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi*. (1. Baskı). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2011). *Edebîyat Üzerine Makaleler*. (9. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2012). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebîyatı Tarihi*. (19. Baskı) Dergâh Yayınları.

Akün, Ö. F. (2006). Namık Kemal. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (1. Baskı) içinde. TDV Yayınları.

Tuncer, H. (1996). *Arayışlar Devri Türk Edebîyatı I- Tanzimat Edebîyatı*. (3. Baskı) Akademi Kitabevi.

Tuncer, H. (2006). *Tanzimat Dönemi Şairi Olarak Namık Kemal ve Şiiri Üzerine Düşünceler. Namık Kemal*. (1. Baskı) içinde. Namık Kemal Üniversitesi Yayını.

Uçman, A. (1988). *Ölümünün Yüzüncü Yılında Namık Kemal- Kırk Sekiz Yıllık Mücadele. Hürriyet Gösteri*. (1. Baskı). içinde. Hürriyet Gazetesi Yayınları.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yazar/Author
Zeynep ŞAHİN*

Makale Adı/Article Name

Türkiye’de Seçimlerin Cinsiyeti: Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze
Milletvekili Genel Seçimleri ve Kadın Temsili (1935-2018)

*Gender of Elections in Turkey: Parliamentary General Elections and Women's
Representation from The First Years of the Republic to The Present (1935-2018)*

ÖZ

Çalışmada “Türkiye’de siyasette kadın temsil oranının hala yeterli seviyede olmadığı” sorunsalının, Cumhuriyet’in ilk yıllarından günümüze kadar olan süreçte milletvekili genel seçim sonuçları üzerinden sınımlanmasına odaklanılmıştır. Söz konusu seçimlerde kadın temsili oranlarının “seçilme” düzeyi özelinde değişiminin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada milletvekili genel seçim sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) ilan ettiği verilerden yararlanılmak suretiyle sunulmuştur. Seçime katılan partiler ve bağımsız adayların aldıkları oy oranları ve çıkardıkları milletvekili sayıları kadın, erkek bağlamında ayrı ayrı verilmiştir. Çalışmanın sonucunda 1935 yılındaki seçimde %4,5 olan kadın temsil oranının diğer seçim dönemlerinde giderek azaldığı, çok partili hayata geçiş döneminin ilk seçimi olan 1946’da %1,9’a gerilediği; 1950, 1954, 1961, 1977 yıllarında %0,6’lara kadar düştüğü görülmüştür. Bu durum kadının siyasetteki yokluk durumunu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. 1990’lı yıllarda başlayan artış kesilmeden günümüze kadar devam etmiştir. Son dört seçimde ise Türk siyasetinde kadın temsil oranının ilk kez %10’un üzerine çıktığı görülmüş, fakat kadına yüklenen “sembolik değer”in güncelliğini koruduğu ve “yetersiz temsil”in devam ettiği milletvekili genel seçim sonuçlarından edilen verilerle doğrulanmıştır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bir siyasi kültürle söz konusu sorunsalın üstesinden gelineceği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Temsil, Siyasette Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Milletvekili Genel Seçimleri.

ABSTRACT

The study focuses on testing the hypothesis that “the rate of female representation in politics in Turkey is still not sufficient” over the results of the parliamentary general election in the process from the first years of the Republic to the present day. It is aimed to reveal the change in the proportion of women's representation in the elections in question in terms of the level of “election”. In this study using the descriptive analysis method, the results of the general election of Deputies are presented by using the data announced by the Turkish Statistical Institute. The number of votes received by the parties and independent candidates participating in the election and the number of Deputies they received were given separately in the context of men and women. As a result of the study, the proportion of female representation, which was 4.5% in the elections in 1935, gradually decreased in other electoral periods, at the first election of the transition to multi-party life at 1946 failed to 1.9%; it failed to 0.6% in 1950, 1954, 1961, 1977. The increase, which began in the 1990s, has continued to the present day without interruption. In the last four elections, it was seen that the proportion of women's representation in Turkish politics rose above 10% for the first time, but it was confirmed by data from the parliamentary general election results that the “symbolic value” loaded on women remained up to date and “underrepresentation” continued. It has been proposed that this problem will be overcome with a gender-sensitive political culture.

Keywords: Political Representation, Women in Politics, Gender, Parliamentary General Elections.

Giriş

Modern dünyadaki demokratik usullere göre yapılan seçimlerin temel unsurlarını oluşturan siyasal katılım ve temsilde, kadın-erkek eşitliğinin sağlanmış olması bir ülkenin gelişmişliğinin en temel göstergelerinden birini teşkil etmektedir.

Dünya'nın pek çok yerinde kadınların siyasal haklar için mücadele verdiği, neticede de muvaffak olduğu bilinmektedir. Türk kadını ise seçme ve seçilme hakkını Cumhuriyet'in ilanından on bir yıl sonra elde edebilmiştir. Bu süre zarfında siyasal haklar sadece erkeklere tanınmıştır. Türk kadını dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan hem cinslerine göre siyasal hakları erken vakitte elde etmiş olsa da, geçen seksen altı yıllık süre zarfında hâlâ "parlamentoda yeterli düzeyde temsil hakkına" kavuşamamıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verildiği 7 Aralık 1934 tarihinden günümüze yirmi üç tane genel seçim yapılmıştır. Seçim sonuçları bağlamda kazanılan sandalye sayıları cinsiyetler özelinde incelendiğinde, siyasal alanın erkek egemen yapısını koruduğu, kadının görünmezlik ve yokluk ironisiyle geçmişten günümüze değişmez bir kaderle karşı karşıya kaldığı açıkça görülmektedir. Söz konusu seçimlerde kadına düşen misyon Tekeli'nin (1983: 214) ifade ettiği gibi sadece "vitrin görevi" olmuştur.

Ataerkil yapının kadına biçtiği "özel alan" bu durumun başlıca nedenidir. Bu anlayışta kadın "iyi evlat, kız kardeş, eş" misyonunun ötesine geçememiştir. Oğlan çocuğunun soyun devamı olarak görülmesi, kız çocuğunu evlenip evden gideceği düşünceyle ailede başlayan cinsiyetçi yaklaşım, kadının bütün hayatı boyunca peşini bırakmamış, pek çok alanda kendini hissettirmiştir. Siyasal alan bunlardan yalnızca birini oluşturmaktadır. Mevzuat incelendiğinde siyasal haklar bağlamında cinsler arasında eşitliğin sağlanmış olduğu görülse de, pratikte bu durumun tam tersi istikamette yol alındığını seçim sonuçlarından elde edilen veriler açıkça ortaya koymaktadır. Bu durumun bir diğer nedeninin ise siyasetin "erkeksi" bir alan olarak görülmesinin olduğu unutulmamalıdır.

Literatürde kadına yönelik pek çok çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda kadının siyasetteki yetersiz temsili üzerine muhakkak durulduğu, fakat sınırlı seçim dönemi ele alınarak sadece parlamentodaki temsil sayı ve oranlarının verilmek suretiyle konunun öneminin gösterilmeye çalışıldığı görülmüştür. Konu özelinde ise parlamentodaki kadın milletvekilleri hakkında yapılan çalışmalarda başta demografik analiz olmak üzere vekillere yönelik bilgilere, meclisteki çalışmalarına ve sorunlarına, siyasal temsille ilgili bilgilere vb. değinildiği görülmüştür. Bu çalışmada ise kadının seçme ve seçilme hakkı kazanarak girdiği 8 Şubat 1935 tarihli ilk seçimden üçüncü bin yılın son seçimi olan 24 Haziran 2018'e kadar, tüm seçimlere katılan partilerin ve bağımsızların çıkardıkları milletvekili sayı ile oranları cinsiyetler bağlamında detaylı incelenmiştir. Konunun "cinsiyetçi yaklaşım" bağlamında "seçilme" düzeyi özelinde ve üçüncü bin yılı içine alacak şekilde detaylı analizi başka bir çalışmada yapılmamıştır. Çalışmayla hali hazırda var olan boşluğun doldurması amaçlanmıştır.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak siyasal katılım ve siyasal temsil üzerinde durulmuş, akabinde toplumsal cinsiyet kavramı detaylı incelenerek kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Akabinde literatür taramasına yer verilmiştir. Betimsel analiz yöntemi kullanılarak 8 Şubat 1935 tarihli seçimden başlanılarak, üçüncü bin yılın 24 Haziran 2018 tarihli son seçime kadar yapılan bütün milletvekili genel seçim sonuçları analiz edilmiştir. Seçimlere katılan ve vekil çıkarmayı başaran partiler ve bağımsız adayların aldıkları oy oranları ile vekil sayıları ayrıntılı bir şekilde cinsiyetler

bağlamında elde edilen verilerle sunulmuştur. Sonuç kısmında “cinsiyetçi yaklaşım” bağlamında bir değerlendirme yapıp, bir takım önerilerde bulunulmuştur.

1. Kavramsal Çerçeve

Siyasetin temel kavramlarından olan, hem ulusal hem de yerel düzeyde yapılan seçimlerin temel dayanağını teşkil eden siyasal katılım ve temsil (Kurtoğlu, 2004: 322), bir ülkenin demokratik bağlamda gelişmişliğini göstermesi bakımından önemlidir. Siyasal katılımın biri bireysel, diğeri ise siyasal temsili içinde barındıran toplumsal olmak üzere iki boyutu vardır. Bu bağlamda öncelikle siyasal katılım akabinde siyasal temsil kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.

“*Siyasal katılım*” kavramının üzerinde uzlaşma sağlanmış tanımı yoktur. Yaraman (1999: 1) siyasal katılımın bireysel ve toplumsal olmak üzere iki boyutuna gönderme yapmaktadır. Seçmenin tek başına gerçekleştirdiği oy verme davranışı bireysel; siyasal parti üyeliği ve kadroya adaylık şeklinde gerçekleşen kamusal alan faaliyeti ise toplumsal olanı vurgulamaktadır. Özbudun (1975: 2); “vatandaşların merkezi/yerel devlet kademelerindeki personeli ve kararları etkilemek amacıyla kendileri, başkaları tarafından tasarlanmış, hukuki veya hukuk dışı amaca ulaş(ama)mış eylemleri” olarak tanımlamaktadır. Kapani (2009: 144) siyasal katılımın geniş anlamına gönderme yaparak sadece oy verme şeklinde tanımlanmasının eksik olacağını, kavramın “basit bir temayülden yoğun bir harekete kadar varan geniş bir tutum/faaliyet alanını içine aldığı” vurgulamaktadır. Ona göre, yurttaşların siyasal sistem karşındaki tutum/davranış ve durumlarını belirleyen bir kavramdır. Benzer görüşü paylaşan Dursun (2008: 233) siyasal katılımı, vatandaşların siyasal rol oynamalarını, davranış/eylemde bulunmalarını şeklinde ifade etmektedir. Ona göre, önemli olan davranışa dönüşmemiş ve düşün aşamasında olan eylemlerin kavram içine dâhil edilip, edilmeyeceğidir.

Dahl (1963: 57) siyasal katılımı “bilgi, eylem, önemseme, ilgi” şeklinde dördü bir tasnifte tutmaktadır. Ona göre söz konusu tasnifteki kavramların her biri birbiriyle bağlantılı olup, benzer tutumlardan meydana gelmektedir. Siyasal katılım açısından toplumu sınıflandırırken ilk olarak siyasal tabaka, akabinde siyasal olmayan tabaka, iktidar peşinde koşanlar, sonuncusunu iktidar sahipleri şeklinde ayırdığı görülmektedir. Kapani’ye göre (2009: 147) Dahl’ın tasnifi toplum açısından bir iç kesit sunması bağlamında önemlidir. İktidar peşinde koşanlar/sahipleri, tüm siyasal sistemlerde küçük bir gurubu/azınlığı oluştururken, nispeten daha geniş kitleyi içerisine alan siyasal /olmayan tabaka ise katılımın çözülmesi bakımından asıl önemli kısmı oluşturmaktadır. Akabinde siyasal katılım eylemlerini, “siyasal olayları takip etme etkinliği, siyasal olaylar karşısında tutum/tavırların ifade edilmesi, siyasal olayların öznesi olma” şeklinde sıralamaktadır. Çam (1977: 327) üç düzeyden bahsetmektedir. İlk ikisi siyasete ilgi duymayıp, katılmamak ve yahut sadece seçimlerde oy vermek; sonuncusu seçimler dışında da siyasete ilgi duyarak, siyasal olayları takip etme, dinleme, demec verme vb. oluşturmaktadır.

“*Siyasal temsil*”, Orta Çağ’da monarşik ve aristokratik bir kurum şeklinde gelişmiştir. Orta Çağ’da temsilcinin seçilmiş olması ön koşul teşkil etmemekteydi. Bu dönemde hükümdar ve onun soyundan gelen kimselerin katılımı hak etmiş oldukları süreklilik arz eden geri alınamaz hakkı ifade eden temsil, mutlak monarşiyi dahi meşru göstermekteydi (Sartori, 1996: 31). Fakat bütün Orta Çağ sürecinde çeşitli hukuki, sosyal gelişmelerle yavaş yavaş ilerleme kaydetmiştir. Modern anlamda başkaları namına/adına kamusal işleri yürütme anlayışı şeklinde kullanımı, ancak 12.

yüzyılda hukuksal alanda başlayacak değişimlerle olmuştur. Bugünkü kullanılan anlamına yakın olarak 16. yüzyılda dillendirilmiştir.

Günümüzde temsil kavramı, Roma'daki "repraesentare" şeklinde ifade edilen kavramdan türemiş olmakla birlikte, daha evvelden olmayan herhangi bir şeyin yazılı bir şekilde ortaya konulması ve yahut bir soyutlanmanın herhangi bir varlıkta somutlanması manasında kullanılmış değildir (Örs, 1997: 25). Demokrasinin en temel kavramlarından olan siyasal temsil kavramını tanımlamada konsensüsün sağlandığını söylemek güçtür. Genel kabulde göre, faal bir şekilde olmayan aracı olan kişileri, örgütleri ve soyutlamalar yoluyla var hale getirme durumunu ifade etmektedir (Pitkin, 1995: 358). Siyasal temsile ilişkin çok sayıda yaklaşım olduğundan farklı tanımlamaların varlığı söz konusudur. Bunun nedeni tarihsel olarak bakıldığında J. Locke, T. Hobbes, J. S. Mill, E. Burke J. J. Rousseau vb. düşünürlerin, temsilin işlevi ve geçerliliği hakkında benzer olmayan yaklaşımlar ortaya atmış olmalarıdır. Söz konusu yaklaşımların özü ise halkın içinden çıkarak onun gibi düşünen küçük bir azınlığın halkın adına/namına karar alıp, uygulaması (Bulut ve Tanıyıcı, 2008: 172) yatmaktadır.

Temsille algılanan, demokrasinin temel ilkelerinden birini teşkil eden eşitliğin seçimler vasıtasıyla siyasal sistemde uygulanmasıdır. Ayrıca özgürce yapılan seçimler ve eşit şartlarda seçime giren partilerin varlığı gerekmektedir. (Sartori, 1996: 31). Bu şekilde gerçekleşen seçimler vasıtasıyla temsilcilerini seçen halk, belli periyotlarla egemenliğini geçici olarak devretmektedir (Çukurçayır, 2002: 246). Aksi takdirde ise seçmensiz vuku bulan temsil pek anlamlı olmayacağı gibi, özgür koşullarda yapılmayan seçimler sonucunda da gerçek temsili iktidarında ortaya çıkması mümkün olmayacaktır. Bu şekilde gerçekleşen seçim ise halkın egemenliğinin belli ve düzenli periyotlarla devredilmesinden öte bir manaya gelmeyecektir (Sartori, 1996: 31). Günümüzde temsil, halka ait olan egemenlik hakkının yine toplum adına ve onun seçecek olduğu kimseler eliyle kullanılması manasına gelmektedir. Özetle temsil edilen, kendi seçmiş olduğu temsilciye kendi adına hareket etme/davranma yetkisini vermektedir. Bu yetki ise siyasal temsilin ana unsurunu oluşturmaktadır (Kapani, 2009: 130). Böyle bir sistemde kadın ve erkeğin eşit bir şekilde temsiline imkân tanınmalıdır. Teoride genel kabul gören bu durum, pratikte yani hayata geçirilme noktasında sıkıntılarla karşılaşmakta ve cinsiyetçi yaklaşımın izleri görülmektedir.

"Cinsiyet", insanların biyolojik olarak erkek, kadın şeklinde farklılaşması (Başak, 2010: 29) anlamına gelmektedir. "Toplumsal cinsiyet (gender)", biyolojinin kodlamış olduğu maddi bedenlere yönelik manevi manalar yüklemek suretiyle onları kültürel şekilde tanımlayıp, ayırmak (Bingöl, 2014: 108) şeklinde dillendirilmektedir. "Toplumsal cinsiyet eşitliği", sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik vb. alanlarda kadın erkek eşitliğine dayanan temel hak ve özgürlüklerin kadınlara tanınması gerektiğini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle kadın ve erkeğin kamusal-özel alanda eşit yetki, katılım ve görünür olma durumudur. Ayrıca kanunlar önünde her iki cinsin eşit davranılması, aile ve toplum içinde kaynak, hizmet ve fırsatlardan eşit şekilde yararlanması manasına gelmektedir. Fakat burada eşitlikten kastedilen kadın ve erkeğin ayrıştırılması durumu değildir. Toplumdaki hak, fırsat ve sorumlulardan her iki cinsinde cinsiyetlerine bakılmaksızın yararlanılmasıdır (Akkaş, 2019: 108-109). "Toplumsal cinsiyet eşitsizliği/ayrımcılığı" ise, kadınların erkek karşısında ikinci plana itilmesi, bu bağlamda da eşitsizliğe/ayrımcılığa maruz kalma durumudur (Bhasin, 2003: 4-5). Bu durumun yaşanmasının temel nedeni her iki cinsin dayatılan "toplumsal roller" ve bunların öğrenilme aşamalarını ifade eden sosyalleşme sürecidir (Demirbilek, 2007: 25). Kısaca insanlar kız ve oğlan olarak doğarken, yetiştirilme sürecinde ise

toplumun onlardan beklediği davranış kalıplarıyla cinsiyetlerine göre davranmayı öğrenerek büyümektedirler.

Bu roller nedeniyle kadın ev ve bu alandaki işlerle, çocuk bakımı ile sınırlandırılıp, ona dış dünyaya kapalı yükümlülükler yüklenmektedir. Erkek dış dünyaya yönlendirilip, iş sahibi olma, yükselme vb. şekilde başarılar elde edip kendini geliştirme olanağı sunulmaktadır (Tankut, 1998: 41). Özetle kadın özel alana ve buradaki rollerle çevrelenirken; erkek kamusal alanda kendini geliştirip, bağımsız yaşama imkânına kavuşmaktadır. Ayrıca erkeğe ve ona atfedilen işlere verilen değer, pek çok alanda kadına ve onun iş ve yükümlülüklerine göre daha önemli/değer yüklü olmaktadır (KSSGM, 2008: 15). Kısaca ataerkil yapı kadına önce “iyi kız çocuğu, evlat” ardından “iyi anne, eş” olmaya zorlarken; erkek gerek aile içinde gerekse de kamusal alanda önemli, öncelikle atfedilmektedir. Oğlan çocuğu soyun devamı olarak görülmekte, kız çocuğu ise evlenip evden gideceği düşüncesiyle ikinci plana itilmekte, aile içinde başlayan eşitsizlik/ayrımcılık yumağıyla çocuk yaşlarda mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Söz konusu cinsiyetçi yaklaşım pek çok alanda kendini hissettirmektedir. Bu alanlardan sadece birini teşkil eden siyasette kadın temsili yokluk derecesindedir. Gerek anayasada gerekse de yasalarda kadın ve erkeğin siyasal haklar bağlamında eşitliği sağlanmış olmakla birlikte, pratik de bunun tam olarak gerçekleşmediği seçim sonuçlarında elde edilen veriler açıkça gözler önüne sermektedir.

2. Literatür İncelemesi

Literatür incelendiğinde kadın konusunu ele alan pek çok çalışmada kadının yetersiz temsili üzerine muhakkak durulduğu; fakat sınırlı seçim dönemleri yalnızca kadın sayı, oranlarıyla tek bir cümlede verilerek, sadece konunun önemi vurgulandığı görülmüştür. Parlamentodaki kadın vekiller ve temsili üzerinde pek çok çalışma yapılmış, bu çalışmalarda ise (Taştan, 1993; Kaplan, 1996; Sezer, 1998; Yaraman, 1999; Gökçimen vd. , 2009; Şahin, 2010; Arslan, 2017; Keser vd., 2019; Kamalak, 2019; Yetkiner, 2020 vb.) vekillere yönelik bilgiler özellikle demografik veriler, parlamento sürecinde yaşadıkları sorunlar, siyasal temsille ilgili bilgiler vb. yer verilmiştir. Özetle kadının seçilme ve seçilme hakkının kazandığı ilk yıllardan, üçüncü bin yılda gerçekleşen seçimleri içine alacak şekilde seçimlere katılan partilerin ve bağımsızların çıkardıkları milletvekili sayı ve oranları “seçilme düzeyi” özelinde ve “cinsiyetçi yaklaşımla” ele alınıp, incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada, söz konusu alandaki önemli bir boşluğunun doldurulması amaçlanmaktadır.

3. Türkiye’de Siyasette Kadın Temsilinin Tarihsel Serüveni

Türk kadınının siyaset içindeki yokluk durumunu analiz etmek için, öncelikle tarihsel süreçte kısaca göz atmak gerekmektedir. Türk kadınının İslamiyet öncesi durumuna bakıldığında, erkek ve kadın eşitliğinin olduğunu görülmektedir. Bunun en güzel kanıtı, çocukların bakımı ve eğitiminde anne kadar babanın da sorumluluk almasıdır. Dul kadınlar evin tek koruyucusu/idarecisi kabul edilerek, bütün etkinliklere yüzleri açık bir şekilde katılmıştır (Doğramacı, 1993: 3-4). Eski Türklerde kadına büyük saygı duyulmuştur. Kadın evin dayanağı olarak sadece içerde değil, dışarda da eşinin destekçisi olmuştur. Gerekirse savaşta eşinin yanında savaşmıştır (Kılıç, 1991: 83). Bu nedenle söz konusu dönemde kadınlar iyi ata binip, kılıç kullanıp

savaşmışlardır. Kadının rolü aile içinde biçimlense de kadın devlet işleriyle alakalı görevler üstlenmiştir. Göktürklerde “katun/hatun” olarak adlandırılan hükümdar eşlerinin, devlet ile ilgili görevlerle söz sahibi olması bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir (Gündüz, 2012: 312). İslamiyet’in ilk zamanlarında Türk toplumunda kadınların asker, vaiz, şair olarak görev aldıkları görülmüştür. Selçuklu döneminde kadın erkeğinin yanında eşit haklara sahip, önemli bir noktada olmuştur. O dönem belgelerde, kabartma, renkli çizi ve minyatürlerde erkeğin yanında kadına yer verilmesi (Tezel, 1983: 2) bunun en iyi kanıtıdır.

Osmanlı döneminde, Türk toplumu tarafından aileye atfedilen önem ve teokratik yapının birlikteliği kadının üzerinde baskıcı bir kontrol mekanizması oluşturmuştur (Gökçimen, 2008: 20). Devletin güçlendiği dönemde toplum hayatında uzaklaşan saraylı kadınların, hak/özgürlükleri kısıtlandığı; kırsal alanda erkeklerle hem evde hem de tarla da çalışarak ekonomiye katkıda bulunarak tam tersi bir durumun yaşandığı görülmüştür. Kentteki kadınlar ise mesleki faaliyetlerde bulunma zorunluluğu altına ezilerek, kocası ve çocuklarına bağımlı olmuştur (Caporal, 1982: 61). Osmanlı kadını, Tanzimat fermanının ilanı ile hak ve özgürlüklerle tanışsa da, batıdaki gibi eşit haklar mücadelesini savunan kadınların seviyesine ulaşamamıştır.

II. Meşrutiyetle özgürleşip/bireyselleşen kadınlar; başta aile olmak üzere toplumsal yaşamın tüm alanlarında kadın inkılabının gerçekleşmesi gerektiği talepleriyle seslerini duyurma çabasına girmiştir (Gökçimen, 2008: 9). Fakat Birinci Dünya Savaşına kadar kadının geleneksel rollerinde bir değişikli olmamıştır. Savaş döneminde erkeklerin cepheye gitmesi, diğer alanlarda kadın gücüne ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Söz konusu dönemde gerek gündelik gerek askeri gereksinimleri karşılamak için açılan yeni fabrikalarda kadın işçiler istihdam edilmiştir. Bu dönemde ve mücadele yıllarında kadınlar, önemli etkinliklerde bulunarak vatanın kurtulması yönünde canı pahasına mücadele vermiştir.

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen devrimler, kadın hakları açısından bir dönem noktası özelliğine sahiptir. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle meydana getirilen laik ve demokratik yapı içerisinde kadın ekonomik, siyasi ve eğitim alanlarında yerini almaya başlamıştır. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat akabinde 1925’te Kılık Kıyafet sonrasında 1926’da çıkarılan Medeni Kanunla kadınlara sosyal haklar tanınmıştır (Gökçimen, 2008: 9).

1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunuyla kadınlar, ilk siyasi hak edişlerine seçimlerde seçmen ve aday olma hakkıyla kavuşmuşlardır. 1933’te ise Köy Kanununda gerçekleştirilen düzenlemelerle muhtar olabilme ve ihtiyar heyetinde yer alabilme olanağına sahip olmuşlardır. Kadınların 1934 yılında milletvekili seçme ve seçilme hakkını (Türel ve Çağlar, 2010: 21) elde edişleri siyasi haklar açısından çok önemli bir mertebeye ulaşıldığını göstermektedir. Tablo 1’de 1935’ten günümüze kadar seçilen kadın ve erkek milletvekilleri sayısı, oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, 1935 yılındaki seçimde %4,5 olan kadın temsil oranının diğer seçim dönemlerinde giderek azaldığı, çok partili hayata geçiş dönemi başlangıç yılı olan 1946 seçimlerinde %1,9’a gerilediği; 1950, 1954, 1961, 1977 yıllarında %0,6’lara kadar düştüğü seviye kadının siyasetteki yokluk durumunu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. 1990’lı yıllarda başlayan artışın ise kesilmeden günümüze kadar geldiği görülür; fakat bu hala istenen düzeyde değildir. Söz konusu dönemde ilk kadın başbakan Tansu Çiller’in siyaset sahnesindeki varlığı artışta etkili olmakla birlikte, 1995’te partilerin kadın kollarının tekrar kurulmasının önünün açan anayasa değişikliği diğer önemli faktördür. 1999 yılında Siyasi Partiler Kanunu’nun

kadın kollarını yasaklayan hükmü, 445 sayılı Kanun’la yürürlükten kalkması ayrıca kayda değerdir. Günümüzde parlamentodaki milletvekili sayısı 550’den 600’e yükselmesinin kadının temsilindeki oranda pek bir değişikliğe neden olmadığını tabloda detaylı görmek mümkündür.

SEÇİM YILI	1935-2018 TBMM’DE KADIN/ERKEK MİLLETVEKİLİ TEMSİL SAYISI/ORANLARI				TOPLAM
	Kadın	Yüzde Oran (%)	Erkek	Yüzde Oran (%)	
1935	18	4,5	381	95,5	399
1939	16	3,7	413	96,3	429
1943	16	3,5	439	96,5	455
1946	9	1,9	456	98,1	465
1950	3	0,6	484	99,4	487
1954	4	0,7	537	99,3	541
1957	8	1,3	602	98,7	610
1961	3	0,7	447	99,3	450
1965	8	1,8	442	98,2	450
1969	5	1,1	445	98,9	450
1973	6	1,3	444	98,7	450
1977	4	0,9	446	99,1	450
1983	12	3	387	97	399
1987	6	1,4	444	98,6	450
1991	8	1,8	442	98,2	450
1995	13	2,4	537	97,6	550
1999	23	4	527	96	550
2002	24	4,4	526	95,6	550
2007	50	9,1	500	90,9	550
2011	79	14,36	471	85,6	550
2015 (Haziran)	98	17,82	452	82,2	550
2015 (Kasım)	81	14,73	469	85,27	550
2018	104	17,33	496	82,7	600

Tablo 1. 1935-2018 Yılları Arasında Parlamento Yer Alan Kadın/Erkek Milletvekilleri
Kaynak: Yazar tarafından (TÜİK, 2012: 5) ve www.tuikweb.tuik.gov.tr adresinin “Milletvekili Genel Seçimleri” kısmından derlenip, tablolatırıldı.

4. Türkiye’de Genel Seçimler Ölçeğinde İktidarda Kadın Temsilinin İstatistikî Sonuçları ve Analizi

4.1 Araştırmanın Amacı

“Türkiye’de siyasette kadın temsil oranının hala yeterli seviyede olmadığı” sorunsalının, cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadarki süreçte milletvekili genel seçimleri ölçeği üzerinden analizine odaklanılan çalışmada, kadın temsili oranlarının “seçilme” düzeyi özelinde değişiminin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Söz konusu amaç paralelinde gerçekleştirilmesi beklenen hedefler şu şekildedir;

- ✓ 8 Şubat 1935 tarihli seçimden başlanılmak suretiyle üçüncü bin yılda yapılan 24 Hazirana 2018 tarihli son seçime kadar ki süreçte, seçimlere katılan siyasi partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy oranlarının ortaya çıkarılması,
- ✓ Seçimler sonucunda parlamentoda yer almayı hak kazanan bağımsız ve siyasi partilerdeki kadın, erkek sayıları ile oranlarının istatistiksel verilerin sunulması, değerlendirilmesi,
- ✓ “Seçilme” düzeyi bağlamında elde edilen veriler incelenmek suretiyle, “Türk siyasetinde kadınların hala yeterli temsile ulaşamadığı” sorunsalının sınanması ve “cinsiyetçi yaklaşım” özelinde yorumlanmasıdır.

4.2 Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmada 8 Şubat 1935 tarihli kadın seçmenin ilk defa yer aldığı seçimden günümüze kadar ki süreçteki milletvekili genel seçimlerine katılan bağımsız ve siyasi partiler tarafından aday gösterilen kadın, erkek adaylardan, parlamentoda temsil hakkı kazananların sayısı ile oranları istatistiki verilerle sunulmaktadır. Her bir partinin ve bağımsız adayların aldıkları oy oranları, kazandıkları toplam sandalye sayısına ayrıca yer verilmektedir. 1923, 1927, 1931 seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmamış olunması nedeniyle konuya dâhil edilememiş; 1935, 1939, 1943 seçimlerinde ise yalnızca CHP’nin seçime girmesine izin verilmesi nedeniyle sadece kadın sayısı ve oranlarına yer verilmiştir. 28 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimlerine kadar ki sürece kadar bağımsızların ve partilerin aldıklarının oy oranı bu bağlamda çıkardıkları kadın, erkek milletvekili sayı, oranları analiz edilmek suretiyle “Türk kadınının siyasette yeterince temsil hakkı elde edemediğinin” izleri sürülmüştür.

Çalışmada sadece seçimde sandalye sayısı kazanan partilere yer verilmiştir. Ayrıca “seçilme” düzeyi bağlamında kadın temsili incelenmiştir. “Aday olma” düzeyinde kadın temsili ise hem çalışmanın kapsamını çokça aşması hem de başka bir çalışmada daha detaylı incelenebileceği düşüncesiyle analizlere dâhil edilmemiştir.

4.3 Araştırmanın Yöntemi

“Betimsel analiz”, nitel araştırma yöntemlerinden biridir. Bu yöntem dört aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşamada, analizin yapılması için gerekli çerçevenin oluşturulmasıdır. Bu araştırmanın sorularından, kavramsal çerçevesinden ve yahut gözlem, görüşme boyutlarından yararlanmak suretiyle veri analizinin yapılmasına olanak sağlayacak olan kavramsal çerçevenin oluşturulmasıdır. Söz konusu çerçeveye göre analizin hangi temalar altında düzenlenip, sunulacağı belirlenmesidir. İkinci aşama, tematik çerçeve temel alınarak verilerin işlenmesidir. Bu aşamada daha önceden belirlenen çerçeve özelinde verilerin düzenlenip, okunmasıdır. Üçüncü aşama elde edilen bulguların tanımlanıp, gerektiği durumlarda doğrudan alıntı yapılmak suretiyle desteklenmesidir. Son aşama ise, tanımlanmış olan bulguların açıklanması, anlamlandırılması ve ilişkilendirilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224).

Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) yayınladığı verilerin detaylı analizinin yapılmıştır. Bu bağlamda erkek ve kadın adayların “seçilme” düzeyi bağlamında temsil sayıları, oranları tespit edebilmek amacıyla betimsel analiz yöntemiyle ilk olarak listeler hazırlanmıştır. Sonrasında söz konusu listelerde yer alan bilgiler tablolaştırılmak suretiyle verilmiştir.

4.4 Araştırmanın Bulguları

Cumhuriyet Türkiye’inde kadınlara 5 Aralık 1934 tarihinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 8 Şubat 1935 yapılan seçimlerde kadın seçmenlerde yer almış, seçmen yaşı 18’den 22’ye yükseltilmiş, iki dereceli seçim sistemi uygulanmış ve sadece CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) seçime katılmıştır. 381 erkek vekile karşı sadece 18 kadın parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır.

26 Mart 1939 milletvekili genel seçimlerinde, 413 erkek ve 16 kadın vekil temsil hakkını elde etmiştir. Kadın ve erkek temsilinde %0,8 oranında bir artış yaşandığı görülmüştür. 28 Şubat 1943 tarihli seçimde kadın temsil sayısı sabit kalırken, oransal olarak %0,2’lik bir düşüş olmuştur. Erkek temsil sayısı ve oranı artmaya devam etmiştir. Tek parti döneminin seçimleri Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk seçim kanununa, 432 sayılı Mebus Seçimi Kanunu, göre yapılmıştır.

Demokrasiye geçiş döneminin ilk seçimleri 21 Temmuz 1946 yılında gerçekleşmiştir. Öncesinde ise 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’na kabul edilerek, seçimin tek dereceli olarak yapılması kararlaştırılmıştır. Fakat “açık oy, gizli sayım” uygulaması, seçimlerin adli birimlerce yapılması gerekirken idari birimlerce yapılması nedeniyle “şâibeli seçimler” olarak nitelendirilmiş, seçim sonuçları üzerinde tartışmalar yaşanarak (TBMM, 2012: 12) çok partili hayata geçiş sürecinin ilk milletvekilli seçimleri olarak tarihteki yerini almıştır.

Tablo 2 incelendiğinde, 21 Temmuz 1946 genel seçimlerine CHP, DP (Demokrat Parti) ve bağımsız adaylar katıldığı görülmektedir. CHP parlamentoda çoğunluğu sağlayarak, dokuz kadın milletvekili çıkarmıştır. Kadın temsil oranı %1,94 olurken, 1943 seçimlerine göre % 1,6’lık bir düşüş yaşanmıştır. CHP’de kadın vekil oranı %97,72’lik erkek temsil oranı karşısında sadece %2,28 ile çok gerilerde kalmıştır. Seçimler kadın temsiline “yokluk seviyesinde” olduğunu gözler önüne sermektedir.

21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Milletvekili Sayısı: 465
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
CHP	Bilinmiyor	395	9	%2,28	386	%97,72	
DP	Bilinmiyor	64	-	-	64	-	
BĞMSZ	Bilinmiyor	6	-	-	6	-	
TOPLAM		465	9	%1,94	456	%98,06	

Tablo 2. 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 8) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 92) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

Tam manasıyla demokratik seçim kurallarının uygulandığı 14 Mayıs 1950 seçimleri, Türk siyasal hayatında bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu seçim öncesinde kabul edilen 5545 sayılı Milletvekili Kanunu gereğince “tek dereceli, gizli oy, açık sayım, genel ve eşit” usule göre gerçekleşmiştir.

14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %89,30 Milletvekili Sayısı: 487
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
CHP	%39,6	69	1	%1,45	68	%98,55	
DP	%55,2	416	1	%0,24	415	%99,76	
MP	%4,6	1	-	-	1	%100	
BĞMSZ	%0,6	1	1	%100	-	-	
TOPLAM		487	3	%0,62	484	%99,38	

Tablo 3. 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 9) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 101) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 3 incelendiğinde katılım oranının %89,30 olduğu seçimlere CHP, DP, MP (Millet Partisi) ve bağımsız adaylar katıldığı görülmektedir. 14 Mayıs 1950 seçim sonuçları incelendiğinde DP %55,2 oy oranıyla birinci parti çıkmıştır. 415 (%99,76) erkeğe karşı 1(%0,24) kadın vekil çıkarmıştır. Seçimden %39,6 oy oranıyla ikinci parti çıkan CHP’de ise 68 (%98,55) erkek, 1 (%1,45) kadın vekilin parlamentoda temsil hakkı elde ettiği görülmektedir. Sonuç itibariyle 484 (%99,38) erkek, 3 (%0,62) kadın sayı, oranlarıyla söz konusu seçimde 1935’den bu yana kadın temsilinde en düşük oran görülmüştür.

2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %88,63 Milletvekili Sayısı: 541
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
CHP	%35,1	31	-	-	31	%100	
DP	%58,4	503	4	%0,80	499	%99,20	
CMP	%5,3	5	-	-	4	%100	
BĞMSZ	%0,6	2	-	-	2	%100	
TOPLAM		541	4	%0,74	536	%99,08	

Tablo 4. 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 10) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 112) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 4’e bakıldığında katılım oranının %88,63 ve milletvekili sayısının 541’e yükseltildiği 2 Mayıs 1954 seçimlerinde, DP’nin %58,4 oy oranıyla birinci parti olduğu, bir önceki seçime göre oy oranını yükselttiği görülmüştür. Bu seçimde yalnızca DP 499 (%99,20) erkek karşı sadece 4 (%0,80) kadın vekil çıkarmıştır. CMP’nin (Cumhuriyetçi Millet Partisi) ve bağımsız kadın vekili olmadığı görülmüştür. Parlamentoda ise 536 (%99,08) erkek vekile karşın sadece 4 (%0,74) kadın olduğu görülmektedir. Söz konusu veriler, temsil oranının Türk kadını için “görünmezlik düzeyine” kadar gerilediğini açıkça ortaya koymaktadır.

27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %76,6 Milletvekili Sayısı: 610
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
CHP	%41,09	178	1	%0,56	177	%99,44	
DP	%47,87	424	7	%1,65	417	%98,35	
CMP	%7,13	4	-	-	4	%100	
HP	%3,83	4	-	-	4	%100	
TOPLAM		610	8	%1,31	602	%98,69	

Tablo 5. 27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 11) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 120) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 5 incelendiğinde 27 Ekim 1957 seçimlerinde katılım oranının bir önceki seçime göre düşerek %76,6 seviyesinde gerçekleştiği, milletvekili sayısının 610’a çıktığı görülmüştür. 1946 seçimlerinden bu yana uygulanan liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Söz konusu seçimden DP %47,87 oy oranıyla birinci parti olarak çıkmıştır. CHP %41,09, CMP %7,13, HP (Hürriyet Partisi) %3,83 oy almıştır. 178 sandalye kazanan CHP’de erkek 177 (%99,44), kadın 1 (0,56) aday seçilmiştir. Birinci parti çıkan DP’de 424 vekilden 417 (%98,35)’i erkek, 7 (%1,65) kadın olduğu görülmüştür. Genel olarak seçimde 602 (98,69) erkeğe karşın kadın temsil sayı ve oranı 8 (%1,31) düzeyinde kalmıştır.

15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %81,4 Milletvekili Sayısı: 450
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
CHP	%36,7	173	-	-	173	%100	
AP	%34,8	158	2	%1,27	156	%98,73	
CKMP	%13,9	54	1	%1,85	53	%98,15	
YTP	%13,7	65	-	-	-	-	
BĞMSZ	%0,8	0	-	-	-	-	
TOPLAM		450	3	%0,67	382	%84,89	

Tablo 6. 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 12) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 161) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

15 Ekim 1961 tarihli seçim 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra gerçekleşmiştir. 9 Temmuz 1961’de yeni bir anayasa kabul edildiği dönemde 306 sayılı Milletvekili Kanunu kabul edilerek, çevre barajlı nispi (d’Hondt) sistemi uygulanmıştır. Tablo 6’a bakıldığında, katılım oranının %81,4 olduğu, milletvekili sayısının ilk kez sabit olacak şekilde 450 olarak belirlendiği seçimlere AP (Adalet Partisi), CHP, CMKP (Cumhuriyetçi Millet Köylü Partisi), YTP (Yeni Türkiye Partisi) ve bağımsız adaylar katıldığı görülmüştür. AP seçimlerden %34,8 oranında oy alarak ikinci parti çıkmış, 156 (%98,73) erkek, 2 (%1,27) kadın vekile ulaşmıştır. CMKP ise üçüncü parti olarak 53

(%98,15) erkek, 1 (%1,85) kadın vekil çıkarmayı başarmıştır. Seçimden %36,7 oranıyla birinci parti çıkan CHP hiçbir kadın vekil çıkaramamıştır.

10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %71,3 Milletvekili Sayısı: 450
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
CHP	%28,75	134	3	%2,24	131	%97,76	
AP	%52,87	240	3	%1,25	237	%98,75	
MP	%6,26	31	-	-	31	%100	
YTP	%3,72	19	1	%5,26	18	%94,74	
BĞMSZ	%3,19	1	-	-	1	%100	
TİP	%2,97	14	1	%7,14	13	%92,86	
CKMP	%2,24	11	-	-	11	%100	
TOPLAM		450	8	%1,78	442	%98,22	

Tablo 7. 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 13) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 166) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan değişiklikle milli bakiye seçim sistemi uygulandığı 10 Ekim 1965 seçimlerine ait bilgiler Tablo 7'de verilmiştir. AP seçimlerden %52,87 oy oranıyla ilk sırada çıkarken 237 (%98,75) erkek, 3 (%1,25) kadın vekile ulaşmıştır. İkinci parti çıkan CHP ise 131 (97,76) erkek, 3 (%2,24) kadın vekil çıkarmıştır. YTP 18 (%94,74) erkek, 1 (%5,26) kadın vekil çıkarmıştır. TİP (Türkiye İşçi Partisi) aldığı %2,97 oy oranıyla 13 (%92,86) erkeğe karşı 1 (%7,14) kadın temsiline ulaştığı görülmüştür. Genel seçimler itibariyle 442 (%98,22) erkek sayı ve oranı karşısında kadın vekil 8 (%1,78) düzeyinde kalmıştır.

12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %64,3 Milletvekili Sayısı: 450
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
AP	%46,6	256	2	%0,78	254	%99,22	
CHP	%27,4	143	2	%1,40	141	%98,60	
GP	%6,6	15	-	-	15	%100	
BĞMSZ	%5,6	13	-	-	13	%100	
MP	%3,2	6	1	%16,67	5	%83,33	
MHP	%3	1	-	-	1	%100	
BP	%2,8	8	-	-	8	%100	
TİP	%2,7	2	-	-	2	%100	
YTP	%2,2	6	-	-	6	%100	
TOPLAM		450	5	%1,11	445	%98,89	

Tablo 8. 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 14) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 177) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 8 incelendiğinde GP (Güven Partisi), bağımsız, MHP (Milliyetçi Hareket Partisi), BP (Birlik Partisi), TİP ve YTP’nin kadın vekili olmadığı görülmüştür. Kadın temsilde görülen 5 (%1,11) oran, kadının siyasal alandaki yokluk ironisini tekrar tekrar göstermiştir.

14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %66,8
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
CHP	%33,30	185	3	%1,62	182	%98,38	Milletvekili Sayısı: 450
AP	%29,82	149	3	%2,01	146	%97,99	
DP	%11,89	45	-	-	45	%100	
MSP	%11,80	48	-	-	48	%100	
CGP	%5,26	13	-	-	13	%100	
MHP	%3,38	3	-	-	3	%100	
BĞMSZ	%2,75	6	-	-	6	%100	
TBP	%1,10	1	-	-	1	%100	
MP	%0,70	0	0	0	0	0	
TOPLAM		450	6	%1,33	444	%98,67	

Tablo 9. 14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 15) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 189) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

12 Mart 1971 muhtırası demokrasinin ikinci kez kesintiye uğratıldığı bir döneme tekabül etmektedir. Söz konusu dönemin ilk seçimi 14 Ekim 1973 tarihinde %66,8 katılım oranıyla gerçekleşmiştir. Tablo 9 incelendiğinde, oyların %33,30’unu alan CHP 182 (%98,38) erkek, 3 (%1,62) kadın; seçimden ikinci parti çıkarak %29,82 oy alan AP ise 146 (%97,99) erkek, 3 (%2,01) kadın vekil sayı ve oranına ulaştığı görülmüştür. MSP (Milli Selamet Partisi), CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi), DP, MHP, TBP (Türkiye Birlik Partisi), MP ve bağımsızlardan kadın vekili yoktur. Genel toplamda kadın vekil sayısı ve oranı diğer seçimlerde olduğu gibi %0,5 ile %2 seviyesi arasında seyretmiştir.

5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %72,4
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
CHP	%41,4	213	2	%0,94	211	%99,06	Milletvekili Sayısı: 450
AP	%36,9	189	2	%1,06	187	%98,94	
MSP	%8,6	24	-	-	24	%100	
MHP	%6,4	16	-	-	16	%100	
BĞMSZ	%2,5	4	-	-	4	%100	
CGP	%1,9	3	-	-	3	%100	
DP	%1,8	1	-	-	1	%100	
TOPLAM		450	4	%0,89	446	%99,11	

Tablo 10. 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 16) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 194) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 10'a bakıldığında, 5 Haziran 1977 tarihinde gerçekleşen seçimlerde katılım oranı %72,4'e yükselirken kadın temsilineki görünmezliğin var olmaya devam ettiği verilerle bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Seçimden ilk parti olarak çıkan CHP 211 (%99,06) erkek, 2 (0,94) kadın; ikinci olan AP ise 187 (%98,94) erkeğe 2 (%1,06) kadın vekil sayı ve oranlarına ulaşmıştır. Genel toplamda ise kadın temsili %0,89 gibi çok düşük seyirde var olmaya devam etmiştir.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılmasına izin verilen, katılacak partilerin belirlendiği seçimde 1983 yılında kabul edilmiş olan 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu gereğince ülke barajlı (%10) ve seçim çevresi barajlı nispi temsili (d'Hondt) sistem uygulanmıştır. Parlamentodaki milletvekili sayısı 400 olarak belirlenmiştir.

6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %92,3 Milletvekili Sayısı: 399
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
ANAP	%45,14	211	5	%2,37	206	%97,63	
HP	%30,46	117	4	%3,42	113	%96,58	
MDP	%23,27	71	3	%4,23	68	%95,77	
TOPLAM		399	12	%3,01	387	%96,99	

Tablo 11. 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 17) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 211) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 11 incelendiğinde, ANAP (Anavatan Partisi) oyların %45,14'ünü alarak birinci parti olmuş, 206 (%97,63) erkek, 5 (%2,37) kadın vekil çıkarmıştır. HP (Halkçı Parti) ve MDP (Milliyetçi Demokrasi Partisi) sırasıyla 4 (%3,42), 3 (%4,23) kadın vekil sayı ve oranlarına ulaştığı görülmektedir. Türk seçim tarihinde ilk kez seçime katılan tüm partilerde kadın temsiline ulaşılmıştır. Cumhuriyet tarihinin %92,3 oranıyla en yüksek katılımıyla gerçekleşen seçimde 1943 yılında yapılan seçimlerden sonra ilk kez parlamentoda kadın temsili %3'ün üstüne çıkmıştır.

29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %93,3 Milletvekili Sayısı: 450
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
ANAP	%36,3	292	4	%1,37	288	%98,63	
SHP	%24,8	99	2	%2,02	97	%97,98	
DYP	%19,1	59	-	-	59	%100	
TOPLAM		450	6	%1,33	444	%98,67	

Tablo 12. 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 18) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: .230) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

29 Kasım 1987 yılında yapılan seçimleri %93,3’lük bir katılımla, çift barajlı d’Hondt seçim sisteminin yanında kontenjan uygulamasıyla yapılmıştır. Parlamentodaki milletvekili sayısı 400’den 450’e yükseltilmiştir. Tablo 12’ye bakıldığında seçime SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) ve DYP (Doğru Yol Partisi) de katıldığı görülmektedir. Bu seçimde ANAP 4 (%1,37), SHP 2 (%2,02) kadın vekil çıkarırken, DYP’nin bütün vekilleri erkektir. Genel toplamda %1,33 kadın temsil oranı tekrardan %1-%2 arasındaki konumuna dönmüştür.

29 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %83,9 Milletvekili Sayısı: 450
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
DYP	%27,3	178	2	%1,12	176	%98,88	
ANAP	%24,01	115	4	%3,48	111	%96,52	
SHP	%20,75	88	2	%2,27	86	%97,73	
RP	%16,87	62	-	-	62	%100	
DSP	%10,74	7	-	-	7	%100	
TOPLAM		450	8	%1,78	442	%98,22	

Tablo 13. 29 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 19) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 248) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

29 Ekim 1991 seçim, bir önceki seçimde uygulanan çift barajlı d’Hondt kontenjan uygulamasıyla yapılmıştır. Bu seçimlere RP (Refah Partisi) ve DSP (Demokratik Sol Parti) de katılmıştır. Tablo 13 incelendiğinde, DYP’nin ilk parti çıktığı seçimlerde sadece 2 (%1,12) kadın vekil çıkarırken, ikinci parti olan ANAP 4 (%3,48) kadın vekille parlamentoda yerini aldığı görülmüştür. SHP de 2 (%2,27) kadın vekil sayı ve oranına sahip olmuştur. Genel toplamda ise %1,78 oranla kadın temsilindeki yokluk sendromu yaşanmaya devam etmektedir.

24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %85,2 Milletvekili Sayısı: 550
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
RP	%21,38	158	-	-	158	%100	
ANAP	%19,65	132	2	%1,52	130	%98,48	
DYP	%19,18	135	7	%5,19	128	%94,81	
DSP	%14,64	76	2	%2,63	74	%97,37	
CHP	%10,71	49	2	%4,08	47	%95,92	
BĞMSZ	%0,87	3	-	-	3	%100	
TOPLAM		553	13	%2,35	540	%97,65	

Tablo 14. 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 20) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 273) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleşen seçimde ülke barajlı (%10) d'Hondt seçim sistem uygulanmış ve 1987 yılında kabul edilmiş olan 450 milletvekili sayısı ise 550'e yükseltilmiştir. Tablo 14' bakıldığında seçimden birinci parti olarak çıkan RP'nin bütün vekillerinin erkek olduğu görülmüştür. ANAP 2 (1,52), DSP 2 (%2,63), CHP 2 (%4,08) kadın vekil sayısı ve oranlarına ulaşırken, DYP 7 (%5,19) kadın vekil sayı ve oranına sahip olmuştur. Bunda kadın lider olan Tansu Çiller'in rolünün çok büyük olduğunun söylenmesi gerekmektedir. Parlamentoda toplamda 13 (%2,35) kadın temsili sayı, oranına ulaşılmıştır.

18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %87,09
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
DSP	%22,19	136	12	%8,82	124	%91,18	Milletvekili Sayısı: 550
MHP	%17,98	129	2	%1,55	127	%98,45	
FP	%15,41	111	2	%1,80	109	%98,20	
ANAP	%13,22	86	2	%2,33	84	%97,67	
DYP	%12,01	85	4	%4,71	81	%95,29	
BĞMSZ	%0,87	3	-	-	3	%100	
TOPLAM		550	22	%4	528	%96	

Tablo 15. 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 21) ve (Şahin, 2010: 297) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 15 incelendiğinde, 28 Şubat 1997 e-muhtırasından sonra yapılan ilk seçim olan 18 Nisan 1999 seçimlerinde partiler birbirlerine çok yakın oy aldıkları görülmüştür. Tüm partiler kadın vekil çıkarmıştır. DSP söz konusu seçimde 12 (%8,82) kadın vekil sayı ve oranıyla Cumhuriyet tarihinde ilk defa bu sayı ve oranda kadın vekil çıkaran ilk parti olmuştur. DYP'si 4 (%4,71), MHP 2 (%1,55), FP (Fazilet Partisi) 2 (%1,80), ANAP 2 (%2,33) kadın sayı ve oranlarına ulaşmıştır. Parlamentoda kadın sayısı ilk kez 22 olmuş ve %4'lük oranla 1935 yılı seçimlerindeki %4,5'lik orana yaklaşmıştır.

3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %79,14
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Ak Parti	%34,28	363	13	%3,58	350	%96,42	Milletvekili Sayısı: 550
CHP	%19,39	178	11	%6,18	167	%93,82	
BĞMSZ	%1	9	-	-	9	%100	
TOPLAM		550	24	%4,36	526	%95,64	

Tablo 16. 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 22) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 332) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

3 Kasım 2002 seçimleri RP içinden kopan ve “muhafazakâr demokrat” kimliğiyle kurulan yeni bir partinin, Ak Parti'nin, tek başına kesintisiz 16 yıl iktidar olacağı seçimlerin ilkinde ve yeni bir

dönemin başlangıcına tekabül etmektedir. Ak Parti 13 (%3,58) ve CHP 11 (%6,18) kadın sayı ve oranlarını yakalamıştır. Tablo 16’ya bakıldığında, Cumhuriyet tarihinde bir seçimde partilerce ulaşılan kadın temsil sayı ve oranlarıyla ilklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Parlamentoda ulaşılan 24 (%4,36) sayı ve oranla kadının temsildeki görünmezliği devam etse de artışlar kayda değerdir.

22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %79,14
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Ak Parti	%46,52	341	30	%8,80	311	%91,20	
CHP	%20,88	112	10	%8,93	102	%91,07	
MHP	%14,27	71	2	%2,82	69	%97,18	
BĞMSZ	%5,27	26	8	%30,77	18	%69,23	
TOPLAM		550	50	%9,09	500	%90,91	

Tablo 17. 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: (TÜİK, 2012: 23) ve kadın sayılarının tespiti için (Şahin, 2010: 379-380) yararlanılarak yazar tarafından düzenlenip, tablolaştırıldı.

27 Nisan 2007 e-muhtırası ardından yapılan seçim 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleşmiştir. Tablo 17 incelendiğinde, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verildiği ilk seçimlerden bu yana ilk defa kadın temsil oranı %4,5 üstüne çıkarak %9,09’a ulaştığı görülmektedir. Kadın vekil sayısı 50’ye çıkarken partilerdeki kadın vekil sayısı gözle görünür şekilde artmıştır. Ak Parti 30 (%8,80), CHP 10 (%8,93), MHP 2 (%2,82), bağımsız 8 (%30,77) kadın sayı ve oranlarına ulaşılmıştır. Fakat parlamentodaki 500 (%90,91) erkek sayı ve oranları karşısındaki kadın temsil oranı hala yokluk seviyesinde kalmaya devam etmiştir.

Tablo 18’e bakıldığında, 12 Haziran 2011 seçimleri %83,16 katılım oranıyla gerçekleşmiş, ülke barajını geçmeyi başarmış tüm partiler kadın vekil çıkarmıştır. Ak Parti 40 (%14,06), CHP 19 (%14), MHP 3 (%5,67), bağımsız 11 (%31,43) kadın vekil sayı ve oranlarına ulaştığı görülmüştür. Genel toplamda ise 79 (%14,36) kadın sayı ve oranına ulaşarak, ilk defa temsilde %10’ün üzerinde bir ivme yakalanmıştır.

12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %83,16
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Ak Parti	%49,83	327	46	%14,06	281	%85,93	
CHP	%25,98	135	19	%14	116	%86	
MHP	%13,01	53	3	%5,67	50	%94,33	
BĞMSZ	%6,57	35	11	%31,43	25	%68,57	
TOPLAM		550	79	%14,36	471	%85,63	

Tablo 18. 12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından www.tuikweb.tuik.gov.tr adresinin “Milletvekili Genel Seçimleri” kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

Aşağıdaki Tablo 19 incelendiğinde, 7 Haziran 2015 seçimlerinde son üç seçimde oylarını yükselterek tek başına iktidar olan Ak Parti'nin %40,87 oy alarak bu avantajını kaybettiği görülmektedir. Bu seçimde barajı geçen her parti kadın vekil çıkarmıştır. Ak Parti 41 (%15,89), CHP 21 (%15,91), MHP 4 (%5), HDP 32 (%40) kadın vekil sayı ve oranlarına ulaşmıştır.

7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/ Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %83,92 Milletvekili Sayısı: 550
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Ak Parti	%40,87	258	41	%15,89	217	%84,11	
CHP	%24,95	132	21	%15,91	111	%84,09	
MHP	%16,29	80	4	%5	76	%95	
HDP	%13,12	80	32	%40	48	%60	
TOPLAM		550	98	%17,82	452	%82,18	

Tablo 19. 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından www.tuikweb.tuik.gov.tr adresinin "Milletvekili Genel Seçimleri" kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

HDP'nin (Halkların Demokratik Partisi) benimsediği eş başkanlık sistemi kadın vekil sayısının fazla olmasında en büyük etmendir. Genel toplamda 98 (%17,82) kadın temsil sayı ve oranları giderek artışa işaret etse de hala yeterli düzeye erişememiştir.

1 Kasım 2015 seçimleri aynı yıl haziran ayında yapılan seçim sonuçları gereği tek başına iktidar olma sayısına hiçbir partinin ulaşamaması, akabinde koalisyon arayışlarının sonuç vermemesi nedeniyle dönemin cumhurbaşkanının seçimleri yenilemek kararının alınmasını istemesi üzerine YSK (Yüksek Seçim Kurulu) tarafından bu tarihte yapılması kararlaştırılmıştır.

1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/ Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %85,23 Milletvekili Sayısı: 550
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Ak Parti	%49,50	317	34	%10,73	283	%89,27	
CHP	%25,32	134	21	%15,67	113	%84,33	
MHP	%11,90	40	3	%7,5	37	%92,5	
HDP	%10,76	59	23	%38,98	36	%61,02	
TOPLAM		550	81	%14,73	469	%85,27	

Tablo 20. 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından www.tuikweb.tuik.gov.tr adresinin "Milletvekili Genel Seçimleri" kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 20'ye bakıldığında, söz konusu seçimde Ak Parti aldığı oy oranıyla tekrardan tek başına iktidar olabilme şansını elde etmiştir. Bu seçimde kadın sayı ve temsil oranlarında bir düşüş yaşandığı görülmüştür. Ak Parti 34 (%10,73), CHP 21 (%15,67), MHP 3 (%7,5), HDP 23 (%38,98) kadın vekil sayı ve oranına ulaşmıştır. Genel toplamda 81 (%14,73) sayı ve oranıyla kadın vekiller parlamentoda yerini almıştır.

24 Haziran 2018 genel seçimleri 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi sonrası yapılan ilk seçimdir. Seçim ittifakının yaşandığı, blok siyasetin görüldüğü söz konusu seçimlerde

CHP, İyi Parti, Saadet Partisi, Demokrat Parti’den oluşan “Millet İttifakı” bloğu ile Ak Parti, MHP, BBP’nin bir araya geldiği “Cumhur İttifakı” kurulmuştur.

24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimleri							
Siyasi Partiler/ Bağımsız	Aldığı Oy Oranı	Kazandığı Sandalye Sayısı	Seçimi Kazanan Kadın		Seçimi Kazanan Erkek		Katılım Oranı: %86,22
			Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Ak Parti	%42,56	317	53	%17,97	242	%82,03	
CHP	%22,65	146	18	%12,33	128	%87,67	
HDP	%11,70	67	26	%38,81	41	%61,19	
MHP	%11,20	49	4	%8,16	45	%91,84	
İyi Parti	%9,96	43	3	%6,98	40	%93,02	
TOPLAM		600	104	%17,33	496	%82,67	

Tablo 21. 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimine Katılan Partilerin Aldıkları Oy ve Kazandıkları Sandalye Sayılarının Cinsiyetler Özelinde Gösterimi

Kaynak: Yazar tarafından www.tuikweb.tuik.gov.tr adresinin “Milletvekili Genel Seçimleri” kısmından derlenip, tablolaştırıldı.

Tablo 21 incelendiğinde bu seçimlerden galip çıkan “Cumhur İttifakı” olduğu görülmektedir. Kadın temsili bakımından önceki seçimde görülen düşüş yerini artışa bırakmıştır. Ak Parti 53 (%17,97), CHP 18 (%12,33), HDP 26 (%38,81), MHP 4 (%8,16), İyi Parti 3 (%6,98) kadın vekil sayı ve oranlarıyla parlamentoda yerlerini almışlardır. Genel toplamda 104 (%17,33) kadın temsil sayı ve oranıyla tüm seçimlerde ulaşılan en yüksek sayı ve orana ulaşılmıştır.

Sonuç

Dünyada pek çok kadın hâlâ temel insan haklarından yoksun bir şekilde ayrımcılık/eşitsizlikle ve cinsiyete dayalı şiddetle karşı karşıyadır. Gerek ulusal gerekse de uluslararası parlamentolar bu durumun bir istisnası değildir. Küresel düzeyde çoğu parlamento erkek egemen yapısını korumakta, kadın milletvekilleri burada yetersiz temsil edilmeye devam etmektedir. Siyasal arenada söz konusu durum kendini “yokluk ve görünmezlik” sorunsalıyla hissettirmektedir. Bu bağlamda çalışmada, “Türkiye’de siyasette kadın temsil oranının hala yeterli seviyede olmadığı” hipotezi, 8 Şubat 1935 yılındaki seçimlerden başlanılmak suretiyle, üçüncü bin yılda yapılanlar dâhil olmak üzere tüm milletvekili genel seçim sonuçları üzerinden sınanmasına odaklanılmıştır. Kadın temsili “cinsiyetçi yaklaşımla” irdelenmiştir. Literatür incelendiğinde parlamentoda kadın milletvekilleri üzerinde inceleme yapan çalışmalar olmakla birlikte, üçüncü bin yılı içine alacak şekilde, “seçilme düzeyi” özelinde “cinsiyetçi bir yaklaşımla” konunun irdelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda çalışmayla hali hazırda var olan bu boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Türk kadınının siyasal hakkını elde edişi erken bir döneme rastlansa bile, bu durumun temsil oranına beklenen düzeyde yansımadağı seçim sonuçlarındaki verilerde görmek mümkündür. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen 1923, 1927, 1931 seçimleri incelendiğinde, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmadığı görülmektedir. Eril yapının varlığı kendini derinden hissettirmektedir. 7 Aralık 1934 tarihinde seçme ve seçilme hakkına kavuşan Türk kadını, 8 Şubat 1935 tarihli seçimde boy göstermiştir. Fakat 381 erkeğe karşı 18 kadın vekilin varlığı temsildeki eksikliğin ilk nüvelerini göstermiştir. Akabinde 26 Mart 1939 tarihli seçimde kadın temsiline sadece %0,8’lik bir artış olmuştur. 28 Şubat 1943 tarihinde gerçekleşen seçimde

kadın temsil sayısı sabit kalırken, oransal olarak %0,2’lik bir artış görülmüştür. Erkek temsil sayı ve oranları ise artarak devam etmiştir. Erkek egemen yapı parlamentoda varlığını korumayı sürdürmüştür.

Demokratik hayata geçişin 21 Temmuz 1946 tarihli ilk seçimine CHP, DP ve bağımsız adaylar katıldığı görülmüştür. Sadece CHP dokuz kadın milletvekili çıkarmış, kadın temsil oranı %1,94 olurken, 1943 yılında yapılan seçime göre % 1,6’lık bir düşüş yaşanmıştır.

“Tek dereceli, gizli oy, açık sayım, genel ve eşit” usulüne göre gerçekleşen 14 Mayıs 1950 tarihli seçime CHP, DP, MP ve bağımsız adaylar katılmıştır. DP 415 (%99,76) erkeğe karşı 1(%0,24) kadın vekil; CHP 68 (%98,55) erkek, 1 (%1,45) kadın vekilin toplamda ise 484 (%99,38) erkeğe karşı 3 (%0,62) kadın sayı, oranına ulaşılmıştır. Söz konusu seçimde 1935’den bu yana kadın temsilinde en düşük oran görülmüştür. Milletvekili sayısının 541’e yükseltildiği 2 Mayıs 1954 tarihli genel seçiminde yalnızca DP 499 (%99,20) erkek karşı sadece 4 (%0,80) kadın vekil çıkarmıştır. Parlamentoda ise toplamda 536 (%99,08) erkek vekile karşın sadece 4 (%0,74) kadın olduğu görülmektedir. Söz konusu veriler, temsil oranının Türk kadını için “görünmezlik düzeyine” kadar gerilediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Milletvekili sayısının diğer seçime göre artarak 610’a çıktığı 27 Ekim 1957 tarihli seçimde CHP erkek 177 (%99,44), kadın 1 (0,56); DP’de 424 vekilden 417 (%98,35)’i erkek, 7 (%1,65) kadın vekil çıkarmıştır. Genel olarak seçimde 602 (98,69) erkeğe karşın kadın temsil sayı ve oranı 8 (%1,31) seviyesinde kalmıştır.

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimde milletvekili sayısının ilk kez sabit olacak şekilde 450 olarak belirlenmiştir. Söz konusu seçimde AP 156 (%98,73) erkek, 2 (%1,27) kadın; CMKP ise üçüncü parti olarak 53 (%98,15) erkek, 1 (%1,85) kadın vekil çıkarmayı başarırken, seçimden birinci parti çıkan CHP’nin hiçbir kadın vekili yoktur. Parlamentoda da kadın vekil sayı ve oranı 3 (0,67) olmuştur. 10 Ekim 1965 tarihli genel seçimde kadın temsilinde çok az da olsa yükselme olduğu görülmüştür. AP seçimde 237 (%98,75) erkek, 3 (%1,25) kadın vekile ulaşmıştır. İkinci parti çıkan CHP ise 131 (97,76) erkek, 3 (%2,24) kadın; YTP 18 (%94,74) erkek, 1 (%5,26) kadın; TİP’ aldığı %2,97 oy oranıyla 13 (%92,86) erkeğe karşı 1 (%7,14) kadın vekil çıkardığı görülmüştür. Genel seçimler itibariyle 442 (%98,22) erkek sayı ve oranı karşısında kadın vekil 8 (%1,78) düzeyinde kalmıştır. 12 Ekim 1969 tarihli genel seçimde seçimden AP birinci parti olarak çıkarken 254 (%99,22) erkek, 2 (%0,78) kadın; ikinci parti olan CHP ise 141 (%98,60) erkek, 2 (%1,40) kadın vekil sayı ve oranına ulaştığı görülmüştür. MP ise sadece 1 (%16,67) kadın sayı ve oranına ulaşmıştır. Parlamentoda da toplamda 445 (%98,89) erkeğe karşı 5 (%1,11) kadın vekil sayı ve oranları görülmüştür.

14 Ekim 1973 tarihli genel seçimde oyların %33,30’unu alan CHP 182 (%98,38) erkek, 3 (%1,62) kadın; seçimden ikinci parti çıkarak %29,82 oy oranına ulaşan AP ise 146 (%97,99) erkek, 3 (%2,01) kadın vekil sayı ve oranına ulaşmıştır. MSP, CGP, DP, MHP, TBP, MP ve bağımsızlardan kadın vekil olmadığı görülmüştür. Genel toplamda kadın vekil sayısı ve oranı diğer seçimlerde olduğu gibi %0,5 ile %2 seviyesi arasında seyretmiştir. 5 Haziran 1977 tarihli genel seçimde gerçekleşen seçimden ilk parti olarak çıkan CHP 211 (%99,06) erkek, 2 (0,94) kadın; ikinci olan AP ise 187 (%98,94) erkeğe 2 (%1,06) kadın vekil sayı ve oranlarına ulaşmıştır. Genel toplamda ise kadın temsili %0,89 gibi çok düşük seyirde var olmaya devam etmiştir.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılan 6 Kasım 1983 tarihli genel seçimde parlamentodaki milletvekili sayısı 400 olarak belirlenmiştir. Oyların %45,14’ünü alarak birinci parti olan ANAP, 206 (%97,63) erkek, 5 (%2,37) kadın vekil çıkarmıştır. HP ve MDP sırasıyla 4 (%3,42), 3 (%4,23) kadın vekil sayı ve oranlarına ulaşmıştır. Türk seçim tarihinde ilk kez seçime katılan tüm partilerde kadın temsiline ulaşılmıştır. Cumhuriyet tarihinin %92,3 oranıyla en yüksek katılımıyla gerçekleşen seçimde 1943 yılında yapılan seçimlerden sonra ilk kez parlamentoda kadın temsili %3’ün üstüne çıkmıştır. 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan seçimlerde parlamentodaki milletvekili sayısı 400’den 450’e yükseltilmiştir. Bu seçimde ANAP 4 (%1,37), SHP 2 (%2,02) kadın vekil çıkarmıştır. Parlamentoda da genel toplamdaki %1,33 kadın temsil oranıyla tekrardan %1-%2 arasındaki konuma dönmüştür.

90’lı yıllardaki seçimlerde kadın temsil oranının %1,7 ile %4 arasında gerçekleştiği görülmüştür. 29 Ekim 1991 tarihli genel seçimde birinci parti çıkan DYP 2 (%1,12), ikinci parti olan ANAP 4 (%3,48), SHP de 2 (%2,27) kadın vekil sayı ve oranına sahip olmuştur. Parlamentodaki kadın vekil sayı ve oranı 8 (%1,78) olmuştur. 24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleşen genel seçimde 450 milletvekili sayısı 550’e yükseltilmiş, RP birinci parti olarak kadın vekil çıkaramamıştır. ANAP 2 (1,52), DSP 2 (%2,63), CHP 2 (%4,08), DYP 7 (%5,19) kadın vekil sayı ve oranına ulaşmıştır. DYP’inde kadın vekil sayısında görülen artışta, kadın lider olarak görünür olan Tansu Çiller’in payı vardır. Parlamentoda toplamda 13 (%2,35) kadın vekil temsili sayı, oranıyla kadının siyasal alandaki görünürlüğü az olmada artışa geçmiştir. 28 Şubat 1997 e-muhtırasından sonra yapılan 18 Nisan 1999 tarihli ilk genel seçiminde partilerin birbirlerine çok yakın oy aldıkları ve hepsinin kadın vekil çıkardıkları görülmüştür. DSP’nin bu seçimdeki başarısı, Cumhuriyet tarihinde ilk defa 12 (%8,82) kadın vekil sayı ve oranına ulaşan ilk parti olmasıdır. DYP’si 4 (%4,71), MHP 2 (%1,55), FP 2 (%1,80), ANAP 2 (%2,33) kadın sayı ve oranlarına ulaşmıştır. Parlamentoda kadın vekil sayısı ilk kez 22 sayısını görmüştür. %4’lük kadın vekil oranıyla 1935 yılı seçimindeki %4,5’lik orana yaklaşmıştır.

Üçüncü bin yılda bakıldığında ise parlamentoda kadın temsiline artarak devam ettiği görülmüştür. 3 Kasım 2002 seçimlerinde Ak Parti 13 (%3,58) ve CHP 11 (%6,18) kadın vekil sayı ve oranlarını yakalamıştır. Bu sonuçlar Cumhuriyet tarihinde bir seçimde partilerce ulaşılan en yüksek kadın temsil sayı ve oranlarıdır. Parlamentoda toplamda 24 (%4,36) kadın vekil sayı ve oranı görülmüştür. Kadın temsiline önceki dönemlere nazaran hem parti hem de toplamda bir artış görülse de “yetersiz temsil” güncelliğini korumuştur. 27 Nisan 2007 e-muhtırası ardından yapılmış olan 22 Temmuz 2007 tarihli seçimde, Ak Parti 30 (%8,80), CHP 10 (%8,93), MHP 2 (%2,82), bağımsız 8 (%30,77) kadın vekil sayı ve oranlarına sahip olmuştur. 18 Şubat 1935 tarihli seçimlerden bu yana ilk defa kadın temsil oranı %4,5 üstüne çıkarak %9,09 seviyesine ulaşmıştır. Kadın vekil sayısı 50’ye çıkarken Ak Parti’deki kadın vekil sayısı gözle görünür şekilde artmıştır. Fakat parlamentodaki 500 (%90,91) erkek sayı ve oranları karşısındaki kadın temsil oranı hâlâ “yokluk seviyesinde ve sembolik değer” olarak görülmeye devam etmiştir.

12 Haziran 2011 tarihinde yapılan seçimde, ülke barajını geçmeyi başarmış tüm partilerin kadın vekil çıkardığı görülmüştür. Ak Parti 40 (%14,06), CHP 19 (%14), MHP 3 (%5,67), bağımsız 11 (%31,43) kadın vekil sayı ve oranlarına sahip olmuştur. Parlamentoda toplamda ise 79 (%14,36) kadın sayı ve oranına ulaşarak, ilk defa temsilde %10’un üzerine çıkmıştır. 7 Haziran 2015 tarihli seçimde bir önceki seçimde olduğu gibi, barajı geçen her parti kadın vekil çıkarmıştır. Ak

Parti 41 (%15,89), CHP 21 (%15,91), MHP 4 (%5), HDP 32 (%40) kadın vekil sayı ve oranlarına ulaşmıştır. Parlamentoda toplamda 98 (%17,82) kadın temsil sayı ve oranıyla yükselen bir ivme yakalandığı görülmüştür.

1 Kasım 2015 tarihli seçimde kadın sayı ve temsil oranlarında bir düşüş yaşanmıştır. Ak Parti 34 (%10,73), CHP 21 (%15,67), MHP 3 (%7,5), HDP 23 (%38,98) kadın vekil sayı ve oranına ulaşmıştır. Parlamentoda toplamda 81 (%14,73) sayı ve oranıyla kadın temsili, bir önceki yıla göre yakalanan artış ivmesini sekteye uğratmıştır.

24 Haziran 2018 tarihli genel seçiminde “Millet İttifakı” ve “Cumhur İttifakı” adı altında blok siyasetinin yaşandığı görülmüştür. Ak Parti 53 (%17,97), CHP 18 (%12,33), HDP 26 (%38,81), MHP 4 (%8,16), İyi Parti 3 (%6,98) kadın vekil sayı ve oranlarıyla, önceki seçimde görülen düşüş yerini artışa bırakmıştır. Genel toplamda 104 (%17,33) kadın temsil sayı ve oranıyla tüm seçimlerde ulaşılan en yüksek temsile ulaşılmıştır. Fakat erkek egemen parlamento varlığını korumaya devam etmiştir.

Özetle “Türkiye’de siyasette kadın temsil oranının hala yeterli seviyede olmadığı” sorunsalı, 8 Şubat 1935 tarihinden üçüncü bin yılın son seçimi olan 28 Haziran 2018’e kadar ki süreçte seçim sonuçları özelinde elde edilen verilerle ispatlanmış olundu. Kadının siyasal alanda yaşadığı eşitsizlik/ayrımcılık, Türkiye’deki siyasi kültürün toplumsal cinsiyete ne kadar duyarlı olduğuyula açıklanabileceği ifade edilmelidir. Siyasal alanın erkeksi olarak görülmesi söz konusu duyarsızlığın en büyük nedenidir. Bu bağlamda da hem ulusal hem de uluslararası platformlarda çokça talep edilen ve dillendirilen %30-40’lık kadın kotasının uygulanmasında halen isteksizlik gösterilmesi bunu kanıtlar niteliktedir. Çünkü siyaset erkek işidir. Kadın kollarını sadece parti için oy toplayan yan bir kuruluş olarak görülmesi ayrıca ifade edilmelidir. Çünkü buralardan parti yönetimine geçiş yoktur. Yetersiz temsilde bunun gibi pek çok neden sayılmaktadır. Fakat vurgulandığı üzere toplumsal cinsiyete duyarlı bir siyasi kültür olmadan söz konusu sorunsalın üstesinden kolayca gelinemeyeceği ifade edilmelidir. Son söz olarak, “seçilme” düzeyi üzerinden kadın temsiline odaklanan bu çalışmada olduğu gibi, “aday olma” düzeyi özelinde yapılacak farklı bir çalışmayla literatüre katkı sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Arslan, G. (2017). Üçüncü bin yılda Türkiye’de iktidarda kadının temsili: üçüncü bin yılda iktidar partisi kadın milletvekillerinin sosyolojik analizi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Başak, S. (2010). Cinsiyet Rollerini Farklılaşması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği. *Kamuda Sosyal Politika*, (12), 29-35.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller*. (K. Ay, Çev.). Kadav Yayınları.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (3), 108-114.
- Bulut, Y. ve Tanyıcı, Ş. (2008). Türkiye’de Belediye Meclis Üyelerinin Temsil Ediciliği: Erzincan Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 171-194.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. (E. Eyüboğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Çam, E. (1987). *Siyaset Bilimine Giriş*. Der Yayınları.
- Çukurçayır, M. A. (2002). *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*. Çizgi Kitabevi.
- Dahl, R. (1963). *Modern Political Analysis*. Englewood Cliffs. Prentice-Hall Inc.
- Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açından İncelenmesi. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44 (511), 12-27.
- Dinç, M. (2002). Bugünün Türkiye’inde kadınların siyasal katılımı ve katılım arttırmaya yönelik çözüm önerileri. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doğramacı, E. (1993). *Türkiye’de Kadının Dünü Bugünü*. İş Bankası Yayınları.
- Dursun, D. (2008). *Siyaset Bilimi*. Beta Yayınları.
- Güçük, D. (2006). Kadınların siyasal katılımları ve katılıma etki eden faktörler: Ankara Mamak/Çankaya örneği. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi
- Gündüz, A. (2012). Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda Kadın ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi. *International Journal Of Social Sciences*, 5 (5), 129-148.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Yasama Dergisi*, (10), 1-59.
- Gökçimen, S. vd. (2009). *Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenteler (1935-2009)*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- KSSGM (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013*. T.C Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kapani, M. (2009). *Politika Bilimine Giriş*. Bilgi Yayınevi.
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kamalak, Z. E. (2019). Türkiye’de kadının siyasal hayattaki temsili ve rolü. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Keser A. vd. (2019). Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili ve Toplumsal Cinsiyet. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (76), 191-229.
- Kılıç, S. (1991). Osmanlı Aydınlarının Kalemle Türk Kadını ve Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişimi. *Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Dergisi*, 1 (5), 83-95.
- Kışlalı, A. T. (2003). *Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Kurtoğlu, A. (2004). *Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği*. İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. (1975). *Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (T. Karamustafaoglu-M. Turhan, Çev.). Yetkin Yayınları.
- Sezer, A. (1998). Türkiye’deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (42), 895–896.
- Şahin, C. (2010). Türk parlamentosundaki kadın milletvekilleri (1937-2007). [Yayınlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.

- Tankut, T. (1998). Çocuk Edebiyatı ve Cinsiyet Ayrımcılığı. *Evensel Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi*, (84), 41-44.
- Taştan, M. (1993). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kadın milletvekilleri. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Tekeli, Ş. (1983). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. Birikim Yayınları.
- Tezel, S. (1983). *Atatürk ve Kadın Hakları*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Tosun, T. ve Tepeciklioğlu, A. O. (2014). *Siyasal Partiler, Siyasal Katılım ve Propaganda*. Halis Çetin (Ed.). *Siyaset Bilimi* (4. Baskı. s.471-505) içinde. Orion Kitabevi.
- Türel, N. ve Çağlar, N. (2010). Yerel Yönetimde Kadın Temsili - Isparta İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 1 (2), 16-40.
- TÜİK (2012). Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, www.tuik.gov.tr adresinden 14.06.2021 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK (2019). Milletvekili Genel Seçimleri, www.tuikweb.tuik.gov.tr adresinden 12.06.2021 tarihinde alınmıştır.
- Yaraman, A. (1999). *Bir Demokrasi Tartışması: Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*. Bağlam Yayınları.
- Yetkiner, T. (2020). Türkiye'de kadınların siyasal temsiliyeti (2011-2018). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muş Alparslan Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yazar/Author

İsmail KUŞCI* Nagihan OĞUZ DURAN**

Makale Adı/Article Name

Kültürel Tevazu Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması İçin Bir Ön Çalışma*

A Preliminary Study For The Adaptation Of The Cultural Humility Scale To Turkish

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, orijinali Foronda, Porter ve Phitwong (2020) tarafından geliştirilen Kültürel Tevazu Ölçeği (KTÖ)'nin Türkçe formunu oluşturarak bu formun geçerlik ve güvenilirlik kanıtlarını incelemektir. Bu kapsamda çalışmanın verileri 231 eğitim fakültesi mezunundan (123 kadın ve 108 erkek, $X = 31.74$ $Ss = 8.66$) elde edilmiştir. Verilerin toplanmasında Kültürel Tevazu Ölçeği (KTÖ), Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu, kullanılmıştır. Elde edilen veriler doğrulayıcı faktör analizi ve Pearson korelasyon analizleriyle değerlendirilmiştir. Faktör analizi sonuçları ölçeğin üç faktörlü bir yapıya sahip olduğunu doğrulamıştır. KTÖ'nün ölçüt bağıntılı geçerliğinin tespiti kapsamında öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ($r=.33$) pozitif yönde anlamlı ve ilişkili bulunmuştur. Çalışma kapsamında, tüm ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .82 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca KTÖ'nün alt boyutları için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları: Farklılıklara Bakış Açısı için .74, Öz Yükleme için .54 ve Kültürel Tevazunun Sonuçları için .78 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bulgular KTÖ'nün eğitim fakültesi mezunlarının kültürel tevazu düzeylerini ölçmede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel tevazu, Geçerlik, Güvenirlik.

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the validity and reliability of original version of the Cultural Humility Scale (CHS) developed by Foronda et al. (2020). The participants of the study consisted of 231 (123 female and 108 male, $X = 31.74$ $Ss = 8.66$) graduates of the faculty of education. As data collection tools, Psychological Well-Being Scale (PWBS), CHS and the Personal Information Form were administered in order to gather the data. The data obtained as a result of the application were evaluated with confirmatory factor analysis and pearson correlation analysis. Factor analysis results confirmed that the scale has a three-factor structure. Within the scope of the criterion-related validity of the CHS, the psychological well-being of the teachers was found to be ($r=.33$) positively and significantly related. Within the scope of the study, the Cronbach's Alpha internal consistency of the whole scale was determined to be .82. In addition, the Cronbach's Alpha internal consistency for the sub-dimensions of CHS were obtained as .74 for Perspective of Differences, .54 for Self-Attribution, and .78 for the Results of Cultural Humility. The findings showed that the Turkish version of the CHS is a valid and reliable measurement tool that can be used to cultural humility levels of graduates of the faculty of education in Turkey.

Keywords: Cultural humility, Reliability, Validity.

* Araştırma Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD, kusci.ismail@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2178-8429

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD, nagihan@uludag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8049-1510

* Bu araştırma, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Yayın ve Etik Kurulunun. 27.11.2020 tarihli ve 2020-09/32 sayılı ETİK ONAY kararı ile yürütülmüştür.

Giriş

Son yüzyılda artan küreselleşme nedeniyle birçok farklı etnik köken, din, dil, grup ve meslekten insan birbirleri ile etkileşim halinde yaşamaya başlamıştır. Eğitim, savaşlar, ekonomik kaygılar ya da fırsatlar ve siyasal nedenlerden dolayı dünyada göç hareketleri artarak sürmektedir (UNHCR, 2017). Bu artan nüfus hareketleri ülkelerin kültürel yapılarının değişmesine sebep olmaktadır. Bir arada yaşayan her bir kültürün değer yargıları, yaşam biçimi ve kuralları diğer kültürlerden farklılık gösterebilmektedir (Kaplan, 2002). Bu farklılıkların ise bazı olumsuz sonuçları olabilmektedir. Örneğin, farklı kültürel yapıların ya da toplumların benimsediği farklı yaşam biçimleri bireylerin birbirlerine karşı geliştirdikleri davranış biçimlerinde belirleyici olmaktadır. Fromm'un (1981) toplumsal bellek olarak adlandırdığı bu sistem, kültürler arasında zihinsel sınırlar koyarak diğer kültürleri dışlama ya da ötekileştirme sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye, gerek artan göç hareketleri gerekse barındırdığı kültürel çeşitlilik nedeni ile bu bağlamda risk altındaki ülkelerden biridir. Birleşmiş Milletlere (BM) göre, yaklaşık 272 milyondan (dünya nüfusunun yaklaşık %3,5'i) fazla insan bulunduğu ülkelerden diğer ülkelere göç etmiştir (United Nations Department of Economic and Social Affairs [UN DESA], 2019). En yüksek göçmen nüfusuna sahip Türkiye ise sadece 4 milyona yakın Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır (UN DESA, 2019). Türkiye'deki farklılık ve çeşitliliğin sadece göçlerden kaynaklanmadığı Türkiye'nin hali hazırda zaten birçok etnik köken, kültür ve dili bir arada barındırdığı bilinmektedir. Bu eğilimler göz önüne alındığında, hizmet sektöründe görev alan tüm profesyonellerin farklı kültürlerden bireylerle karşılaşma olasılığı artmaktadır. Bu profesyoneller arasında eğitim ve insana yardım hizmeti verenler (eğitimciler, psikolojik danışmanlar, psikologlar, sosyal çalışmacılar, hemşireler, doktorlar vb.) ayrı bir önem arz etmektedir. Bu profesyonellerin yardım hizmeti alan kişilerin durumlarını kendi kültürel bağlamları içinde ele almaları ve anlamaya çalışmaları gerekmektedir. Bu anlama çabası bütün bilim dallarında uzun süre hâkim olan modernizm bakış açısından etkilenmektedir. Modernizmden postmodernizme geçiş süreciyle 20. yüzyılın sonunda özellikle psikoloji temel alanında birçok değişim meydana gelmiştir (Watson, 1995). Postmodernist yaklaşımlar, insanların olumsuz yönlerine odaklanmak yerine onların olumlu ve güçlü yönlerini ortaya çıkarmayı öne sürmüşlerdir bu durum da Pozitif Psikoloji alanının doğuşuna ortam hazırlamıştır. Geleneksel psikoloji, psikolojik problem yaşayan insanların problemlerden kurtularak iyileşmelerini amaçlarken, Pozitif Psikoloji önleyici çalışmalara daha fazla önem verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Park ve Peterson, 2008). Bu kapsamda araştırmacılar önleyicilik çalışmalarında psikolojik problemlere karşı tampon görevi gören cesaret, tevazu, affedicilik, bilgelik, minnettarlık, iyimserlik, maneviyat ve umut gibi karakter güçlerinin geliştirilmesinin önemini ortaya koymuşlardır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

Bu karakter güçlerinden biri olan *tevazu* kavramı çok geniş ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Yüzyıllar boyunca bütün kültürel yapılarda tevazu bir erdem olarak kabul edilmiş, onun zıttı olan kibir ve kendini beğenme gibi davranışlar ise olumsuz olarak görülmüştür. Tevazu kendini bilme, egoist yönelimleri dizginleme yeteneği ile birlikte kendine düşünmekten ziyade başkalarını düşünmek olarak tanımlanmaktadır (Hook ve Davis, 2014). Bunun yanında sözlük tanımlamalarında mütevazı olma, kişinin kendi değeri konusunda ölçülü bir gösterişsizliğe önem

vermesi, nezaketli olma, boyun eğme ve kibrin karşıtı olarak ifade edilmektedir (Manzûr, 1996; Mish, 1998; Simpson ve Weiner, 1989). Bunun yanında tevazu kavramı teolojik, felsefi ve psikolojik çalışmalarda da çok yönlü bir yapı olarak ele alınmaktadır (Tangney, 2000). Tevazu kelimesiyle eş anlamlı görülüp bazen onun yerine kullanılan *alçak gönüllülük* kavramı düşük benlik saygısı, kendini düşük değerinde ve önemde değerlendirme gibi negatif çağrışımlar uyandırdığı için daha çok pozitif çağrışımlar uyandıran tevazu kelimesi bu çalışmada tercih edilecektir. Alan yazına dayanarak, tevazuya yönelik bir tanımlama yapılacak olursa tevazunun bireyin benliğinin tam bir şekilde değerlendirilmesiyle beraber yaşantılarında sadelik ve ölçülülük içinde olması ve diğer insanlarla ilişkilerinde başkaları odaklılık/kişilerarası yönelimliliğe sahip olmasına karşılık gelen bir kavram olduğu söylenebilir.

Mütevazı kişi kendisinin yanılabilir olduğunu kabul etmekte ve kendisiyle ilgili açık ve gerçekçi görüşlere sahip olmaktadır (Worthington, 1998). Mütevazı kişiler benliklerini reddetmeden, değersizlik ve utanç yaşamadan eksiklik ve yetersizliklerini kabul eden ağırbaşlı ve geniş fikirli insanlar olarak nitelendirilmektedir (Sandage ve diğ., 2000). Mütevazı kişilerin her şeyi bilemeyeceği gerçeğinden hareketle sürekli öğrenmeye açık oldukları vurgulanmaktadır (Burger, 2006; Vera ve Rodriguez-Lopez, 2004). Bundan dolayı bilgide ilerlemek ve bilgeliğin kapılarını açmak için tevazu önemli bir unsur olarak görülmektedir (Templeton, 1997). Mütevazı kişiler diğerlerine sevgi ve saygıyla davranıp onların kültürel çeşitliliklerini takdir etmektedirler (Baurain, 2007). Yapılan araştırmalar kendini kusursuz gören, eleştiriye açık olmayan eğitimcilerin öğrenci gelişiminde etkililiğinin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır (Kılıç ve diğ., 2016; Weinstein, Tomlinson-Clarke ve Curran, 2004).

Tevazu kavramı alan yazında ilişkisel tevazu, entelektüel tevazu ve kültürel tevazu olarak sınıflandırılmıştır (Worthington, Davis ve Hook, 2017). *İlişkisel tevazu*, kişinin kişiler arası ilişkilerinde sadece kendisine odaklanması yerine, ilişkisel bağlamda düşünüp diğerlerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmasına yönelik algısı olarak tanımlanmaktadır (Davis ve diğerleri, 2011). *Entelektüel tevazu* ise kişinin insani sınırlılıkları göz önünde tutarak belli bir kişisel inancın yanlış olabilme ihtimalini ve düşünsel anlamda yanılabilirliğinin farkında olması veya kişinin düşüncelerinde kendisine yanılma payı bırakması olarak tanımlanmaktadır (Church ve Samuelson, 2016; Krumrei-Mascuso ve Rouse, 2016), Üçüncü bir tevazu türü olan *Kültürel tevazu*, genellikle çok kültürlülükle ilişkili bir kavram olarak ele alınsa da tevazu çeşitlerinin sınıflandırılması içerisinde de ele alınmıştır (Tervalon ve Murray-Garcia, 1998). Kültürel tevazu diğer insanların kültürel unsurlarına ve geçmiş yaşam deneyimlerine yönelik saygı çerçevesinde kişilerarası bir duruşa sahip olma ve onlara karşı üstünlük taslamamaya birlikte bireyin kendine odaklanmasının yerine diğer bireylere yönelmesi olarak tanımlanmaktadır (Hook, Davis, Owen, Worthington ve Utsey, 2013). Ancak farklı kültürel kökenden gelen bireylerle etkin bir şekilde ilgilenme noktasında bir takım güçlükler ortaya çıkmaktadır. Farklı kültürlerde başarılı bir şekilde çalışmanın ömür boyu sürecek bir öz eleştiri ve sürekli öğrenmeyi gerektirdiği vurgulanmaktadır (Tervalon ve Murray-Garcia, 1998). Kültürel tevazu kavramı psikoloji, sosyoloji, eğitim, hemşirelik ve tıp gibi çeşitli disiplinlerde, farklı kültürlerle etkileşimde kültürel farklılıkları tanımak ve yapılan işlerde başarılı sonuçlara ulaşmak için sıklıkla kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalar kültürel tevazuya dayalı yaklaşımların yardım hizmeti alan kişilerde daha olumlu ve başarılı sonuçlar ortaya koyduğunu belirtmektedir (Hook vd., 2013; Mosher vd., 2017; Owen vd., 2014).

Tıpkı insana yardım alanında olduğu gibi eğitim hizmeti sunan profesyoneller de giderek artan sayıda farklı popülasyona etkili hizmeti sunmak için çabalamaktadırlar. Bu bakımdan kültürel tevazu kavramının eğitim alanında da incelenmesinin gereği ortaya çıkmaktadır. Özellikle çok farklı kültürel yapıların iç içe geçmiş olduğu Türkiye’de eğitimcilerin farklı kültürlerden bireylerle karşılaşma olasılığı artmıştır. Bundan dolayı eğitim öğretim sürecinin sürekliliğini ve yeterliliğini artırmak için bilgi alışverişinde ve davranışların benimsenmesinde etkin rol alan eğitimcilerin tevazu erdemine sahip olması beklenmektedir. Kültürel, dilsel ve yetenek çeşitliliği olan çocuklarla çalışan eğitimcilerin tevazunun kültürle ilişkili olan türü olan kültürel tevazu düzeyleri bakımından incelenmeleri ve bu özelliklerini geliştirmeleri önemli görülmektedir. Ancak kültürel tevazu kavramının alanyazında yeni olması ile bağlantılı olarak, bu alanda araştırma bulguları henüz alanyazında mevcut değildir. Bu bulgulara ulaşılması da söz konusu araştırmalarda kullanılacak ölçme araçlarının geliştirilmesine bağlıdır.

Bireylerde tevazu kavramını ölçmeye yönelik çalışmalar diğer psikolojik kavramlara göre daha zor olmaktadır (Tangney, 2000). Tevazuyla ilgili öz değerlendirme çalışmaları için kültürel ve bireysel faktörler göz önüne alınarak geliştirilmiş ölçme araçlarının olması gerekmektedir. Türkiye’de tevazu kavramıyla ilgili son on yılda birçok ölçek (Büyüksevindik ve Işık, 2019; Sarıçam, Akın, Gediksiz ve Akın, 2012; Saygın, 2014) geliştirilmiştir. Ayrıca tevazu sınıflandırılması içerisinde yer alan entelektüel tevazu (Çakan, 2019) ve ilişkisel tevazuya (Çaykuş, 2020) yönelik ölçme araçları da geliştirilmiştir. Ancak, kültürel tevazuyu ölçmeye yönelik olarak yurtiçinde herhangi bir ölçme aracı geliştirilmemiştir. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı, Türkiye’de insana hizmet sektöründe görev yapan eğitimciler, psikolojik danışmanlar, psikologlar, sosyal çalışmacılar, hemşireler, doktorlar gibi meslek gruplarında ve bu alanlarda yapılan araştırmalarda kullanılmak üzere bir kültürel tevazu ölçeğinin alan yazına kazandırılması için bir ön çalışma gerçekleştirmektir. Bu amaç doğrultusunda orijinali Foronda, Porter ve Phitwong (2020) tarafından geliştirilen KTÖ’nün Türkçe formu oluşturulmuş ve bu formun geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin ilk kanıtlar incelenmiştir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Bu araştırma eğitim fakültesi mezunlarından oluşan 231 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların 123’ünün kadın (%53.2) 108’inin erkek (%46.8) ve yaş aralıklarının 22-57 arasında ($X = 31.74$ yaşlar; $Ss = 8.66$) olduğu görülmektedir. Katılımcıların mezuniyet yılları 1986 ile 2021 yılları arasında değişmektedir. Eğitim düzeyleri incelendiğinde 168 kişinin Lisans mezunu (%72.7) 51 kişinin Yüksek Lisans mezunu (% 22.1) ve 12 kişinin Doktora mezunu (% 5.2) olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışma durumuna bakıldığında 177 (%76.6) kişinin çalıştığı 54 (%23.4) kişinin ise çalışmadığı belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kültürel Tevazu Ölçeği (KTÖ): Foronda, Porter ve Phitwong (2020), tarafından geliştirilen ölçek 5’li Likert tipi 1 (Hiçbir zaman) ile 5 (Her zaman) arasında değişen 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçek Farklılıklara Bakış Açısı, Öz Yükleme ve Kültürel Tevazunun sonuçları olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Her üç alt boyutun toplam varyansı açıklama yüzdesi 51.31’tür. Maddelerin faktör yük değerleri .38 ile .80 arasında değişmektedir. Ölçeğin Farklılıklara Bakış

Açısı alt boyutunun Cronbach alpha katsayısı .86, Öz Yükleme alt boyutunun Cronbach alpha katsayısı .58 ve Kültürel Tevazunun Sonuçları alt boyutu Cronbach alpha katsayısı ise .85 bütün ölçek için ise Cronbach alpha katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOÖ): Ölçeğin orijinali Diener ve diğ., (2010) tarafından geliştirilmiş Türkçeye uyarlama çalışması ise Telef (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçek 7’li Likert tipi 1 (Kesinlikle katılmıyorum) ile 7 (Kesinlikle katılıyorum) arasında değişen 8 maddeden oluşan bir ölçme aracıdır. Bütün ölçek maddeleri olumlu olup ters madde yer almamaktadır. Ölçekten en düşük puan 8, en yüksek puan 56 puan alınmakta olup, yüksek puanlar kişilerin birçok psikolojik kaynak ve güce sahip olduğunu düşük puanlar ise tersini ifade etmektedir. Uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .80; test-tekrar test güvenilirliği ise .86 ($p < .001$) olarak hesaplanmış ve bu araştırma kapsamında ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise .82 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ile katılımcılarla ilgili betimleyici bilgilerin toplanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yaş, cinsiyet, mezuniyet yılı, öğrenim düzeyi ve çalışma durumuyla ilgili sorular kullanılmıştır.

İşlemler

İzinler: Araştırma Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Yayın ve Etik Kurulunun. 27.11.2020 tarihli ve 2020-09/32 sayılı kararı ile yürütülmüştür. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması için sorumlu yazar olan Cynthia Foronda’dan 25.08.2020 tarihinde e-posta yoluyla gerekli izin alınmıştır. Araştırmanın verileri katılımcılardan Google formlarla açıklama kısmından sonra çalışmaya katılmayı kabul ediyorum şeklinde onam alınarak toplanmıştır.

Çeviri ve kültürel eşdeğerlik çalışması: KTÖ Türkçe uyarlama çalışmasında öncelikle “ölçeğin çevirisi için ilk çeviri, ilk çeviriyi değerlendirme, geri çeviri, geri çeviriyi değerlendirme ve uzman görüşüne sunma biçiminde beş aşamadan oluşan bir model temel alınmıştır” (Brislin vd., 1973). İlk olarak hem İngilizceye hem de Türkçe ye iyi düzeyde hâkim 4 uzman tarafından ölçeğin hedef dil olan Türkçeye çeviri işlemi yapılmıştır. İkinci aşamada 4 uzman tarafından çevirisi yapılan ölçeğin maddeleri tek bir formda toplanarak ölçeğin anlaşılabilirliği, bağlama uyumluluğu bakımından incelenmesi için Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanında uzman 3 akademisyene gönderilmiştir. Akademisyenlerden gelen geri bildirimler Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanında uzman 2 akademisyen tarafından incelenip en uygun çevirilere karar verilmiştir. Karar verilen ölçek maddelerinin Türk dili açısından uygunluğunun incelenmesi amacıyla Türk Dili alanında uzman bir akademisyene başvurulmuş ve incelenen maddelere ilişkin alınan geri bildirimler çerçevesinde ölçek yeniden düzenlenmiştir. Sonraki aşamada hedef dile çevrilen ölçeğin hedef dilden ölçeğin orijinal diline geri-çeviri işlemi alanda uzman yurt dışında doktora yapmış bir uzman tarafından yapılmıştır. Geri-çeviri işlemi yapılan ölçeğin her iki formunun karşılaştırılması ve maddelerle ilgili görüş bildirilmesi için alanda uzman/hakem görüşüne başvurulması sonunda ölçeğe son şekli verilmiş ve uygulamaya geçilmiştir.

Verilerin Analizi

KTÖ’nün faktör yapısının Türkiye örnekleminde geçerli ve güvenilir olup olmadığını belirlemek amacıyla iki farklı düzeyde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. DFA, örtük değişkenler ile ilgili kuramların test edilmesi yöntemine dayanan gelişmiş bir tekniktir

(Tabachnick ve Fidell, 2013). Maximum Likelihood yöntemi kullanılarak ölçeklerin faktör yapılarının, toplanan veri ile desteklenip desteklenmediği test edilmiştir (Bayram, 2016). Faktör yapısı doğrulanan alt boyutlar için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizleri öncesinde tek değişkenli uç değerler, çok değişkenli uç değerler, tek değişkenli normal dağılım, çok değişkenli normal dağılım, doğrusallık ve çoklu bağlantılılık durumları incelenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Veriler çevrimiçi olarak toplandığı için veriler arasında kayıp veri olmadığından tüm veriler işleme alınmıştır. Normallik varsayımları için tüm değişkenlerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmış ve bu değerlerin yeterli olduğu görülmüştür. Normallik varsayımının sağlanması için basıklık ve çarpıklık değerlerinin +1.5 ile -1.5 değerleri arasında olması gerektiği vurgulanmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). DFA'nın sayıtları arasında yer alan değişkenler arasında çoklu bağlantının olmaması durumunu incelemek için korelasyon değerlerinin .90'ın altında olması çoklu bağlantı varsayımının karşılanması için gerekli görülmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyükköztürk, 2016). Bunu incelemek için ölçeğin alt boyutları arasında orta ve yüksek düzeyde ve anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmüştür. KTÖ'nün faktör yapısının Türkiye örnekleminde geçerli ve güvenilir olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analizlerde AMOS 23 ve IBM SPSS 26 paket programlarından faydalanılmıştır.

Bulgular

KTÖ'nün Geçerliliğinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

KTÖ'nün yapı geçerliliğini incelemek için ölçeğin orijinal formunda bulunan faktörlerin doğrulanması amacıyla yapılan DFA sonucunda modelin uyum indeks değerlerinin belirlenen ölçülere uygun olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Uyum İndeksi	Birinci Düzey DFA	İkinci Düzey DFA	Kabul Edilebilir Uyum	İyi Uyum
χ^2			$2df \leq \chi^2 \leq 3df$	$0df \leq \chi^2 \leq 2df$
p-Value	< 0.001			
χ^2/df	1.65	1.97	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	$0 \leq \chi^2/df \leq 3$
GFI	.91	.90	$0.85 \leq$	$0.90 \leq$
AGFI	.88	.86	$0.85 \leq$	$0.90 \leq$
RMSEA	.05	.06	$0.08 \leq$	$0.05 \leq$
SRMR	.07	.07	$0.08 \leq$	$0.05 \leq$
CFI	.92	.87	$0.90 \leq$	$0.95 \leq$
IFI	.92	.87	$0.90 \leq$	$0.95 \leq$

Tablo 1. Model uyum iyiliği indeksleri (Hair vd., 2010; Joreskog ve Sorbom, 1993; Kline, 2005).

Tablo 1’de görüldüğü gibi öngörülen iki farklı modelin (üç faktörlü Farklılıklara Bakış Açısı, Öz Yükleme ve Kültürel Tevazunun Sonuçları ile tek faktörlü Kültürel Tevazu) χ^2 farklılık testleri kullanılarak iki farklı alternatif model karşılaştırılmıştır. Birinci düzey üç faktörlü yapı en iyi uyum sağlayan model olarak saptanmıştır. Model sonucunda ölçekle ilgili uyum değerlerinin kabul edilebilir ve kabul edilebilir uyum indeksleri değer aralığında olduğu görülmektedir (Hair vd., 2010; Jöreskog ve Sörbom, 1993; Kline, 2005).

Birinci düzey DFA sonuçlarına göre üç faktörlü DFA modeli doğrulanmıştır. Faktör yüklerine bakıldığında .31 ile .71 arasında olduğu görülmektedir. Tablo 2’de standardize edilmiş regresyon ağırlıkları sunulmuştur.

İfadeler		Tahmin değerleri
KT1	Farklılıklara Bakış Açısı	.67
KT2	Farklılıklara Bakış Açısı	.75
KT3	Farklılıklara Bakış Açısı	.57
KT4	Farklılıklara Bakış Açısı	.51
KT5	Farklılıklara Bakış Açısı	.36
KT6	Farklılıklara Bakış Açısı	.57
KT7	Farklılıklara Bakış Açısı	.31
KT8	Öz Yükleme	.40
KT9	Öz Yükleme	.48
KT10	Öz Yükleme	.46
KT11	Öz Yükleme	.51
KT12	Kültürel Tevazunun Sonuçları	.48
KT13	Kültürel Tevazunun Sonuçları	.58
KT14	Kültürel Tevazunun Sonuçları	.50
KT15	Kültürel Tevazunun Sonuçları	.46
KT16	Kültürel Tevazunun Sonuçları	.71
KT17	Kültürel Tevazunun Sonuçları	.67
KT18	Kültürel Tevazunun Sonuçları	.58
KT19	Kültürel Tevazunun Sonuçları	.34

Tablo 2. *Standardize Regresyon Ağırlıkları*

Ölçüt - Bağımlı Geçerlik Çalışması

Ölçüt-bağımlı geçerlik için 231 kişilik örnekleme Türkçeye uyarlanan KTÖ ile ölçüt ölçme araçlarından PİÖÖ arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Ölçüt bağımlı geçerlik sonucunda

ortaya çıkan korelasyon değerleri, ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 3'te sunulmuştur.

	X	S	Çar.	Bas.	1	2	3	4	5
KT	4.21	39	-.075	.561	1	.75*	68*	.83*	.33*
FBA	4.20	53	-.390	.218		1	31*	.32*	.08
ÖY	4.13	51	-.264	-.058			1	.49*	.21*
KTS	4.26	50	-.394	-.481				1	.43*
PİOÖ	5.53	76	.019	-.495					1

* $p < .05$; KT: Kültürel Tevazu; FBA: Farklılıklara Bakış Açısı (Kültürel Tevazu alt boyutu); ÖY: Öz Yükleme (Kültürel Tevazu alt boyutu); KTS: Kültürel Tevazunun Sonuçları (Kültürel Tevazu alt boyutu); PİOÖ: Psikolojik İyi Oluş .

Tablo 3. *Kültürel Tevazu Ölçeğiyle Ölçüt Araçları Arasındaki Korelasyonlar*

Tablo 3'te görüldüğü gibi, uygulanan ölçeklerden elde edilen verilerin normal dağılım gösterdikleri tespit edilmiştir. KTÖ puanlarının PİOÖ puanlarıyla anlamlı ve pozitif yönde ($r=.33$, $p<.05$), KTÖ'nün Öz Yükleme alt boyutuyla PİOÖ puanları arasında anlamlı ve pozitif yönde ($r=.21$, $p<.05$) ve KTÖ'nün Kültürel Tevazunun Sonuçları alt boyutuyla PİOÖ puanları arasında anlamlı ve pozitif yönde ($r=.43$, $p<.01$) ilişki gösterdikleri ortaya konulmuştur.

Ölçekle ilgili güvenilirlik çalışmaları

Güvenirlilik katsayısının .65 ve üzerinde olması yeterli görülmektedir (Cronbach, 1990). Çalışmalarda güvenilirlikle ilgili olarak Cronbach alfa katsayısı .40'tan düşük olduğunda ölçek güvenilir olarak kabul edilmemektedir. Eğer Cronbach alfa .40 ile .60 arasında ise ölçek düşük .60 ile .80 arasında ise ölçek güvenilir ve .80 ile 1. arası ise yüksek derecede güvenilir bir ölçek olarak kabul edilmektedir (Özdamar, 1999). Çalışma kapsamında, tüm ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .82 olduğu ve ölçeğin geneli için güvenilirliğin yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca ölçme aracının her alt boyutu için yapılan iç tutarlık katsayıları: Farklılıklara Bakış Açısı için .74, Öz Yükleme için .54 ve Kültürel Tevazunun Sonuçları için .78 olarak bulunmuştur. Bu güvenilirlik sonuçları ölçek maddelerinin, ölçülmek istenilen özelliği doğru bir şekilde ölçtüğünü sadece Öz Yükleme alt boyutunda düşük diğer iki alt boyut ve ölçeğin geneli için güvenilir olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmanın amacı, Foronda vd. (2020) tarafından geliştirilen KTÖ'nün, çeviri çalışmaları ile Türkçe formunun oluşturulmasının ardından, bu formun Türkiye'de insana hizmet sektöründe çalışan profesyonellerle yürütülecek araştırmalar ve uygulamalı çalışmalarda kullanılabilmesi için, geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin ilk kanıtlarının elde edilmesine yönelik bir ön çalışmayı

eğitim fakültesi mezunlarından oluşan bir grup üzerinde gerçekleştirmektedir. Bu amaç doğrultusunda, çalışma kapsamında ilk olarak Türkçe Formu oluşturulan ölçeğin yapı geçerliğinin incelenmesi için yapılan DFA sonucunda yapısal modelin iyi düzeyde uyum indekslerine sahip olduğu görülmüştür (Hair vd., 2010; Joreskog ve Sorbom, 1993; Kline, 2005). Böylece ölçeğin 19 maddeli ve üç boyutlu orijinal faktör yapısı doğrulanmıştır. Ayrıca DFA sonuçlarına göre .31 ile .71 arasında bulunan faktör yüklerinin KTÖ'nün geliştirilmesine yönelik orijinal çalışmada (Foronda vd., 2020) .39 ile .80 arasında değiştiği hesaplanan faktör yükleri ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Buna göre, bu çalışmada KTÖ Türkçe formunun yapı geçerliğine ilişkin kanıt elde edildiği söylenebilir.

Çalışma kapsamında KTÖ'nün Türkçe formunun ölçüt geçerliğinin incelenmesine yönelik analizlerde KTÖ puanlarının PİÖÖ puanlarıyla anlamlı orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki gösterdiği, ayrıca KTÖ'nün Öz Yükleme alt boyutuyla PİÖÖ puanları arasında anlamlı düşük düzeyde ve pozitif ilişkiler bulunduğu ve KTÖ'nün Kültürel Tevazunun Sonuçları alt boyutuyla PİÖÖ puanları arasında anlamlı orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki bulunduğu ortaya konulmuştur. Bu bulguların, psikolojik iyi oluşun tevazu ile ilişkili olduğunu gösteren diğer araştırma bulgularıyla (Aghababaei ve Arji, 2014; Aghababaei vd., 2016; Dangi ve Nagle, 2015; Temiz, 2020; Zawadzka ve Zalewska, 2013) tutarlılık gösterdiği ve KTÖ Türkçe formunun ölçüt geçerliğine ilişkin kanıt olarak kabul edilebileceği anlaşılmaktadır.

KTÖ'nün orijinal geliştirme çalışmasında hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları Farklılıklara Bakış Açısı için .86 Öz Yükleme için .58 ve Kültürel Tevazunun Sonuçları için .85, ölçeğin tümü için ise .85 olduğu görülmektedir (Foronda vd., 2020). Ölçeğin Türkçe sürümü için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ölçeğin orijinali için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları ile tutarlılık göstermektedir. KTÖ'nün Türkçe formunun iç tutarlılık düzeyinin hem ölçeğin tümü hem de alt boyutlardan Farklılıklara Bakış Açısı ve Kültürel Tevazunun Sonuçları için iyi düzeyde Öz Yükleme alt boyutu içinse orta düzeyde olduğu ve ölçeğin iç tutarlılığının bulunduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, bu araştırma kapsamında Türkçe formu oluşturularak geçerlik ve güvenilirlik kanıtları incelenen KTÖ'nün gerekli düzeyde geçerlik ve güvenilirlik özelliklerini karşıladığı belirlenmiştir. Türkiye'de etnik köken, kültür ve dil ile ilişkili farklılık ve çeşitlilikler bulunmaktadır. Farklı kültürlerden bireylerle karşılaşma olasılığı çok yüksek olan yardım hizmeti veren profesyonellerle (eğitmciler, psikolojik danışmanlar, psikologlar, sosyal çalışmacılar, hemşireler, doktorlar vb.) yürütülecek araştırmalar ve uygulamalı çalışmalarda uyarlanan bu ölçme aracı kullanılabilir.

Bu çalışmanın sadece eğitim fakültesi mezunlarıyla yapılmış olması ve verilerin çevrimiçi olarak toplanması çalışmanın sınırlılıkları arasında gösterilebilir. Bu sınırlılıkları aşmak için yardım hizmeti veren diğer meslek gruplarıyla (psikolojik danışmanlar, psikologlar, sosyal çalışmacılar, hemşireler, doktorlar vb.) ve daha geniş örneklemelerle çalışmalar yapılarak verilerin genellenebilirliği ve ölçeğin kullanım alanı artırılabilir. Verilerin çevrimiçi olarak toplanmış olmasından kaynaklı sınırlılıkların ortadan kaldırılabilmesi için verilerin yüz yüze toplandığı çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, bu çalışmanın KTÖ'nün Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik kanıtlarının incelenmesine ilişkin bir ön çalışma olduğu düşünülerek, bundan sonra yürütülecek

çalışmalarda bu çalışma kapsamında gerçekleştirilmemiş olan KTÖ Türkçe formunun ölçme değişmezliği ve test tekrar-test güvenilirliği vb. özelliklerine ilişkin kanıtlar da incelenebilir.

Kaynakça

- Aghababaei, N., & Arji, A. (2014). Well-being and the HEXACO model of personality. *Personality and Individual Differences*, 56, 139-142. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.08.037>
- Aghababaei, N., Błachnio, A., Arji, A., Chiniforoushan, M., Tekke, M., & Mehrabadi, A. F. (2016). Honesty–humility and the HEXACO structure of religiosity and well-being. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 35(3), 421–426. <https://doi.org/10.1007/s12144-015-9310-5>
- Bayram, N. (2016). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş amos uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Baurain, B. (2007). Christian witness and respect for persons. *Journal of Language, Identity, and Education*, 6(3), 201-219. <https://doi.org/10.1080/15348450701454221>
- Brislin, R. W., Lonner, W. J., & Thorndike, R. M. (1973). *Cross cultural research methods*. New York: John Wiley&Sons Pub.
- Burger, J.M. (2006). *Kişilik*. (Çeviren: İ. D. Erguvan Sarıoğlu), İstanbul: KaknüsYayıncılık.
- Büyüksevindik, B. ve Işık, Ş. (2019). Tevazu ölçeği geliştirme çalışması. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 1453-1485.
- Church, I., & Samuelson, P. (2016). *Intellectual humility: An introduction to the philosophy and science*. Bloomsbury Publishing.
- Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of psychological testing*. New York: Harper Collins.
- Çakan, O. (2019). *Bilgeliğin yordayıcıları olarak entellektüel tevazu ve beş faktör kişilik özellikleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Tokat Gaziosmanpaşa Üniveristesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Çaykuş, E. T. (2020). *İlişki istikrarı: ilişkilerde güç algısı, ilişkisel alçakgönüllülük ve romantik ilişkilerde obsesyon ve kompulsiyon ilişkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dangi, S., & Nagle, Y. K. (2015). Personality factors as determinants of psychological well being among adolescents. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 6(4), 369.
- Davis, D. E., Hook, J. N., Worthington, E. L., Jr., Van Tongeren, D. R., Gartner, A. L., Jennings, D. J., & Emmons, R. A. (2011). Relational humility: Conceptualizing and measuring humility as a personality judgment. *Journal of Personality Assessment*, 93(3), 225-234. <https://doi.org/10.1080/00223891.2011.558871>
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). *New Well-being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative*

- Feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143-156. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9493-y>
- Foronda, C., Porter, A., & Phitwong, A. (2020). Psychometric Testing of an Instrument to Measure Cultural Humility. *Journal of Transcultural Nursing*, 1043659620950420. <https://doi.org/10.1177/1043659620950420>
- Fromm, E. (1981). *Psikanaliz ve Zen Budizm*. (çev. İ. Güngören). İstanbul: Yol Yayınları.
- Hair, JF, WC Black, Babin, B.J. & Anderson R.E. (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*, (7th ed.) Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Hook, J. N., & Davis, D. E. (2014). Humility, religion, and spirituality: Introduction to the special issue. *Journal of Psychology and Theology*, 42(1), 3–6. <https://doi.org/10.1177/009164711404200101>
- Hook, J. N., Davis, D. E., Owen, J., Worthington, E. L., Jr., & Utsey, S. O. (2013). Cultural humility: Measuring openness to culturally diverse clients. *Journal of Counseling Psychology*, 60(3), 353–366. <https://doi.org/10.1037/a0032595>
- İbn Manzûr, C. (1996). *Lisânu'l- 'Arab (I-XV)*. Beyrut: Dâru Şâdir.
- Jöreskog, K.G. & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- Kaplan, M. (2002). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kılıç, A., Şahin, Ş., Albayrakoğlu, Ö., ve Arseven, Z. (2016), öğretmen görüşlerine göre öğretmen davranışlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 9(3), ss.441-460.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.). New York, NY, US: Guilford Press.
- Krause N. (2010). Religious Involvement, Humility, and Self-Rated Health. *Social Indicators Research*, 98(1), 23–39. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9514-x>
- Krumrei-Mancuso, E. J. (2017). Intellectual humility and prosocial values: Direct and mediated effects. *The Journal of Positive Psychology*, 12(1), 13–28. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1167938>
- Mish, F. C. (Ed.). (1998). *Merriam Webster's collegiate dictionary* (10th ed.). Springfield, MA: Merriam Webster Press.
- Mosher, D. K., Hook, J. N., Captari, L. E., Davis, D. E., DeBlaere, C., & Owen, J. (2017). Cultural humility: A therapeutic framework for engaging diverse clients. *Practice Innovations*, 2(4), 221–233. <https://doi.org/10.1037/pri0000055>
- Owen, J., Jordan, T. A., Turner, D., Davis, D. E., Hook, J. N., & Leach, M. M. (2014). Therapists' multicultural orientation: Client perceptions of cultural humility, spiritual/religious commitment, and therapy outcomes. *Journal of Psychology and Theology*, 42(1), 91-98. <https://doi.org/10.1177/009164711404200110>
- Sandage, S. J., Worthington Jr, E. L., Hight, T. L., & Berry, J. W. (2000). Seeking forgiveness: Theoretical context and an initial empirical study. *Journal of Psychology and Theology*, 28(1), 21-35. <https://doi.org/10.1177/009164710002800102>

- Sarıçam, H., Akın, A., Gediksiz, E., ve Akın, Ü. (2012). Alçakgönüllülük ölçeğinin Türkçe formu: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2), 165-188.
- Saygın, Y. (2014). *Üniversite öğrencilerinin tevazu düzeylerinin denetim odağı ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Simpson, J. A. , & Weiner, E. S. C. (1989). *Oxford English dictionary* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Park, N., & Peterson, C. (2008). Positive psychology and character strengths: Application to strengths-based school counseling. *Professional School Counseling*, 12(2), <https://doi.org/10.1177/2156759X0801200214>
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- UNHCR Yürütme Komitesi [UNHCR Executive Committee], (2017). Update on Statelessness. United Nations Document EC/68/SC/CRP.13 www.refworld.org/docid/59a58d724.html. (erişim tarihi 18 Eylül 2021)
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA), (2019). International Migrant Stock 2019. UN DESA, Nüfus Birimi, New York. Erişim adresi www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp (erişim tarihi 18 Eylül 2021)
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.
- Tangney, J. P. (2000). Humility: Theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 70–82. <https://doi.org/10.1521/jscp.2000.19.1.70>
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 374-384.
- Templeton, J.M. (1997). *Worldwide laws of life: Two hundred eternal spiritual principles*. Radnor, PA: Templeton Press.
- Tervalon, M., & Murray-Garcia, J. (1998). Cultural humility versus cultural competence: A critical distinction in defining physician training outcomes in multicultural education. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 9(2), 117-125. <https://doi:10.1353/hpu.2010.0233>.
- Temiz, Y. E. (2020). Alçakgönüllülük insanın iyi hissetmesini sağlayabilir mi? Alçakgönüllülük, psikolojik iyi olma ve öznel iyi olma arasındaki ilişki. *Bilimname*, (41), 231-275. <https://doi:10.28949/bilimname.669117>
- Vera, D., & Rodriguez-Lopez, A. (2004). Strategic virtues:: humility as a source of competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(4), 393-408. <https://doi:10.1016/j.orgdyn.2004.09.006>

- Watson, J. (1995). Postmodernism and knowledge development in nursing. *Nursing Science Quarterly*, 8(2), 60-64. <https://doi.org/10.1177/089431849500800207>
- Weinstein, C. S., Tomlinson-Clarke, S., & Curran, M. (2004). Toward a conception of culturally responsive classroom management. *Journal of Teacher Education*, 55(1), 25-38. <https://doi.org/10.1177/0022487103259812>
- Worthington, E. L. (1998). An empathy-humility-commitment model of forgiveness applied within family dyads. *Journal of Family Therapy*, 20(1), 59-76. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00068>
- Worthington, E. L., Davis, D. E., & Hook, J. N. (Eds.). (2017). *Handbook of humility: Theory, research, and applications*. New York, NY: Taylor & Francis.
- Zawadzka, A. M., & Zalewska, J. (2013). Can humility bring happiness in life? The relationship between life aspirations, subjective well-being, and humility. *Roczniki Psychologiczne*, 16(3), 433-449.

Katkı Oranı Beyanı

Makalenin yazarları, çalışmaya eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzin Bilgisi

Bu araştırma, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Yayın ve Etik Kurulunun. 27.11.2020 tarihli ve 2020-09/32 sayılı etik onay kararı ile yürütülmüştür.

Yazar/Author

Metin ELKATMIŞ* Mutluhan TANIK**

Makale Adı/Article Name

Öğretmen Adaylarının “İletişim” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları *

Metaphorical Perceptions of Pre-Service Teacher Regarding The Concept of “Communication”

ÖZ

İnsanın düşündüklerini ifade edebilmesinin en etkili yolu onun konuşabilmesidir. İki birim arasında meydana gelen konuşma ise iletişim olarak tanımlanır. İletişim yoluyla duygu ve düşünceler muhataplara aktarılmakla birlikte sosyal ve kültürel hayatın biçimlenmesi de bu yolla gerçekleşir. Düşünceleri açığa vurmanın farklı yollarından biriside metaforlardır. Soyut kavramları anlama ve anlatmada oldukça etkili olan bu ifade aracı belli bir kültürel donanımı gerekli kılar. Bu nedenle eğitimle iletişimin birbirini tamamlayıcı güçlü bir ilişkisi vardır. Bu araştırmanın amacı da öğretmen adaylarının iletişim kavramına ilişkin algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (Fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi birinci ve dördüncü sınıfa devam eden 499 gönüllü öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri “Bence iletişim gibidir/benzer. Çünkü.....” cümlesinin yer aldığı açık uçlu form aracılığı ile toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde öğretmen adaylarının 231 metafor ürettiği görülmüştür. Üretilen metaforlar 7 farklı kategoride ele alınmıştır. Buna göre öğretmen adaylarının iletişim kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların en çok su, çiçek, nefes almak ve ağaç kavramları üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Son olarak öğretmen adaylarının iletişime yönelik algılarının da genel manada olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Metaforik algı, Öğretmen adayları.

ABSTRACT

The most effective way for people to express their thoughts is to be able to speak. Conversation between two units is defined as communication. While feelings and thoughts are conveyed to the interlocutors through communication, the shaping of social and cultural life also takes place in this way. Metaphors are one of the different ways of expressing thoughts. This medium of expression, which is very effective in understanding and explaining abstract concepts, requires a certain cultural equipment. Therefore, there is a strong and complementary relationship between education and communication. The purpose of this research is to determine the perceptions of pre-service teachers regarding the concept of communication through metaphors. Phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used in the research. The study group of the research consists of 499 volunteer pre-service teachers attending the first and fourth grades of Kırıkkale University Faculty of Education. The data of the research “I think communication is like/similar to Because” was collected through an open-ended form. Content analysis technique was used in the analysis of the data. As a result of the findings obtained in the research, it was seen that the pre-service teachers produced 231 metaphors. The metaphors produced were handled in 7 different categories. Accordingly, it was seen that the metaphors developed by the pre-service teachers regarding the concept of communication mostly focused on the concepts of water, flower, breathing and tree. Finally, it was determined that teacher candidates' perceptions of communication were generally positive.

Keywords: Communication, Metaphorical perception, Pre-service teachers.

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, metinelkatmis@hotmail.com 0000-0002-6132-8865

** Bağımsız Araştırmacı, mutlu76@windowslive.com 0000-0002-6566-5236

* Bu araştırma, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 08.02.2021 tarihli ETİK ONAY kararı ile yürütülmüştür.

Giriş

İletişim Latince’de “communis” kökünden türetilen ve ortak anlamında kullanılan “communication” sözcüğünün Türkçe’deki karşılığı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla “communication” sözcüğü köken bakımından toplumsallaşmayı, ortaklığı ve birlikteliği ifade etmektedir. İletişim başlangıçta sadece edebiyatın bir uzantısı olarak görülürken zamanla artan önemine istinaden ayrı bir disiplin olarak ele alınmaya başlanmıştır (Dökmen, 2001). Bu kavram hakkında geçmişten günümüze pek çok tanım yapılmaktadır. Bursalıoğlu (2010), iletişimi “birey veya gruplar arasındaki her türlü ilişki” şeklinde tanımlarken; Cüceloğlu (1997) ise iletişimin iki birey ya da birim arasındaki mesaj alışverişi olduğunu ifade etmiştir. Elkatmış ve Ünal (2014) ise kavramı daha geniş perspektiften ele alarak; kişiler arası duygu, düşünce ve hislerin yazılı, sözlü veya işaretler aracılığıyla aktarıldığı anlaşma süreci olduğu şeklinde açıklamışlardır. Türk Dil Kurumu sözlüğü (2020) ise, duygu, düşünce ya da bilgilerin usa gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması ve insanların birbirleri ile haberleşme durumu olarak tarif etmektedir. Genel olarak ifade edecek olursak iletişim duygu ve düşüncelerin sözel veya sözel olmayan kanallar yoluyla karşılıklı aktarım sürecidir.

Günümüzde insan nitelikleri artarken iletişim de sahip olunması gereken en önemli beceri olarak kabul edilmektedir. Elkatmış’a (2015) göre de iletişim becerisi modern insanın en güçlü donanımı olarak kabul edilmektedir. Zira 21. yüzyılın insan niteliklerini konu alan hemen her çalışmada dil becerilerinin yer aldığı görülmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletlerinde aralarında eğitimle ilgili dernek ve şirketlerin de bulunduğu 32 üyeli bir “21. Yüzyıl Öğrenme Çerçevesi” geliştirilmiştir. Bu çerçeve ile öğrencilerin gelecekteki iş ve yaşamlarında başarılı olmaları için gerekli yetkinlik, bilgi ve deneyimler tanımlanmıştır. Buna göre temel dersler arasında Dil ve Edebiyat ilk sırada yer almaktadır. Gitgide karmaşıklaşan yaşam ve iş ortamlarına hazırlıklı olan öğrenciler ile olmayanları ayıracak olan öğrenme ve inovasyon yetkinlikleri kategorisi üçlü bir sacayağı üzerine kurulmuştur. Bu ayaklardan birini de “iletişim ve işbirliği” becerileri oluşturmaktadır. Yine Dünya Ekonomik Forumu 21. yüzyılda gereken 16 beceriyi belirledikten sonra bunları 3 gruba ayırmıştır. Gruplardan birisini oluşturan “Yetkinlikler” kategorisinde “iletişim ve işbirliği” becerisi burada da karşımıza çıkmaktadır (Erkut, 2017). Dolayısıyla genelde dilin özeldi ise iletişim becerisinin insan ve onun yaşamı üzerindeki sihirli etkisi onun yarınlarda, dünden ve bugünden daha önemli olacağı sonucunu düşündürmektedir (Elkatmış, 2019). Diğer taraftan iletişim sayesinde insanlar arasındaki etkileşim demokratik boyut kazanarak birçok problemin çözümü gerçekleşmektedir (Yalın, 2003). Özellikle işbirliğinin önemsendiği bir çağda birlikte yaşama kültürünün temelini atacak olan kişilerin iletişim becerileri olacaktır.

İnsan için sahip olduğu öneme karşın gündelik hayatın içinde doğal yolla ve belki de kendiliğinden gelişen iletişim teknik olarak ele alındığında birden çok öğeden oluştuğu görülmektedir. Öyle ki basit bir iletişim modelinde bile “gönderici, kanal mesaj, alıcı ve dönüt” olmak üzere beş temel öge bulunmaktadır. Buradan hareketle iletişimin, kimin, neyi, kime, nasıl söylediği ve ne tepki aldığı üzerine kurulu eylemler bütünü olduğu görülmektedir (Elkatmış ve Ünal, 2014). Bu temel öğelerden “gönderici ve alıcı” öğeleri bireylerden oluşmaktadır. Yani iletişim halinde olan bireylerden biri göndericiyken diğeri ise alıcıdır. Ancak sohbet halinde olan insanların karşılıklı olarak gönderici ve alıcı rolleri duruma bağlı olarak değişebilmektedir. İletişimin bir diğer ögesi olan kanal ise bireyler arasında gerçekleşen iletişimde araç olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple kanal sözlü ya da sözsüz (jest, mimik vb.) olarak farklılaşmaktadır.

İletişimin asıl amacı mesajın iletilmesidir. Yani iletişim var olan mesajın karşıya iletilmesi üzerine kurulmuştur. Mesajın doğru bir şekilde alıcıya ulaşip ulaşmaması ise dönüt sayesinde öğrenilmektedir (Eroğlu, 2008). Dolayısıyla iletişimin doğru bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için dönüte ihtiyaç duyulmaktadır. İletişimde yer alan bu öğeler farkedilmeden günlük hayatın her alanında sürekli kullanılmaktadır.

İnsan yaşamının ayrılmaz bir parçası olan iletişimaynı zamanda yaşam standartımızın düzeyini de belirlemektedir. Aile içi ilişkilerden, iş yaşamına, arkadaşlık ilişkilerinden sosyal yaşama değin kuracağımız iletişim şekli söz konusu alanlardaki başarı ya da başarısızlıkta doğrudan etkilidir.Örneğin ikinci dünya savaşında Winston Churchill için şu sözler söylenmiştir: “Eğer o bu kadar güzel bir İngilizceye sahip olmasaydı ve bu kadar iyi konuşmasaydı İngiltere 2. Dünya Savaşını kazanamazdı. O kelimeleri seferber etti, savaş meydanlarına yolladı ve zaferi kazandı”. Bu yüzden iletişimin gücünü en çok komutanlar ve devlet adamları bilir (Osman, 2017). Muallimoğlu ise (2005) sadece politikacıların, devlet adamlarının, avukatların, öğretmenlerin, din adamlarının değil her meslekte ve hayatın her safhasında herkesin başarılı olabilmesinin yolunun iyi, doğru ve etkili bir iletişim becerisinden geçtiğini söyler. Buradan hareketle iletişim kurmayı da öğrenmek gerekir.

Eğitim öğretim süreci içinde iletişim kuşkusuz en kritik öğelerden birisini oluşturur. Esasen öğrenme özünde öğretici ve öğrenenin iletişimine dayalı gerçekleşen bir olgudur (Elkatmış ve Tanık, 2021; Yılar ve Tağrikulu, 2021). İletişim becerisi zayıf olan eğitimcilerin kontrolündeki bir okul ya da sınıfta kimi olumsuzlukların yaşanması olasıdır (Çetinkaya, 2011). Singh de (2010), öğretmenlerin yapacağı konuşmaların net bir şekilde olması gerektiğini aksi halde karşı tarafta bir çağrışım yapmayan konuşmaların havada kalacağını söyler. Özellikle soyut konuların öğretiminde, verilmek istenen mesajın karşı tarafta tam olarak anlaşılabilmesi için etkili bir iletişim becerisi gerekmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin iletişim becerileri son derece önemlidir. Diğer taraftan yapılan araştırmalarda da öğrenciler, öğretmenlerin sahip olması gerekli kişisel özellikleri olarak “güler yüzlü olma, empati becerisine sahip olma, sevgi, beden dilini etkili kullanma, hoş görülü davranma, iletişime istekli olma, mesleği sevme, öğrenciye saygı duyma, dili etkili kullanma” gibi doğrudan iletişim süreçlerinde ağırlık kazanan kişisel özellikleri sıraladıkları görülmektedir (Güçlü ve Güçlü, 1996; Yıldız, 2008). Şen ve Erişen (2002) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise öğrencilerin, iletişimi iyi kullanmayı etkili öğretmen davranışları içerisinde değerlendirdikleri ifade edilmektedir. Bu açında etkili öğretmenlerin iyi birer uzman olmaları kadar mükemmel birer de iletişimci olmalarının gerekliliği vurgulanmaktadır (Güçlü, 1998). Eğitimle iletişim arasındaki bu güçlü ilişki araştırmacılarında güncel çalışma alanını oluşturur. Son yıllarda pek çok araştırmada karşımıza çıkan metaforlar yoluyla görüş tespiti eğitim bilimlerinde de yoğun olarak başvurulan önemli bir araç haline gelmiştir.

Metafor bireylerin kendilerini ifade etmelerinde sıkça kullandıkları bir yöntemdir (Draaisma, 2007). Metafor kelimesi “Meta” değiştirmek, “pherein” ise taşımak, anlamında olup “Metapherein” ya da “Metafora” köklerinden Yunancadan türetilmiştir (Levine, 2005). Metafor kelimesi anlam açısından ele alındığında, birbirine benzer anlamlı cümlelerle değişik şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Metafora ilişkin yapılan tanımlamaları toparlayacak olursak; metafor, bir kavramın ya da durumun sözlük anlamının dışında benzetmeler yapılarak başka anlama gelecek şekilde ifade edilmesidir (Anılan, 2017; Tekvar, 2006; Şahin, 2013). İnsanlar metaforlar aracılığıyla bilinen bir durumdan faydalanarak bilinmeyen konuyu açığa

kavuşturabilirler (Taş, 2017). Ayrıca bireylerin metaforlar aracılığıyla düşünce oluşturma süreci metaforik algı olarak da tanımlanmaktadır. Metaforik algılar öğrenme süreci içerisinde genel olarak sınıflarda oluşur. Buradan da anlaşılacağı üzere metaforik algılar bir süreç olarak ele alınıp değerlendirilmektedir (Sezer, 2003; Kemal, 2003). Bu süreçte araştırmacı tarafından ilk olarak derinlemesine analizi yapılacak bir olgu, durum ya da kavram belirlenmektedir. Sonraki aşama, verilen soyut olguyu bir metafor üreterek açıklaması beklenen hedef kitleye sunulmasıdır. En son aşamada ise çalışmaya katılan kişilerin seçtiği metaforun nedenini açıklamada kurdukları benzerliklerle ifade edilmektedir (Dayı vd., 2020).

Alan yazın incelendiğinde, pek çok çalışmada metaforlar kullanılarak olgu ve kavramlara yüklenen derin anlamın belirlenmesi yoluna gidildiği bilinmektedir. Özellikle son on yılda metaforik çalışmalar akademik dünyanın ilgi alanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede; “*Coğrafya*” (Zeren, 2015), “*İklim*” (Kılınç, 2013); “*Tarih*” (Yalçınkaya, 2013), “*Sosyal Bilgiler ve çevre*” (Arık ve Yılmaz, 2017), “*Hayat bilgisi dersine*” (Gültekin ve Çöğenli, 2014), “*Matematik veya Matematik Problemi*” (Uygun vd., 2016), “*Biyoloji*” (Gürbüzöğlü Yalmanlı ve Aydın, 2013), “*Sanat eğitimi dersi*” (Kalyoncu, 2012); “*Teknoloji, bilim ve bilim insanı*” (Durukan vd., 2016), “*Eğitim ve Türk eğitim sistemi*” (Saylık vd., 2021), “*Uzaktan eğitim ve okul*” (Çokyaman ve Ünal, 2021), “*Öğretmen ve okul öncesi eğitimi*” (Karademir ve Demirel, 2020), “*Hoşgörü*” (Mutluer, 2015), “*Değer*” (Aydın ve Sulak, 2015;), “*Birleştirilmiş sınıf kavramına*” (İlter, 2015), “*Kaynaştırma eğitimi, kaynaştırma öğretmeni ve kaynaştırma öğrencilerine*” (Altıntaş vd., 2015), “*Köy*” (Bilgen vd., 2014), “*Dans*” (Ayyıldız, 2016), “*Ölçme ve değerlendirme dersine*” (Acar Güvendir ve Özer Özkan, 2016), “*Türkçe ve okuma*” (Pilav ve Elkatmış, 2013), “*Yazma becerilerine*” (Tiryaki ve Demir, 2016), “*Okul müdürü*” (Kaya ve Koca, 2020), “*Oyun*” (Çakaroglu ve Ömür, 2020), “*Sosyal medya*” (Üztemur ve Dinç, 2020), “*Çevre sorunları*” (Kızıllar, 2020), “*Dijital hikâye*” (Eroğlu, 2020), “*Barış*” (Çapar vd., 2020), “*Atanamayan öğretmen*” (Varışoğlu ve Kaşaveklioğlu, 2019), “*Özel gereksinimli öğrenciler*” (Dayı vd., 2020), “*Psikolojik danışman*” (Doğan ve Duruğa, 2021), “*Akıllı telefon*” (Gündüz vd., 2021), “*Ebeveynlik*” (Güneş, 2020), “*Şiddet*” (Gerçek ve Arık, 2020), “*Ölüm*” (Çıkrık ve Büyükalan, 2021), “*Müdür*” (Doğan, 2021), “*Tatil*” (Gül ve Gül, 2021), “*Ücretli öğretmenlik*” (Gözler ve Konca, 2021), “*Matematik problemi çözme*” (Can, 2021), “*Fen bilgisi laboratuvarı*” (Pınar ve Dönel Akgül, 2021), “*Yüksek İşlevli Otizm Spektrum Bozukluğu olan bireyler*” (Bozkuş Genç, 2021), “*Sporcunun ailesi*” (Sarı ve Şahin, 2021), “*Deprem*” (Doğan vd., 2021), “*Ruhsal hastalık*” (Çekiç ve Yüksel, 2021), “*Tasarım*” (Uysal ve Özdemir, 2021), “*Sanatçı ve sanat eseri*” (Gökaslan Çıldır, 2020), “*Endüstri 4.0*” (Memiş Beslini, 2021), “*Drama*” (Onur Sezer ve Bağçeli Kahraman, 2021) “*Kavram karikatürü*” (Büyükalan Filiz vd., 2020), “*Virüs*” (İmer Çetin vd., 2021), “*Müzik Öğretmeni*” (Akyüzlüer, 2021), “*Fransızca Öğretimi*” (Arslan, 2021),” “*Özel Yetenekli Çocuk*” (Özbey Gökçe ve Çakmakçı, 2021), “*Banka, Kredi, Sigorta ve Risk*” (Cesur ve Yılmaz, 2021), “*Yapılandırıcı Yaklaşım*” (Şekerci, 2021), “*Kongre*” (Göral vd., 2020), “*Bölüm başkanı*” (Demirbilek, 2021), “*Dua*” (Dağcı, 2021), “*Türkiye’de üniversite*” (Saylık ve Saylık, 2021), “*Türkiye’de temel eğitimde program geliştirme/ değerlendirme*” (Altıntaş ve Görgeç, 2021), “*İşbirliği*” (Dayı, ve Töret, 2021), “*Üçgen, Kare ve Dikdörtgen*” (Sidekli vd., 2021), “*Çocuk hakları*” (Kurtdede-Fidan ve Özaydın, 2019), “*küresel bir köy*” (Ezer ve Aksüt, 2021), “*Zaman ve kronolojiyi algılama becerisi*” (Ablak ve Aksoy, 2021), “*İletişim*” (Yılar ve Tağrikulu, 2021), “*Köy enstitüsü*” (Kamacı vd., 2020), “*Beden eğitimi öğretmeni*” (Cirit ve Gölünük

Başpınar, 2021), “*Turizm*” (Yıldırım Saçılık vd., 2016) kavramlarına yönelik metaforik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Buradan hareketle literatürde yer alan metaforik analizlerin konu kapsamının oldukça geniş olduğu söylenebilir. Ancak alan yazın incelendiğinde iletişime yönelik yalnızca iki tane çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Koç Akran vd., 2018; Yılar ve Tağrikulu, 2021). Bu yönüyle hayatın içinde son derece kritik bir role sahip olan iletişim kavramına ilişkin yeterli sayıda çalışmanın olmadığı düşünülmektedir. Bu kapsamda eldeki çalışma iletişime yüklenen anlamı irdelemesi bakımından dikkat çekicidir. Özellikle öğretmenlik gibi iletişim becerisinin kritik rol oynadığı meslek dalına aday olan öğrenciler üzerinde yapılması çalışmayı önemli kılmakla birlikte literatüre de katkı sağlayacağı beklenmektedir. Çünkü insanı ve hayatı anlama, anlatmada temel öge olan iletişim becerisinin kazandırılması kurumsal eğitimin başta gelen amaçlarından birisidir. Buradan hareketle ele alınan çalışmada Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde öğrenim gören öğretmen adaylarının iletişime yönelik geliştirdikleri metaforların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi’ndeki öğretmen adaylarının iletişime ilişkin geliştirdikleri metaforlar nelerdir?
2. Geliştirilen metaforlar özellikleri bakımından hangi kategori altında toplanmaktadır?

Yöntem

1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni nitel araştırma modeli kapsamında yer alan araştırma desenidir. Olgubilim deseni farkında olduğumuz fakat ayrıntılı bir düşünceye sahip olmadığımız olguları araştırmayı hedeflediğimiz çalışmalara uygun alan oluşturur. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, tecrübeler, algılar kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu tür çalışmalarda olguların sahip olduğu genel yapısı, kişilerin veya grupların düşüncelerinden yararlanarak yorumlanmaya çalışılır (Büyüköztürk vd., Demirel, 2016).

2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe, Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Sınıf Öğretmenliği ve PDR bölümlerinin 1. ve 4. sınıflarında öğrenim gören 499 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan öğrenciler amaçlı örneklem yöntemlerinden “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” kullanılarak tesadüfi yolla seçilmiş, gönüllü katılımcılardır. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırma yapılacak konunun derinlemesine ele alınması ve konu hakkında daha fazla veri toplanması (Büyüköztürk vd., 2016) için tercih edilirken kolay ulaşılabilir durum örnekleme ile de hız ve kolaylık (Yıldırım ve Şimşek, 2008) sağlanması bakımından tercih edilmiştir. Buna göre çalışmaya katılan 499 öğretmen adayının demografik özelliklerine ilişkin veriler frekans ve yüzde dağılımları halinde Tablo 1’de özetlenmiştir.

		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	395	79
	Erkek	104	21
Sınıf düzeyi	1.Sınıf	260	52
	4. Sınıf	239	48

Okuduğu Bölüm	Türkçe Öğretmenliği	93	19
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	69	14
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	87	17
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	118	24
	Sınıf Öğretmenliği	132	26
Toplam		499	100

Tablo 1. Çalışma Grubu Öğrencilerinin Demografik Özellikleri

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 395 tanesi kadın (%79) 104 tanesi (%21) ise erkektir. Öğretmen adaylarının 260 tanesi (%52) 1. sınıfta, 239 tanesi (%48) ise 4. sınıfta öğrenim görmektedirler. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 5 farklı bölümde öğrenim gördükleri anlaşılmaktadır. Bu bölümlerin; Türkçe Öğretmenliği 93 (%19), Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 69 (%14), Fen Bilgisi Öğretmenliği 87 (%17), Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık 118 (%24) ve Sınıf Öğretmenliği ise 132 (%26) olduğu görülmektedir.

3.Verilerin Toplanması

Araştırmada öğretmen adaylarının “iletişim” kavramına yönelik ürettikleri metaforlar açık uçlu anket formu kullanılarak toplanmıştır. Öğretmen adaylarına sunulan form iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda öğretmen adaylarının; bölümü, sınıf düzeyi ve cinsiyet durumunu betimleyen sorular; ikinci kısımda ise iletişime ilişkin metaforları ortaya çıkarmak amacıyla verilen “Bence iletişim gibidir/benzer. Çünkü.....” cümlesi yer almaktadır. Verilerin toplanması aşamasında öğretmen adaylarına cevaplarını bu cümle kalıbına göre vermeleri gerektiği açıklanmıştır. Öğretmen adaylarının iletişime yönelik metaforik algılamalarını ortaya koymak amacıyla kullandığımız kalıp ifademizdeki “gibi” sözcüğü benzetme yapılmasına, “çünkü sözcüğü ise yapılan benzetmeye dair tutarlı açıklamanın yapılmasına yöneliktir. Formlar öğretmen adaylarına dağıtılmadan önce araştırmanın geçerliğini sağlamak adına metafor ve iletişim kavramları hakkında bilgilendirme amaçlı genel bir açıklama yapılmıştır. Öğretmen adaylarına formlar dağıtıldıktan sonra, yeterli süre verilmiş ve formu doldurulması esnasında birbirleriyle yardımlaşmamaları hatırlatılarak gerekli tedbirler alınmıştır.

4.Verilerin Analizi

Araştırmada öğretmen adaylarından yazılı olarak alınan metaforlar, içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Verilerin analizinde ilk olarak öğretmen adaylarından doldurdukları formların araştırmanın amacına uygunluğu incelenmiştir. 530 öğretmen adayından alınan görüşlerden 31 tanesi araştırma amacına uygun bir şekilde doldurulmadığı; ya benzetme ya da açıklama bölümlerinin eksik olduğu görülmüş ve analiz dışında bırakılmıştır. Daha sonra değerlendirilmeye alınan kağıtlara ise 1 ile 499 arasında numara verilmiştir.Yapılan değerlendirme sonucunda araştırmada toplam 231 farklı metafor elde edildiği tespit edilmiştir. Öğretmen adayları tarafından oluşturulan metaforlar frekanslarıyla tablolaştırılmıştır. Tabloda yer alan metaforlar ortak özelliklerine göre sınıflandırılarak vurgu yaptıkları özelliklere göre incelenmiştir. Bu incelemenin ardından metaforları en iyi şekilde kapsadığı düşünülen 7 farklı kategori oluşturulmuştur.

Bilimsel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik çalışmanın niteliğini belirleyen en önemli unsur olarak değerlendirilir. Lincoln ve Guba (1985) ise nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlamanın dört şekilde olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar iç geçerlik yerine inandırıcılık, dış

geçerlik yerine aktarılabilirlik, iç güvenilirlik yerine tutarlık, dış güvenilirlik yerine ise teyit edilebilirlik kavramları ile açıklanmıştır (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu kapsamda elde edilen araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamaya yönelik yapılanlar kısaca şöyle özetlenebilir; İnanırcılığı artırmak (iç geçerliği) amacıyla veriler iki farklı uzman tarafından analiz edilmiştir. Aktarılabilirliği (dış geçerlik) sağlamak için araştırma sürecinin aşamaları katılımcılara ayrıntılı olarak verilmiştir. Tutarlılığı (iç güvenilirlik) artırmak için veri toplama araçları ve analiz süreci ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Teyit edilebilirlik (dış güvenilirlik) için ise çalışma süresince elde edilen veriler, görüşme dökümleri ve kodlamalara ilişkin tüm veriler araştırmacılar tarafından bilgisayar ortamında kayıt altına alınmıştır.

Ayrıca öğretmen adaylarının ürettikleri metaforlardan dikkat çekici olduğu düşünülen ve ilgili bulguya kanıt niteliği taşıyan bazı yanıtlar, araştırmada örnek olarak sunulmak üzere ayrılmıştır. Ayrılan gerekçeli ifadeler tablolardaki metafor sayısının%10'unu geçmeyecek şekilde ilgili tablolardan sonra verilmiştir.

Bulgular

Öğretmen adaylarının “iletişim” kavramına yönelik ürettikleri metaforlar ve metaforların sahip olduğu frekans değerleri toplu bir şekilde Tablo 2’de belirtilmiştir.

No	Metafor	f	No	Metafor	f	No	Metafor	f
1	Su	30	78	Bilgisayar	2	155	Beşiktaş	1
2	Çiçek	15	79	Ney üflemek	1	156	Eğitim	1
3	Nefes almak	14	80	Müzik dinlemek	1	157	Müzik	1
4	Ağaç	14	81	Okumak	1	158	Bayram	1
5	Beslenmek	13	82	Mevsim geçişi	1	159	Var olmak	1
6	Temel ihtiyaç	13	83	Terapi	1	160	Mevsim	1
7	Köprü	12	84	Kalıp	1	161	Yankı	1
8	Oksijen	10	85	Yolculuk	1	162	Bitki ve su	1
9	Güneş	9	86	Uçmak	1	163	Ay	1
10	Sevgi	8	87	Yapboz	1	164	Meyve	1
11	Bağ	8	88	Öğüt	1	165	Hız	1
12	Ayna	8	89	Puzzle	1	166	Işık	1
13	Yol	8	90	Hediye	1	167	Döngü	1
14	Anlaşmak	7	91	Harcamak	1	168	Dünya ve ay	1
15	Alışveriş	7	92	Bağımlılık	1	169	Kaktüs	1
16	Kalem	7	93	Yemek	1	170	Dal	1
17	Akarsu	5	94	İnşa etmek	1	171	Bataklık	1
18	Kök	5	95	Ayak	1	172	Bulut	1
19	İnsan	5	96	Sinirsel iletim	1	173	Su döngüsü	1
20	Hayat	5	97	Mum	1	174	Oyun	1
21	Aile	4	98	Kamera	1	175	Kedi	1
22	Kalp	4	99	Kariyer	1	176	Hava olayı	1
23	Kuş	4	100	Domino taşı	1	177	Ekin	1
24	Yağmur	4	101	Sigara	1	178	Felah	1
25	Çocuk	4	102	Duvar	1	179	Çoban	1
26	Zincir	4	103	Çay	1	180	Can suyu	1
27	Yaşam	4	104	Pazar yeri	1	181	Ağaç gövdesi	1
28	İnternet	3	105	Kapı	1	182	Elmas	1
29	Dünya	3	106	Ekmek	1	183	Yol ayrımı	1
30	Vücut	3	107	Soba	1	184	Boşluk	1

31	Aşk	3	108	Daire	1	185	Belirsizlik	1
32	Bebek	3	109	Kavşak	1	186	Silah	1
33	Organ	3	110	Çekirdek	1	187	Asker	1
34	Arkadaş	3	111	Akış	1	188	Polis	1
35	Güç	3	112	Çarkıfelek	1	189	Huzur	1
36	Kanun	3	113	Tutkal	1	190	Yönetici	1
37	Merdiven	3	114	Dokuma halı	1	191	Yönetim	1
38	Gökyüzü	3	115	İyonik bağ	1	192	Zorluk	1
39	Doğa	3	116	Yük treni	1	193	Uyku	1
40	Okul	2	117	İletken tel	1	194	Ev	1
41	Orman	2	118	Anahtar	1	195	Devlet	1
42	Rüzgâr	2	119	Bilgisayar sistemi	1	196	Düzen	1
43	Ruh	2	120	Oyun kolu	1	197	Anayasa	1
44	Araba	2	121	Kütüphane	1	198	Adalet	1
45	Fabrika	2	122	Antrenman	1	199	Besin	1
46	Kablo	2	123	Kolon	1	200	Orkestra	1
47	Sarmaşık	2	124	Kıyafet	1	201	Piyano	1
48	Örümcek ağı	2	125	Ok	1	202	Google çeviri	1
49	Okyanus	2	126	Ok ve yay	1	203	Bakış açısı	1
50	Fidan	2	127	Mekanik sistem	1	204	Uyum	1
51	Deniz	2	128	Makyaj	1	205	Paralel çizgi	1
52	İp	2	129	Lastik	1	206	Yazı tahtası	1
53	Sorun	2	130	Masa tenisi	1	207	Harf	1
54	Toprak	2	131	Dönme dolap	1	208	Dolma kalem	1
55	Kural	2	132	Futbol	1	209	Düşünmek	1
56	Şarkı	2	133	Elektrik akımı	1	210	Kavuşmak	1
57	Kitap	2	134	Eğitim sistemi	1	211	Tartışma	1
58	Kağıt	2	135	Araba kullanmak	1	212	Anı	1
59	Resim	2	136	Zekâ oyunu	1	213	Trafik kuralı	1
60	Elektrik devresi	2	137	Türlü yemeği	1	214	Anayasal kural	1
61	Kan	2	138	Örgü örmek	1	215	Dengeli beslenmek	1
62	Nöron	2	139	Pilav pişirmek	1	216	Besin zinciri	1
63	Damar	2	140	Pencere	1	217	Resim yapmak	1
64	Sağlık	2	141	Yemek tarifi	1	218	Tırnak	1
65	Zaman	2	142	Trafik	1	219	Yaşamsal zorluk	1
66	Ulaşım	2	143	Telefon	1	220	Trafik ışığı	1
67	Nefes	2	144	Anne	1	221	Anne baba	1
68	Görgü kuralları	2	145	Çiçek yetiştirmek	1	222	Sıcak gülümseme	1
69	Evlilik	2	146	Grup çalışması	1	223	Varmak	1
70	Duygu alışverişi	2	147	Tanışmak	1	224	Yaşlı bir çift	1
71	Geri dönüşüm k.	2	148	Ortak nokta	1	225	Ahret sınavı	1
72	Empati	2	149	Sohbet etmek	1	226	Sevinmek	1
73	Bakışmak	2	150	Hoşgörü	1	227	Düğüm	1
74	Kelime	2	151	Paylaşmak	1	228	Okul heyecanı	1
75	Tohum ve toprağın bir.	2	152	Dostluk	1	229	Kanaviçe	1
76	Tablo	2	153	Ağlamak ve gülmek	1	230	Öğretmen	1
77	İlişki	2	154	Kulaktan kulağa o.	1	231	Gülmek	1
Toplam				Metafor: 231			f: 499	

Tablo 2. İletişim Kavramına İlişkin Üretilen Metaforların Genel Dağılımı

Tablo 2 incelendiğinde; araştırma kapsamında çalışma grubunu oluşturan toplam 499 öğretmen adayının “iletişim” kavramına ilişkin toplam 231 geçerli metafor ürettikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının iletişime yönelik metaforlarının en çok “su (30), çiçek (15), nefes almak (14), ağaç ve beslenmek (14), beslenmek (13), temel ihtiyaç (13), köprü (12), oksijen (10), güneş

(9)” kavramları üzerinden yaptıkları görülmektedir. Bu metaforların dışında; 4 metafor 8’er kez, 3 metafor 7’şer kez, 4 metafor 5’er kez, 7 metafor 4’er kez, 12 metafor 3’er kez, 39 metafor 2’şer kez ve 253 metafor ise 1’er kez tekrar etmiştir. Ayrıca Tablo 2’de yer alan metaforlara bakıldığında öğretmen adaylarının metaforları günlük hayatta sık karşılaşılan ve hayatiliği olan kavramlar üzerinden yaptıkları anlaşılmaktadır. Üretilen bu metaforların ortak özellikleri dikkate alınarak oluşturulan kategorilerin bilgisi ise aşağıdaki tabloda (Tablo 3) verilmiştir.

No	Kategori	f	%
1	Doğa Unsurları Olarak İletişim	159	32
2	Tüm Canlılara Ait Bir Özellik Olarak İletişim	116	23
3	İnsan Ürünü Olarak İletişim	83	16
4	Psikolojik Bir Terapi Aracı Olarak İletişim	49	10
5	Düşünce, İfade ve Anlaşma Aracı Olarak İletişim	38	8
6	Hukuksal Açıdan İletişim	28	6
7	İnsani Bir Özellik Olarak İletişim	26	5
Toplam		499	100

Tablo 3. İletişim Kavramına İlişkin Üretilen Metaforların Kategorik Dağılımı

Öğretmen adaylarının ürettiği metaforlar ortak özelliklerine göre sınıflandırılarak vurgu yaptıkları genel özelliklere göre değerlendirilmiştir. Değerlendirmenin ardından ise metaforları en iyi şekilde kapsadığı düşünülen 7 farklı kategori oluşturulmuştur. Çalışmada en çok metafor frekansına sahip olan kategori “Doğa unsurları olarak iletişim”dir. Bu kategoride yer alan 159 metafor, toplam metaforların %32’sini oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci kategorisi “Tüm canlılara ait bir özellik olarak iletişim” ise 116 metafor ile toplam frekansın %23’ünü oluşturmaktadır. Bir başka kategori olan “İnsan ürünü olarak iletişim” de toplam 83 metafor yer almakta ve toplam metaforların %16’sını oluşturmaktadır. Çalışmada oluşturulan dördüncü kategori “Psikolojik bir terapi aracı olarak iletişim”dir. Bu kategori 49 metaforla toplam üretilen metaforların %10’unu oluşturmaktadır. “Düşünce ifade ve anlaşma aracı olarak iletişim” çalışmada oluşturulan beşinci kategoridir. Bu kategori 38 metafor ile toplam metaforların %8’ini oluşturmaktadır. Oluşturulan altıncı kategori olan “Hukuksal açıdan iletişim” ise, 28 metafor ile %6’lık bir dilime sahiptir. Çalışmanın son kategorisi ise “İnsani bir özellik olarak iletişim”dir. Bu kategoride 26 metafor geliştirilmiş ve toplam üretilen metaforların %5’ini oluşturmaktadır. Ayrıca “İnsani bir özellik olarak iletişim” kategorisi çalışmada en az metaforun yer aldığı kategoridir. Araştırmada oluşturulan diğer tablolarda ise kategorilere ilişkin daha detaylı bilgiler verilmiştir.

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Su	30	Okyanus	2	Kedi	1
Çiçek	15	Deniz	2	Su döngüsü	1
Ağaç	14	Rüzgâr	2	Odun	1
Köprü	12	Tohum ve toprağın b.	2	Döngü	1
Güneş	9	Örümcek ağı	2	Çiçek yetiştirmek	1
Yol	8	Sarmaşık	2	Kaktüs	1
Akarsu	5	Mevsim geçişi	1	Bitki ve su	1
Kök	5	Var olmak	1	Hava olayı	1

Kuş	4	Yankı	1	Dünya ve ay	1
Yağmur	4	Işık	1	Bataklık	1
Merdiven	3	Ağaç gövdesi	1	Çoban	1
Dünya	3	Bulut	1	Ekin	1
Doğa	3	Can suyu	1	Ay	1
Gökyüzü	3	Mevsim	1	Dal	1
Orman	2	Meyve	1	Hız	1
Fidan	2	Elmas	1		
Toplam		Metafor: 47		f: 159	

Tablo 4. Doğa Unsurları Olarak İletişim (Kategori 1)

Çalışmadaki en fazla frekansa sahip olan “Doğa unsurları olarak iletişim” kategorisine ilişkin 159 öğretmen adayının “iletişim” kavramına yönelik oluşturduğu 47 farklı metafor yer almaktadır. Bu kategoride iletişime yönelik üretilen metaforların en çok “su (30)”, ikinci olarak “çiçek (15)”, üçüncü olarak ise “ağaç (14)” kavramları üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bunların dışında en fazla “köprü (12)”, “güneş (9)”, “yol (8)”; “akarsu (5) ve kök (5)” ve “kuş (4) ve yağmur (4)” kavramları kullanılmıştır. Geriye kalan “Merdiven, dünya, doğa ve gökyüzü” kavramları 3’er kez, “orman, fidan, örümcek ağı, sarmaşık, rüzgâr, tohum ve toprağın birleşmesi, okyanus ve deniz” ise 2’şer kez oluşturulmuştur. 25 farklı metafor ise 1’er kez oluşturulmuştur. Öğretmen adaylarının ürettikleri metaforlara dair gerekçeli ifadeleri aşağıda örnek olarak sunulmuştur;

Ö199: *Bence iletişim “okyanusa” benzer. Çünkü İletişim de okyanus kadar derin ve zengindir.*

Ö105: *Bence iletişim “su” gibidir. Çünkü insanlar iletişim kurmadan varlık gösteremezler. Su içmeyen bir insanın zamanla bedensel fonksiyonlarını yitirip öldüğü gibi, iletişim kurmayan bir insan da zamanla ruhsal yetilerini kaybedip yok olmaya mahkumdur.*

Ö400: *Bence iletişim “yola” benzer. Çünkü nasıl bir yere ulaşmak için yolları kullanıyorsak insanlara ulaşmak için de iletişimi kullanırız.*

Ö199: *Bence iletişim “örümcek ağına” benzer. Çünkü insanlar birbirleriyle iletişime geçtikçe o ağlar birbirlerine bağlanır ve giderek büyür.*

Ö234: *Bence iletişim “köprü” gibidir. Çünkü iletişim de insanları birbirine yakınlaştırır, birbirine bağlar. Eğer köprü yıkılırsa yani iletişim biterse insanlar birbirinden uzaklaşır, bağ kopar. Bunun sonucunda sorunlar ortaya çıkar.*

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Nefes almak	14	Zaman	2	Besin	1
Temel ihtiyaç	13	Ulaşım	2	Varmak	1
Beslenmek	13	Ayak	2	Anne baba	1
Oksijen	10	Kan	2	Yaşlı bir çift	1
Hayat	5	Damar	2	Tırnak	1
Aile	4	Nefes	2	İnşa etmek	1
Çocuk	4	Sağlık	2	Ev	1
Yaşam	4	Nöron	2	Yaşamsal zorluk	1
Kalp	4	Ruh	2	Yemek	1
Bebek	3	Besin zinciri	1	Uyku	1
Vücut	3	Zorluk	1	Sinirsel iletim	1
Organ	3	Dengeli beslenmek	1	Anne	1
Aşk	3				
Toplam		Metafor: 37		f: 116	

Tablo 5. Tüm Canlılara Ait Bir Özellik Olarak İletişim (Kategori 2)

Tablo 5 incelendiğinde “Tüm canlılara ait bir özellik olarak iletişim” kategorisinde 116 öğretmen adayı tarafından oluşturulan 37 farklı metaforun yer aldığı görülmektedir. Tablo 5’e bakıldığında iletişim kavramına yönelik metaforun en çok “nefes almak (14)” üzerinden; ikinci olarak ise “temel ihtiyaç (13)” ve “beslenmek (13)” kavramları üzerinden yapıldığı görülmektedir. Üretilen diğer metaforların sıklığı ise 10’kezden 1’keze kadar devam etmektedir. Kategoride yer alan diğer metaforlar ve frekans sıklığı şöyledir: “oksijen” 10 kez; “hayat” 5 kez; “aile, çocuk, yaşam, kalp” kavramları ise 4’er kez kullanılmıştır. Geriye kalan “Bebek, vücut, organ, aşk” 3’er kez ve “kan, damar, nefes, sağlık, nöron, ruh, zaman, ulaşım, ayak” kavramları ise 2’şer kez kullanılırken; 15 kavram da 1’er kez kullanılmıştır. Bu kategorideki metaforlara yönelik öğretmen adaylarının ifadelerine örnek gösterecek olursak;

Ö490: *Bence iletişim “damarlara” benzer. Çünkü tıkanan bir damar gibi iletişimin aksaması da kişiler arasında sorun oluşturur.*

Ö117: *Bence iletişim “beslenmeye” benzer. Çünkü insanlar beslendikleri gibi iletişim kurmak zorunda. Ayrıca iletişimin de beslenme gibi ölçülü ve kurallara uygun olması gerekir.*

Ö424: *Bence iletişim “anne” gibidir. Çünkü çocuk için annesi ne kadar önemli ise toplum içinde iletişim odur. Eğer iletişim olmazsa toplum da olmaz.*

Ö142: *Bence iletişim “nörona” benzer. Çünkü nöronlar olmadan yaşam akışı olmadığı gibi iletişim olmadan da bilgi ve duygu akışı olmaz.*

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Ayna	8	Oyun kolu	1	Kapı	1
Alışveriş	7	Kütüphane	1	Çay	1
Zincir	4	Kavşak	1	Çekirdek	1
İnternet	3	Kariyer	1	Akış	1
Geri dönüşüm kutusu	2	Tutkal	1	Çarkıfelek	1
Kablo	2	Daire	1	İyonik bağ	1
Fabrika	2	Lastik	1	Ekmek	1
Araba	2	Eğitim	1	Makyaj	1
Bilgisayar	2	Ok ve yay	1	Soba	1
Tablo	2	Pazar yeri	1	Ok	1
Elektrik devresi	2	Eğitim sistemi	1	Bayram	1
Okul	2	Elektrik akımı	1	Dokuma halı	1
İp	2	Mekanik sistem	1	Masa tenisi	1
Araba kullanmak	1	Bilgisayar sistemi	1	Dönme dolap	1
Kolon	1	Yük treni	1	Duvar	1
Sigara	1	Beşiktaş	1	Domino taşı	1
Futbol	1	Anahtar	1	İletken tel	1
Kamera	1	Kıyafet	1	Antrenman	1
Kulaktan kulağa o.	1	Mum	1		
Toplam		Metafor: 56		f: 83	

Tablo 6. İnsan Ürünü Olarak İletişim (Kategori 3)

Çalışmada oluşturulan bir başka kategori ise “İnsan ürünü olarak iletişim”dir. Bu kategori diğer kategoriler ile kıyaslandığında, diğerlerine nazaran en fazla metafor çeşidi burada bulunmaktadır.

Tablo 6 incelendiğinde 83 öğretmen tarafından 56 farklı metafor oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu kategoride yer alan metaforlar en çok “ayna (8)”, ikinci olarak “alışveriş (7)”, üçüncü olarak ise, “zincir (4)” kavramları üzerinden oluşturulmuştur. Üretilen diğer metaforların sıklığı ise 3’kezden 1’keze kadar devam etmektedir. Bu kategoride yer alan metaforlara ilişkin örnekler ise şu şekildedir;

Ö169: *Bence iletişim “zincir” gibidir. Çünkü nasıl ki zinciri oluşturan halkalar birbirine bağlı ve düzenli bir şekilde işliyorsa iletişim de hayatımızda böyle öneme sahiptir.. Zinciri oluşturan halkalar iletişim kanallarından birisiyken zincirin tamamı ise iletişimin kendisidir.*

Ö379: *Bence iletişim “aynaya” benzer. Çünkü biz nasıl iletişim kurarsak, karşımızdaki kişi de bize o şekilde cevap verir. Kendimizin yansımını karşımızda buluruz.*

Ö439: *Bence iletişim “bilgisayar” gibidir. Çünkü işlemlerin yapılabilmesi için bilgisayarda bazı tuşlara tıklandığı gibi iletişime başlamak için de sözlü veya mimiklerle bir başlangıç yapılmalıdır.*

Ö234: *Bence iletişim “araba” gibidir. Çünkü iletişim iki birey arasında ulaşılmak istenen sonuca vardırır. İletişim halinde olduğumuz takdirde hep yol katlederiz.*

Ö369: *Bence iletişim “yük taşıyan bir trene” benzer. Çünkü nasıl ki vagonların hepsi birer yük taşımak için ortak amaçla bağlandıysa iletişim içindeki her insanda anlamak, anlaşılacak gibi amaçlar doğrultusunda birbirlerine bağlanmıştır.*

Ö89: *Bence iletişim “elektrik akımına” benzer. Çünkü elektrik akımının belli bir yol izleyerek elektrikli araçları çalıştırdığı gibi iletişim de dili kullanarak etkileşime sebep olur.*

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Bağ	8	Resim yapmak	1	Yapboz	1
Sevgi	8	Terapi	1	Puzzle	1
Kalem	7	Kalıp	1	Harcamak	1
Kağıt	2	Felah	1	Piyano	1
Resim	2	Bağımlılık	1	Orkestra	1
Kitap	2	Öğüt	1	Müzik dinlemek	1
Şarkı	2	Uçmak	1	Müzik	1
Hediye	1	Okumak	1	Ney üflemek	1
Yolculuk	1				
Toplam		Metafor: 25		f: 49	

Tablo 7. Psikolojik Bir Terapi Aracı Olarak İletişim (Kategori 4)

Çalışmada elde edilen metaforların ortak özelliklerinden yola çıkarak oluşturulan bir başka kategori ise “Psikolojik bir terapi aracı olarak iletişim”dir. Tablo 7 incelendiğinde bu kategoride 49 öğretmen adayı tarafından oluşturulan toplam 25 farklı metaforun yer aldığı görülmektedir. İletişim kavramına yönelik metaforun en çok “bağ (8) ve sevgi (8)” kavramları üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır. İkinci olarak ise metaforun en çok “kalem (7)” kavramı üzerinden oluşturulduğu görülmektedir. Geriye kalan 4 metafor (kağıt, resim, kitap, şarkı) 2’şer kez, 18 metafor ise 1’er kez oluşturulmuştur. Aşağıda öğretmen adaylarının ifadelerinden örnekler sunulmuştur;

Ö327: *Bence iletişim “felaha” benzer. Çünkü insanlar birbiriyle sağlıklı, düzgün ve seviyeli etkileşim içerisinde olduklarında rahatlarlar.*

Ö369: *Bence iletişim “göbek bağı” gibidir. Çünkü göbek bağının anne ile bebeğin arasında güçlü bir bağ kurduğu gibi iletişim de insanlar arasında çok güçlü bir bağ meydana gelmesini sağlar.*

Ö201: *İletişim bence “piyanoya” benzer. Çünkü iletişim de insanları tıpkı piyano gibi rahatlatır. Piyanonun rahatlatıcılığı gibi iletişimin de rahatlatıcı bir etkisi vardır.*

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Anlaşmak	7	Kavuşmak	1	Yazı tahtası	1
Arkadaş	3	Paylaşmak	1	Google çeviri	1
Empati	2	Bakış açısı	1	Hoşgörü	1
Duygu alışverişi	2	Düşünmek	1	Sohbet etmek	1
Kelime	2	Uyum	1	Dostluk	1
Bakışmak	2	Tanışmak	1	Tartışma	1
İlişki	2	Paralel çizgi	1	Harf	1
Ortak nokta	1	Dolma kalem	1	Grup çalışması	1
Anı	1				
Toplam		Metafor: 25		f: 38	

Tablo 8. Düşünce, İfade ve Anlaşma Aracı Olarak İletişim (Kategori 5)

Tablo 8’deki veriler incelendiğinde “Düşünce, ifade ve anlaşma aracı olarak iletişim” kategorisinde 38 öğretmen adayı tarafından üretilen 25 farklı metafor bulunmaktadır. Tabloya bakıldığında iletişim kavramına yönelik metaforun en çok “anlaşmak (7) ve arkadaş (3)” kavramları üzerinden yapıldığı görülmektedir. Üretilen diğer metaforların sıklığı ise 2’kezden 1’keze kadar devam etmektedir. Kategoride bulunan 5 metafor “Empati, duygu alışverişi, kelime, bakışmak ve ilişki” 2’şer kez oluşturulurken, 18 metafor ise 1’er kez oluşturulmuştur. Öğretmen adaylarının bu kategoride yer alan metaforlara ilişkin örnekleri ise şu şekildedir;

Ö261: *Bence iletişim “hoşgörü” gibidir. Çünkü iletişimde de hoşgörü gibi anlayış ve karşılıklı tolerans söz konusudur. Hoşgörüsüz bir toplumda sağlıklı iletişim de olmaz.*

Ö112: *Bence iletişim “kelimelere” benzer. Çünkü nasıl yazacağımızın ya da nasıl konuşacağımızın belirli bir düzeni vardır. İletişimde de insanlarla münasebetlerimizde kelimelerin düzeni ve uyumu vardır.*

Ö403: *Bence iletişim “sohbet etmeye” benzer. Çünkü insanlar etkileşim kurdukları sürece var olurlar. Sohbet etmek insanları rahatlattığı gibi iletişim de insanları rahatlatıcı etkiye sahiptir.*

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
Güç	3	Yol ayrımı	1	Yönetici	1
Kanun	3	Anayasal kural	1	Yönetim	1
Sorun	2	Anayasa	1	Boşluk	1
Kural	2	Polis	1	Trafik ışığı	1
Toprak	2	Düzen	1	Asker	1
Silah	1	Adalet	1	Trafik kuralı	1
Belirsizlik	1	Devlet	1	Huzur	1
Toplam		Metafor: 21		f: 28	

Tablo 9. Hukuksal Açıdan İletişim (Kategori 6)

Tablo 9 incelendiğinde “Hukuksal açıdan iletişim” kategorisinde 28 öğretmen adayı tarafından oluşturulan 21 farklı metaforun yer aldığı görülmektedir. Bu kategoride iletişime yönelik metaforun en fazla “güç (3) ve kanun (3)” kavramları üzerinden yapıldığı görülmektedir. Kategoride yer alan “sorun, kural, toprak” kavramları ise 2’şer kez oluşturulmuştur. Ayrıca geriye kalan 16 metaforun ise 1’er kez tekrar ettiği görülmektedir. Bu kategoride bulunan bazı metaforlara ilişkin öğrenci görüşleri aşağıda yer almaktadır;

Ö371: *Bence iletişim “silah” gibidir. Çünkü doğru kullanılmazsa karşıdaki insanla arasındaki ilişkiyi öldürür. Etkili bir silah olarak kullandığımızda ise karşınızdaki insanla aranızdaki güçlü bir bağ kurabilirsiniz.*

Ö290: *Bence iletişim “kanuna” benzer. Nasıl ki kanunlara uyulmaması halinde ülke düzeni bozuluyorsa, iletişimin de kurallarına uyulmadığında insanlarla olan yaşantımızı hasara uğrattır.*

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
İnsan	5	Telefon	1	Okul heyecanı	1
Evlilik	2	Türlü yemeği	1	Ahret sınavı	1
Görgü kuralları	2	Yemek tarifi	1	Düğüm	1
Trafik	1	Pencere	1	Öğretmen	1
Pilav pişirmek	1	Örgü örmek	1	Sıcak gülümseme	1
Zekâ oyunu	1	Gülmek	1	Ağlamak ve gülmek	1
Sevinmek	1	Kanaviçe	1		
Toplam		Metafor: 20		f: 26	

Tablo 10. İnsani Bir Özellik Olarak İletişim (Kategori 7)

Tablo 10’dan da anlaşılacağı gibi iletişim kavramına ilişkin 26 öğretmen adayı tarafından üretilen 20 farklı metaforun bu kategoride yer aldığı görülmektedir. Yukarıdaki tablo incelendiğinde bu kategoride bulunan en çok metaforun “insan (5)” kavramı üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine bu kategoride bulunan “Evlilik ve görgü kuralları” kavramları ise 2’şer kez tekrar ederken geriye kalan 17 metafor ise birer kez tekrar etmiştir. Ayrıca bu kategori araştırmadaki en az metafor çeşidi ve frekansına olan sahip kategoridir. Öğretmen adaylarının bu kategoride yer alan metaforlarına dair örnekleri ise şu şekildedir;

Ö469: *Bence iletişim “zekâ oyunu” gibidir. Çünkü iletişimde de tıpkı zekâ oyunlarındaki gibi denge bulunmaktadır. Denge kurulmamış bir ilişki iki tarafı da yorar ve hırpalar.*

Ö135: *Bence iletişim “kanaviçeye” benzer. Çünkü iletişim dikkatle doğru bir şekilde gerçekleştirildiğinde sonunda kanaviçe gibi ahenkli güzel bir iş doğurur.*

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde (Fen Bilgisi Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği Sınıf Öğretmenliği ve PDR) öğrenim gören öğretmen adaylarının iletişim kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada 499 öğretmen adayı iletişime ilişkin metaforlarını toplam 331 farklı kavram üzerinden ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının ürettikleri 331 metafor, ortak yönleri açısından değerlendirilerek 7 farklı kategoride (Düşünce, İfade ve Anlaşma Aracı Olarak İletişim”, “İnsani Bir Özellik Olarak İletişim”, “Tüm Canlılara Ait Bir Özellik Olarak İletişim”, “Psikolojik Bir

Terapi Aracı Olarak İletişim”, “Hukuksal Açıdan İletişim”, “Doğa Unsurları Olarak İletişim” ve “İnsan Ürünü Olarak İletişim) ele alınmıştır. Oluşturulan metaforlar incelendiğinde öğretmen adaylarının iletişime dair görüşlerini en çok; su (30), çiçek (15), nefes almak (14), ağaç (14), beslenmek (13), temel ihtiyaç (13), köprü (12), oksijen (10), güneş (9), sevgi (8), bağ (8), ayna (8) ve yol (8) kavramları üzerinden ifade ettikleri görülmektedir.

İletişime ilişkin daha önce yapılan metaforik çalışmalar incelendiğinde de benzer kavramların tekrar ettiği görülmektedir. Yılar ve Tağrikulu (2021) da yaptıkları çalışmada iletişime ilişkin metaforların en çok; su, nefes, oksijen ve ayna gibi kelimeler üzerinden dile getirildiği sonucuna ulaşmışlardır. Yine Koç Akran, Acıdemir ve Uludağ’ın (2018) yaptıkları çalışmada da benzer şekilde “su, sevgi ve oksijen” kavramlarının öğrenciler tarafından iletişime ilişkin en fazla geliştirilen metaforlardan olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu çalışmada en çok üretilen metafor sayısının “Doğa unsurları olarak iletişim” ve “Tüm canlılara ait bir özellik olarak iletişim” kategorilerinde olması, iletişimin hayatın doğal bir parçası olarak görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Koç Akran, Acıdemir ve Uludağ da (2018) araştırmalarında en fazla metafor çeşidi ve frekansına sahip olan “Temel İhtiyaçlar” kategorisinden hareketle, iletişimin hayatın kolaylaştırıcı rolü olduğunu dile getirmişlerdir. Bu kapsamda elde edilen araştırma bulgusunun literatürde yer alan araştırma bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir.

Çalışmada üretilen metaforların frekans sıklıkları incelendiğinde yarıdan fazlası (253 tane) 1’er kez üretilmiştir. Bu durum iletişime yönelik algının daha çok kişisel bakış açısından beslendiğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Yılar ve Tağrikulu (2021) iletişime ilişkin metaforik çalışmalarında iletişimin tanımının kişiye bağlı olarak değiştiğini ifade etmişlerdir. Dayı vd’nin de (2020) belirttiği gibi metafor çeşitliliği ve zenginliği katılımcıların düşüncelerinin de zenginliği anlamına gelmektedir. Ayrıca bu çalışmada öğretmen adaylarından elde edilen metaforların hem çeşit olarak fazla olması hem de genel anlamda olumlu olması, eğitim fakültelerinde verilen Türk Dili I ve II dersleri ile Etkili İletişim derslerinin katkısı olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Yazılı ve Sözlü Anlatım ile Etkili İletişim derslerinin öğretmen adaylarının iletişim becerilerine yönelik pozitif yönde güçlü bir etkiye sahip olduğu söylenmektedir (Elkatmış, 2015).

Çalışmada üretilen metaforlar için oluşturulan kategorilerin fazla olması iletişim kavramının öğretmen adayları için pek çok çağrışıma sebep olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu sebeple kategorilerde yer alan metaforlar ise bulunduğu kategoriyi çağrıştıracak tanımlara sahiptir. Bunun yanı sıra farklı bölümlerde öğrenim gören öğretmen adaylarının, bölümlerinden dolayı aldıkları eğitimlerin ürettikleri metaforlara da yansıdığı gözlenmiştir. Örnek olarak gösterecek olursak “Psikolojik bir terapi aracı olarak iletişim” kategorisinde yer alan yanıtların büyük bir çoğunluğu “PDR” bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarına ait olurken; “Doğa unsurları olarak iletişim” kategorisinde yer alan metaforların büyük çoğunluğunun da “Fen Bilgisi Öğretmenliği” bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarına ait olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yine aynı şekilde “Türkçe Öğretmenliği” bölümündeki öğretmen adaylarının oluşturdukları metaforlar en çok “Düşünce, ifade ve anlaşma aracı olarak iletişim” kategorisinde yer alırken, “Hukuksal açıdan iletişim” kategorisinde yer alan metaforların büyük çoğunluğu ise “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği” bölümünde öğrenim gören öğretmen adayları tarafından üretildiği sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde benzer bulguların elde edildiği çalışmalara ulaşılmaktadır. Yılar ve Tağrikulu’nun

(2021) araştırmalarında benzer olarak öğretmen adaylarının ürettikleri metaforların meslekleri ile irtibatlı kelime, kavram veya sembollerden olduğuna ulaşımlardır.

İletişime yönelik üretilen metaforların gerekçelerinden hareketle oluşturulan kategoriler birbirinden farklı sayı ve frekans sıklığına sahip olduğu görülmektedir. Bu açıdan kategoriler ele alındığında; çalışmada en fazla metafor çeşidinin olduğu kategori “İnsan ürünü olarak iletişim”dir. Bu kategoride en fazla frekans sıklığına sahip olan kavramlar ayna (8), alışveriş (7), zincir (4), internettir (3). Buradan hareketle katılımcıların iletişimi daha çok gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olarak gördükleri söylenebilir. “Doğa unsurları olarak iletişim” ise 159 frekans sıklığıyla en fazla frekansa sahip olan kategoridir. Bu kategoride en fazla metaforun su (30), çiçek (15), ağaç (14), köprü (12), güneş (9), yol (8) kavramları üzerinden yapıldığı görülmektedir. Ayrıca metaforun en fazla “su (30)” kavramı üzerinden yapılması “iletişim” kavramının hayati öneme sahip olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yine aynı şekilde metaforun çiçek (15), ağaç (14) ve güneş (9) kavramları üzerinden yapılması olumlu bir durum olarak nitelendirilirken, köprü (12) üzerinden yapılması ise iletişimin insanları birbiri ile bütünleştiren bir yanı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmadaki elde edilen “tüm canlılara ait bir özellik olarak iletişim” kategorisinde ise; nefes almak (14), temel ihtiyaç (13), beslenmek (13) ve oksijen (10) metaforları yer almaktadır. Buradan hareketle iletişimin tüm canlılar için yaşamsal bir değere sahip olduğu güçlü bir şekilde yinelenildiği görülmektedir. Bu duruma daha önce iletişim üzerine yapılan bazı metaforik çalışmalarda da rastlanılmaktadır. Koç Akran vd'nin (2018) iletişime ilişkin araştırmaları neticesinde iletişimin gündelik ihtiyaçları karşılamada bir gereklilik olduğu ve yaşamın devamlılığı için önem teşkil ettiği sonucuna ulaşmış, bireyler için temel ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir.

“Düşünce, ifade ve anlaşma aracı olarak iletişim” ve “Psikolojik bir terapi olarak iletişim” kategorilerinde 25'er farklı metafor yer almaktadır. Ancak “Psikolojik bir terapi olarak iletişim” kategorisinin metafor frekansı 49 iken “Düşünce, ifade ve anlaşma aracı olarak iletişimin” metafor frekansı ise 38'dir. “Düşünce, ifade ve anlaşma aracı olarak iletişim” kategorisinde en fazla frekans sıklığına sahip olan metaforlar ve gerekçeleri (anlaşmak (7), arkadaş (3)) irdelendiğinde iletişim kavramının insanların çevreleri ile etkileşimlerinde önemli olduğu yorumu yapılabilir. Benzer şekilde Yılar ve Tağrikulu (2021) da araştırmalarında iletişimin insanlar arasında etkileşim ve bağ kurduğunu ifade etmişlerdir. Ancak “Psikolojik bir terapi olarak iletişim” kategorisine ilişkin en fazla frekansa sahip olan metaforlar ise (bağ (8), sevgi (8), kalem (7)) iletişimin insanlar üzerinde psikolojik bir terapi niteliğinde olduğuna işaret etmektedir. Zira konuşmak günümüz psikolojik terapinin de merkezini oluşturur. Bu yolla psikologlar danışanlarının duygu, düşünce ve ruh hallerini analiz ederler. Bir başka oluşturulan kategori ise “hukuksal açıdan iletişim”dir. Bu kategoride yer alan (güç (3), kanun (3), sorun (2), kural (2), toprak (2)) metaforlardan hareketle bazı öğretmen adaylarına göre iletişim kavramının hukuki olarak da etkiye sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada oluşturulan son kategori ise “İnsani bir özellik olarak iletişim”dir. “İnsani bir özellik olarak iletişim” kategorisi ise çalışmadaki en az metafor çeşitliliğinin ve frekans sıklığının olduğu kategoridir. Bu kategorideki en fazla frekans sıklığına sahip (insan (5), evlilik (2), görgü kuralları (2)) metaforlardan hareketle iletişimin bazı öğretmen adayları tarafından sadece insanlarla ilişkilendirilebilecek kavramlar üzerinden metafor yaptıklarını ve bu sebeple iletişim kavramının bazı öğretmen adaylarına göre sadece insanlar tarafından önemli olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca “İnsan ürünü olarak iletişim” kategorisinin

bu kategoriden farkı; iletişime dair metaforların yalnızca insanlar tarafından üretilebilen veya kullanılabilen eşyalar üzerinden yapılmasıdır. Ancak gerek kategorilerin ve gerekse metaforların çeşitliliği, iletişim kavramının insanın tüm yaşamını kuşatan oldukça geniş bir içeriğe sahip olduğunu gösterdiği yorumu yapılabilir.

Genel olarak öğretmen adaylarının ürettikleri metaforlara ve metaforların gerekçelerine bakıldığında, iletişimin insanlar için hayati öneme sahip bir kavram olduğu söylenebilir. Öyle ki araştırmada elde edilen metaforların büyük çoğunluğu günlük yaşamda sık karşılaşılan ve insanlar için önemli olan kavramlar üzerinden yapıldığı görülmektedir. İnsan sosyal bir varlıktır bu sebeple de sürekli olarak çevresi ile etkileşim halindedir. İnsanlar içinde bulunduğu çevre tarafından anlaşılma ve çevresiyle anlaşma ister. Dolayısıyla iletişim insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için araçtan da öte bir amaç konumundadır (Doğan, 2009). Bu sebeple iletişimin eksik olduğu bir ortamda yaşam da sağlıklı olmamaktadır. İletişime yönelik yapılan çalışmaların birçoğu da bu düşünceyi haklı çıkarmaktadır. Bu çalışmalarda biri de Kutsal Roma Germen İmparatoru 2. Friedrich'e aittir. Kutsal Roma Germen İmparatoru 2. Friedrich yaptığı çalışma ile iletişimin insanlar için hayati bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda imparator bebeklerin dünyaya ilahi bir dille gelip gelmediğini öğrenmek için bir grup bebeği saraya toplatmıştır. Sarayda bebekler en iyi şartlarla bakılmasına rağmen konuşma çağına geldiklerinde hayatlarını kaybeder. Çünkü imparator hem saraydan kimsenin bebeklerle iletişim kurmalarını hem de her bir bebeği ayrı odalarda yalnız bakılması emrini vermiştir (Yılmaz, 2010). Çalışmada elde edilen metaforların hayatiliği, imparatorun deneyi ile birlikte düşünüldüğünde iletişimin insanlar için ekmek gibi su gibi önemli bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırmada üretilen metaforların "Psikolojik bir terapi olarak iletişim" kategorisinin olması katılımcıların iletişimi psikolojik bir destek unsuru olarak algıladıklarını göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Buradan hareketle iletişim halinde olan bireylerin kendilerini psikolojik açıdan iyi hissettiği düşünülebilir. Bu durum yine aynı şekilde imparatorun deneyi ile paralellik göstermektedir. Günümüzde de yapılan birçok inceleme neticesinde konuşmanın insan psikolojisi üzerinde yapıcı ve onarıcı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Hatta travma yaşayan insanlar için iletişim bir tedavi niteliğinde kullanılmaktadır. Ayrıca konuşmak yalnızca insan psikolojisine değil insan beynine de fayda sağlamaktadır. Öyle ki iletişim hali insan beynini geliştiren en büyük etkenlerin başında gelmektedir (AklınızıKeşfedin.com, 2018). Aydın (2017) ise insanların iletişim sayesinde kendilerini daha iyi tanıdıklarını ve başkalarıyla olan iletişimlerinin bireylerin kişiliklerini şekillendiğini ifade etmiştir.

Sonuç olarak araştırmada oluşturulan metaforlardan hareketle öğretmen adaylarının iletişim kavramına yönelik algı ve tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının iletişime ilişkin bakışlarının olumlu olması, iletişimi doğru algıladıkları ve yararlı bir biçimde kullandıkları şeklinde yorumlanabilir (Yılmaz, 2010; Celep ve Erdoğan, 2002). Araştırmada ulaşılan bu sonuç literatürdeki benzer çalışmaların sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir (Yılar ve Tağrikulu, 2021). Bu çalışma öğretmen adayları üzerinde yapılsa da iletişimin tüm insanlar için bir ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. İnsanlar hayatlarının her kesitinde çevreleri ile iletişim halindedir. Fakat iletişim doğru bir şekilde kurulmadığı zaman olumsuz sonuçlar da doğurabilmekte, bu durum da insanların iletişime karşı tutumlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Çalışmada bir öğretmen adayı ürettiği metafora dair gerekçeli açıklamasında

iletişimin soba gibi dikkatli kullanıldığında olumlu bir şekilde faydalı olacağı, eğer dikkat edilmezse hüsrana sonuçlanabileceğini ifade etmiştir. Yine aynı şekilde öğretmen adayları tarafından üretilen güç, ok ve silah metaforlarının gerekçelerinde de benzer anlamları ifade etmişlerdir. Bu durum temelde iletişimin iki ucu keskin bir bıçak niteliğinde (Davutoğlu, 2017) olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle iletişim bir anlaşma aracı olabileceği gibi bir çatışma aracıda olabilmektedir. Osmay (2017) ise konuya dil üzerinden yaklaşarak onunla yani dil ile her şey yapılabildiği gibi her şeyde yıkılabilir demektedir. İletişimin bu çift yönlü niteliği Kutadgu Bilik’te de “İnsanda dilince değişir kader, ya yurda baş olur ya da başı gider” deyişiyle karşımıza çıkar. Bu nedenle insan için iletişim yaşamın en önemli sermayesi ve en kritik unsurudur. Ayrıca araştırma boyunca fark edilen önemli bir diğer husus ise; kavramın yaşantıda oynadığı role karşın bilimsel anlamda kavrama ilişkin çalışmaların sayıca az olmasıdır. Bu nedenle benzer nitelikteki çalışmaların eğitimin her tür ve düzeyinde yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Ablak, S. ve Aksoy, B. (2021). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan zaman ve kronolojiyi algılama becerisine ilişkin öğrenci algılarının incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 11(1), 41-73.
- Acar G. M. ve Özer, Ö. Y. (2016). Öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme dersine yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, 91-105.
- AklınızıKeşfedin.com. (2018). Konuşmanın doğal bir ilaç olduğunu biliyor muydunuz?. <https://aklinizikesfedin.com/konusmanin-dogal-bir-ilac-oldugunu-biliyor-muydunuz/> (Erişim Tarihi: 24.08.2021).
- Akyüzlüer, F. (2021). Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Öğretmenine İlişkin Metaforik Algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (53), 60-86.
- Altıntaş, G., Baykan, Ö., Karaman, E. ve Altıntaş, S. U. (2015). Fen Bilgisi öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimi, kaynaştırma öğretmeni ve kaynaştırma öğrencilerine ilişkin metaforik algıları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 273-282.
- Altıntaş, S. ve Görgeç, İ. (2021). Türkiye’de temel eğitimde program geliştirme ve değerlendirmeye ilişkin metaforik algılar. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 290-320.
- Anılan, B. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının kimya kavramına ilişkin metaforik algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 7-27.
- Arık, S. ve Yılmaz, M. (2017). Fen Bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları ve çevre kirliliğine yönelik metaforik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(3), 1147-1164.
- Arslan, N. (2021), 6. ve 7. Sınıf öğrencilerinin Fransızca öğretimine ilişkin metaforik algıları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çevre Bilim Dergisi*, 3(1), 46-71.
- Aydın, E. ve Sulak, S. (2015). sınıf öğretmeni adaylarının “Değer” kavramına yönelik metafor algıları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 482-500.

- Aydın, M. (2017). İletişimin psikolojik ve bilişsel temelleri. <https://www.meralaydin.com.tr/iletisimin-psikolojik-ve-bilissel-temelleri/> (Erişim Tarihi: 08.08.2021).
- Aydın, S. Gürbüzöğlü Y. S. (2013). Öğretmen Adaylarının Biyoloji kavramına yönelik metaforik algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 209-223.
- Ayyıldız, T. (2016). Üniversite öğrencilerinin dans kavramına yönelik metaforik algılarının analizi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 13-25.
- Bilgen, N., Tezcan, Ş., Karatepe, A. ve Ayas, C. (2014). Öğretmen Adaylarının köy kavramına yönelik düşüncelerinin metaforlar yolu ile analizi: Denizli ili örneği. *SDU International Journal of Educational Studies*, 1(1), 36-44.
- Bozkuş G. G. (2021). Özel eğitim öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının yüksek işlevli otizm spektrum bozukluğuna ilişkin metaforik algıları. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(31), 39-62.
- Bursalıoğlu, Z. (2010). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış. (1. Baskı). Pegem Yayıncılık.
- Büyükalın Filiz, S., Dayan, G. ve Dayan, K. (2020). İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin kavram karikatürlerine ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 330-345.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, E. Ö. Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (22. Baskı). Pegem A Yayıncılık.
- Can, A. A. (2021). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin matematik problemi çözmeye ilişkin algılarının metaforlar yoluyla analizi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 103- 118.
- Celep, C. ve Erdoğan, S. (2002). Orta öğretimde olumlu öğretmen-öğrenci ilişkileri. *Eğitim ve Bilim*, 27(124), 13-22.
- Cesur, E. ve Yılmaz, T. (2021). Banka, kredi, sigorta ve risk kavramlarına ilişkin bankacılık ve sigortacılık öğrencilerinin metaforik algılarının değerlendirilmesi (Sakarya İli Örneği). *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1712-1736.
- Cirit, B. ve Gölünük B. S.. (2021). Investigation of secondary school students' metaphorical perceptions for physical education teachers. *Journal of Sport Sciences Researches*, 6(1), 106-117.
- Cüceloğlu, D. (1997). *Yeniden İnsan İnsana* (1. Baskı). Remzi Kitapevi.
- Çakaroğlu, D. ve Ömür, E. H. (2020). "Oyun" kavramına ilişkin algının metafor yoluyla belirlenmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 155-164.
- Çekiç, Y. ve Yüksel, R. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin ruhsal hastalık kavramına ilişkin metaforları: kalitatif bir çalışma. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 12(2), 85-92.
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının iletişim becerilerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 19(2), 567-576.
- Çıkrık, T. ve Büyükalın, S. F. (2021). İlk ve acil yardım programında öğrenim gören 1. ve 2. sınıf öğrencilerin ölüm algılarının metafor analizi ile incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Dergisi (ASHD)*, 19(2), 27-36

- Çokyaman, M. ve Ünal, M. (2021). Öğrenci ve öğretmenlerin covid-19 salgını dönemindeki uzaktan eğitim algısı: bir metafor analizi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1684-1715.
- Dağci, A. (2021). Duaya ilişkin algılar: metaforik bir araştırma. *Darulfunun İlahiyat*, 32(1), 179–198.
- Davutoğlu, A. (2017). *Duruş, Gençlerle Yüz Yüze*. (1. Baskı). Küre Yayınları.
- Dayı, E., Açıkgoz, G. ve Elçi, N. A. (2020). Güzel sanatlar eğitimi bölümü öğretmen adaylarının özel gereksinimli öğrencilere yönelik metaforik algıları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 95-122.
- Dayı, E. ve Töret, Z. (2021). özel eğitim öğretmeni adaylarının iş birliğine ilişkin metaforik algıları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 863-877.
- Demirbilek, N. (2021). Üniversite son sınıf öğrencilerinin bölüm başkanı kavramına ilişkin metaforik algıları. *Ekev Akademi Dergisi*, 25(86), 433-448.
- Doğan, M., Nacaroğlu, O. ve Ablak, S. (2021). Sivrice “depremini yaşamış ortaokul öğrencilerinin depreme ilişkin metaforik algılarının incelenmesi: Malatya ili örneği”. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 384-402.
- Doğan, Ü. (2021). Bilim sanat merkezlerine devam eden özel yetenekli öğrencilerin müdür kavramına ilişkin metaforik algıları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 104-116.
- Doğan, Ü. ve Duruğa, M. (2021). Özel yetenekli öğrencilerin psikolojik danışmana ilişkin algılarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 92-103.
- Doğan, Y. (2009). Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 185-204.
- Dökmen, Ü. (2001). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. (1. Baskı). Sistem Yayıncılık.
- Dönmez Usta, N., Durukan, G. Ü. ve Hacıoğlu, Y. (2016). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmeni adaylarının “Teknoloji” algıları. *Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 24-46.
- Draaisma, D. (2007). *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*. [Metaphors of memory: A history of ideas about the mind] (3. baskı). (G. Koca, Çev.). Metis Yayınları.
- Elkatmış, M. (2015). Yazılı ve sözlü anlatım ile etkili iletişim derslerinin sınıf öğretmeni adaylarının iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 14(4), 1341-1351.
- Elkatmış, M. (2019). *Kelime bilgisi*. H. Kavruk ve H. Kurnaz. (Ed.), *Türkçe öğretimi* (1. Baskı, s. 175-197) içinde. Pegem Yayınları.
- Elkatmış, M. ve Tanık, M. (2021). Eğitim fakültesi öğrencileri ile formasyon eğitimi alan fen edebiyat fakültesi öğrencilerinin topluluk karşısında konuşma becerisine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies Education*, 16(2), 763-779.
- Elkatmış, M. ve Ünal, E. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeylerine yönelik bir çalışma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 107-122.

- Erkut, E. (2017). *Üniversite Seçerken*. (1. Baskı). Optimist Yayınları.
- Eroğlu, A. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının dijital hikâyeye yönelik metaforik algıları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 49-60.
- Eroğlu, E. (2019). *Eğitim ortamında etkili iletişim ve boyutları*. U. Demiray (Ed.), *Etkili İletişim* (9. Baskı, s.222-239) içinde. Pegem Akademi.
- Ezer, F. ve Aksüt, S. (2021). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının küresel köy kavramına ilişkin metaforik algıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 667-686.
- Gerçek, S. ve Arık, K. (2020). Dijital oyunlarda “Şiddet” unsuruna oyuncuları yüklediği anlam: üniversite öğrencilerine yönelik bir metafor analizi. *Beşikçi Akademi Dergisi*, 8(2), 251-269.
- Gökaslan Çıldır, Z. (2020). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının “Sanatçı” ve “Sanat Eseri” kavramına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla belirlenmesi. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2(2), 90-108.
- Göral, M., Kement, Ü. ve Bukey, A. (2020). Turizm akademisyenlerinin “Kongre” kavramı ile ilgili kullandıkları metaforlar aracılığıyla kongrelere ilişkin algılarının değerlendirilmesi. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 1(1), 70-83.
- Gözler, A. ve Konca, A. S. (2021). Öğretmen adaylarının ücretli öğretmenliğe yönelik algılarının incelenmesi. *Ahi Bilge Eğitim Dergisi (ABED)*, 2(1), 56-67.
- Güçlü, N. (1998). Sınıfta etkili öğrenci-öğretmen iletişiminin kurulması. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 61-64.
- Güçlü, N. ve Güçlü, M. (1996). Öğretmen Eğitiminde Nitelik Sorunu. 96: Modern Öğretmen Yetiştirmede Gelişme ve İlerlemeler Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Gül, M. ve Gül, K. (2021). Turizm ve otel işletmeciliği bölümü önlisans öğrencilerinin “Tatil” kavramına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1404-1423.
- Gültekin, M. ve Çoğenli Gündoğan, A. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının Hayat Bilgisi dersine ilişkin metaforik algıları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(1), 1-18.
- Gündüz, Çetin H., Aslan, Kızıl Z. ve Güçlü, H. C. (2021). Eğitim fakültesi öğrencilerinin akıllı telefonlara yönelik algıları: metafor analizi ile bir değerlendirme. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 102-116. DOI: 10.21666/muefd.765165
- Güneş, A. (2020). Bireylerin ebeveynlik olgusuna ilişkin algıları: bir metafor çalışması. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 289-330. DOI: 10.21798/kadem.2021266732
- İlter, İ. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının birleştirilmiş sınıf kavramına ilişkin metaforik algılar. *Elementary Education Online*, 14(4), 1450-1468.
- İmer Çetin, N., Timur, S. ve Pehlivan, H. (2021). Fen Bilimleri öğretmenlerinin Covid-19 pandemi sürecinde “Virüs” kavramına yönelik metaforik algılarının incelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(43), 47-59.
- Kalyoncu, R. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının “Sanat eğitimi dersi” kavramına ilişkin metaforları. *E-Journal Of New World Sciences Academy NWSA-Education Sciences*, 8(1), 90-102.

- Kamacı, Y. Yüzer, E. ve Akbaş, B. (2020). Sınıf Öğretmeni Adaylarının ve Sınıf Öğretmenlerinin Köy Enstitüleri Kavramına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi. V. Uluslar arası Rating Academy Kongresi, Online, Türkiye.
- Karademir, A. ve Demirel, B. (2020). 48-69 Aylık çocukların çizimlerinde “Öğretmen”: Bir metafor çalışması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 189-201.
- Kaya, M. ve Koca, İ. (2020). Okul müdürü kavramına ilişkin metafor araştırmalarının incelenmesi: bir meta-sentez çalışması. *Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi*, 1(3), 23-38.
- Kemal, M. (2003). *Buddhist Türk çevresi eserlerinde metafor*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kılınç, Y. (2013). Coğrafya lisans öğrencilerinin hava durumu kavramını algılamaları: Fenomenografik bir çalışma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 401-415.
- Kızıllar, E. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının çevre sorunlarına yönelik metaforik algılarının incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 8(21), 230-240.
- Koç Akran, S., Acıdemir, M. ve Uludağ, Ş. (2018). Üniversite öğrencilerinin iletişim kavramına yönelik metaforik algıları. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 69-82.
- Kurtdede Fidan, N. ve Özaydın, A. (2019). Ebeveynlerin çocuk haklarına ilişkin metaforik algıları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 361-378.
- Levine, Phoebe. M. (2005). Metaphors and images of classrooms. *Kappa delta Pi Record*, 41(4), 172-175.
- Memiş Beslini, O. (2021). İşgücü piyasaları bağlamında endüstri 4.0 kavramına ilişkin üniversite öğrencilerinin metaforik görüşleri. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 144-157.
- Muallimoğlu, N. (2005). *Bütün Yönleri ile Hitabet*. (1. Baskı). Avcı Ofset Matbaacılık.
- Mutluer, C. (2015). Sosyal Bilimler öğretmeni adaylarının “hoşgörü” kavramına ilişkin metaforik algıları. *Tarih Okulu Dergisi*, 8(22), 575-595.
- Onur Sezer, G. ve Bağçeli Kahraman, P. (2021). Temel eğitim öğretmeni adaylarının dramaya ilişkin metaforları. *Millî Eğitim*, 50(230), 509-533.
- Osmay, N. (2017). *İnsan Mühendisliği: Hayat Karşısında İnsanın Kendisi ve Çevresi*. (1. Baskı). Alfa Yayınları.
- Özbey Gökçe, F. ve Çakmakçı, Y. (2021). The metaphorical perceptions of teacher candidates regarding the concept of "the gifted child". *Sakarya University Journal of Education Faculty*, 21(1), 13-35.
- Pınar, M. A. ve Akgül Dönel, G. (2021). Ortaokul öğrencilerinin fen bilgisi laboratuvarına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 14-23.
- Pilav, S. ve Elkatmış, M. (2013), Öğretmen adaylarının türkçe kavramına ilişkin metaforları. *Turkish Studies*, 8(4), 1207-1220.

- Sarı, İ. ve Şahin D. (2021). Sporunun ailesi kene gibi zararlı mı kale gibi güvenli mi? Antrenörlerin sporcuların ailesine yönelik metaforik algıları”, *Türkiye Klinikleri Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), 110-123.
- Saylık, A. ve Saylık, N. (2021). Akademisyenlerin ve lisansüstü eğitim öğrencilerinin “Türkiye’de üniversite”ye ilişkin geliştirdikleri metaforlar. *EKEV Akademi Dergisi*, 25(86), 69-90.
- Saylık, A., Saylık, N. ve Sağlam, A. (2021). Eğitimcilerin gözünden Türk Eğitim Sistemi: bir metafor çalışması. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 522-546. DOI:10.33711/yyuefd.919424
- Sezer, E. (2003). Dilde ve edebiyatta yol metaforu [Road metaphor in language and literature]. *Kitaplık Dergisi*, (65), 88-92.
- Sidekli, S., Pekdemir, E. ve Yorulmaz, A. (2021). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin “Üçgen, Kare ve Dikdörtgen” kavramlarına ilişkin metaforları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 116- 134. DOI: 10.18039/ajesi.826567
- Singh, K. (2010). Metaphor as a tool in educational leadership classrooms. *Management in Education*, 24(3), 127–131.
- Şahin, B. (2013). Öğretmen adaylarının “Matematik Öğretmeni”, “Matematik” ve “Matematik Dersi” kavramlarına ilişkin sahip oldukları metaforik algılar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 313-321.
- Şekerci, H. (2021). Yapılandırmacı yaklaşım kavramına ilişkin sınıf öğretmeni adaylarının görüşlerinin metaforlar aracılığı ile incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 766-795.
- Şen H. Ş. ve Erişen, Y. (2002). Öğretmen yetiştiren kurumlarda öğretim elemanlarının etkili öğretmenlik özellikleri. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 99-116.
- Taş, O. (2017). *İletişim, Medya ve Kültür: Anahtar Kavramlar*. (1. Baskı). Ütopya.
- Tekvar, S. O. (2006). *Dergi reklamlarında toplumsal cinsiyet göstergeleri: fhm ve cosmopolitan reklamlarının karşılaştırmalı göstergebilimsel çözümlemesi*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tezer Hasan, H., Asan, E. ve Çapar, D. (2020). İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin barış kavramına ilişkin algıları. *The Journal of International Education Science*, 23(7), 1-13.
- Tiryaki, E. ve Demir, A. (2016). Türkçe öğretmeni adaylarının yazma becerisine yönelik metaforik algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 18-27.
- Türk Dil Kurumu (TDK), *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 01.05. 2021).
- Uygun, T., Gökkurt, B. ve Usta, N. (2016). Üniversite öğrencilerinin matematik problemine ilişkin algılarının metafor yoluyla analiz edilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 536–556.
- Uysal, H. ve Özdemir, Ç. (2021). “TASARIM” kavramına yönelik moda ve grafik tasarım öğrencilerinin metaforik algılarının belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 7(1), 170-181.

- Üztemur, S. ve Dinç, E. (2020). Medya okuryazarlığı bağlamında ortaokul öğrencilerinin sosyal medya algıları: bir metafor çalışması. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(1), 92-103.
- Varışoğlu, B. ve Kaşaveklioğlu, G. (2019). Atanamayan öğretmen kavramına yönelik metaforlar. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 473-490.
- Yalçınkaya, E. (2013). Tarih kavramına yönelik sınıf öğretmeni adaylarının ürettikleri metaforların incelenmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(3), 95-112.
- Yalın, H. İ. (2003). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. (1. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Yılar, M. B. ve Tağrikulu, P. (2021). Eğitim fakültesi öğrencilerinin iletişim kavramına yönelik metaforik algılarının incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 71-97.
- Yıldırım Saçılık, M., Çevik S. ve Özkan, Ç. (2016). Turizm ve otel işletmeciliği bölümü önlisans öğrencilerinin "Turizm" olgusuna ilişkin metaforik algıları. *Akademik Bakış Dergisi*, (53), 84-103.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (12. Baskı). Seçkin Yayınları.
- Yıldız, S. M. (2008). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin bir öğretim elemanında bulunması gereken niteliklere yönelik algılamalarının değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 1-7.
- Yılmaz, M. A. (2010). *Dil Zekası İletişim Sihirbazlığı*. (4. Baskı). Akis Kitap.
- Zeren, M. G. (2015). Üniversite öğrencilerinin gözü ile Coğrafya eğitimcisi: bir olgu bilim araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 189-208.

Katkı Oranı Beyanı

Makaleye her iki yazar da %50 oranında katkı sunmuştur.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve Teşekkür

Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzin Bilgisi

Bu araştırma, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 08.02.2021 tarihli etik onay kararı ile yürütülmüştür.

Yazar/Author
Yunus EKİCİ*

Makale Adı/Article Name

Dağlık Karabağ'da Ermeni İşgali (1988-1993)

Armenian Occupation of Nagorno-Karabakh (1988-1993)

ÖZ

Azerbaycan'a karşı Ermeni saldırganlığının tarihsel kökleri ve saldırı savaşı, Ermeni tarihinin bazı konularının dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu saldırganlık politikası, Ermeni tarihinin sürekli merkezinde yer almaktadır. Bu nedendir ki tarihi koşullar uluslararası ve yerel koşullar elverdiği ölçüde, Ermeniler Azerbaycanlılara karşı niyetlerini gerçekleştirmek için her yolu kullanmışlardır. Azerbaycan'ın modern tarihinin keşfedilmemiş sayfalarından biri 20. yüzyılın sonlarında yeniden alevlenen Dağlık Karabağ uyuşmazlığı sonucunda Azerbaycanlıların yaşadığı köy ve bölgelerde işlenen soykırımdır. Ermenistan ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ çekişmesi, sonuçları milyonlarca Azerbaycanlının kaderini ciddi şekilde etkileyen en trajik çekişmelerden biri olarak yirminci yüzyıl tarihine girmiştir. 1980'lerin sonlarında Ermenistan'ın Azerbaycan'ın tarihi topraklarına ve etnik provokasyonlara yönelik açık toprak iddiaları ve korkutma eylemleriyle başlayan bu çatışma, Azerbaycan'a askeri saldırıyla sonuçlanmıştır. Çözülmemiş Dağlık Karabağ nedeniyle Ermeni-Azerbaycan ihtilafı Güney Kafkasya'da bir tehlike kaynağı olmaya devam etse de uluslararası toplumu en az ilgilendiren konulardan biridir. Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Dağlık Karabağ'a özerklik verilmesinden sonra bile ne Dağlık Karabağ ne Ermenistan ne de bu sınırların dışındaki Ermeniler ayrılıkçı faaliyetlerini durdurmamışlardır. Bu çalışma 1988 ile 1993 yılları arasında Ermeniler tarafından Dağlık Karabağ'da Müslümanlara karşı uygulanan faciaları konu almaktadır. Çalışmada ayrıca facia öncesi Dağlık Karabağ'ın durumu ve Dağlık Karabağ'ın Ermeniler aracılığıyla işgal edilmesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Ermeniler, Azerbaycan, Facia, İşgal.

ABSTRACT

The historical roots of Armenian aggression against Azerbaijan and the war of aggression make it necessary to consider certain issues in Armenian history. This policy of aggression has always been at the center of Armenian history. For this reason, the Armenians used every means to realize their intentions against the Azerbaijanis, to the extent that the historical and local conditions allowed. One of the unexplored pages of the modern history of Azerbaijan is the genocide committed in the villages and regions where Azerbaijanis live as a result of the Nagorno-Karabakh conflict that flared up again at the end of the 20th century. Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan entered the history of the twentieth century as one of the most tragic conflicts, the results of which seriously affected the fate of millions of Azerbaijanis. This conflict, which started in the late 1980s with open territorial claims and acts of intimidation by Armenia against the historical lands of Azerbaijan and ethnic provocations, resulted in a military attack on Azerbaijan. Although the Armenian-Azerbaijani conflict, due to the unresolved Nagorno-Karabakh conflict, remains a source of danger in the South Caucasus, it is one of the least relevant to the international community. Even after giving autonomy to Nagorno-Karabakh, which is an inseparable part of Azerbaijan, neither Nagorno-Karabakh nor Armenia nor the Armenians outside these borders stopped their separatist activities. This study deals with the disasters perpetrated by Armenians against Muslims in Nagorno-Karabakh between 1988 and 1993. In the study, the situation of Nagorno-Karabakh before the disaster and the occupation of Nagorno-Karabakh by the Armenians were discussed.

Keywords: Nagorno-Karabakh, Armenians, Azerbaijan, Disaster, Occupation.

Giriş

Çarlık Rusya'sı, 19. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Azerbaycan toprakları da dahil olmak üzere Kafkasya'nın işgal edilmesinden sonra etnik destek sağlamak için Kuzey Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi de dahil olmak kaydıyla birçok bölgeye özellikle Ermeni nüfusu olmak üzere Hristiyan kökenli kitlesel göçler düzenlemiştir. Saldırganlık politikasını Karabağ bölgesinde olduğu gibi Güney Kafkasya'da da sürdürmek isteyen imparatorluk, yerel Türk-Müslüman nüfusu göç ettirip bölgeye Hristiyan nüfusu yerleştirmek istiyordu (Hasanov, 2018: 447).

Dağlık Karabağ üzerinden Ermeni-Azerbaycan uyuşmazlığının tarihinden bahsederken, Ermenilerin Azerbaycan'a yerleşmesine dikkat etmek gerekir. Mesele şu ki Ermeniler çok daha sonra Azerbaycan'a yerleştirilmiştir. Tarihsel gerçekler, 19. yüzyıla kadar Azerbaycan'da tek bir Ermeni yaşamadığını göstermektedir. Bu bölgedeki yerleşimleri her zaman Rus İmparatorluğu'nun özel siyasi çıkarlarına hizmet etmiştir. 19. yüzyılda Rusya dahil tüm Doğu Avrupa'da meydana gelen olaylar (Rusya-Türkiye, Rusya-İran savaşları) Azerbaycan'ın kuzey komşusunun bölgedeki konumunun zayıflamasına neden olmuştur. Rusya da güney sınırında bir Müslüman ve Türk ülkesinin varlığından ciddi şekilde endişe duymuş ve bu nedenle kuzey Azerbaycan'a Ermenileri yerleştirme fikrini gerçeğe dönüştürmeyi düşünmeye başlamıştır (Abdullayev, 2004: 9).

Ermeniler ve Azeriler arasında tartışmalı bölge içerisinde yer alan Karabağ, gerçek anlamda bir Türk yurdu idi. Karabağ tarihte Ermeniler tarafından idare edilen bir bölge olmamıştır. Bilhassa Kafkasya'ya sefer düzenleyen ordular için bir kışlak görevi gören Karabağ, İran, Selçuklu, Türkmen, Osmanlı ve nihayetinde Ruslar tarafından kontrol edilmiş bir bölge idi. Kafkaslardaki Rus yayılması devam ederken, Karabağ 1805 yılında Rus topraklarına katılmıştır. Çarlık Rusya'sı bu bölgeyi ele geçirdiği zaman 1822 yılına kadar Karabağ'da varlığını sürdüren Karabağ Hanlığının devam etmesine izin vermiştir. 1822 tarihinde ilga edilen Karabağ Hanlığından sonra Karabağ 1840'ta ilk önce Hazar idari birimine daha sonra 1859'da Bakü'ye ve en sonunda 1868'de Gence'ye bağlanmıştır. Karabağ bu idari konumunu 1917 yılına kadar sürdürmüştür (Gürbüz, 2012: 62).

Yıllarca huzur içinde yaşamış oldukları halde Osmanlı Devleti'nde bazı karışıklıklar çıkınca ya da gerileme dönemine girilince özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırası ve sonrasında, Ruslar başta olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın teşvik ve tahrikleriyle Ermenilerin içlerinden bir kısmı Türklere karşı cephe almış ve isyana sevk edilmişlerdir (Akçora, 2007: 74).

20. yüzyılın başı Azerbaycan tarihinde siyasi ve kültürel bir uyanış dönemidir. Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Karabağ bölgesi, Azerbaycanlıların etnokültürel mirasının merkezlerinden biriydi ve eski Azerbaycan medeniyetinin beşiği olarak kabul edilmiştir. Eski çağlardan günümüze Azerbaycan'ın en önemli siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel bölgelerinden biri olan Karabağ bölgesi, dünya medeniyetinin en eski merkezlerinden biridir. Azerbaycan'ın kuzeyindeki Karabağ bölgesinde arkeolojik kazılar sırasında Azih mağarasında bulunan eski bir adamın alt çene kemiği, bu bölgenin Azerbaycan ile birlikte dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olduğunu kanıtlamıştır (Hasanov, 2018: 447).

SSCB hükümeti, Azerbaycan Türklerinin tarihi topraklarında, aralarında Bakü, Erivan, Zangezür, Karabağ gibi bazı yerleşim yerlerinde Ermeni sayılarını baskın konumlarını güvence altına almak

için arttırmaya çalışmışlardır. Bu politika, gelecekte sömürge köleliğinde olan Azerilerin bağımsızlığına yönelik herhangi bir eğilimin önlenmesine ve onların yerine yerel halkın yerinden edilmesiyle Ermeni-Hıristiyan bir bölge yaratılmasına yöneliktir. Bu nedenle Ermenilerin örgütlenmesine ve silahlanmasına kapsamlı yardım sağlanmış ayrıca Azerbaycan Türklerine karşı saldırgan eylemlerine de destek verilmiştir (Nağı, 2009: 11).

Anadolu'da amaçlarına ulaşamayan Ermeniler 1918 yılında Güney Kafkasya'da (Transkafkasya) Türk topraklarında Ermenistan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Bundan sonra bölgenin sakin olması gerekiyordu ama olmadı. Taşnak Ermenistan'ı hem Türkiye'ye hem de Azerbaycan'a karşı asılsız toprak iddialarında bulunarak askeri operasyonlar başlattılar. Askeri operasyonlar sırasında barışçıl Türk ve Müslüman nüfusa karşı acımasız katliamlar yapıldı. O dönemde Müttefikler, Bolşevizm'i bastırmak ve Sovyet hükümetini devirmek için Rusya ve Türkiye'ye karşı askeri operasyonlar yürütüyorlardı. Türk halkı batıda Müttefiklerin saldırılarına, doğuda Taşnak Ermenistan'ının düşmanlığına maruz kaldı. Müttefiklerin zaferi Güney Kafkasya'ya girmelerine, Azerbaycan petrolünün ele geçirilmesine ve oradan Bolşevik Rusya'ya giden yolun açılmasına yol açacaktı. 1920'lerin başında Bolşevik Rusya ve Türkiye'nin yaklaşması söz konusu olmuştur. Bu yaklaşma Güney Kafkasya'da yeni jeopolitik koşullar yaratmıştır. Azerbaycan işgal edilip Sovyetleştirilirken Ermenistan ve daha sonra da Gürcistan Bolşevikleştirilmiştir (Qasımlı, 2016: 8).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Ermeni terör örgütleri başta Azerbaycan'da ve Güney Kafkasya'da yeniden faaliyete geçtiler. Rus İmparatorluğu'nun derin bir siyasi ve ekonomik kriz içinde olduğu gerçeği her yerde kaos olarak hüküm sürmüştü özellikle de Ermenilerin ellerini serbest bırakmasına ve kan dökülmesine yol açmıştır. Rusya'da iktidar için savaşan tüm siyasi güçler, Hıristiyan faktöründen yola çıkarak Ermenilere siyasi ve askeri destek sağladılar. Bir dizi iyi eğitim almış silahlı Ermeni terör örgütü Özellikle Bakü, Erivan, Zangezür, Karabağ, Nahçıvan gibi bölgelerde Türkmen nüfusunu yerinden etmeye, bu bölgeleri kontrol altına almaya çalıştılar (Nağı, 2009: 12-13).

1. Dünya Harbinde yaşanan gelişmelerden sonra Azerbaycan, 28 Mayıs 1918'de Dağlık Karabağ'ı da dahil edilecek şekilde egemenliğini ilan etmiştir. 12 Ocak 1920 tarihinde düzenlenen Barış Konferansı'nda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliği Dağlık Karabağ bölgesi ile birlikte uluslararası kamuoyu nezdinde tanınmıştır. Konferanstan birkaç ay sonra 28 Nisan 1920 yılında Azerbaycan'da Sovyet yönetimi kurulmuş ve Dağlık Karabağ bölgesi Azerbaycan SSC'nin sınırları içerisinde kalmıştır. Fakat yaşanan birtakım gerginliklerden sonra SSCB'nin de tahakkümüyle 7 Temmuz 1923 tarihinde Dağlık Karabağ'da Azerbaycan SSC'ye bağlı bir özerk bölge (Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi) oluşturulması kararı alınmıştır (Yaldız, 2021: 153).

1920-1922 yıllarında Azerbaycan ve Ermenistan merkeze bağımlı oldukları için tam anlamıyla bağımsız devletler değillerdi. 1922-1991 yıllarında SSCB'yi oluşturan müttefik cumhuriyetler gibi bağımsız bir dış politika izleyemediler. Ülkenin dış politikası tamamen Moskova'nın elindeydi. Türkiye'nin de ayrıca Azerbaycan ve Ermenistan ile ilgili ayrı bir politikası olmayıp SSCB ile karşılıklı ilişkilerinin bir parçasıydı. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız Azerbaycan ile Ermenistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Bilindiği gibi tarihsel araştırmalar sadece yakın veya uzak geçmişte ne olduğunu belirlemek için değil aynı zamanda olayların ve süreçlerin neden-sonuç ilişkisini ortaya çıkarmak,

sonraki tarihi nasıl etkilediklerini incelemek ve bunlardan ders çıkarmak için de yapılır. Dolayısıyla Sovyetleşme sonrası Ermenilerin Türkiye'ye yönelik asılsız iddiaları sonuçsuz kalınca Azerbaycan topraklarına karşı harekete geçmişlerdir (Qasımlı, 2016: 12-13).

Azerbaycan yeni koşullarda silahlı bir çatışmaya hazır olmadığı gibi askeri birlikleri mevcut değildi. İçişleri Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Servisi'nin küçük birliği, büyük ölçekli savaş operasyonları yürütemiyordu. Eylül 1991 ile Ocak 1992 arasında, Savunma Konseyi, Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay da dahil olmak üzere bazı ajanslar kurulmuştur. 5 Eylül tarihinde Savunma Bakanlığı'nın kurulması önemli bir olaydı fakat bu organ uzun süredir mevcut ihtiyaçlara uygun olarak işlev görememiştir. Birkaç ay içinde aynı zamanda 150 kişilik bir kadroya sahip olan Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak sadece bir tabur oluşturmak mümkün olmuştur. Halk Cephesi, eylemcileri pahasına birkaç tabur kurmuş ve onları cepheye göndermiştir. Savunma Bakanlığı, bölgede öz savunma grupları kurmaya başlamıştır (Nağı, 2009: 32-33).

1. İşgal Öncesi Dağlık Karabağ'ın Durumu

Karabağ Hanlığı, 1813 ve 1828 anlaşmalarına kadar İran'ın etkisi altında olmasına rağmen aslında bağımsız bir devlettir. Bakü, Şirvan, Gence ve diğer topraklar gibi Karabağ, 1917'ye kadar Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olarak kalmıştır. Ermeniler, Kafkasya'da azınlık bir etnik gruptu ve gerçek anavatanları bölgeden uzaktı. Güney Kafkasya'da Ermenistan diye bir ülke söz konusu değildi. Ermeniler Türkmençay Antlaşması ile İran ve Türkiye'den göç etmelerine ve özellikle Karabağ'da Güney Kafkasya'ya yerleşmelerine izin verilmiştir. Azerbaycan toprakları pahasına SSCB içinde sadece yarı bağımsız bir Ermeni SSC mevcuttu (Tərabik, 2017: 131-132).

Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleşmeleri toplu olarak yapılmaya devam etmiştir. İstatistiklere göre sadece 1828 ile 1920 yılları arasında 560.000 Ermeni Azerbaycan'a sürülmüştür. 20. yüzyılın başlarından itibaren Ermeniler yerleştikleri bölgelerde kendi devletlerini kurma fikrini gerçekleştirmek için her fırsatı kullanmaya başlamışlardır (Təəssürat Qəzəti, 2020).

1920-1930 yıllarında Ermeniler Dağlık Karabağ'da daha da ihtiyatlı davranarak bölgede rahatsız edici adımlar atmaktan çekinmişlerdir. Dağlık Karabağ'ın özerkliği konusu toplum tarafından hala kabul edilmediğinden bu kararın doğruluğu periyodik olarak Azerbaycan'ın komünist liderliği tarafından bile sorgulanmıştır. Bu nedenle Ermeniler, bu dönemde meydana gelen özerklik gerçeğine, bu asılsız kararın kamuoyunda pekiştirilmesine daha fazla güveniyorlardı ve Ermeni nüfusunu artırmaya çalışıyorlardı. 1930'lu yılların başında Moskova yönetimi Ermenilerin başta Ortadoğu ve Balkanlar olmak üzere yurt dışından Güney Kafkasya'ya göç etmeleri için koşullar yarattı. Ermeni diaspora örgütleri bu göçleri organize ettiler ve Ermenilerin bu bölgelere topluluklar şeklinde konsantre olmalarını sağlamaya çalıştılar. Moskova ise bu durumu propaganda aracı olarak kullandı. Bu göç sanıldığı kadar büyük bir ölçekte kabul edilmedi ve birkaç on binlerce insanla sınırlı kalmıştır. Bunlardan bir kısmı Karabağ da dahil olmak üzere Azerbaycan'a yerleşmişlerdir. Ermeniler yurt dışından Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçı eğilimleri yoğunlaştırarak geniş organizasyonlu çalışmalar yürüttüler (Nağı, 2009: 20).

Çarlık Rusya'sı ve Sovyet döneminde Ermeniler, Karabağlılar da dahil olmak üzere Dağlık Karabağ'ın Azerbaycanlı nüfusuna karşı çeşitli provokasyonlar yaptılar. Böyle bir provokasyon

1967’de gerçekleşerek aynı yıl Ermeniler, millî bir ihtilaf çıkarmak için asılları Karabağlı olan üç Azeri Türküne iftira atıldılar ve onların tutuklanmasına sebep oldular (Zülfüqarlı, 2010: 5-6).

1983 Lozan Ermeni Kongresi, Karabağ sorununda bir dönüm noktası olmuştur. Kongre, Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanmasına karar vermiştir. 1985 yılında Sevr şehrinde Üçüncü Ermeni Kongresi toplanmış ve burada Azerbaycan’ın tüm Ermeni topraklarının Ermenistan’a ilhakına karar verilmiştir. 1987’de Ermeni Kilisesi’nin başı Katolikos, dini bir törende yaptığı konuşmada Karabağ’ın Ermeni toprağı olduğunu ve topraklarının geri verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu söylem Ermenilerin Azerbaycan topraklarını işgal etmeleri ve savaş yoluyla Karabağ bölgesini işgal etmeleri için bir işaretti. İşgal planlarını uygulamak için Ermeni Kilisesi’nin doğrudan katılımıyla “Karabağ mücadele örgütleri” ve “Karabağ komitesi” gibi silahlı örgütler kuruldu. Aralarında özellikle 1973-1985 yıllarında terör eylemleri ve silahlı suçlar işleyen Taşnak unsurları da yer almıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Ermeni kiliseleri, tüm Ermeni iş adamları, aydınlar, bilim adamları ve kültürel şahsiyetler ile İngiltere ve Fransa’daki Ermeni lobisini “Ermeni Yardım Komiteleri” kurmaya ve onlara maddi, siyasi ve bilgisel destek vermeye çağırdılar. Ermeni basını, Moskova’nın Dağlık Karabağ’ı Ermenistan’a bırakmayı kabul ettiğini bildirmiştir (Tərabik, 2017: 131-132).

1980’lerin ortalarında Azerbaycan halkının kendini gerçekleştirme süreci derinleşmiş ve haklarının ihlal edilmesine ve servetlerinin yağmalanmasına karşı protestoları yoğunlaşmıştır. Rusya, Azerbaycan gibi bir devleti kaybetmemek için “Yeniden Yapılanma”, “Şeffaflık”, “Hızlanma”, “Demokratikleşme” gibi çeşitli ekonomik kavramları benimsemesine rağmen durumu değiştirememiştir. Aksine “Yeniden Yapılanma” ve “Şeffaflık”ın oluşturduğu fırsatlar Azerbaycan’da demokratik hareketin gelişmesine ivme kazandırmıştır. Bunun gelecekte Türk dünyasını daha da güçlendireceğinden korkan Sovyet liderliği, Azerbaycan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’nde ulusal bir çatışmayı ateşlemiştir. Taşnak-Sütyun partisi de dahil olmak üzere tüm milliyetçi Ermeni örgüt ve komiteleri, Azerbaycan topraklarında bir “Büyük Ermenistan” yaratma planlarını uygulamak için faaliyetlerini genişlettiler. 1988’de başka bir Ermeni ayrılıkçılığı dalgası başlamıştır. Sovyet imparatorluğunun çöküşünün yarattığı elverişli koşullardan yararlanan Ermeni ayrılıkçılar, Azerbaycan’a karşı yeni toprak iddialarına giriştiler. Dünyanın farklı yerlerindeki patronlarının yardımıyla Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan’a ilhakı gibi anayasaya aykırı bir hareketi gerçekleştirdiler. Böylece Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafı başlamış oldu. Bu çatışmanın gerçek özü, milli liderleri Haydar Aliyev tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir: “Bölgemizde Dağlık Karabağ sorunu da dahil olmak üzere bazı siyasi güçler tarafından yürütülen çatışmaların dini veya etnik bir nedeni yoktur. Bu ülkemizin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü yok eden güçlerin izlediği ayrılıkçı politikanın sonucudur” (Məmmədov, 2010: 115).

Ermenilerin Dağlık Karabağ için izledikleri ayrılıkçı politika, 1988 yılında Ermenistan ile Azerbaycan arasında açık bir çatışma haline gelmiştir. Ermeniler, SSCB liderlerinin desteğine dayanarak Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan SSC’den ayrılması ve devredilmesi önerisi üzerine 15-18 Şubat 1988’de Şuşa bölgesi hariç tüm bölgesel konseylerin bir toplantısında ve Dağlık Karabağ Bölge Konseyi’nin olağanüstü toplantısında, “Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan SSC’den çıkarılması ve Ermenistan SSC’ye devredilmesi” kararı alınmıştır. Ermeniler, SSCB Yüksek Sovyet’inden bu konuyu dikkate almasını istemiştir. Ancak SSCB liderliği Ermenilerin bu

kararını resmi olarak desteklemediler ve 23 Mart 1988'de SSCB Yüksek Sovyet'i Başkanlığı, Dağlık Karabağ'ın Ermeni SSC'ye devredilmesi önerisini reddetmiştir (Ruintən, 2008: 47-48).

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycanlıların bu topraklardan sürülmesiyle birlikte sahip oldukları maddi kültür anıtları yıkılmış yer isimleri Ermenileştirilmiştir. 1988'den sonra bu süreç daha kitlesel bir hal alarak Ermenistan'ın devlet politikası haline gelmiştir (Azərbaycan Qəzeti, 2015).

1 Aralık 1989'da Ermenistan Yüksek Sovyet'i ve Dağlık Karabağ'da kurulan sözde "ulusal konsey" ortak bir karar aldılar. Kararda "Ermeni SSC ile Dağlık Karabağ'ın birleştiğini ilan ettikleri ve o andan itibaren Dağlık Karabağ halkının Ermeni SSC vatandaşlarının tüm haklarına sahip olduğu" belirtilmiştir. Ermenistan saldırganlık ve ilhak niyetlerini gizlemeyerek kapsamlı hazırlıklara devam etmiştir (Nağı, 2009: 29).

2. Dağlık Karabağ'ın İşgal Edilmesi

Ermeniler 1988'de Azerbaycan'a karşı açık bir düşmanlık politikası izlemeye başladılar. Karabağ'da iki Azerbaycanlının öldürülmesi, Tophana ormanının tahrip edilmesiyle çatışmanın tırmanması ve ardından devam eden askeri operasyonlar, sorunun ciddiyetini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Süreç o kadar hızlı ilerlemişti ki Gorbaçov'un olaylara kayıtsız kalmasının, geniş bir arazinin cumhuriyetin kontrolünden fiilen çıkarılmasının veya hükümetin dikkatsiz ve beceriksiz politikasının mantığını Azerbaycanlılar anlayamamışlardır. Çatışmanın coğrafyası her geçen gün genişliyordu (Abdullayev, 2004: 14).

Kasım 1988'de Şuşa'nın güneyindeki Tophana ormanında Ermenistan SSC'nin alüminyum fabrikalarından birinin şubesinin inşaatına başlanmıştır. Tophana, sadece orman için güzelliğin ve Azerbaycan için tabiatı koruma alanının bir sembolü değildi bu eşsiz orman alanı, halkın kahramanlık tarihinin ve ulusal gururunun kaynağı olarak biliniyordu. Dolayısıyla Ermenistan'ın Tophana'ya yönelik bu saldırganlığı, zaten gergin olan Azerbaycan halkının milli gururuna dokunarak ülkeyi ayağa kaldırmıştır. Laçın ve Şuşa'da başlayan protestolar Bakü'de büyük bir halk hareketine dönüşmüştür. Bu hareket kısa sürede tüm Azerbaycan'a yayılmış ve Sovyetler Birliği'ni sarsmıştır. Çünkü komşu cumhuriyetin saldırganlığından korunmayan halk, özgürlükleri ve toprak bütünlükleri için savaşmıştı. Buna karşılık Ermeniler Dağlık Karabağ'da etnik temizliği hızlandırdılar. Karabağ'da Azerbaycanlıların kendi topraklarından sürülmesi giderek yaygınlaştı. Ermeniler yollarda pusu kurup Azerbaycan araçlarına saldırdılar ve suikastlar düzenlediler. Her gün bu yollardan geçen onlarca Azerbaycan vatandaşı yaralanıyordu. İyi yetişmiş birçok Ermeni çeteciler Azerbaycanlılara karşı savaşmak için Karabağ'a getiriliyordu (Xalq Qəzeti, 2021).

1989'da Ermenistan SSC Yüksek Sovyet'i Dağlık Karabağ'ın hiçbir yasal dayanağı olmaksızın bu ülkeye ilhak edilmesine ilişkin bir karar almıştır. Aslında bu karar Azerbaycan topraklarının ilhakı anlamına geliyordu. Ermeniler zaten mücadele taktiklerini askeri saldırganlık düzeyine kaydırmışlardı ve bu bağlamda Azerbaycan'daki kitlesel protestolar olayların gidişatını değiştirememiştir. Ermenilerin saldırgan politikasının uygulanmasında dış güçlerin desteğinin rolü kuşkusuz daha büyük olmuştur. Bu anlamda, o zamanki SSCB liderliğinin çabaları özellikle dikkat çekiciydi. Sovyet ordusunun 1990'da Bakü'deki operasyonları bunu bir kez daha doğrulamıştır. Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a ilhakını protesto eden mitingler Sovyet birlikleri

tarafından bastırılmıştır. Bu askeri eylem sırasında yüzlerce Azerbaycanlı öldürülmüş ve yaklaşık bin kişi kaybolmuştur. Şehirde aylarca olağanüstü hâl ilan edilmiştir. Bütün bunlar Azerbaycan halkının savaşıma iradesini kırmak, özgürlük fikirlerine olan inancını sarsmak ve Karabağ'ın Ermenistan'a ilhak edilmesi sürecine yardımcı olmak içindi (Abdullayev, 2004: 14).

Tarihsel olarak Azerbaycan'ın bir parçası olan Dağlık Karabağ çevresinde bağımsızlığın ilk yıllarında Ermenistan ve hamileri tarafından çıkarılan gerginlikler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dünyaya entegrasyonunu yavaşlatmış ve bağımsız iç ve dış politikası için ciddi sorunlar yaratmıştır. 1990'ların başında Ermeni politikacılar Azerbaycan aleyhine konuşup onu itibarsızlaştırmaya çalıştıklarında, Azerbaycan'ın uluslararası arenadaki durumu pek iç açıcı değildi. Daha sonra uluslararası kuruluşlar ve bağımsız devletlerle iş birliği yaparak dünya toplumunun tam üyesi haline gelen Azerbaycan, uluslararası toplumun dikkatini Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırganlığına ve bunun sonucunda ortaya çıkan Dağlık Karabağ sorununa çekmeyi başarmıştır. Amaç, dünya toplumuna ve uluslararası topluluğa çatışmada kimin haklı kimin haksız olduğunu göstermek ve çatışmaya adil bir çözüm bulmaktır. Uluslararası toplum ise çatışmayı gündemde tutarak uzun süre kimi haklı çıkaracaklarına dair fikir beyan etmemişlerdi. Bu arada örgütlerin çoğunun Soğuk Savaş sırasında birbirine karşı kurulduğunu ve iki kutuplu dünyaya mensup olanların çıkarlarını yansıttığını belirtmek gerekir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kuruluşlar, yeni çağa uyum sağlama ve 21. yüzyılın taleplerine cevap verme gibi zorluklarla da karşı karşıya kaldılar. Bunun için örgütlerde köklü reformlara ve değişikliklere ihtiyaç vardı (Ruintan, 2008: 15-16).

Siyasi ilhak silahlı saldırıya paralel olarak devam etmiştir. 12 Temmuz 1989'da Dağlık Karabağ Halk Vekilleri Konseyi Azerbaycan SSC'den ayrılmaya karar vermiştir. İde merkezi hükümet kararıyla olağanüstü hâl ilan edildi. Gelecekteki cumhurbaşkanı ve sözde "Karabağ Komitesi" başkanı Levon Ter-Petrosyan da Erivan'da tutuklanmıştır. Ancak bu durum Ermeni saldırganlığını durduramamış hatta aynı yılın aralık ayında Ermeni SSC Yüksek Sovyet'i, Dağlık Karabağ Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile ortak bir toplantı yapmış ve bölgenin birleştiğini duyurmuştur. Azerbaycan hükümeti, ülkenin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne doğrudan tehdit oluşturan bu olaylara zamanında ve kararlı bir şekilde yanıt vermek zorundaydı. Fakat Azerbaycan buna henüz hazır değildi. Rusya'nın Azerbaycan'da suni olarak ağırlaştırdığı iç durumda siyasi güçlerin başkanları iktidar mücadelesine dahil oldular ve dikkatlerini Dağlık Karabağ ve Ermenistan'da devam eden ve ülkeye doğrudan tehdit oluşturan süreçlerden çevirdiler. Azerbaycan liderliğinin ulusal bir ordu oluşturmakta tereddüt ettiği bir zamanda 1992'de Ermeniler stratejik olarak önemli iki şehri Şuşa ve Laçin'i ele geçirdiler ve böylece Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında doğrudan bir bağlantı kurdular (Tərabik, 2017: 141-142).

Ermenistan'ın 1988-1992 yıllarında uyguladığı sistematik etnik temizlik politikası sonucunda bölgede yaşayan 250.000 Azeri tarihsel olarak kendi topraklarından sürgün edilmiş ve Azerbaycan'a gelmiştir. 1988'den başlayarak Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Dağlık Karabağ'daki 126 Azeri yerleşim yerinden sınır dışı edilmişlerdir. 1988 yılından bu yana Ermeni silahlı kuvvetlerinin askeri saldırganlığı sonucunda Azerbaycan'ın işgal altındaki Dağlık Karabağ bölgesi çevresindeki 7 bölgenin 750.000'den fazla sakini evlerinden atılarak 62 il ve bölgede yerinden edilmiş kişi olarak yaşamaya başlamışlardır (Xalq Qəzeti, 2020).

1991 yılının sonlarında Rusya ile Ermenistan arasındaki Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Anlaşmasının imzalanması ile Rusya, Dağlık Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan'a karşı aleni bir şekilde silahlanmasına olanak yaratmıştır. Böylesi bir durumda Ermeniler Rusların desteği ile Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Türklerinin yoğunlukla hüküm sürdükleri köylere saldırılarını genişletmişlerdir (Sariahmetoğlu vd., 2017: 11).

Bu dönemde Ermeni tarafı Dağlık Karabağ'da büyük ölçekli askeri operasyonları yürütmek yerine silahlı birliklerin personelinin toplanmasına daha fazla önem vermişlerdir. Azerbaycan topraklarında Dağlık Karabağ dışında ve Kuzey Kafkasya'nın yakın bölgelerinde terör eylemleri gerçekleştirmeyi tercih etmişlerdir. 1990-1991 yıllarında Ermeni çeteler Azerbaycan'ın iç karayolları, Rostov-Bakü demiryolu, Krasnovodsk -Bakü feribot güzergahı üzerinde defalarca kanlı eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Bütün bu olaylardan sonra Azerbaycan yönetimi sadece 1990 yılı sonunda belli adımlar atmaya başlamıştır. Aynı yılın sonbaharında İçişleri Bakanlığı'nda özel amaçlı bir milis birliği kurulmuştur. Ocak 1991'de Ermeniler Dağlık Karabağ'da yeniden yoğunlaştılar (Nağı, 2009: 30).

Dağlık Karabağ konusunda Ermeni-Azerbaycan ihtilafının tarihindeki en korkunç olaylardan biri Hocalı soykırımıdır. Dağlık Karabağ Savaşı içerisinde en trajik hadiseler Hocalı'da yaşanmıştır. Hocalı 25-26 Şubat 1992 tarihinde Rus ve Ermeni silahlı güçleri tarafından gerçekleştirilen bir saldırıyla ele geçirilmiş ve sivil insanlar katledilmiştir. Bu saldırıda 613 kişi hayatını kaybetmiştir. Hocalı hadiseleri insanlığa karşı sürdürülmüş en büyük suçlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Hocalı katliamı neticesinde ülkede siyasal gerginlik daha da artmıştır (Sariahmetoğlu vd., 2017: 11).

Hocalı 6.000 Azeri'ye ev sahipliği yapmış ve bu şehir bir gecede yıkılmıştır. Sovyet Ordusunun 366. Alayı da Hocalının tamamen yok edilmesinde Ermeni silahlı kuvvetlerine yardım etmiştir. Kanlı trajedide 150 kişi kaybolmuş ve ayrıca 1000 sivil yaralanmıştır. Bu olay yirminci yüzyılın en korkunç ve acımasız trajedilerinden biri olarak kabul edilebilmektedir (Xalq Qəzeti, 2020).

366. Motorlu Tüfek Alayı ve diğer birliklerin Ermenilerin askeri operasyonlarına katılması, Azerbaycan'daki Rus askeri birliklerine yönelik tutumu yoğunlaştırmıştır. Bu nedenle Rusya, birliklerini Azerbaycan'dan çekmeye başladı. Bu koşullar altında başta Halk Cephesi'nin inisiyatifıyla olmak üzere bir dizi askeri birliğin silah, mühimmat ve teçhizatına el konulmuştur. Hocalı soykırımı ve Ermenilerin yaptığı diğer mezalimlerden sonra uluslararası kuruluşlar Karabağ sorununa daha fazla ilgi göstermişlerdir. Birleşmiş Milletler 2 Mart 1992 tarihinde Azerbaycan'ı üye olarak kabul etmiş böylece Karabağ dahil Azerbaycan'ın bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü resmen tanımışlardır. 1991-1992 yılları arasında bir dizi arabuluculuk girişimleri de olmuştur.

1992 yılının ilk 3-4 ayında Azerbaycan'da 4'üncü Rus Ordusuna ait 4 jet cihazı, 14 tank, 96 zırhlı piyade aracı, 45 diğer zırhlı araç, 2929 ateşli silah, 836 araç ele geçirilmiştir. Aynı Ermenistan'da da olmuştur. Orada bulunan 7. Rus Ordusunun komutanlığı, silah cephaneliğinin çoğunu Ermenilere devretmiştir. Ermeniler 39 zırhlı piyade aracı, 10 diğer zırhlı araç, 8 Grad cihazı, 12 savaş helikopteri, 6.000'den fazla tank mermisi ve diğerlerini ele geçirmiştir. 1992 baharında Ermenistan askeri güçlerini Şuşa yönünde yoğunlaştırmıştır. İşgal kuvvetleri, profesyonel bir subay A. Ter-Tatevosyan tarafından yönetiliyordu. Ermeniler Azerbaycan başkentindeki siyasi olayları kendi amaçları için kullanmaya çalıştılar. Merkezdeki iktidar krizi,

Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin durumunu olumsuz etkileyerek savaş yeteneklerini azaltmıştır. Ermenistan akşam saatlerinde Şuşa'ya geniş çaplı bir saldırı başlatmıştır. Şuşa muharebesi bir gün sürdü ve her iki taraftan da yaklaşık 250 kişi hayatını kaybetmiştir. Sonraki günlerde Ermeniler saldırılarına devam ederek 18 Mayıs'ta Laçın'ı ele geçirdiler. Laçın'e saldırı hem Şuşa hem de Ermenistan'ın Gorus bölgesi tarafından organize edilmiştir. Laçın'in 3.000'den fazla savunucusu vardı. Ancak savunma eksikliği nedeniyle herhangi bir direniş gösterilmediği için can kaybı da yaşanmamıştır. Ermeniler, Laçın'ı ele geçirerek Dağlık Karabağ'dan Ermenistan'a kadar 20 km genişliğinde bir koridor kazanmış oldular (Nağı, 2009: 35-36).

1992'de Dağlık Karabağ'da büyük çaplı bir savaş patlak verdikten sonra çoğunluğu Şuşa'dan gelen yaklaşık 40.000 yerinden edilmiş kişi bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır. 60.000 kişi de Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'dan ayıran komşu Laçın bölgesini terk ederek ülke içinde yerinden edilmiş kişiler haline gelmiştir. Son ve en büyük zorunlu yerinden etmeler 1993 ve 1994 yıllarında Dağlık Karabağ çevresindeki altı ilçede 500.000'den fazla Azeri'nin (bazı Müslüman Kürtler dahil) Ermeni güçleri tarafından evlerini terk etmeye zorlandığı görülmektedir (Qureyeva vd., 2011:5-6).

Azerbaycan lideri Haydar Aliyev'in 1993'te iktidara gelmesinin ardından ana faaliyetlerinden biri Azerbaycan'ın etrafındaki bilgi ablukasını kaldırmak olmuştur. Aydın kişilerin her biri yabancı ülkelere yaptığı ziyaretlerde en önemli sorun olan Ermeni-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun özünün anlatılmasında ve dünya kamuoyuna aktarılmasında önemli rol oynamışlardır. Tarihi gerçeklere dayanılarak kendilerine sahte bir tarih yazan Ermenilerin sahte propagandalarının aksine, soykırımı uğrayanların kendileri değil Azeriler olduğu belirtilmiştir. Haydar Aliyev, tarihin farklı dönemlerinde Ermenilerin Azerbaycanlılara karşı yaptığı soykırımdan bahsederken yalana dayalı propagandanın hiçbir zaman inandırıcı ve kalıcı olamayacağı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Ermenistan'da "Ermeni soykırımı" anıtı dikilmiş olmasına rağmen bunu siyasi amaçlarla kullanmaya çalışmışlardır. Bakü, dünyanın ikili politikasının yarattığı sorunlara sürekli olarak dikkat çekmekte ve bu yaklaşım var olduğu sürece herhangi bir soruna adil bir çözümden söz etmenin imkânsız olduğunu da beyan etmektedir (Xalq Qəzeti, 2020).

Ateşkes anlaşmasının imzalanmasından önce Mayıs 1994'te Azerbaycan, kısmen işgal altındaki Fuzuli ve Ağdam bölgelerindeki bazı toprakları kurtarabilmiştir. Sonraki yıllarda çok sayıda cephe hattından hem Dağlık Karabağ'daki temas hattından hem de Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki uluslararası sınırdan geri dönmüşlerdir (Qureyeva vd., 2011:5-6).

Sonuç

Ermenistan SSC Yüksek Sovyet'inin kararları, Ermenistan'ın saldırgan yapısını açıkça ortaya koymaktadır. Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları sadece milliyetçi gruplar tarafından değil aynı zamanda Ermeni devlet yapıları tarafından da yapılmıştır. Ermenistan ne pahasına olursa olsun Azerbaycan topraklarının bir kısmını işgal etmek istemiştir. Hem çatışmanın savaş öncesi aşamasında hem de savaş sonrası dönemde Azerbaycan'ın konumu SSCB Anayasası ve uluslararası hukuk açısından tamamen haklıydı. SSCB döneminde Rusya, defalarca Karabağ'ı Ermenilere vermek istemiş ancak başarılı olunamamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne yakın Ermeniler zaten Karabağ'da silahlanmış ve 1988'de aktif operasyonlara başlamışlardı. 1994 yılında ateşkesle operasyonlar durduruldu ve Karabağ Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Devletlerarası niteliğinden dolayı uluslararası barış ve güvenliğe yönelik ciddi bir tehdit kaynağı

haline gelen Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışması, uluslararası kuruluşlar çerçevesinde ciddi tartışmalara neden olmuş, bu vesileyle birçok önemli belge kabul edilmiştir. Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasıyla bağlantılı olarak uluslararası barış ve güvenliğin ana garantörü olan BM Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği bu kararlar, çatışmanın çözümüne ilişkin siyasi sürecin hukuki temellerini uluslararası hukukun normları ve ilkeleri temelinde belirlemiştir.

Azerbaycanlıların bu bölgede yerli halk oldukları gerçeğine yer isimleri de tanıklık etmektedir. Yer isimleri, belirli bir coğrafi alanda belirli bir etnik kökenin oluşumunu gösteren en tutarlı belgedir. Bu nedenle Ermeniler, toprakları Azerbaycanlılardan temizlerken öncelikle yerlerin isimlerini değiştirdiler. Neredeyse tüm yer isimleri Ermenileştirilmiştir. Ermenistan'ın saldırganlığı, işgali, terör politikası ve temelsiz toprak iddiaları, uluslararası hukukun genel kabul görmüş normlarına aykırıdır ve dünya güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Ermenistan'ın askeri saldırganlığı, aynı zamanda iç savaş tehdidi, yıkım tehdidi, ekonomik kriz, devlet kurumlarının felci ülkeyi yıkım tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştır. İşte bu kritik anda Azerbaycan halkı kurtuluşlarını deneyimli devlet adamı, ülke lideri Haydar Aliyev'de görmüş ve ülkenin kaderini kendisine emanet etmişlerdir. Karabağ topraklarının yeniden canlanmasında kuşkusuz belirleyici faktör ana vatanlarından mahrum bırakılan sıradan insanlar Dağlık Karabağ'ın yerel sakinleridir. Çoğu büyük şehirdeki geçici yaşam koşullarına uyum sağlamıştır. Ancak bu insanların hepsi bir an önce büyük bir sevinçle memleketlerine döneceklerini, zorluklara ve endişelere rağmen zaman ve enerjilerini boşa harcamadan bereketli Dağlık Karabağ topraklarını ihya etmeye başlayacaklarını düşünmektedirler.

Azerbaycan, 27 Eylül 2020'de başlayan İkinci Karabağ Savaşı'nın (Vatanseverlik Savaşı) 44. gününü küresel bir pandeminin ortasında büyük bir zaferle sonlandırmıştır. Son iki yüz yılda Azerbaycan savaştan toprak kayıplarıyla değil toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasıyla çıkmıştır. Anavatanlarına dönmek isteyen Azerbaycan vatandaşlarının uzun süredir özlemi sona ermiştir.

Kaynakça

- Abdullayev, E. (2004). *Dağlık Qarabağ Problemi Beynəlxalq Hüquq Müstəvisində*, Təhsil Nəşriyyatı.
- Akçora, E. (2007). *Van ve Çevresinde Ermeni İsyamları (1896-1916)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Azərbaycan Qəzeti, (2015,11 Nisan). <https://www.azerbaijan-news.az/az>, adresinden 03.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Gürbüz, M. V. (2012). *Kafkasya'da Siyaset Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*, Kadim Yayınları.
- Hasanov, B. (2018). Şimali Azərbaycanın Qarabağ Regionunun Tarixi Coğrafiyası, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAM Derg.)*, 34 (2): 98:445-468. <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/bahtiyar-hasanov.pdf> adresinden 5.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Məmmədov, N. (2010). *Azərbaycan SSR Dağlıq Qarabağ Bölgəsinin Şəhər və Rayonlarının Tarixi (XX əsrin 20-90-cı illəri)*, Təhsil Nəşriyyatı,
- Nağı, A. (2009). *Qarabağ müharibəsi, (Qısa Tarix)*, MBM Nəşriyyatı.

- Qasımlı, M. (2016). *Ermənistanın Sovetləşdirilməsindən Azərbaycan Ərazilərinin İşğalınadək Erməni İddiaları: Tarix Olduğu Kimi (1920-1994-cü illər)*, Elmin İnkişafı Fondu.
- Qureyeva, Y.; Hüseyinov, Ə. və T. (2011). *İyirmi il Məcburi Köçkünümü Olar*.
- Ruintən, K. (2008). *Ermenistan'ın Azərbaycan'a Təcavüzü və Dünya Siyasəti*, Adiloğlu Nəşriyyatı.
- Sariahmetoğlu, N.; Yeşilot, O. (2017). *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri (Siyasi, Ekonomik və Kültürel Gelişmeler)*, (Editörler: Abdulvahap Kara – Fahri Solak), *Azərbaycan Cumhuriyeti*. (içinde) Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Təəssürat Qəzəti, (2020,19 Kasım). https://justice.gov.az/documents/categories/1296/525_1.pdf / adresinden 06.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Tərabik, Ə. A. (2017). *Qarabağ: Qafqazda Sülhə Aparan Yol*, Çap Evi Nəşriyyatı.
- Xalq Qəzeti, (2020, 25 Ekim). <https://xalqqazeti.com/> adresinden 12.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Xalq Qəzeti, (2021, 23 Mayıs). <https://xalqqazeti.com> adresinden 13.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Yaldız, F. (2021). *Uluslararası Hukuk Açısından Dağlık Karabağ'ın Durumu*, (Ed. Vefa Kurban, Seçil Öraz Beşikçi, Recep Efe Çoban), *Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya*. içinde İksad Publishing House, 151-162.
- Zülfüqarlı, M. (2010). *Dağlıq Qarabağda Erməni Terroru Qaradağlı Faciəsi 17 fevral 1992-ci il*.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yazarlar/Authors

Halis DEDE* Ali SEVDİ**

Makale Adı/Article Name

Arap Grameri ve Edebiyatında **أَمَّا بَعْدُ** (Emmâ Ba'd) İfadesi

*The Concept of **أَمَّا بَعْدُ** (Emmâ ba'd) in Arab Grammar and Literature*

ÖZ

Arap grameri ve edebiyatında **أَمَّا بَعْدُ** (emmâ ba'd) ifadesi incelenen bu çalışmada öncelikle emmâ ile ba'd kelimeleri teker teker açıklanmış, sonra da bu ikisinin birlikte kullanımı/terkibi ele alınarak detayları üzerinde durulmuştur. Söze başlarken kullanılan ve gelecek ifadenin büyük önemini bildiren, bundan sonra, asıl meseleye gelince ve imdi gibi manalara gelen **أَمَّا بَعْدُ** (emmâ ba'd) ifadesi, Arap grameri ve edebiyatında sözlü ve yazılı ifadelerde kullanılan bir terkiptir. Konuşmalarda, hutbelerde, yazışmalarda ve eserlerin mukaddimelerinde (Hutbetu'l-Kitâb) besmele, hamdele ve salveleden sonra asıl söze geçişte kullanılmaktadır. Duadan müteşekkil bu giriş ile asıl maksadı teşkil eden söz arasında bir köprü vazifesi gören ve bu sayede iki söz arasında uyum sağlayan **أَمَّا بَعْدُ**, şart edatı ile şart fiilinin yerine kaim bir terkiptir. **أَمَّا** harfi ile **بَعْدُ** zarfından müteşekkil olan bu terkip, aslı, işlevi ve tarihçesi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İki söz arasında gelip bunları birbirinden ayırdığından, Faslu'l-Hitâb olduğu da ileri sürülmüştür. Bunu ilk defa kullanan; Hz. Davûd (a.s.), Hz. Âdem (a.s.), Hz. Ya'kûb (a.s.), Hz. Eyyûb, Kus b. Sâide el-İyâdî, Ka'b b. Luey, Ya'rûb b. Kahtân veya Sahbân b. Vâil olduğu belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: **أَمَّا بَعْدُ** (Emmâ ba'd), Arap Grameri, Arap Edebiyatı, Faslu'l-Hitâb.

ABSTRACT

In this study, which examines the expression **أَمَّا بَعْدُ** (emmâ ba'd) in Arabic grammar and literature, first of all, the words emma and badd are explained one by one, then, the use/composition of these two together is discussed and the details are emphasized. The expression **أَمَّا بَعْدُ** (emma ba'd), which is used at the beginning of the speech and indicates the great importance of the next expression, and which means now when it comes to the main issue, it is a combination used in oral and written expressions in Arabic grammar and literature. In speeches, sermons, correspondence and introductory works (Hutbetu'l-Kitâb), basmala is used to pass the main word after hamdele and salve. Acting as a bridge between this introduction, which consists of prayer, and the word constituting its main purpose, and thus harmonizing the two words, **أَمَّا بَعْدُ** is a compound that replaces the conditional preposition and the conditional verb. Various opinions have been put forward about the origin, function and history of this combination, which consists of the letter **أَمَّا** and **بَعْدُ**. It has also been suggested that it is Faslu'l-Hitâb because it comes between the two words and separates them from each other. First time user; Hz. David (a.s.), Hz. Adam (as), Hz. Ya'kub (a.s.), Hz. Eyyub, Kus b. Sâide el-İyâdî, Ka'b b. Luey, Ya'rûb b. Kahtân or Sahbân b. It has been stated that it is valid.

Keywords: **أَمَّا بَعْدُ** (Ammâ ba'd), Arabic Grammar, Arabic Literature, Faslu'l-Hitab.

* Öğr. Görevlisi, Uşak İslami İlimler Fakültesi Öğrenci İşleri, halis.dede@usak.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-2388-5406

** Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dah. alisevdi1984@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-1951-7232

Giriş

Edebiyatta bir yazının veya sözün sanatsal bir değere sahip olabilmesi için edebî sanatlara uygun yazılması gerekir. İslâmî edebiyat geleneğinde bir yazı yazılırken veya bir söz söylenirken edebî sanatlardan biri olan hüsnü'l-ibtidâ ile başlanır.¹ Bu sanatlı başlama da besmele, hamdele ve salvele ifadeleridir. Yani Cenâb-ı Mevlâ'nın ismi zikredilerek onun bizlere bahşetmiş olduğu nimetlerine hamd edilip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e salavat-ı şerifeler getirilerek söze başlanır. Sonra da asıl söylenmesi gereken söze geçilir.

Duadan ibaret olan girişten asıl söylenmesi kast edilen söze uygun bir şekilde geçilebilmesi için de *أَمَّا بَعْدُ* ifadesi kullanılmaktadır. *أَمَّا بَعْدُ* ifadesi, Arap edebiyatında sözlü ve yazılı ifadelerde kullanılan birleşik yapıya sahip bir kullanımdır. Sözde ve yazıda hafifletmeyi sağladığı için İslâmî dönemde ve öncesinde kullanıla gelmiştir. Özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risâletinden sonra bu ibare İslâmî edebiyatta konuşmalarda, hutbelerde, yazışmalarda ve eserlerin hutbetu'l-kitâb² denilen giriş bölümlerinde besmele, hamt ve salavattan sonra asıl söze geçme, asıl konuya girme ifadesi olarak kullanılmıştır. Eski eserlerde bazen kısa, bazen de uzun olabilen dua ve selâm kısmı günlük konuşma ve yazışmalarda söylenmiş ve yazılmış farz edilerek söze *أَمَّا بَعْدُ* veya daha kısa ifadesiyle *وَبَعْدُ* (imdi) tabiriyle başlanmıştır (Topuzoğlu, 1995: 217; Cevherî, 2011: 31).

أَمَّا بَعْدُ, belâgat ilminde bedî' bölümünün iki konusu olan *التَّخْلُصُ* ve *الْاِقْتِصَابُ الْقَرِيبُ* türleriyle ilişkilendirilmiştir.³ Aralarında münasebetin olduğu iki sözden birinden diğerine uygun bir bağlantı kurarak geçme anlamındaki *التَّخْلُصُ*'a yakın görülmekle birlikte *التَّخْلُصُ* ifadesine yakın ve birbirinden farklı iki söz arasında uygun bir bağlantı kurmadan birinden diğerine geçme anlamındaki *الْاِقْتِصَابُ الْقَرِيبُ*'in bir türü sayılmıştır (İbnu'l-Esîr, ts: 121; Taftâzânî, 2013: 738 & Kayserî, 2109: 123vd.) Doğrudan iktidâb sayılmamıştır, çünkü besmele, hamdele ve salvele denilen dua kısmından hemen sonra asıl maksada geçilmeyerek araya *أَمَّا بَعْدُ* ifadesi getirilmiştir. Şart edatı ile şart fiilinin yerine kaim olan bu ifade sayesinde iki söz arasında uyum sağlanmıştır. Zira iki söze bakıldığında birini ansızın bitirip diğerine hemen geçmek biçiminde bir geçiş yapılmamıştır. Bu da tam olmasa da bir uyumun olduğunu göstermektedir. Tam bir uyum yoktur; çünkü dua kısmı aynı kalmakla birlikte ikinci söz, konuya göre değişiklik arz etmektedir (Desûkî, ts: 663-664 & Taftâzânî, el-Mutavvel, ts: 738-739).

Dolayısıyla *أَمَّا بَعْدُ* ifadesinin kullanım yeri cins ya da tür açısından birbirinden farklı iki söz arasında gelmesidir. Örneğin *عَمْرُو مُقِيمٌ، أَمَّا بَعْدُ؛ فَرَيْدٌ ذَاهِبٌ* “*Amr mukimdir/kalıyor, asıl meseleye gelince Zeyd gidiyor.*” cümlesinde iki söz cins açısından farklı iken *عَمْرُو ذَاهِبٌ، أَمَّا بَعْدُ؛ فَرَيْدٌ ذَاهِبٌ* “*Amr gidiyor, asıl meseleye gelince Zeyd (de) gidiyor.*” cümlesindeki iki söz ise tür olarak birbirinden farklıdır. Bu örneklerdeki söz konusu farklılıktan dolayı *أَمَّا بَعْدُ* ifadesi burada kullanılabilmiştir. Binâenaleyh bu ifade, sözün başında veya sonunda ya da birbiriyle aynı iki söz arasında kullanılmaz (Cevherî, 2011: 30-31).

¹ Husnu'l-İbtidâ: Berâ'atu'l-Matla' da denilen bu sanat, mütekellimin, muhababın dikkatini çekmek için makama uygun bir şekilde güzel, açık ve sonraki bölümle bağımsız bir giriş ile sözüne başlamasıdır. (Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafa Hâşimî, tsz: 343).

² Hutbetu'l-Kitab ile ilgisi geniş bilgi için bkz: Tuğrul Tezcan, 2019: 58-65.

³ İktidâb sanatı iki kısımdır: el-iktidâbu'l-hâlis ve el-iktidâbu'l-karîb mine't-tahallus. el-iktidâbu'l-hâlis: tahallus sanatının zıddı olup birbirinden tamamen farklı iki söz arasında uygun bir bağlantı kurmadan birinden diğerine doğrudan geçmek demektir. (Cevherî, 2011: 34-35).

Bu çalışma ile **أَمَّا بَعْدُ** ifadesinin terkibi/yapısı, takdiri/açılımı, faslu'l-hitâb olarak görülmesi, tarihi serüveni ve kullanım hükmü başlıklarıyla onun Arap Dili ve Edebiyatındaki yeri detaylı bir şekilde örnekler verilerek incelenmiştir. İncelemeler yapılırken özgün ve muteber bir çalışma olması için öncelikle temel kaynaklara başvurulmuştur. Bunun yanı sıra alanla ilgili/ilişkili günümüz çalışmalarına da bakılmış ve onlardan da faydalanılmıştır.

1. **أَمَّا بَعْدُ** İfadesinin Terkibi

أَمَّا بَعْدُ terkibi, iki kelime olan **أَمَّا** harfi ile **بَعْدُ** zarfından müteşekkildir. **أَمَّا** harfi bulunduğu bağlam gereği şart, tafsil ve te'kid harfi olup lafzen izafetten kesilmiş mebni zarflardandır (Desûkî, ts: 11-12). **بَعْدُ** kelimesi ise muzafun ileyh'e göre zaman ve mekân zarfı olarak bazen mu'rab, bazen de mebni olmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için bu iki kelimenin tafsilatına girmekte fayda olacaktır.

1.1. **أَمَّا**'nın Edat Olarak Kullanımı ve Yapısı/Aslı

1.1.1. **أَمَّا**'nın Edat Olarak Kullanımı

1.1.1.1. Şart Edatı Olarak Kullanımı

أَمَّا'nın şart harfi mi yoksa içinde şart anlamı olan basit bir harf mi? Olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), Tâcuddin es-Subkî (ö. 756/1355) ve diğer bazı âlimler onun şart anlamı içirilmiş basit bir harf olduğunu söylemişlerdir (Kannûcî, 2007: 52-53.) Buna karşılık İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360), Hafidu'l-İsâm Ali b. Sadruddîn (ö.?) ve diğer birtakım âlimler ise onun bizatihi şart harfi olduğunu dile getirmişlerdir (İbn Hişâm, 1964: 57-58 & Taftâzânî, 2010: 15 & Kannûcî, 2007: 52 & Cevherî, 2011: 37).

أَمَّا'nın şart harfi olduğunun delili, **فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلٌ** “*Bunun karşısında iman edenler onun, Allah'tan gelen gerçek olduğunu bilirler, inkâr edenler ise Allah misal olarak bununla neyi kastediyor? derler*” (Bakara, 2/26) âyetinde olduğu gibi kendisinden sonra 'fe' harfinin gelmesidir. Eğer 'fe' harfi atıf için olsaydı haberin başına gelmezdi. Çünkü haber kendi mübtedasının üzerine atfedilmez. Eğer 'fe' zâit olsaydı o zaman kendisinden müstağni olmanın sahih olması gerekirdi. Bu sahih olmayınca ve âtif harfi olma ihtimali de kalmayınca bunun, cevabın başında gelen 'fe' harfi olduğu ortaya çıkmış oldu (İbn Hişâm, 1964: 57 & Taftâzânî, 2010: 15 & Cevherî, 2011: 37). Şayet şu şiirde olduğu gibi 'fe' harfinden müstağni olunmuştur denilirse:

فَأَمَّا الْقِتَالُ: لَا قِتَالَ لَدَيْكُمْ * وَلَكِنَّ سَيْرًا فِي عَرَاضِ الْمَوَاقِبِ

“*Savaşa gelince sizde savaş yoktur (siz savaşı bilmezsiniz. Lakin (sizler, atları/develeri) insanlar arasında dolaşmak için (hazırlarsınız)*” (İbn Hişâm, 1964: 57 & Taftâzânî, 2010: 15 & Cevherî, 2011: 37). Bu, - Abdurrahman b. Hassân vb. gibilerin şiirlerinde olduğu gibi- şiirin zaruretindedir. Başka bir ifadeyle; şiirin vezin ve kafiye düzeniyle armonik yapısını korumak için şaire tanınan kural dışı tasarruftan ileri gelmektedir. Şayet Kur'an-ı Kerimde, **فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ** “*Yüzleri kararanlara, iman ettikten sonra kâfir mi oldunuz?*” (Âl-i İmran, 3/106.) âyeti kerimesinde hafz olmuştur denilse bunun aslının: **فَيَقَالُ لَهُمْ أَكْفَرْتُمْ** “*onlara: kâfir mi oldunuz? denilir*” şeklinde olduğu, ma'kulu'l-kavl (sözün söylenilmesi) ile kavil maddesinden müstağni olduğu için kavil maddesi silindiğinde onunla beraber 'fe' harfinin de silindiği şeklinde cevap verilmiştir (Sûlî, 1341: 38).

Müteahhirîn âlimlerden bazıları da *أَمَّا*'nın cevabında gelen 'fe' harfinin zaruret dışında asla hazf edilmeyeceğini, âyeti kerimedeki cevabın ayetin devamında gelen *فَذُوقُوا الْعَذَابَ* kısmı olduğunu, dolayısıyla bunun aslının: *فَيَقَالُ لَهُمْ ذُوقُوا* şeklinde olup kavil maddesi hazf olunca başındaki 'fe' harfi de makûlun başına geçtiğini ve ayetteki ara cümle de mu'tarize cümlesi/ara cümle olduğunu söylemişlerdir (İbn Hişâm, 1964: 58).

1.1.1.2. Tafsil Edatı Olarak Kullanımı

أَمَّا kelimesi tafsil edatı olarak cümleyi pekiştirmekle birlikte maba'dını makablinden (öncesini sonrasında/ siyakını sibakından) ayırmak ve makablinin tafsilatına girip açıklama görevi görmektedir. Tafsil görevinde kullanılmasına *أَمَّا السَّقِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينٍ* "*Gemi var ya, o, yoksul kimselerindir*" (Kehf, 18/79), *وَأَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ*, "*Erkek çocuğa gelince, onun ana babası, mümin kimselerdi*" (Kehf, 18/80) ve *أَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ* "*Duvara gelince o, iki yetim çocuğundur*" âyeti kerimelerinde olduğu gibi pek çok örnek verilebilir.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi tafsil anlamında kullanıldığında bazen iki yargı kullanılacağı durumda bunlardan birinin kullanımıyla diğerinden müstağni olunur. Buna; *يَا أَيُّهَا النَّاسُ فَذُوقُوا الْعَذَابَ* *بُرْهَانَ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَعَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا*. "*Ey insanlar! Şüphesiz ki size rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik. Allah'a iman edip O'na sınıksız sarılanlara gelince, Allah onları, kendinden bir rahmet ve lütuf içine daldıracaktır*" (Kehf, 18/82) âyeti örnektir. Zira bunun devamı: *وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا بِاللَّهِ* *وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا بِاللَّهِ فَلَهُمْ كَذًا وَكَذَا* *Allah'ı inkâr edenlere gelince onlara, şöyle söyle... vardır* şeklinde olup bağlamdan anlaşıldığı için kendisinden müstağni olup hazf edilmiştir (Nisa, 4/174-175).

1.1.1.3. Te'kid Edatı Olarak Kullanımı

أَمَّا'nın te'kid (pekiştirme) yönüne ise örneğin *زَيْدٌ قَائِمٌ* *Zeyd ayaktadır* denildiğinde Zeyd'in ayakta oluşu hakkında haber verilmiş olur. Zeyd'in başka bir halde değil de ayakta olduğu kesin bir şekilde biliniyor de bunun vurgulanarak söylenmesi kast edildiğinde ise *أَمَّا زَيْدٌ فَقَائِمٌ* *Şüphesiz ki Zeyd ayaktadır* şeklinde olur. Bu tarz söylem, Zeyd'in ayakta oluşu konusunda başka bir ihtimal bırakmadığı için bunun manasının, *الدُّنْيَا فَرِيدٌ قَائِمٌ*, *dünyada ne olursa olsun Zeyd ayaktadır* şeklinde olduğu söylenmiştir (Bâmyânî, 2009: 43 & İbn Hişâm, 1964: 59). Burada Zeyd'in ayakta oluşu, dünyada meydana gelecek herhangi bir şeye bağlanmıştır. Bu da gerçekleşmesi kesin bir durumdur, çünkü dünya baki kaldığı müddetçe her an bir şey olacaktır. Zeyd'in ayakta oluşunun bağlandığı şeyin varlığı kesin olunca bu kesinliğin gereğinin sonucu olarak Zeyd'in ayakta oluşu da kesin olmuştur (Bâmyânî,2009: 43).

1.1.2. *أَمَّا*'nın Yapısı/Aslı

أَمَّا kelimesinin aslının ne olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları bunun aslının *مَهْمَا* olduğunu söylemişlerdir. Baştaki ilk iki harf, buldukları yerden nakledilerek başka yere konulmuş, sonra he harfi hemzeye dönüştürülmüş ve mîm harfi de diğer mîm harfine girdirilmiştir. Böylece *أَمَّا* halini almıştır. Ancak bu delilsiz bir görüş olduğu için dikkate alınmamıştır. Çünkü *مَهْمَا* isimdir ve Arap kelâmında bir ismin değiştirilerek harf veya fiile dönüştürülmesi alışlagelmiş bir durum değildir.

Kûfe dil ekolünden bazı dilbilimciler ise *أَمَّا*'nın, *مَهْمَا* ile *إِنْ* kelimelerinin yerinde, onlara bedel olarak bulunan müstakil bir kelime olduğunu söylemişlerdir. Yani daha açık bir ifadeyle onlara

göre **أَمَّا**'nın aslının **مَهْمَا** veya **إِنْ** değil, **إِنْ** anlamındaki **مَهْمَا**'dan bedel olarak şart ve tafsil anlamında müstakil/bağımsız bir kelimedir. **أَمَّا زَيْدٌ فَقَائِمٌ** cümlesinin aslı ise, **مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْئٍ فَرَيْدٌ قَائِمٌ** şeklinde olduğu söylenmiştir. Tahfif için **مَهْمَا** kelimesi şart edatıyla birlikte hazfedilmiş ve ona niyabeten **أَمَّا** getirilmiştir. Sebep bildiren fe harfi de ortada getirilmiştir. Çünkü bu fe'nin konumu cümlelerin ortasında gelmektedir (Bâmyânî, 2009: 45).

Kûfeliler de **أَمَّا زَيْدٌ فَقَائِمٌ** cümlesinin aslının **إِنْ يَكُنْ شَيْئٌ فَرَيْدٌ قَائِمٌ** şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Şart edatı hazfedilmiş ve buna bedel olması için de bir **ما** harfi eklenmiştir. Sonra mahreçlerinin yakınlığından nûn harfi mîm harfine girdirilmiş ve tahfif için hemze fethalanmıştır. 'Fe' harfi de ikisini birbirinden ayırmak için ortaya getirilmiştir. Böylece **أَمَّا زَيْدٌ فَقَائِمٌ** şeklinde olmuştur (Bâmyânî, 2009: 44).

Burada **أَمَّا**'nın aslı için takdir edilen cümle hakkında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır ki bunlardan biri, **أَمَّا الْعَبِيدَ فَذُو عَيْبٍ** ve **أَمَّا فُرَيْشًا فَأَنَا أَفْضَلُهَا** cümleleridir. İbn Hişâm en-Nahvî'ye göre burada şu hususlar söz konusudur:

a. Burada **مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْئٍ** cümlesinin takdir edilmesi gerekmez. Bilakis bağlama uygun başka bir cümlelerin takdir edilmesi mümkündür ki bu da **مَهْمَا ذَكَرْتُ** (İbn Hişâm, 1964: 60).

b. **أَمَّا** âmîl değildir. Çünkü harf, mef'ulun bih'te amel etmez.

c. **أَمَّا زَيْدٌ فَأَيْبٌ أَكْرَمٌ** cümlesinin takdirinde hazfedilmiş kelimeye amelin verilmesi mümkündür. Dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise **أَمَّا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ** "...Yoksa ne yapıyordunuz ki?!" (Neml, 27/84) âyetindeki ve şairin:

أَبَا حُرَاشَةَ أَمَّا أَنْتَ ذَا نَفَرٍ * فَإِنَّ قَوْمِي لَمْ تَأْكُلْهُمْ الضُّبُعُ

"*Ey Ebâ Hurâşe! Sen nefer sahibi olmakla (övünüyorsun). Şüphesiz ki benim kavmimi de çakallar yememiştir*" sözündeki **أَمَّا**'nın, söz konusu **أَمَّا**'dan olmadığıdır. Buradaki **أَمَّا** iki kelimedendir oluşmaktadır. Ayetteki **أَمَّا** munkatı' **أَمْ** ile soru edatı olan **ما** harfinden oluşmaktadır. Aynı cinsten olan iki mîm harfi bir araya gelince birincisi ikincisine idgâm olmuştur. Şairin beytindeki **أَمَّا** ise fiili, mastara dönüştüren **أَنَّ** ile zait olan **ما** harfinden oluşmaktadır. Bunun aslı: **لَأَنَّ كُنْتَ** şeklindedir. Cümlelerin kısaltılması için harf-i cer ile **كَانَ** fiili hafz edildi. Zamir de biteceği bir şey olmayınca munfasıla dönüştü ve **كَانَ** fiiline ivad olsun/yerine geçmek amacıyla **ما** harfi getirildi. Nûn harfi ile mîm harfinin mahreç yakınlıklarından ötürü biri diğerine katarak idgâm edildi (İbn Hişâm, 1964: 61).

مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْئٍ فَرَيْدٌ قَائِمٌ cümlesinin i'râbına gelince bunda ihtilaf edilmiştir. Görüşlerin çoğunluğu, şart manasını içeren **مَهْمَا** kelimesinin mübtada olduğu yönündedir. Haberi ise tek başına şart fiili veya tek başına cevap fiili ya da her ikisi birlikte. **يَكُنْ** fiili, **يُوجَدُ** bulunur fiili manasında tam fiildir. Fâili ise zamir olup mübtada olan **مَهْمَا**'ya döner. **مِنْ شَيْئٍ** ifadesi de **مَهْمَا**'yı beyân edip manada umumiyeti sağlar. Burada **مِنْ** harfini zait kılıp **شَيْئٍ** kelimesini **يَكُنْ** fiilinin faili yapmak sahih değildir. Çünkü o zaman mübtada aidsiz (bağlantısız) kalır.

Bazıları da **مَهْمَا** kelimesi, **يَكُنْ** fiilinin nakıs hali üzere onun haberi olduğunu, **شَيْئٍ** kelimesi, onun ismi ve **مِنْ** harfinin de zait olduğunu söylemişlerdir.⁴ Birinci görüş sahih olarak görülmüştür.

⁴ Zait harflerle ilgili detaylı bilgi için bkz: Mustafa İbiş, 2020: 305-321.

Çünkü kaynaklarda مِنْ harfini zait kılacak herhangi bir gerekçe bulunmamaktadır (Bâmyânî, 2009: 45).

Yukarıdaki ifadelerde geçen مَهْمَا kelimesinin aslına dair de çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler; onun isim mi harf mi? veya basit mi birleşik mi? İfadeleri çerçevesinde olmuştur ki bu görüşlerin detayları şöyledir: مَهْمَا kelimesinin isim mi harf mi? Olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Bunun harf olduğunu ileri sürenler Zühreir b. Ebî Sülmâ'nın (ö. 609 [?]) şu şiirini delil getirmişlerdir:

وَمَهْمَا يَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ * وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعْلَمُ

“Bir kimse ne huya sahip olursa olsun, her ne kadar onu insanlardan sakladığını sansa da o huy bilindir” (Ebû Sülmâ, 2019: 75.)

Onlar, bu şiirde geçen خَلِيقَةٍ kelimesinin önündeki مِّن harfi cerrini zait kılarak خَلِيقَةٌ ü, يَكُنْ fiilinin ismi yapmışlardır. Böylece fiil, isim olarak mülahaza edilip mübteda yapılan مَهْمَا kelimesine dönmesi gereken zamirden hâli kalmıştır. مَهْمَا kelimesi, bu durumda kendisine dönen herhangi bir zamir olmayınca i'raptan mahalli kalmamış ve harf olduğu ortaya çıkmıştır.

Cumhûru'l-ulemâ (âlimlerin çoğunluğu) ise bunun isim olduğunu söylemişlerdir. Delil olarak da *Dediler ki: ne işaret getirirsen getir...*” âyeti kerimesini getirmişlerdir (A'raf, 7/132). Çünkü مَهْمَا deki hu zamiri مَهْمَا kelimesine dönmektedir. Zamirler de sadece isim olan kelimelere döndüklerinden dolayı bunun isim olduğu ortaya çıkmış olur.

Burada cumhûrun sözü daha sahih ve isabetli olarak görülmektedir. Yukarıdaki şiirden istişhad ile harf olduğu görüşü ise sahih bir görüş olarak görülmemektedir. Çünkü يَكُنْ fiilinin ismi müstetir zamir olup مَهْمَا'ya dönmektedir. مِّنْ خَلِيقَةٍ ibaresi de onun tefsiridir.

مَهْمَا kelimesinin yapısının basit mi birleşik mi? Olduğu hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bazıları bunun yapısının basit olduğunu ve فَعْلَى kalıbı üzere bir elifin ziyadeleştiğini söylemişlerdir (Bâmyânî, 2009: 46). Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791) ve Basra ekolünün dilbilimcileri, bunun aslının مَّا olduğunu إِذْمَا ve حَيْثُمَا olan diğer şart edatlarında olduğu gibi bunun üzerine de bir مَّا eklendiğini ve sonra da Araplar iki tane aynı kelimenin peş peşe gelmesini hoş görmedikleri için birinci مَّا'nın elifini he harfine kalb ettiklerini ifade etmişlerdir. Çünkü bu ikisi hems sıfatı itibariyle aynı cinstendir. Ya da lafzın güzelliği için böyle yapmışlardır (Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, ts: III, 358 & Bâmyânî, 2009: 46 & Cevherî, 2011: 41). Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923) ve Kûfîler ise bunun birleşik bir kelime olarak vazgeç anlamındaki مَهْمَا ile şart edatı olan مَّا kelimelerinden ibaret olduğunu söylemiştir (Cevherî, 2011: 42 & Bâmyânî, 2009: 46).

Burada مَهْمَا, şart anlamını içermekle birlikte zaman ifade eder. Örneğin مَهْمَا تَفْعَلْ أَفْعَلْ denildiğinde bunun anlamı: *sen ne zaman yaparsan ben de yaparım* şeklindedir. Böylece şart fiilinin (şart cümlesi) mef'ûlu olmuştur. Sadaret hakkı olması cihetiyle Mef'ûl, şart fiilinin önüne geçmiştir. Ya da mübtedadır, haberi ise şart fiili veya cevap cümlesi ya da her ikisi birliktedir. Bu ikinci takdir, şart fiilinin mef'ûl istemediği durumda söz konusu olabilmektedir (Bâmyânî, 2009: 46).

1.2. **بَعْدُ**'nun Zarf Olarak Mu'rab ve Mebni Halinde Kullanımı

1.2.1. Zarf Durumu

Ağırlıklı olarak *bir şeyin, zaman veya mekân cihetiyle diğer bir şeyden sonra gelmesi/bulunması* -bazen de Kalem süresi 13. Ayet-i Kerimede **عُنِّيْ بِعَدُ ذَلِكَ رَبِّمِ** “*Kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan*” مع anlamında olması gibi başka anlam da ifade eder- anlamındaki **بَعْدُ** kelimesinin zarf olarak üç durumu vardır. Bunlardan biri, genel olmayan, hass (özel) belirli bir amile taalluk ettiği için zarf-ı lağv olmasıdır (Cevherî, 2011: 51-52). İkinci durumu, tamladığı kelimeye göre zaman zarfı olmasıdır. Yani tamladığı kelime zaman ise o, zaman zarfı olur ki bu, onun zarf olarak çoğunlukla geldiği/bulduğu durumudur. Üçüncü durumu, mekân ifade eden bir kelimeye tamlanmasıyla mekân zarfı olmasıdır. Örneğin **دَارُ زَيْدٍ بَعْدَ دَارِ عَمْرٍو** *Zeyd'in evi Amr'in evinden sonradır* ifadesinde olduğu gibi mekân zarfı olarak gelmiştir ki bu hali, ikincisine göre nadirdir (Cevherî, 2011: 52-53). Zaman veya mekân zarfı olarak her zaman izafetle kullanılır (Abbâs Hasan, 1119: 2/283).

بَعْدُ, başına lâm-ı ta'rif (belirlilik takısı olan ال) almayıp/alamayıp şart veya cevap cümlesinin mutaallikinden (bitişenlerinden) olur ve onda amel edenin de **أَمَّا** veya şart fiili ya da cevabın kapsadığı bir âmildir (Cevherî, 1011: 55-57).

1.2.2. Mu'rab-Mebni Hali

بَعْدُ, mu'rablık-mebnilik açısından dört hali vardır. Bunların üçünde mu'rab, birinde ise mebnidir. Muzafun ileyh zikredilirse veya muzafun ileyh hazfedilip lafzının varlığı kastedilirse ya da muzafun ileyh hazfedilip ondan tamamen müstağni olunursa mu'rab olur. Birincisinde üstün hareke alması veya başında **مِنْ** harfinin gelmesiyle esreli, ikincisinde tenvinsiz olarak üstünlü ve üçüncüsünde de tenvinli olarak üstünlü olur. Muzafun ileyh hazfedilip manası kastedilirse o zaman da izafetten kesilmiş olarak damme üzere mebni olur (Hasan, 1119: 2/284). **بَعْدُ**yu bu dört kullanımda burada belirtilen hareketlerin dışında farklı hareketlerle okuyanlar da olmuştur; ancak bu okuyuşlar ferdi bazda kalıp genel kabul görmemiştir (Ebû Câfer en-Nehhâs, 1425/2004: 242).

بَعْدُ, buradaki kullanımında izafetten kesilmiş mebni olan zaman zarflarındandır ve damme üzere mebnidir. Diğer hareketler içerisinde damme ile hareketlenmesinin nedeni mu'rablıktan engellendiği için buna bedel olarak hareketlerin en kuvvetlisi olan damme ile hareketlenmiştir (İbn Hişâm, 1964: 60). Ayrıca fetha ile kesra, i'râb halinde aldığı hareketler olduğu için mureblik durumundan farklı olsun diye mebnilikte damme verilmiştir ki bu damme, hazfedilen kısma işaret olmaktadır (İbn Manzûr, 2010: IV, 60).

بَعْدُ kelimesinin muzafun ileyh'inin ne olduğu durumuna gelince bu hususta bağlam ve başka mülâhazalar gereği farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar: **أَمَّا بَعْدُ فَوَلِي** *benim bu sözümden sonra*, **أَمَّا بَعْدُ دُعَائِي لَكَ** *sana olan duamdan sonra ve كَذًا وَكَذَا *Allah (cc)'a hamttan sonra şöyle şöyle* gibi ifadelerdir (Emîl Bedî' Ya'kub, 2006: III, 75 & İbn Manzûr, 2010: IV, 61).*

بَعْدُ kelimesinde amel eden âmîl konusunda da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden biri: **بَعْدُ** kelimesinde amel eden âmîl, fiilin yerine geçip ona nâib olan **أَمَّا**'dır. Bu bağlamda cümlelerin takdiri ve aslı, **بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلَاةِ** *hamd ve salattan sonra ne olursa olsun* şeklindedir. **أَمَّا** kelimesi bizzat kendisi doğrudan bu ameli gerçekleştirmeyip fiilin nâibi olması hasebiyle bu ameli gerçekleştirmektedir. Bu fiil de şart fiili olan **يَكُنْ**'dür. Başka bir görüşe göre ise bunda amel eden, mahzûf olan şart fiilidir (İbn Hişâm, 1964: 60).

2. **أَمَّا بَعْدُ** İfadesinin Takdiri/Açılımı

Bunun aslının, kaynaklarda birtakım farklılıkların olmasıyla beraber en kapsamlı hali: *مَهْمَا يَكُنْ مِنْ* *بِعْدَ الدُّنْيَا فَبَعْدَ الْبِسْمَلَةِ وَالْحَمْدَةِ وَالتَّصْلِيَةِ أَقُولُ* “*besmele, hamdele ve salveleden sonra dünyada ne olursa olsun ben söylerim/derim*” şeklindedir. Burada *مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ فِي الدُّنْيَا* ifadesi hazfedilerek onun yerine *أَمَّا* harfi konuldu ve ifade: *أَمَّا فَبَعْدَ الْبِسْمَلَةِ وَالْحَمْدَةِ وَالتَّصْلِيَةِ أَقُولُ* haline geldi. İki edat art arda gelmesinden dolayı ‘fe’ edatı son kelimeye aktarıldı ve muzafun ileyh de hazfedilerek onun yerine ivad olsun diye *بَعْدُ* kelimesine damme konuldu. Böylece ifade *أَمَّا بَعْدُ فَأَقُولُ* halini aldı (Kayserî, 2019: 123-124).

بَعْدُ zarfının, mahzûf olan şarta (*مَهْمَا*) bağlanarak onun ma‘mûlu olduğu söylenmiştir. Ancak incelemeler bunun, cevabın birleşenlerinden olduğunu ortaya koymuştur. Zira hem yukarıdaki açılımda olduğu üzere hem de daha önce *أَمَّا زَيْدٌ فَفَاقِمٌ* cümlesinin söylenme amacının, anlamı pekiştirmek ve kesinleştirmek olduğu ifade edilmişti. Bunun için zarfı, cevap cümlesine taalluk ettirmişlerdir ki olması kesin olan bir duruma bitişirmiş olsunlar. Bu da dünyada herhangi bir şeyin meydana gelmesidir. Çünkü kesin olan bir şeye bağlanan şey de şüphesiz kesin hükmünü almaktadır (İbn Hişâm, 1964: 59 & Kayserî, 2019: 124vd.).

أَمَّا ile cevap cümlesinin başında gelen ‘fe’ harfi arasında şu altı durumdan birinin gelmesi gerekir:

1. Mübteda: buna *أَمَّا زَيْدٌ فَذَا هِبٌ* cümlesi örnektir. Zira *أَمَّا*’dan sonra gelen *زَيْدٌ* kelimesi, mübteda/özne olup *فَذَا هِبٌ* kelimesi ise onun haberi, dolayısıyla yüklemidir.
2. Haber: buna *فِي الدَّارِ أَمَّا* cümlesi örnek verilebilir. Zira *أَمَّا* kelimesinden sonra gelen *فِي الدَّارِ* sözcüğü mükadem haber/öne geçmiş haber olup *زَيْدٌ* kelimesi ise müahhar mübteda/öznedir. İbn Hişâm, Ebû İshak es-Saffâr’ın (ö. 534/1139) bunların arasının haberle tafsil edilmesinin nadir olduğunu söylediğini ifade etmiştir (İbn Hişâm, 1964: 59).
3. Şart cümlesi: buna *فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ* “*Şayet o, Allah’a yakın olanlardan ise; ona huzur vardır*” (Vakıa, 56/88-89) âyeti örnektir.
4. Cevap cümlesiyle lafzen veya mahallen mensup olan bir isim: buna *فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ* “*O halde sakın yetime kötülük ve haksızlık etme!*” (Duhâ, 93/9) âyeti örnektir.
5. Fe’nin maba’dının tefsir ettiği mahzûf bir ifadenin ma‘mûlu olan bir isim: buna *أَمَّا زَيْدًا فَاضْرِبُهُ* cümlesi örnektir.
6. *أَمَّا*’ da yerine geçtiği fiilin anlamı olduğu için veya mahzûf fiilin manasını içerdiği için alabildiği ma‘mûlunun zarfı: buna *فَأَمَّا الْيَوْمَ فَايَّ ذَاهِبٌ* cümleleri örnektir. Âmil, fe’nin maba’dında olmaz. Çünkü *إِنَّ*’nin haberi kendisinin önüne geçemez. Aynı şekilde haberin ma‘mûlu da onun önüne geçemez. Bu görüş Sîbeveyhi (ö. 180/796), Ebû Osmân el-Mâzinî (ö. 249/863) ve cumhûrun görüşüdür. Bunlara Ebu’l-Abbâs el-Müberred (ö. 286/900), İbn Dürüsteveyhi (ö. 347/958) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ’ (ö. 207/822) muhalefet ederek âmilî, haberin bizzat kendisi yapmışlardır. Ferrâ, bunun üzerine görüşünün kapsamını genişleterek *إِنَّ*’nin diğer kardeşlerine de teşmil etmiştir. Böylece *فَأَمَّا الْيَوْمَ فَأَنَا جَالِسٌ* diye bir cümle kurarsan burada herhangi bir mani olmadığı için *أَمَّا*’nın da haber cümlesinin de âmil olma ihtimali vardır. Eğer *أَمَّا زَيْدًا فَايَّ ذَاهِبٌ* diye bir cümle kurarsan burada bu ikisinden her hangi birinin amil olması uygun değildir. Cumhûra göre Arap dil kurallarına göre bu mesele mümtenidir/mümkün değildir. Çünkü *أَمَّا* mef’ûlu/nesneyi nasb edemez ve *إِنَّ*’nin haberinin ma‘mûlu da onun önüne geçemez. Ancak

bunu Müberred ve onun görüşünde olanlar uygun görmüşlerdir (İbn Hişâm, 1964: 60 & Cevherî, 2011: 46-47). Bu altı husus şiirleştirilerek şöyle ifade edilmiştir:

مِنْ سَنَّةٍ وَلَا تَفْهُ بِرَائِدٍ	*	وَبَعْدُ "أَمَّا" فَأَفْصَلَنْ بِوَاجِدٍ
مَعْمُولٌ فِعْلٌ بَعْدَ "أَمَّا" يُذَكِّرُ	*	مُبْتَدَأٌ وَالشَّرْطُ ثُمَّ الْخَبَرُ
مَا بَعْدَ فَأَيْ بَعْدَهَا مُؤَخَّرَةٌ	*	كَذَلِكَ مَعْمُولٌ لِفِعْلِ فَسَّرَهُ
فَدَقَّالَهَا كُلُّ إِمَامٍ نَبِيْتُ	*	وَالظَّرْفُ وَالْمَجْرُورُ بِلَيْكِ سَيْتُ

“Emmâdan sonra (cevabın başındaki feyi) biriyle ayır,

(Şu) altı taneden, daha fazlasını dillendirme (araya getirme);

Mübteda, şart (cümlesi), sonra haber,

Emmâ harfinden sonra zikredilen fiilin ma'mulu,

Aynı şekilde bir fiilin ma'mulu ki onu tefsir etmektedir,

Fenin maba'dı ki ondan (tefsir ettiği kelimeden) sonraya tehir edilmiştir.

Zarf ve mecrur ki işte bunlar altı tanedir.

Bunları her akıllı ve güvenilir imam (âlim) söylemiştir” (Cevherî, 2011: 47).

3. **أَمَّا بَعْدُ** İfadesinin Kullanım Şekilleri

Bu ifade üç şekilde kullanılmaktadır. Bunlar: **أَمَّا بَعْدُ**, **وَبَعْدُ** ve **ثُمَّ أَمَّا بَعْدُ** dur. **أَمَّا بَعْدُ** şeklindeki asıl/temel kullanımı sünnet olan bir kullanımdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ifadeyi kullanmıştır. Otuz beş sahabi, Efendimizin hutbelerinde bu ifadeyi kullandığını rivayet etmişlerdir (es-Seffârîni, 1402/1982: I, 56). İmam Buhârî de “*Sahîhu'l-Buhârî*” adlı kitabında “النَّوَاءُ: بَابُ مَنْ قَالَ فِي الْخُطْبَةِ بَعْدُ” adında bir başlık açmıştır ki bu başlığın şerhinde bu ifadeyi kullanan kimsenin sünneti uygulamada isabet ettiği söylenmiştir (Şihâbuddîn el-Kastallânî, 1323: II, 182).

Bazen **أَمَّا**'nın yerine bedel olarak bir vav harfi konulup **وَبَعْدُ** şeklinde kullanılmaktadır (Hasan, 1119: 4/509). Ancak bazı müelliflerin bu şekildeki kullanımları, sünnete aykırı olması hasebiyle hoş görülmemiştir (Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, 1431: 51.) Bazen de **ثُمَّ أَمَّا بَعْدُ** şeklinde ifadenin başına atıf harfi olan **ثُمَّ** getirilerek kullanılmaktadır.

İkinci ve üçüncü kullanımlarda her ne kadar gramer ve isti'mal cihetiyle bir sakınca olmasa da sünnete muhalif olması ve muteber kitaplarda genel bir kullanım olarak görülmemesi hasebiyle tercih edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak üçüncü haldeki **ثُمَّ أَمَّا بَعْدُ** ifadesinin kullanımı noktasında eğer hatip sözlerinin başında **أَمَّا بَعْدُ**'yu kullanmış ve sonra sözleri uzadığında tekrar mahiyetinde **ثُمَّ أَمَّا بَعْدُ** demişse bu ifadesinde herhangi bir mahsurun olmadığı beyan edilmiştir.⁵

⁵ <http://www.essanet.org/fatawa/showthread.php?t=6229> (25.11.2021).

4. **فَصْلُ الْخُطَابِ** Olarak Görülmesi

أَمَّا بَعْدُ ifadesi, iki söz arasında gelip bunları birbirinden ayırdığı için bunun, “Faslu’l-hitâb” olduğu söylenmiştir (Cevherî, Ebû Nasr, 2009: 102). ف-ص-ل kelime kökü Arapçada: ayırmak, ayırt etmek, bölüm, mevsim vb. gibi anlamlara gelir. Master olarak: karşılıklı konuşmayı kesmek, kavgayı ayırmak, (davalardaki) hükmü bilmek, şahitler-yeminler ve davayı çözüme kavuşturan kesin hüküm anlamındadır (Cevherî, Ebû Nasr, 2009: V, 1791). İsm-i fail kipindeki kullanımı olan fâsıl ise hakkı bâtıldan ayırt eden söz, sözü dua kısmından ayıran أَمَّا بَعْدُ ifadesi anlamına gelir. Hitâb ise karşılıklı konuşmak, söylenen söz ve yapılan konuşma anlamındadır (Sûlî, 1341: 39 & Topuzoğlu, 1995: XII, 216). Faslu’l-hitâb terkibi de bu iki kelimedenden müteşekkil bir isim tamlamasıdır.

5. **أَمَّا بَعْدُ** İfadesinin Tarihi Serüveni

أَمَّا بَعْدُ ifadesini ilk defa kimin kullandığı konusuna gelince burada farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden biri bunu ilk defa kullananın Hz. Davûd (a.s.) olduğudur. Bunun da أَمَّا بَعْدُ'nun anlamında olan faslu’l-hitâb olduğu söylenmiştir. Bu bağlamda Cenab-ı Mevlâ âyet-i kerimede *“Kendisine hikmet ve anlaşmazlıkları bitiren konuşma yeteneği vermiştik”* (Sâd, 38/20) diye buyurmuştur (Sûlî, 1341: 37; İbn Manzûr, 2010: IV, 61). Hz. Davûd (a.s.)’un bu sözü kullandığına delil olarak şu hadis-i şerif de aktarılmıştır:

حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ النَّوْفَلِيُّ الْمَدَنِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْجَزَامِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي الزَّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ بِلَالِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى – رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ – عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «وَلَوْ مَنْ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ: دَاوُدُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ. وَهُوَ فَصْلُ الْخُطَابِ»

“Bize Câfer b. Süleyman en-Nevfelî el-Medenî, ona İbrâhim b. Münzir el-Hizâmî, ona Abdülaziz b. Ebi’s-Sâbit, ona Abdurrahman b. Ebi’z-Zinâd, ona babası, ona Bilâl b. Ebî Bürde, ona Ebî Bürde, ona Ebû Musâ – Allah ona rahmet etsin- Hz. Peygamber (s.a.v.)’den rivayet ederek Hz. Peygamber buyurdu ki: “Emmâ ba’du’yu ilk kullanan Peygamber Davûd (a.s.)’tur. Bu da faslu’l-hitaptır” (Taberî: 1992: 118).

İbnu’l-Esîr, belagat âlimlerinden muhakkik/araştırmacı kimselerin أَمَّا بَعْدُ ifadesinin faslu’l-hitab olduğu konusunda icma ettiklerini ifade etmiştir (İbnu’l-Esîr, ts: III, 139.) Çünkü muhatap konuşmasına başladığı zaman her seferinde mutlaka hamd, salât ve selam ile başlayıp sonra da söz konusu asıl maksadını dile getireceği sözüne geçeceği zaman أَمَّا بَعْدُ ile geçmektedir. Böylece master olan fasl kelimesi iki sözü tafsil eden anlamında ismi fail olarak kullanılmış olur (İbnu’l-Esîr, ts: III, 139 & Taftâzânî, 2010: 739 & Desûkî, ts: II, 664).

أَمَّا بَعْدُ’yu ilk defa kullanan kişi hakkındaki diğer görüşler ise Hz. Âdem (a.s.), Hz. Ya’kûb (a.s.), Hz. Eyyûb, Kus b. Sâide el-İyâdî, Ka’b b. Luey, Ya’rûb b. Kahtân ve Sahbân b. Vâil oldukları şeklindedir (Sûlî, 1341: 36; İsferyînî, 2001: II, 259 & Kannûcî, 2007: 54-55 & Cevherî, 2011: 32-33). Radiyyuddîn el-Azzî’ye nisbet edilen şu şiir onları bir arada şöyle cem etmiştir:

جَرَى الْخُلْفُ أَمَّا بَعْدُ مَنْ كَانَ بَادِيًا * بِهَا خَمْسَةُ الْأَقْوَالِ دَاوُدُ أَقْرَبُ
وَكَانَتْ لَهُ فَصْلُ الْخُطَابِ وَبَعْدَهُ * فُقُسُ فَسْحَبَانُ فَكَعْبُ فَيَعْرَبُ

“Emmâ ba’du’yu ilk kimin kullandığında ihtilaf çıkmıştır.

Bu konuda beş görüş vardır; Dâvûd (a.s.) bunların en yakınıdır.

Onun faslu'l-hitâb'ı vardır. Ondan sonra;

Kus, ardından Sahbân, ardından Ka 'b ve ardından Ya 'rûb (gelir) (Hurşî, ts: I, 32).

Bu şiiire Hz. Ya 'kûb (a.s.) ilave edilerek şöyle bir dize de eklenmiştir:

وَقَدْ زِيدَ يَعْفُوبُ النَّبِيِّ عَلَيْهِمُ * أَسَانِيدُهَا وَهَتْ فَلَيْسَتْ تُرْعَبُ

Bunlara Ya 'kûb Peygamber (a.s.) eklenmiştir, Bunların isnatları zayıftır ve rağbet görmemiştir (Vellevî, 1424: I, 243).

Sıddîk Hasan Han el-Kannûcî de bu bağlamda şu dizeleri dile getirmiştir:

فَهَاكَ جَلَاظًا فِي الَّذِي قَدْ تَقَدَّمَ * بِنُطْقِي ب: أَمَّا بَعْدُ فَاحْفَظْ لِتَفْهَمَا
فَدَاوُدُ يَعْفُوبُ فَأَدَمُ أَقْرَبُ * فَفَسَّ فَسَحْبَانُ فَكَعْبُ فَيَعْرُبُ

“Kavraman için şunu bil ve belle ki, daha önceki ifadelerde **أَمَّا بَعْدُ** hakkında iddia edilenlerde ihtilaf bulunmaktadır.

Dâvûd, Ya 'kûb ve Âdem ki bu (görüşe) en yakın olanıdır.

Sonra Kus, Sahbân, Ka 'b ve Ya 'rûb sırasıyla gelmektedir” (Kannûcî, 2007: 55).

Yukarıda zikredilen şahsiyetlerin, İslâmî gelenekteki gibi bu ifadeyi hamd kelimesinden sonra veya buna benzer herhangi bir ifadenin ardından olacak şekilde kullanmadıkları ifade edilmiştir. Bu şekilde kullanmamışlarsa o zaman **أَمَّا بَعْدُ** ifadesinin yerine takdir edile bilen cümle **بَعْدُ دُعَائِي لَكَ** olması gerektir (İsferyânî, 2001: II, 259).

6. **أَمَّا بَعْدُ** İfadesinin Hükümü

أَمَّا بَعْدُ ifadesi Kur'an-ı Kerim'de kullanılmamıştır. Onun yerine **مَابٍ** kullanılmamıştır. *Bu bir hatırlatmadır. Kuşkusuz Allah'a itaatsizlikten sakınanlara çok güzel bir gelecek vardır (Sâd, 38/49), (Sâd, 38/55) âyetlerinde olduğu gibi iki söz arasındaki geçiş **هَذَا** ifadesiyle sağlanmıştır (İmîl Bedî' Ya 'kub, 2006, VII, 76-77). Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.), mektuplarında, sözlerinde ve hutbelerinde **أَمَّا بَعْدُ** ifadesini kullanmıştır (Sönmez, 2018: 372.) Buna bir örnek olarak Buhârî'de geçen şu hadis-i şerif verilebilir:*

...ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّاسِ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ، مَا بَالُ رَجَالٍ يَشْتَرِطُونَ شَرْطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ، مَا كَانَ مِنْ شَرْطٍ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَهُوَ بَاطِلٌ، وَإِنْ كَانَ مِائَةَ شَرْطٍ، فَضَاءَ اللَّهُ أَحَقُّ، وَشَرْطُ اللَّهِ أَوْثَقُ، وَإِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ»

“...Sonra Allah Resulü (s.a.v.) insanlar içinde ayağa kalktı, Allah (cc)'a hamd ve sena ederek buyurdular ki: “Bundan sonra! Bazı kimselere ne oluyor da Allah'ın kitabında bulunmayan birtakım şartlar ileri sürüyorlar. Sayısı yüze ulaşsa da Allah'ın kitabında olmayan şartlar batıldır. Allah'ın hükmü en doğru ve Allah'ın şartları en güvenilirlerdir. Şüphesiz ki vela, azat edene aittir” (Buhârî, 1422: III, 73).

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mektuplarındaki kullanımına da bir örnek olarak Buhârî'de geçen « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، السَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ اتَّبَعِ الْهُدَى، أَمَّا بَعْدُ *Bismillâhirrahmânirrahîm Allah'ın kulu ve resulü Muhammed'den Rum büyüğü Hirekl (Heraklius)'e! Selâm hidayete tabi olanların üzerine olsun. Bundan sonra (sözün özü) hadisi şerif*

verilebilir. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ittiba etmek için yazışma, hutbe ve kitapların dibacelerinde bu ifadeyi kullanmak sünnet veya müstehap olarak görülmüştür (Buhârî, 1422:VIII, 58 & es-Seffârîni, 1402/1982: I, 56).

Sonuç

Çalışmada *أَمَّا بَعْدُ* tabirini ele almış, bu tabirin, İslâmî edebiyat geleneğinden önce ve sonrasındaki dönemde kullanımını, tarihi serüvenini, yapısı ve yapısının i'râbı hakkında malumat verilmiştir. Çalışma neticesinde genel olarak şu bulgu ve sonuçlara varılmıştır:

- İki kelimeden oluşan bu terkip, konuşma, yazışma ve eserlerin girişlerinde dua bölümü ile asıl maksadı teşkil eden söz arasında bir kaynaştırma ifadesi olarak kullanılmaktadır.
- Eski eserlerde bazen kısa, bazen de uzun olabilen dua ve selâm kısmı günlük konuşma ve yazışmalarda kolaylık olsun diye söylenmiş ve yazılmış farz edilerek söze *أَمَّا بَعْدُ* veya daha kısa ifadesiyle *وَبَعْدُ* (imdi) tabiriyle başlanmıştır. Bazen de ifade biraz daha uzatılarak *أَمَّا بَعْدُ ثُمَّ* şeklinde dile getirilmiştir.
- Bu ifadenin ilk olarak ne zaman ve kim tarafından kullanıldığı net değildir. İlk insan ve peygamber olan Hz. Âdem (a.s.) ile beraber kullanıldığı görüşleri mevcut olmakla beraber sonraki asırlarda veya cahiliye toplumunda kullanılageldiği de ile sürülmüştür.
- İslami dönemde Hz. Peygamber (s.a.v.), bu ifadeyi *أَمَّا بَعْدُ* haliyle mektuplarında, sözlerinde ve hitaplarında kullanmıştır. Selefi salihin ve onlardan sonraki ulema da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e uymak maksadıyla bu ifadeyi kullanmışlardır. Efendimize ittiba maksadıyla yazışma, hutbe ve eserlerin dibacelerinde bunu kullanmanın sünnet veya müstehap olduğu ifade edilmiştir.

Kaynakça

- Abbâs, H. (1119). *en-Nahvu'l-Vâfi Me'a Rabtihi bi'l-Esâlibi'r-Rafi'a ve'l-Hayâti'l-Lugaviyyeti'l-Muteceddide*. Dâru'l-Ma'ârif bi-Mısır.
- Bâmyânî, M. (2009). *Durûsun fi'l-Belâga* (Şerhu Muhtasari'l-Meânî li't-Taftâzânî). Müessesetü'l-Belâga.
- Buhârî, E. (1422). *el-Câmiu'l-Müsnedi's-Sahîhi'l-Muhtasar min Umûri Rasûli'llâhi Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve Sünenih ve Eyyâmih: Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır el-Nâsır. Dâru Tavki'n-Necât.
- Cevherî, E. (2009). "Emmâ Ba'd". *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-Hadîs.
- Cevherî, İ. (2011). *İhrâzu's-Sa'd Biincâzi'l-Va'd Bimesâil "Emmâ ba'd"*. thk. Ebû Abdillâh ed-Dânî b. Munîr Âlu Zehvî, el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Desûkî, M. (tsz). *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ Muhtasari'l-Me'ânî*. Mektebetu'r-Reşîdiyye. Pakistan.
- Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm, (tsz). *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî & İbrâhîm es-Sâmerrâi, I-VIII, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl.
- Hâşimî, A. (tsz). *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Ma'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*. thk. Yûsuf es-Sumeylî, el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Hurşî, E. (tsz). Dâru'l-Fikr.

- İbiş, M. (2020). Arap dilinde zait harf meselesi. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/1, 302-323.
- İbn 'Âşûr, M. (1431). *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Edebiyye li-Şerhi'l-Merzûkî 'alâ Dîvânî'l-Hamâse li-Ebî Temmâm*. thk: Yâsir b. Hâmid el-Mutayrî. Mektebetu Dâri'l-Minhâh.
- İbn Hişâm, C. (1964.) *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-'Aârîb*. thk. Mâzin el-Mubârek & Muhammed Ali Hamdullah, Dâru'l-Fikr:
- İbn Mâlik, C. (tsz). *Şerhu'l-Kâfiye eş-Şâfiye*. thk. Abdulmun'im Ahmed el-Harîdî, Merkezu'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî.
- İbn Manzûr, E. (2010). "Ba'd" *Lisânu'l-Arab*. Vizâretu Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd. Özel baskı.
- İbnu'l-Esîr, D. (tsz). *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâir*. thk. Ahmed el-Hûfî & Bedevî. Dâru Nahdati Mısır.
- İmil Bedî', Y. (2006). "Faslu'l-Hitâb". Mevsûau Ulûmi'l-lugati'l-Arabiyye. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İsferâyînî, E. (2001). *el-Etvel: Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm*,. thk. Abdulhamid Henedâvî. I-II. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kannûcî, S. (2007). *el-Mev'izetu'l-Hasene bimâ Yuhâtebu fi Şuhûri's-Sene*. Dâru'l-Ktubi'l-İlmiyye.
- Kastallânî, Ş. (1323). *İrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. el-Matba'atu'l-Kubra'l-Emîriyye. (7.Baskı).
- Kayserî, İ. (2019). *Risâle fi Emmâ Ba'du*. Merkezü'l-Buhus ve'd-Diraseti'l-İslamiyye.
- Nehhâs, E. (1425/2004). *'Umdetu'l-Kitâb*. thk. Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî, Dâru İbn Hazm-el-Ceffân ve'l-Câbî li'l-Tibâ'e ve'n-Neşr.
- Seffârînî, E. (1402/1982). *Levâmiu'l-Envâri'l-Behiyye ve Sevâtiu'l-Esrâri'l-Eseriyye li-Şerhi'd-Durreti'l-Mudiyye fi Akdi'l-Firketi'l-Merdiyye*. Muessesetu'l-Hâfikîn ve Mektebetihâ. (2.baskı).
- Sönmez, N. (2018). Sadru'l-islâm döneminde hitabet türleri ve temel özellikleri. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*. 10 /19, 352-378.
- Sûlî, E. (1341). *Edebu'l-Kuttâb*, thk. Muhammed b. Behcet el-Eserî, Matbaatu's-Selefiyye.
- Taberî, H. (1992). *Kitâbu'l-Evâil*. thk. Mervân el-Atiyye & Şeyh er-Râşid. Dâru'l-Cîl.
- Taftâzânî, S. (2010). *Muhtasaru'l-Me'ânî Ma'a'l-Hâşiye li'ş-Şeyhi'l-Hind Mahmûd Hasan*. Mektebetu'ş-Şûrâ.
- _____, S. (2013). *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm*. thk. Abdülhamid Hindâvî. (3. Baskı). Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Tezcan, T. (2029). Bir klişenin şerhi: hamdele, salvele ve ba'du ifadesinin Davud el-Hanefî el-Karsî el-Birgivi'de çağrıştırdıkları. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 3/1, 56-72.
- Topuzoğlu, T. (1995). Faslu'l-Hitâb, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 12, ss. 216-217). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Vellevî, M. (1424). *Kurretu Ayni'l-Muhtâc fi Şerhi Mukaddimeti Sahîhi Müslim b. El-Haccâc*. Dâru İbnu'l-Cevzî.

Züheyr b. Ebî Sülmâ, b. (2019). *Muallaka*. trc. Kenan Demirayak vd., Akdem Yayınları. İstanbul. <http://www.essanet.org/fatawa/showthread.php?t=6229> (25.11.2021).

Katkı Oranı Beyanı

Makaleye her iki yazar da %50 oranında katkı sunmuştur.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve Teşekkür

Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yazarlar/Authors

Oğuz Han ÖZTAY*

Makale Adı/Article Name

Sovyetler Birliği'nde Uygulanan Kolektivizasyon Politikaları ve Reprisiya Döneminde Azerbaycan Basını (1930-1939)

Collectivization Policies Applied in The Soviet Union and The Azerbaijan Press in The Reprisia Period (1930-1939)

ÖZ

Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklarının çeşitli unsurlarla bir araya gelmemeleri amacıyla uygulanan politikalar, zaman zaman şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Özellikle Azerbaycan'ın nispeten diğer halklara göre daha güçlü görünmesi birbirine olan bağlılığı ve Türkiye ile yakın ilişkileri, Sovyet yönetiminin Azerbaycan Türklerine uyguladığı yaptırımların çeşitliliğini artırmıştır. Sosyal yaptırımların en üst seviyede olduğu dönem içerisinde Azerbaycan basını kontrol altına alınmış ve fikir, düşünce ve ifade özgürlüğü engellenmiştir. Sovyet yönetimi, sosyal ve tarım sisteminin bir parçası olan Kolhoz sisteminde önemli rol oynayan Azerbaycan Türkleri ve diğer azınlık için Kollektifleşme adı altında sürgün politikaları uygulamıştır. Azerbaycan Türkçesi'nin kullanımının yasaklanmasıyla birlikte Azerbaycan Türkleri'nin haberleşme kanalı da engellenmeye çalışılmış, devlet güdümündeki gazetelerle sosyal değerlere saldırılar başlatılmıştır. Ayrıca radyo ve sinema da Sovyet idaresi tarafından baskı ve denetim altında tutularak propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Hedef gösterilen kişiler devlet tarafından tutuklanmış, bir çatışma ortamı oluşturulmuş ve kişiler arası iletişim cepheleşmeye dönüşmüştür. Ekonomik durumu kötüye giden, toplumsallaşamayan ve dışlanan Azerbaycan halkı, giderek yalnızlaştırılmaya çalışılmıştır. Uygulanan Reprisiya politikası ile Rus şovenizmi yükselirken, Ermeniler de Ruslardan aldıkları destek ile başta Azerbaycan halkı olmak üzere diğer azınlıklara karşı saldırılarda bulunmuşlardır. Kapatılan, basılan ve çoğunlukla saldırı ve sansüre maruz kalan Azerbaycan basını da kısıtlı imkânlar karşısında bireysel aydınların çalışmalarına muhtaç hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Reprisiya, Azerbaycan, Basın tarihi, Medya, Sansür, Kolektivizasyon Politikaları.

ABSTRACT

The policies implemented to prevent the Turkish peoples in the Soviet Union from coming together with various elements turned into acts of violence from time to time. In particular, Azerbaijan's relatively stronger appearance compared to other peoples, its interdependence, and close relations with Turkey increased the variety of sanctions imposed by the Soviet administration on Azerbaijani Turks. When social sanctions were at the highest level, the Azerbaijani press was taken under control, and freedom of thought, though, and expression was prevented. The Soviet administration implemented exile policies under Collectivization for the Azerbaijani Turks and other minorities, who played an essential role in the Kolkhoz system, part of the social and agricultural system. With the prohibition of the use of Azerbaijani Turkish, the communication channel of Azerbaijani Turks was also tried to be blocked, and attacks on social values were started with state-run newspapers. In addition, radio and cinema were also used as propaganda tools under pressure and control by the Soviet administration. The state arrested the targeted people, created an atmosphere of conflict, and interpersonal communication turned into a confrontation. The people of Azerbaijan, whose economic situation deteriorated, could not socialize and were excluded, were increasingly isolated. While Russian chauvinism increased with the Reprisiya policy implemented, Armenians also attacked other minorities, especially the Azerbaijani people, with the support they received from the Russians. The Azerbaijani press, which was closed, pressed, and most exposed to attacks and censorship, became dependent on the work of individual intellectuals in the face of limited opportunities.

Keywords: Reprisiya, Azerbaijan, History of the press, Media, Censorship, Collectivization Policies.

Giriş

1920'de bağımsız Azerbaycan Devleti'nin çökmesiyle Azerbaycan basını tekrar Rusya'nın egemenliğine geçmiş ve Sovyet gazeteciliği dönemi başlamıştır. En katı sıkı denetim kurallarını başlatan Sovyet hükümeti 1930'lu yılların repressiyasını diğer alanlarda olduğu gibi basında da kullanmıştır. Özgür ve bağımsız basın kuruluşları tamamen yasaklanmış, kitle iletişim araçları tamamen devletin ve Komünist partinin yönetimine geçmiştir. Bu dönemde Komünist partisi siyasi ideolojisinin benimsenmesi ve etki alanının artması için Moskova radyosunun yanında Azerbaycan radyosu da propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Enserov, 2011:134). Sosyalizmin başarılı olmasını amaçlayan rejim'in bu amacı tarihi kaynaklara bakıldığında zaman repressiya¹ sonrasında gerçekleşmiştir. Aslında bu repressiyaların sosyalizm başarılı olduktan sonra da devam edeceği düşünülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması bunun gerçekleşmesini engellemiştir.

1. Repressiya Dönemi Direnişleri

SSCB'de siyasi bir amaç taşıyan repressiyalar 1920'li yıllarda başlamıştır. Azerbaycan tarihinde repressiya olarak isimlendirilen dönem, Sovyet ihtilali döneminde Azerbaycan ile birlikte diğer devletleri de etkilemiştir (Kerimova, 2017: 188). Lenin ve Stalin'in emriyle Solovetsky adalarında ilk yaşayanlar ise siyasi görüşleri nedeniyle tutuklananlardır. 1911 yılında kurulan ve Azerbaycan'ın en eski siyasi partisi olan "Müsavat" partisinin yüzlerce üyesi adanın ilk nüfusu olmuş ve kampa gelen Gorky'i bile azimleriyle şaşırtmayı başarmışlardır. 1930'lu yıllarda daha da yaygın hale gelen repressiyaların doğası ve bileşimi değişmiştir. Bunun sonucu olarak toplumun tüm kesimleri bu siyasi depreme kurban gitmiştir (Repressiya: Gizlin və gerçəkləri ilə, 2021).

Bilindiği üzere Bolşevikler, Ekim silahlı isyanını kardeş katliamına katılan köylülere aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Köylülere toprak sözü verdikleri için toprağı önceden köylüler arasında bölmüşlerdir. Çok geçmeden onlardan her türlü vergi ve gıdayı toplamaya başladılar. Başlangıçta köylü direnişine katılan birçok köylü ailesi Sovyet karşıtı unsurlar olarak Sibiryaya ve Uzak Kuzey'e (tabii ki çoğu orada öldü) sürgün edilmiş ve orada hayatlarını kaybetmişlerdir. 1920'li yılların başından 1930'lu yılların sonlarına doğru "kolektifleştirme" adı altında tarımda özel mülkiyetin yerini ortak mülkiyet esasına dayalı tarım almıştır. Sovyet ceza kuruluşları tarafından köylülerin tüm mülkiyetlerinin ellerinden alınması, daha doğrusu mülkiyetlerinin sahiplenilmesi köylülerin toplu halde eylemler yapmasına sebep olmuştur. Köylülerin hakları için yaptıkları bu eylemler siyasi otoriteler tarafından haydutluk olarak adlandırılmış ve sonuç olarak yetkililer bu protestoları ve eylemleri en modern silah ve askeri teçhizatla bastırmaya başlamışlardır (Gahramanlı, 2019: 168). Kurumlar tarafından oluşturulan acil durum üzerine; Nahçıvan, Karabağ, Şeki, Zagatala, Guba, Lenkeran, Abşeron ve diğer yerlerde binlerce kişiyi kurşunlayarak ölüme mahkûm etmiş ve sürgüne göndermiştir.

¹ Repressiya kelimesinin sözlük anlamı baskı, şiddet, hapis, sürgün ve ölüm iken, Sovyet tarihinde Stalin döneminde ülke çapında sürdürülen devlet politikasının adı olmuştur. Repressiya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği politikasında infaz, insanların kurşuna dizilmesi, sürgün, kişilerin sınır dışı edilmesini ifade etmektedir.

2. Azerbaycanlılara Karşı Repressiyalar

Geçmiş Sovyetler Birliği döneminde toprak ve nüfus bakımından en çok repressiyaya maruz kalan öncelikle maruz kalan Güney Kafkasya topluluklarıyken bir diğeri de ilk sırada olmak suretiyle Azerbaycan Türkleridir ki; bunun da birkaç nedeni vardır. Azerbaycan Türkleri yaşadıkları topraklar bakımından sadece Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde yaşamıyor, komşu Gürcistan ve sonradan Bolşevikler tarafından Azerbaycan toprakları üzerinde kurulan Ermenistan'da da yaşamaktaydılar. Moskova'dan gelen emirleri büyük bir zevkle yerine getiren yerli Ermeni memurları "halk düşmanı" projesini tamamlamak için ilk sırada Azerbaycan Türklerini tutuklamaktaydı. Bunun nedeni olarak da komşu ülke Türkiye'nin "casusu" olma ihtimalini gösteriyorlardı. Ermeniler bu yaptıklarıyla hem Bolşeviklere sadakatlerini göstermiş hem de sinsiyetlerini gerçekleştirilmeye çalışmışlardır. Amaçları Azerbaycan Türklerini kendi ata yurtları olan topraklarından çıkararak Ermenilerin sayısını bu topraklarda çoğaltmaktır. Azerbaycanlı bilim insanı Ziya Bünyadov, kendisinin "Qırmızıterror" (Kırmızı terör) isimli kitabında repressiyalar ile ilgili şöyle yazmaktadır:

Azerbaycan halkının asıl trajedisi 1936'da başladı. Halka karşı, özellikle aydınlara karşı ceza tedbirleri 1937-1938'li yıllarda daha da acımasızlaştı. Devlet yönetimindeki Sumbatov, Borshov, Gerasimov, Sinman, Sherin, Grigoryan, Markaryan, Galstyan, Ohanesyan, Avanesyan ve Atakishiyev gibi zalim kişiler kölelerinin ve diğerlerinin desteği ile 70-80 bin aydın temsilcisini (bilim adamı, yazar, sanatçı, öğretmen, genç, din adamı, Sovyet ve parti yönetimi çalışanı, asker) tek kelimeyle bütün düşünen beyinleri, sıra dışı düşünme kabiliyetine sahip olan insanları benzeri görülmemiş bir vahşetle katletmişlerdir. Tek bir yabancı dil bilen kişileri dahi katlediyorlardı. Ölüm ve ceza makinesi mola vermeden çalışıyordu. Her bir "halk düşmanı"na mahkemede sadece 15 dakika zaman ayrılıyordu. (Bünyadov, 1993:62).

Azerbaycan'da Sovyet hükümeti kurulduğu andan itibaren 11. Kızıl Ordu'nun özel birimi aydınlara, Azerbaycan'daki tüm parti üyelerine, hatta liberal düşünceli olan insanlara varıncaya dek zalimce muamele yapmaya başlamıştır. On kişiden fazla general, mahkemeye çıkmadan ve yargılanmadan kurşuna dizilmiştir. Hâlbuki Azerbaycan ordusu Kızıl Ordu'ya karşı savaşmamıştır.²

Bolşeviklerin ilk siyasi hedefi Müsavatçılardır. Onlara karşı "hak savaşı" başlatma zamanı gelmiştir. Amaçları kendilerine engel olanları ortadan kaldırmak, düşmanlarını, düşüncelerini ifade edenleri sıkıştırarak öldürmektir. "İttihad" partisinin üyelerinin kaderi "Müsavat" partisinin üyelerinin kaderi ile aynı olmuştur. Daha sonra onlar hiçbir af kararı verilmeden farklı hapisanelere gönderilmiştir. Bu da onların ölüme terk edilmesi anlamına gelmektedir (Qafarov, 2008: 140)

3. Kollektivizasyon Politikaları

Zenginliğin halk arasında paylaşımı, topraklara el koyulması ve halkın elindeki malların uzaklaştırılması Sovyet yönetimi tarafından "kollektivizasyon" ya da kolektifleştirme şeklinde tanıtılmıştır (Ergün, 1992: 110-111). 1924'te Lenin'in ölümünün ardından, 1924-1953 yılları

² 19 Ocak 1990 tarihinde olağanüstü hal ilan edilirken, aynı saatlerde Kızıl Ordu birlikleri havadan, karadan ve denizden Azerbaycan'a çıkartma yaptı. Bu çıkartmanın amacı daha çok Azerbaycan'daki bağımsızlık yanlılarını ezmek olmuştur.

arasında görev yapan Sovyet lideri Stalin ‘kollektivizasyon’³ adlı politikasını uygulamaya koyarak, ülkedeki tüm malları devletleştirmek, mahsullere el koymak, ihracatı artırmak, Sovyet sanayisini ve ordusunu güçlendirmek için kaynak oluşturmak istemiştir. Stalin bu planlarını gerçekleştirmek istemiştir. Bu yolda kendisine engel olacak tüm muhaliflere karşı çok acımasız politikalar yürütmüştür. (Onay, 2007:182). Ayrıca Sovyetlerin 1930 yılında başlayan kollektivizasyon uygulamalarının yaşandığı yıllar Türklerin yoğun olarak göç ettikleri dönemlerdir (Andican, 2003: 160-164). Kolektifleştirme, Azerbaycan’ın 1920’li ve 1930’lu yılları arası olan tarihinin en korkunç dönemlerindedir. Bu yıllar Azerbaycan köylüsünün tarihine en ağır, sıkıntılı, korkunç günler olarak geçmiştir. Kolektifleşmenin anlam ve getirisi tamamen anlaşılmamış, ona hazır olmayan Azerbaycan Halkı için bu süreç çok ağır olmuştur. Tüm birliği kapsayacak şekilde başlayan bu süreç, Azerbaycan’da daha acımasızca yürütülmüştür. 1930 yılının Şubat ayında hayvancılığın yanı sıra arıcılık ve ipekböceği yetiştiriciliğini de sosyalleştirme kararı alınmıştır. 1930 yılının 21 Mart tarihli “Komünist” gazetesinde Rəsmi fərman (Resmi kararname) başlıklı haberinde ; “Kurumlardan aldığımız bilgilere göre, toplu çiftlik merkezimiz mahallelere bir görevli göndermiştir ve her şeyi (*horozların, tavukların, kovanların*) sosyalleştirilmesi ve kollektifleştirilmesi teklif edilmiştir. Bardak ve tabakların bile sosyalleştirildiği söylenmektedir” şeklinde haberler basında yer almıştır (Rəsmi fərman, Komünist Gazetesi, 1930: 1). Kolektifleştirmenin etkileri özellikle eşkıya olarak kabul edilen köylüler üzerinde olmuştur. Sovyetler Birliği kurulduğu günden itibaren sisteme karşı duran ve eşkıya olarak nitelenen kişi ve gruplarla mücadele edilmekteydi. 1928 yılından sonra azaltma ve sıkıştırma siyaseti ile onlara karşı yüksek vergiler koyulmuş, fazla tahıllar zorla ellerinden alınmış, çoban tutmak, toprağını ve araçlarını kiraya vermek sınırlandırılmıştır. Toplu kolhoz⁴ harekâtı başladıktan sonra ise Kolektifleşme esasına dayalı olarak sınıflandırılan “eşkıyaların” da bitirilme siyasetine geçilmiştir. Yönetim, “eşkıyalarla”, mülk sahipleriyle ve zenginlerle mücadele edebilmek adına halkı da işin içine katmak için, basında büyük çaplarda yayınlar yapmaya başlamıştır. Gazetelerde bu grupların sosyalizmin düşmanı oldukları ile ilgili yönlendirici yayınlar yapılmıştır. “*Muhtarın acımasızlığı*”, “*Köylülerin isyanı*”, “*Milyoncu Tagiyev işçileri acımasızca dövüyor*” başlıklı yazılarla “hileci” ve “zalim” mülk sahiplerinin işçilere kötü davrandıkları halka lanse edilmiştir (Abbasov, 1986: 47).

Ülke genelinde eşkıyalara karşı savaşlar anti Sovyet, antikomünist, “devrime karşı varlık” başlıkları altında yürütülüyordu. Yakalananların aile büyükleri tutuklanarak kurşuna diziliyor, aile üyeleri ise Sibiryaya veya Orta Asya’ya sürgün ediliyordu. İkinci kolhoz harekâtına karşı çıkan zengin köylüler aileleri ile birlikte aynı yerlere gönderiliyordu. Köylülerden şüpheli olarak yakalanan kişiler ise ülke dâhilinde farklı bölgelere gönderilerek kamplarda tutuluyordu.⁵

³ Stalin döneminde başlayan Kollektivizasyon temelde toprak sahiplerinden toprakların alınıp kollektifleştirilmesi fikrini içeren bir toprak reformudur.

⁴ Kolhoz-Ruşça Kollektivnoye Hozyaystvo (kolektif işletme) kelimelerinin kısaltılmış halidir. Eski SSCB’de tarım sektöründe “kolektif tarımla” uğraşan birliklerdir. Stalin’in en önemli politikalarından olan kolhoz sisteminde, toprağın mülkiyeti devlete ait olmakla beraber sembolik bir rakamla köylülere kiraya verilir.

⁵ Stalin, sosyalizmi inşa etmenin herşeyi devletleştirmekten geçtiğine inanmaktaydı. Bu sebeple ilk sürgününü toprakların devletleştirilmesine karşı çıkan köylülerle başlamıştı. Bu sürgüne sadece toprak sahipleri değil, devlete hayvanlarını vermek istemeyen topraksız köylüler maruz kalmışlardı. Kırsal alanlarda yaşanan bu sürgünler, iktidar tarafından “kulak” sürgünleri diye adlandırılmıştı. Bu köylü sürgünü Kremlin iktidarı tarafından son derece planlı ve kararlı uygulanmıştı. Köyün güçlülere ve zenginlere ifade edilen köylüler de Stalin’in kurbanları olmuşlardı. Sahip oldukları bütün varlıklarını geride bırakarak Orta Asya ve Sibiryaya sürülmüşlerdi.

Repressiya dönemine maruz kalan ve kurşuna dizilenlerin sayısını gösteren tablo "Eynal Əliyev'in Azerbaycan SSR-də XX Əsrin Siyasi Repressiya Qurbanları" adlı eserden yararlanılarak oluşturulmuştur (Əliyev, 2003:109-122). Tablo 1'de de görüldüğü gibi en çok ölüm 1938 yılında olmuştur.

Yıl	Repressiyaya maruz kalıp öldürülenlerin sayısı
1931	149
1932	52
1933	45
1934	35
1935-1936	66
1937	2775
1938	2858

Tablo 1. Repressiyaya maruzte kalarak öldürülenlerin yıllara göre dağılımı

4. Kolhoz Sistemi Döneminde Medya ve Din

Sovyetler Birliği'nde devlete ait topraklarda üretim yapan, ücretin emeğin niteliğine ve çalışma süresine göre verildiği, belli sayıda köylü ailenin oluşturduğu devletin veya devlet ile çiftçilerin ortak mülkiyetindeki tarım işletmesi anlamına gelen bir kavramdır Kolhozculuk. Azerbaycan'da yaşanan genel değişim ve dönüşüm süreci ile birlikte kitle iletişim süreci de değişime uğramıştır. Örneğin, Sovyet döneminde radyo ve sinemaya Sovyet idaresi tarafından el konulmuş ve bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Başka bir deyişle, bu dönem içinde medya sistemin siyasi ve ideolojik amaçlarına hizmet etmiştir. Ayrıca, Sovyet döneminde gazete ve yayınevleri üzerinde de baskı kurulmuştur. 1938 yılı itibariyle uygulanan repressiya uygulamaları ile, basın ve yayım faaliyetlerini yürüten kadrolar ortadan kaldırılmış, kitaplar yakılmış ve denetim altında olan kurumlar tamamen Sovyet idaresinin denetimi altına girmiştir (Teğin, 2017:93-94). Kolhoz Sistemi; ekonomi, eğitim, kültür-sanat, askeriye-güvenlik, istihbarat ve basın-yayım alanında çok önemli roller üstlenmiştir (Karabulut, 2019: 56-77). Kolhoz döneminde bir diğer adıyla Kollektifleşme yapısının sosyo-ekonomik eksikleri bulunmaktaydı. 1950 yılının sonuna kadarki dönemde pasaportu olmayan kolhozcuya izinsiz kendi tarım sınırları dışına çıkma veya istediği tarım türüne geçme hakkı tanınmıyordu. Diğer yandan kolhozlar, sanki çalışma kamplarını andırıyordu. Azerbaycan halkının milli ahlaki değerlerine yabancı bir kurum, dinsizliğin sembolü, kadınlar için meşakkatli bir çalışma kampı gibiydi. Kolektifleştirme sırasında tüm köylüler SSCB'nin uzak bölgelerine sürgün ediliyor, binlerce insanın malına el konuluyor, siyasi hakları ellerinden alınıyordu. On binlerce insan Kolektifleştirmeye kurban gitmiş; kurşuna dizilmiş, suçsuz yere hapis cezasına mahkûm olmuştu. Böylece 1929 yılından itibaren devletin uyguladığı

Kolektifleştirme politikası Azerbaycan köylüsü için tam anlamıyla bir faciayla sonuçlanmıştır. Binlerce insan, ata topraklarından sürgün edilerek, köyleri yerle bir edilmiştir. 1930'lu yıllarda Stalin'in müdahalesiyle Azerbaycan Türklerinin isminin Azerbaycanlı, Azerbaycan Türkçesi'nin ise Azerbaycan dili olarak adlandırılmaya başlanması, camilerin kapatılması, dini tören ve bayramların kutlanmasının yasaklanması vb. uygulamalar Azerbaycan halkını kendi tarihsel kökenlerinden ve milli değerlerinden koparma gayretleri olarak değerlendirilmiştir (İsmayılov, Hesenov ve Gaffarov, 1994: 165). Özellikle dine ve düşünce özgürlüğüne yönelik öyle keskin eylemler yapıyordu ki Azerbaycan basınının milli gururu olan "Molla Nasreddin" dergisini "Mubariz" dergisiyle değiştirmek düşüncesi ortaya atılmıştır. Ama derginin sadece bir kere yeni "Allahsız" adı ile yayınlanmasından sonra, Molla Nasreddinciler derginin bu adla basılmasındansa hiç basılmamasına karar vermişlerdir (Qarayev, 1996: 59).

Sovyet hükümeti insanların söz, ifade ve inanç özgürlüklerini bastırmaya çalışıyor, camiler yıkılıyor, depolara dönüştürülüyor din adamları halk düşmanı ilan ediliyor ve takibe alınıyordu. Sadece 1928-1929 yıllarında Sovyet Hükümeti'ndeki en etkili siyasal örgüt olan Genç Komünistler Birliği'nin kısa adı olan Komsomol örgütü tarafından 780 cami kapatılmıştır. Din karşıtı propagandalar 1930'lu yılların başlarında daha da güçlenmiştir. 1930'ların ikinci yarısında, basında din ile ilgili aşağılayıcı yazılar çıkmaya başlamış, din karşıtı propaganda adı altında Azerbaycan halkının milli geleneklerine de karşı çıkmıştır. Öncesinde resmi şekilde belirtilen hatta 1921 yılında tatil günü ilan edilen Nevruz bayramı 1930 yıllarında "anti inkılap" karakteri olarak görülmüş ve Nevruz kutlanması yasaklanmıştır. Örneğin "Komünist" gazetesi⁶ *Baş məqalə*'de şöyle yazmıştır: "*Böyle rezil bir olay gerçekleşmiş: Burada Nisanın ortalarında güçlü yağmurlar zamanı, şehrin farklı kısımlarında gençler (bunların içerisinde liseliler de vardı) 'Godu Godu' süsleyerek ve dua okuyarak şehri dolaşmışlar ki yağmur dursun ve böyle bir yalanla harçlık toplamışlar.*" (Baş məqalə, *Komünist Gazetesi, 1931: 1*). Godu Godu Azerbaycan halkının asırlardır muhafaza ederek koruduğu ve Nevruz bayramında icra ettiği bir gösteridir. Buna dini benzetme yapmak ve özellikle hile katmak, vicdan ve söz özgürlüğünün kaba bir şekilde ihmal edilmesi demektir.

5. Sovyetler Döneminde Azerbaycan Basını ve Azerbaycan Dili

Azerbaycan'ın 1920'deki işgalinden sonra birçok alanda olduğu gibi basın ve habercilik alanında da Sovyet ideolojisinin etkileri görülmüştür (Enserov, 2010: 270-277). Başka bir deyişle, Gramsci'nin hegemonya kavramında "*egemen sınıfın bütün diğer ve tabakalar üzerindeki ideolojik ve politik üstünlüğüdür*" (Keskin, 2014: 106) şeklinde ifade ettiği gibi, Sovyet ideolojisinin Azerbaycan halkının basın yayın faaliyetleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı söylenebilir. Bilindiği üzere, toplumsal oluşum ve gelişim iletişim ve iletişim araçları ile ilişkilidir (Oskay, 2000: 320). Kitle iletişim araçlarının toplumlarının kültürel gelişimlerinin sağlanması açısından da önemli bir işlevi olduğu bilinmektedir. Nitekim kültürün önemli parçalarının ne olduğunun veya nasıl olması gerektiğinin halka aktarılması ve bu şekilde kültürel faaliyetlerin yaşatılması açısından medya son derece önemli bir işleve sahiptir. Medyaya dâhil olan araçların kullanılması yoluyla kimi zaman kültürel anlamda yozlaştırma, insanların karakteristik

⁶ Komünist gazetesi 1919 yılında kurulan Azerbaycan solcularının en önemli gazetesidir. Gazete Azerbaycan Sovyet iktidarı kurulduktan sonra da yeni Sovyet cumhuriyetinin resmi yayın organı olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1920 yılından sonra da tüm Kafkasya'da okunur hale gelmiştir (Hasangarayev, 2017)

özelliklerinin bozulmasına neden olan olayları ortaya çıkarma veya yapılarda bozulmalara neden olma, kimi zaman ise kültürü geliştirme, yaşatma ve bireylerin düşünsel, zihinsel sağlıklarını iyileştirmeye katkıda bulunduğu bilinmektedir (Scannell, 1992: 13). Bu sayede iletişim araçlarından medya kendine özgü bir kültür yaratır ve bu kültürün genişlemesine yol açar (İrvan, 2014: 15). Bu bağlamda kültüre vurulacak darbe için medyayı kontrol altında tutmayı ifade etmek yanlış olmayacaktır. Azerbaycan Türk Kültürünün genişlemesi ve yaygınlaşmasını örselemek amacıyla 1930'lu yıllardan itibaren Azerbaycan'da iletişim araçları olan basın ve edebiyat alanlarında Türkçü ve milliyetçi düşünceler dile getirenler "Pantürkçü" ve "halk düşmanı" olmakla suçlanmaya başlanmışlardır. Bu dönemde türlü cezalandırmalardan biri de sürgün etme yöntemi idi. Azerbaycan'da sürgün edilenler belli başlı suçlarla itham edilirdi (Qasımov, 1998:102):

1. Merkezde Stalin'e, Azerbaycan'da Bağirov'a karşı suikast girişiminde bulunmak,
2. Pantürkizm taraftarlığı yapmak,
3. Anti inkılap kuruluşunun üyesi olmak ve milliyetçilik faaliyetlerinde bulunmak,
4. Tek Türk –Tatar devletinin kurulmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak,
5. Milli Cumhuriyetin silah gücüyle SSCB'den ayırmaya çalışmak.

SSCB'de herkesten çok Türklere darbe vuruluyordu. 1926 yılında Birinci Türkoloji Kurultayının ortak Türk alfabesi ve imlasi hakkındaki kararlarını, kurulmakta olan Türk manevi birliğini aradan kaldırmak için kurultayın neredeyse tüm katılımcıları, "Pantürkizm", "milliyetçi", "anti inkılapçı" adı altında katledilmiştir. "Türk" adı yasaklanmış, Türklerin gerçeklerin çarpıtılarak adeta sahte tarihini yazma işi yabancı tarihçilere verilmiştir. Geçmişlerini öğrenmemeleri için Arap alfabesinde olan kadim Türk elyazması kitapların neredeyse hepsi yakılmış ve alfabe birkaç kez değiştirilmiştir.

Azerbaycan Türklerinin Türkçe sözlerden uzaklaştırılması, Azerbaycan Türkçesi'nde karşılığı olduğu halde Rus kelimelerinin edebi eserlerde ve basın yayın faaliyetlerinde kullanımına gayret gösterilmiştir. Eserlerinde Arap, Fars ve Türk kökenli kelimeleri kullanan yazarlar, gazeteciler aşağılanmış, anti inkılapçılık ile suçlanmışlardır. Yusuf Vezir Çemenzeminli "Studentlər" eseriyle ilgili "Komünist" gazetesi "Talebeler" başlıklı yazıda; *"Bu eser Azerbaycan işçilerine yabancı, çürük, Osmanlıca, Arapça ve Farsça kelimeleri, ifade ve malzemeleri ile doludur. 'Studentlər' eserinde zararlı etkisinin çok korkutucu ve tehlikeli durumda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır"* ifadelerini kullanmıştır (Mammadli, 2008: 34).

"Ədəbiyyatqəzeti" (Edebiyat Gazetesi) sayfalarında dil meselelerine geniş yer verilmiş ve Sovyet devletinin, genel olarak bir halkın elinde büyük bir silah, kışkırtma ve propaganda için en önemli bir vasıta olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda dil, milli mücadelenin en keskin aracı olarak da görülmüştür. Füyuzat dergisinde yayınlanan "Azerbaycan dilinin sağlam, telaffuzu uğruna" adlı makalede, yazının dili eleştirilmiş ve derginin editörü Alibey Hüseyinzade halk düşmanı ilan edilmiştir. Derginin dilinde çok sayıda Türkçe kelimenin kullanılmasını ve Füyuzat'ta çalışanların Arap, Fars ve Osmanlı lehçelerini kullanmak suretiyle Pantürkizm ve Panislamizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle suçlanmışlardır. Ayrıca Rusların baskısıyla makalede Rus dili övülmüş ve Azerbaycan dilinin de en kısa zamanda değiştirilmesinin, Sovyetleşmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Yani onlara göre Azerbaycan dili bir an önce Ruslaşmalıydı. Bu

nedenle birçok tavsiyede bulunuluyordu. Örneğin; Rus dilinde sonu “logiya”, “iya” ekleriyle biten kelimeler Azerbaycan dilinde de Rusçadaki gibi gösterilmelidir; ideologiya, biologiya, Daniya, Norvegiya, konferensiya gibi (Bayramlı, 2008: 5).

Sosyal bir olgu olan dil, sosyal canlılığın ve sosyal emeğin de bir ürünüdür. Toplum ile birlikte değişmesi nedeniyle dilin değiştirilemeyen bir sistem olduğu söylenemez. Tam tersi dili, her zaman değişen, gelişen bir kategoride görmek gereklidir. Azerbaycan uzun bir süre Farsların ve Arapların esareti altında kalmıştır. Bu nedenle Azerbaycan dilinde Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılması doğaldır. Lakin Azerbaycanlı aydınlar S. Mümtaz, B. Çobanzade, E. Nazim bu kelimeleri Azerbaycan diline daha yakın kelimelerle, Türkçe kelimelerle değiştirmek istemişlerdir. Mümtaz, eski Türkçe kelimeleri yeniden ortaya çıkarıyor, ya da Azerbaycan dilinin kendi imkânlarından yararlanarak yeni kelimeler oluşturuyordu. “*Ana dilimiz oldukça zengindir. Sadece çalışmak ve kaybolmuş kelimeleri aramak ve bulmak gerekiyor*” diyen Mümtaz, ilk olarak “Dilmac” sözlüğünü yazmıştır. “Dilmac” sözlüğünde 944 Arapça-Farsça kelimenin Türkçe karşılığı kullanılmıştır. 500 kelimededen oluşan sözlüğüne hayatının 13 yılını adayan Mümtaz ve meslektaşları için “Saf revolyusion (devrim) Azerbaycan dili uğrunda” isimli makalede “Türkleştirme” adı altında dili tamamen bozmaya çalıştıkları eleştirisi yazılmıştır. Makalede şöyle birkaç örnek de gösterilmiştir: revolyusiya–inqilab (devrim), Parij - Paris, qlobus – yertopu(Yerküre), vb. Bu şekildeki kelime yaratıcılığına “Komünist” gazetesi “Yayınevlerine dikkat” başlıklı yazısında milliyetçilik, dincilik, düşüncelerinin halk arasında yayılması olarak bakıyordu. “Nəşriyyatorqanlarına daha artıqdıqqət” (Yayınevlerine daha fazla dikkat edilmesi gerek) başlıklı yazıda ise “halk düşmanı” ilan edilen R. Ahundov, E. Kerimov, M. Hüseyinov, B. Çobanzade gibi kişilerin katılımı ile hazırlanan kitapta Azerbaycan diline büyük darbeler indirildiği, onun Fars, Arap ve Osmanlı dili ile bozulmaya teşebbüs edildiği not düşülüyordu (Məmmədli, 2008: 35). Sovyet hükümeti bozulmaya çalışılan Türkçenin özüne dönmesine kesinlikle fırsat vermiyordu. Çünkü Sovyet hükümeti, dili keskin bir sınıf mücadelesi yöntemi ve insan manipülasyonunun en güçlü aracı olarak görüyordu (İnce, 2020: 92-103).

1933-1953 yılları arasında Azerbaycan KP MK'nin (Azerbaycan Komünist Partisi) genel sekreterliği görevini yürüten Mir Cafer Bağirov 'un Ermenilerden oluşan çevresi ve ekibi ile birlikte Azerbaycan'ı yönetiyorlardı. Bu kişiler Akopov, Markaryan, Grigoryan, Asaturov, Yemelyanov, Sumbatov-Topuridze, Borshev ve diğerleridir. Onlar Stalin'in, Mikoyan'ın ve Beria'nın verdiği tüm emirleri vahşetle uyguluyor, bu zulme kendi arzu ve isteklerini de ekliyorlardı. Halkın kahraman evlatlarına yapılan zulümlerde Ermeniler özel çaba gösteriyordu. Bu yıllarda Azerbaycanlılar savcılıklara ve başka hukuk kurumlarına nadiren işe alınıyordu. 60 müfettişten sadece 4'ü Azerbaycanlıydı. Bütün bunların sonucunda, 1937 yılında, Bakü'de Akhundov, Garayev, Afendiyev, Musabeyov, Vazirov, Bunyadzade, Safarov, Khanbudagov ve başkaları parti ve Sovyet işçilerine “anti inkılapçı milliyetçi merkezin işi” adı altında işkenceler görüyordu. 1937 yılının Haziran ayında gerçekleşen Azerbaycan Sovyet Yazarlar Birliği toplantısında Javid, Sanilin ve Mushfiq halk düşmanı oldukları gerekçesi ile birlikte çıkarılmıştır. Yusuf Vezir Çemenzemlini'nin, Mumtaz'ın, Huseyn'nin, Gantamir'in, Musakhanli'nin, Ganizade'nin ve Gurban Musayev'in ise bir arada kalmasının mümkün olmadığı öngörülmüştür. Böylelikle, 1937-1938 yıllarında Azerbaycan'da 40 bin civarında insan asılsız suçlamalarla tutuklanarak hapsedilmiştir. 1937-1940 yılları arası her yıl 12 bin insan

hapsediliyordu. 1930-1940 yıllarında ve 1950'li yılların başlarında 70 binden fazla insan ceza önlemlerinin kurbanı olmuştur ki, bunun 29 bini aydınlardır (Məmmədli, 2008: 36).

Shaumyan, Mirzoyan, Mikoyan çetesi başta olmak üzere Ermeni kökenli yönetici işçiler uzun yıllar imparatorlukta Türk karşıtı eylemleri gerçekleştirerek Azerbaycan halkına büyük darbeler vurmuşlardır. Ermeni asıllı bu yöneticilerin eylemlerinden ötürü Stalin-Beriya sürgünleri Azerbaycan'da çok zor geçmekteydi. Demokrasinin karşıtı rejimler arasında yer alan totaliter rejime (Linz, 1984: 25) sahip olan Sovyetler döneminde yüz binlerce Azerbaycanlı, özellikle aydınlar “halk düşmanı”, “eşkıya”, “milliyetçi”, “Pantürkist”, “Panislamist” vb. olmakla suçlanmış, kimileri kurşuna dizilmiş, kimileri de Sibirya'ya, Kazakistan'a, Orta Asya'ya sürgün edilmişlerdir. Korkunç terör yıllarında 29 bine yakın Azerbaycanlı aydından bazıları katledilmiş, bazıları da sürgün edilmiştir (İnce, 2020: 93).

Huseyn Javid, Ahmad Cavad, M. Mushfig, Yusif Vazir Chamanzaminli, Salman Mumtaz, Seyid Huseyn, Mikayil Mushfig, Tagi Shahbazi, Soltan Majid Ganizade, Ali Nazmi, H. Sanili, M. Baharlı gibi yazar, şair ve bilim insanları, Akhundov, Garayev, Afendiyev, Musabeyov, Vazirov, Bunyadzade, Sultanov, Ildirim, Huseynov ve siyasi memurları ile Azerbaycan Askeri Birliğinin Gamboy Vazirov, Jamshid Nahchivanski, Talibzade gibi yetenekli komutanları 1937-1938 yılları arasında yabancı devletlere bilgi sızdırmakla, anti inkılapçılıkla ve Pantürkizm faaliyetlerinde bulunmak gibi suçlamalarla yargılanmış ve öldürülmüşlerdir. Sovyet İmparatorluğuna karşı mücadele eden Azerbaycanlılara verilen cezalar, Rus şovenistleri ve Ermeni milliyetçileri tarafından daha şiddetli olarak uygulanmıştır (Bünyadov, 1993: 87).

1937 yılında İsmayılı, Alibayramlı (şimdiki adı Şirvan), Cebayıl, Astarhanbazar (şimdiki adı Celilabad), Gonagkent ilçeleri ve çevresinde yürütölen gece operasyonlarında 70 bin kişi tutuklanarak sürgün edilmiş, 3000'den fazla kişi de katledilmiştir. 1937 yılında “Komünist” gazetesi “yaratıcılıq taktikası” şöyle yazmıştır: “*Partinin en keskin ve kuvvetli silağı olan o gazeteler Japon-Alman-Troçkist ajanlarının mahkemelerinden gerekli sonuçları çıkarmış, halk düşmanlarını tanımayı öğrenmiş ve kendi okuyucularını asıl uyanık devrimci ruhunda yetiştiriyor.*” (“Yaratıcılıq taktikası”, Komünist Gazetesi, 1937: 1). Buradan da anlaşılacağı üzere bu tarz ideolojinin mevcut olduğu bir dönemde basının özgürlüğü söz konusu değildir. Bu nedenle de 1930'lu yıllarda kelime özgürlüğü basından uzaklaşarak yazarlar metinlerinde gizli, dolaylı anlatıma geçmiştir. Yazarlar için düşünceleri dolandırıp dolaylı yolla anlatmak daha kolaydır. Karakterlerin ve hayvanların dili ile düşünceleri topluma ulaştırmak belki de mümkündür. Ama gazetecilikte olduğu gibi konuşmak, adrese teslim düşünceler, eleştiriler; aynı zamanda gerçekçi kişilerin olması gazetecilerin işlerini oldukça zorlaştırmıştır.

1930'lu yıllarda basın sadece üst makamlardan aldığı emirleri hayata geçirmiş, adeta propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Basının özgür olmasının önemi, basının kamu üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Basın özgürlüğünü iki açıdan incelemek gerekir: basın hem yazarlara fikirlerini serbestçe ifade etme, hem de insanlara haber, fikir ve bilgilere istediği gibi ulaşma hakkı verir (Dönmezer, 1976: 94). 1937 yılının Ocak-Şubat aylarında “Komünist”, “Ədəbiyyatqəzeti” (Edebiyat Gazetesi), “İnqilab ve mədəniyyət” (Devrim ve Kültür) gazeteleri SSCB Savcılık Ofisinin “Trotskiçi Merkezi” ile ilgili yasal süreçle, Troçkilerin hainlikleriyle ilgili bilgiler yayınıyordu. 21-23 Ocak tarihli sayısında ise yasal sürecin planları yayınlanmış, Pyatkov, Radek, Sokolnikov ve onlarla birlikte protestocular, Stalin'e suikast planları hazırlanmasından

suçlanıyorlardı. Sovyet basınının çarpıtıcı haberleri neticesinde gerçeklerden habersiz olan halk her yerde, her şehirde tek bir şeyi talep eder olmuştu: “Ölüm, hainlere ölüm!”. 1938 yılı sonunda gerçekleştirilen repressiya uygulamaları sonucunda basın ve yayın faaliyetleri Sovyet idaresinin hâkimiyetine girmiştir. Bunların yanında Azerbaycan Sovyet Yönetimi kitapları yakarak Azerbaycan gençlerinin geçmişlerine ait bilgilere ulaşmalarını engellemiştir (Teğın, 2017)

Sonuç

Herkes, bilgi edinme, haber alma, özgür düşünce ifade ve serbest eleştiri hakkına sahiptir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının başlıca yolu olan basın ve yayın faaliyetlerinin özgürce yürütülmesi ile ilişkilidir (Koloğlu, 2006: 169). Her toplumda olduğu gibi Azerbaycan’da da basın yayın faaliyetleri başta gazete olmak üzere radyo gibi kitle iletişim araçları toplumun bilinçlenmesinde ve aydınlanmasında büyük rol oynamıştır (Teğın, 2017). Kendini dünyanın en demokratik, en özgür devleti, en insancıl toplumu olarak tanıtan bir ülkede insan hak ve özgürlükleri her zaman ihlal edilmiş ve öz vatandaşına insanlık dışı muamele yapılmıştır. Keane (2015: 21)’nin de vurguladığı gibi basın özgürlüğü oksijen gibi insanların en doğal hakkıdır ve hiçbir güç bunu insanların elinden alamaz. Benzer şekilde, Erdoğan (2011: 461) ve Mill (2004: 99-100) düşünce ve ifade özgürlüğünün, düşünceleri söz, yazı veya görsel yollarla ifade etmenin önemini vurgulamıştır. Buna rağmen, Azerbaycan dâhil Sovyetler Birliği’ndeki tüm ülkelerde, otoriter rejimin kendi bağımsız görüşü ve özgür düşüncesi olan vatandaşlara karşı toplu sürgünleri organize etmesi buna örnek teşkil etmektedir. Toplu sürgünler genellikle açık fikirli, tecrübeli ve yetenekli, sözünü esirgemeyen parti ve devlet memurlarına uygulanmıştır. Bazen korku algısını oluşturmak için, sessiz ve günahsız insanlar, işçiler ve kolektivizasyon sürecindeki köylüler sürgünün kurbanı olmuşlardır. 1930’lu yıllar siyasi sürgünlerin daha fazla olduğu yıl olmuştur. İmparatorluğa katılan halkların hepsi ve onun bir parçası olan Azerbaycan halkı daha çok kayıplar vermek zorunda kalmıştır.

Sovyetler Birliği’nin Repressiya Döneminde Başta Azerbaycan halkı olmak üzere Sovyetler Birliği içerisindeki Türk halklarının bir arada tutulmasını sağlayan ise, zor koşullar içerisinde yürütülmeye çalışılan basın yayın faaliyetleri olmuştur. Kitap, gazete ve dergi gibi yayınların başta dil olmak üzere, din ve kültürel sosyal değerlerin yaşatılması, yayılması noktasında etkisi yüksek olmuştur. Yayınlanmaya çalışılan gazeteler ve/veya yazılan köşe yazıları ile halkın umutları canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bir nevi yayımlanmaya çalışılan gazeteler ve yazılar ile Azerbaycan haklı toplumsal olarak iletişim kurmaya çalışmıştır. Repressiya dönemindeki yüksek baskı ve yıldırma politikaları başta Türk halkları olmak üzere tüm azınlıklar açısından kanlı olaylara sahne olmuştur. Azerbaycan’da Sovyet rejiminin hâkim olduğu dönemde, kendi ideolejilerine aykırı olan gazete ve dergilere sansür uygulanmış, yazarlarının büyük bir kısmı da ya takibe alınmış ya da sürgüne gönderilmiştir (Akarslan, 2019: 19).

Öte yandan devlet basını veya rejim taraftarı basın organlarının yalan, yanlış ve maksatlı haberleri ile kışkırtılan Sovyet şovenizmi, beraberindeki Ermeni milliyetçiliğinin artışı ile halk arasında da yükselen düşmanlığa yerini bırakmıştır. İfade özgürlüğünün kısıtlanması, basın ve yayın alanında da kendisini göstermiş, Azerbaycan Türkü olan aydın ve yazarlar gözaltına alınmış, sürgün edilmiş ve hatta ölüme mahkûm edilmişlerdir.

Kaynakça

- Abbasov, A. (1986), *Mətbuat Və Ədəbiyyat*. ADU nəşriyyatı.
- Akarşlan, Z. (2019). Azerbaycan'da Kültürel Uyanış ve Basın, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 8(1), 1-22.
- Andican, A. (2003). *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. Emre Yayınları.
- Bayramlı, O. (2008). *Ali Bey Hüseynzade – Seçilmiş Eserleri*. Çarşıoğlu Neşriyat.
- Bünyadov, Z. (1993). *Qırmızıterror*. Azerbaycan Matbaası.
- Dönmezer, S. (1976). *Basın ve Hukuku*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Əliyev, E. (2003). *Azərbaycan SSR-də XX Əsrin Siyasi Repressiya Qurbanları, Hüquq Ədəbiyyatı Nəşriyyatı*.
- Enserov, V. (2010). Sovyetler Birliği Dönemi ve Sonrasında Azerbaycan'da Haber Ajansları, *Selçuk İletişim Dergisi*. 6(2), 270-277.
- Enserov, V. (2011). Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Görsel- İşitsel Yayıncılık ve Habercilik Anlayışı. *Atatürk İletişim Dergisi*, 1, 131-148.
- Erdoğan, İ. (2011). *İletişimi Anlamak*. Pozitif Matbaacılık.
- Ergün, İ. (1992). *Türkiye Modeli ve Türk Kökenli Cumhuriyetlerle Eski Sovyet Halkları*. Yeni Forum Dergisi Yayınları.
- Gahramanlı, N. (2019). Stalin Döneminde Sönen Hayatlar: Azerbaycan Kadınlarının Sürgün Hayatı. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7(19), 165-179.
- Hasangarayev, T. (2017). *Azerbaycan Komünist Gazetesi" Ne Göre Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1945)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- İnce, M. (2020). Basının propaganda amaçlı kullanılması; Azerbaycan millî mücadelesi ve muhaceret basını. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 6, 92-103.
- İrvan, S. (2014). *Medya, Kültür, Siyaset*. Pharmakon Yayınevi.
- İsmayılov, E., Hesenov, C. ve Gaffarov, T. (1994). *Azerbaycan Tarihi*. Öğretmen Neşriyyatı.
- Karabulut, F. (2019). Cengiz Dağcı'nın ve Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kolhozlar ve Kolhoz Sisteminin Ruslaştırmadaki Rolü, *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7 (16), 56-77.
- Karataş, M. (2018). Sovyet Dönemi Azerbaycan Matbuatından Kommunist Gazetesinin Dili. Koç, Y. Ve Cengiz, M. (Ed.). 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası içinde s. 857-874.
- Keane, J. (2015). *Medya ve Demokrasi*. Ayrıntı Yayınları.
- Kerimova, L. (2017). Sovyet İhtilali Sonrasında Oluşan Bağımsızlık Fikrinin Kafkasya'daki Yansımaları 1917 İhtilali'nden Sonra Azerbaycan'da Tarih Yazımının İnşası. Sancaktar, F. M., Askeroğlu-Askan, A., Ferhatoğlu, F. ve Bayram, C. (Ed.), *Ekim 1917 Sovyet İhtilalinin Yüzüncü Yılında Türk Dünyasındaki Bağımsızlık Fikri Ve Siyasi Hareketler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 188-215). Türk Ocakları İstanbul Şubesi.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. Pozitif Yayınları.

- Keskin, F. (2014). *Politik İletişim Sözlüğü*. İmge Kitabevi.
Komünist Gazetesi, 21 Mart 1930.
Komünist Gazetesi, 3 Mart 1931.
Komünist Gazetesi, 15 Ağustos 1937.
- Linz, J. J. (1984). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. Özbudun, E. Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları.
- Məmmədli, P. (2008). *Sovyet Basınında Sansür*. Naşirjunalı.
- Mill, J. S. (2004). *Hürriyet Üstüne*. Çev. Dostel, M. O., Liberte Yayıncılık.
- Repressiya: Gizlin Və Gerçəkləri İlə. (2021, 23 Ağustos). Erişim adresi <https://edebiyatqazeti.az/news/muzakire/1248-repressiya-gizlin-ve-gercekleri-ile>.
- Oskay, Ü. (2000). *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri: XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal Bir Yaklaşım*. Der Yayınları.
- Qafarov, V. (2008). Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu. *Gazi Akademik Bakış*, 3,139-151.
- Qarayev, Y. (1996). *Tarix: Yaxından Və Uzaqdan*. Azərənəşir.
- Qasimov, C. (1988). *Repressiyadan Deportasiyaya Doğru*. Bakı Mütercim.
- Scannell, J. J. (1992). *The Effect Of Financial Aid Policies On Admission And Enrollment (Admission Practices Series)*. College Board Publications.
- Teğın, E. (2017). Azerbaycan'da Sovyet Rejiminin Kuruluşu Ve Kızıl Kırgın (Repressiya). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.
- URL-1 <https://fatimekerimli.wordpress.com/2017/04/27/kommunistin-28-apreli-1930-cu-ill%C9%99rin-n%C9%99sr%C9%99ri/> Erişim Tarihi: 10.08.2021

Ekler

Şekil 1. Komünist Gazetesi, 28 Nisan 1930 (URL-1)

Şekil 2. Komünist Gazetesi, 1 Kasım, 1928. (Kommunist, 1928/11/01/N255, Akt. Karataş, 2018)

Yazarlar/Authors

Osman KARLANGIÇ*

Makale Adı/Article Name

Bir Âlimin Fikir Dünyasından Yansıyanlar: Adana Ulemasından Kâfzade Yusuf İzzet Efendi

Reflected From a Scientist's World of Ideas: Kâfzade Yusuf İzzet Efendi From Adana Ulema

ÖZ

Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, Tarih, Arapça ve Türkçe dersleri verebilecek donanıma sahiptir. Osmanlı Devleti'nin bazı sorunlarıyla ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Özellikle misyonerlerle ve hürriyet anlayışıyla ilgili değerlendirmeleri önemlidir. Osmanlı Devleti'nde misyoner teşkilatlanmaları imparatorluğun her tarafına yayılmıştır. Bu yerlerden biri de Adana'dır. Adana ulemasından Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, misyonerlerin niyetlerini erken fark edenlerden biri olmuştur. Adana'da misyonerlerin faaliyetlerini padişaha yazmıştır. Onun fikir dünyasında misyonerler; din, devlet ve millet için tehlikelidir. Cizvitler, "Cem'iyet-i Şeytaniye"dir. Protestanlar da niyetleri ve çalışmalarıyla Cizvitlerden geri değildir. Misyonerler, merkeze uzak yerlerde halkı kandırmak için çabalamaktadırlar. Kâfzade tarihçi olması dolayısıyla Avrupa tarihine de vakıftır. Müslümanların eğitimdeki gerilikleri konusunda eleştirel değerlendirmeleri vardır. Misyonerlerin başarılı olma nedenlerinden birinin de Müslümanların eğitimsizliği olduğunu vurgulamıştır. Kadınların yeterli eğitimi almamasını Müslümanların zaafı olarak görmüştür. Ayrıca Adana'daki idari beceriksizlikleri de eleştirmiştir. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin düşünce dünyasında meşrutiyet ve hürriyete bakışını görmek de mümkündür. Ona göre devletin selameti, milletin mutluluğu neye bağlıysa onu hazırlayacak sebeplerin oluşması için çalışmak gerekliydi. Mahn şükürü, gözün şükürü, aklın şükürü gibi ifadeler kullanmıştır. Şükür kavramından yola çıkarak hürriyetten ne anlaşılması gerektiği üzerinde durmuştur. Hürriyetin kıymetini bilmenin onu korumakla, din ve devlet kanunlarına uymakla mümkün olduğunu vurgulamıştır. Ona göre hürriyet, keyfi yönetimi ortadan kaldıran halk arasında hukuki eşitliği sağlayan kavramdır.

Anahtar Kelimeler: Adana, Hürriyet, Meşrutiyet, Misyonerlik, Kâfzade Yusuf İzzet.

ABSTRACT

Kâfzade Yusuf İzzet Efendi was equipped to teach History, Arabic and Turkish. He made evaluations about some problems of the Ottoman Empire. His evaluations about missionaries and the understanding of liberty was especially important. Missionary organizations in the Ottoman Empire spread all over the empire. One of these places was Adana. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, one of the Adana scholars, was one of those who noticed the intentions of the missionaries early. He wrote the activities of the missionaries in Adana to the sultan. Missionaries in his world of ideas; It was dangerous for religion, state and nation. The Jesuits are the "cem'iyet-i Şeytaniye". Protestants are not behind the Jesuits in their intentions and work. Missionaries are trying to deceive the people in remote places. Kafzade was also knowledgeable in European history, as he was a historian. There were critical evaluations of Muslims' backwardness in education. He emphasized that one of the reasons for the success of the missionaries was the lack of education of Muslims. He saw the inadequacy of women's education as a weakness of Muslims. He also criticized the administrative incompetence in Adana. It was also possible to see Kâfzade Yusuf İzzet Efendi's view of constitutionalism and liberty in the world of thought. According to him, it was necessary to work to create the reasons that would prepare the state's welfare and the happiness of the nation. He used expressions such as gratitude for wealth, gratitude for eyes, gratitude for mind. Starting from the concept of gratitude, he focused on what should be understood from freedom. He emphasized that it was possible to appreciate freedom by protecting it and obeying the laws of religion and state. According to him, freedom was a concept that eliminates arbitrary rule and ensures legal equality among the people.

Keywords: Adana, liberty, constitutionalism, missionary, Kâfzade Yusuf İzzet.

Giriş

Osmanlı devlet teşkilatında ilmiye sınıfı, seyfiye (askeri zümre), kalemiye (bürokrasi) ile beraber temel meslek guruplarından. Daha genel anlamda medresede belirli bir eğitimden geçerek icâzetle mezun olan, eğitim, hukuk, fetva vb. dini hizmetlerde önemli makamlara gelen Müslümanlardan müteşekkil meslek grubudur. İlmiye sınıfı zamanla gücünü peyderpey kaybetmişse de Osmanlı Devleti'nin son dönemine, hatta Cumhuriyetin ilk dönemine kadar varlık göstermiştir (İbşirli, 2000: 141-145).

Osmanlı Devleti'nde son devir âlimlerinden olan Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, 1892 yılında üç kişiden oluşan bir ailenin reisiydi. Ahmet Mithat adlı bir erkek çocuğu vardı (BOA, BEO.89-6663/3). Tarih, Türkçe ve Edebiyat dersleri verebilecek yetkinliğe sahipti. Onunla ilgili tarihci (<https://mustafakemalim.com/adanada-haremluk-selamluk-ayriligina-ataturkten-gelen-tepki/>) muharrir (yazar) gibi ifadelere de rastlanmıştır (BOA, BEO.170-12687/3). Geçim sıkıntısı içerisine düşerek 11 Ocak 1892'de halini sadarete arz etmiş, bunun üzerine Adana'da ona uygun bir iş verilmesi Maarif Nezaretine emredilmişti. Ancak bu Adana'da istenilen neticeyi vermemiş, Kâfzade Yusuf İzzet Efendi bunun üzerine İstanbul'a gitmiştir. Buradan tekrar sadrazama durumunu arz eden bir mektup yazmıştır (BOA, BEO.89-6663/3). Çünkü Adana İdadi Mektebi müdürü Süleyman Bey ve Adana maarif müdürü onun aleyhinde resmi yazı yazmışlardı. Böylece göreviyle ilgi talebi gerçekleşmemiş, bu nedenle İstanbul'a gitmişti. Orada görüşmelerde bulunmuş, Tarih dersi vermek için arzuhal vermişken şimdi niçin Türkçe ve Arapça derslerini talep ettiği sorulmuştu. O da tarih dersini Süleyman Efendi'nin verdiğini anlatmıştır. Dolayısıyla Kâfzade Yusuf İzzet'in bu dersi almaması için maarif müdürüyle Süleyman Efendi birlikte hareket etmişlerdi. Süleyman Efendi'yle tekrar karşı karşıya gelmemek için böyle bir talepte bulunduğunu söylemiştir (BOA, BEO.170-12687/3). Onun talepleri yerine getirilmeyince geçimini sağlamak zorlandığı sadrazamdan Şehbenderhane'de imamlık da olsa çalışmak için bir iş istediği bilinmektedir. Sadaret, Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin talebine uygun olarak oğlu Ahmet Mithat Efendi'ye para gönderilmesi konusunu Maliye Nezareti ve Adana Vilayetine yazmıştır (BOA, DH.MKT.46-25/1). Adana'da bulunan Ahmet Mithat Efendi'ye vermek üzere 1.000 kuruş verilmesine dair irade, Adana'ya gönderilmiştir (BOA, BEO.170-12687/1).

Onunla ilgili farklı bazı bilgilere de ulaşılabilir. Kâfzade Yusuf İzzet, Ziya Paşa'nın ardından bir şiir yazılamamasını "mana ve edebiyat" namına noksanlık olarak görmüş, Ziya Paşa'nın ölümüne güzel bir tarih düzenlemişti. Bu şiirin Ziya Paşa'nın mezar taşına yazılması belediyeye teklif edilmiş, o zamana kadar böyle bir şey olmadığından kabul görmemiştir. Taha Toros, Ziya Paşa'nın ölüm yılında yazılan kitabenin değiştirilmesi uygun olmasa da Kâfzade'nin yazdığı tarihin de ayrı bir önemi olduğunu söylemektedir (<http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/124352/001552252007.pdf?sequence=7>). Ziya Paşa Adana'da valiliğe başladığı zaman ünlü bir şair olarak tanınmaktaydı. Yeğen Hakkı Ağazade'nin şiirlerini beğenmeyince onun hicvine uğramıştır:

Ziyası (ışığı) kalmadı mülkün gelince paşası (Yurtsever, 2011).

Kâfzade Yusuf İzzet Efendi ise onun ölümü üzerine aşağıdaki tarihi düşmüştür:

Bu noksanı görünce Kâf zade,

Telâfisi için oldu hamerâmın,

didi mücemle târihi üfûlün:

Ziyası gitti vallâhi zamanın.

1297

(<http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/135164/001640812010.pdf?sequence=>)

Yine onunla ilgili başka bir bilgiye Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'ya gelişinde rastlanmaktadır. Paşa, 16 Mart 1923'te Adana'ya gelmişti. Şehirde pencereler ve damlar kadınlarla dolmuş ve o, coşkulu bir şekilde alkışlanmıştı. Kadınlar düğün ve bayramlarda çaldıkları "...Lülü, lülü, lülülülülü..." zılgıtlarıyla yeri göğü inletiyorlardı. Erkekler ise alkışla zılgıtı destekliyorlardı. Adana'nın eski tarihçilerinden Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, "...Lülü, lülü, lülülülülü..." zılgıtlarını Çukurova kadınlarının sevinç ve sevgi gösterisi olarak yüksek sesle ve topluca kullandıklarını belirtmiştir. Bunun eski bir geleneğin devamı olduğunu vurgulamış, zılgıtın "La ilahe illallah" duasının kısaltılmışı olduğunu söylemiştir (<https://mustafakemalim.com/adanada-haremlik-selamlık-ayrılıgına-ataturkten-gelen-tepki/>).

Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin Adana'daki son dönem âlimlerinden Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin özel hayatına ve fikir dünyasına dair bazı bilgilere arşiv kayıtlarından ve İtidal gazetesinde yazdığı bir yazıdan sınırlı da olsa ulaşılabilmektedir. Bu sınırlılık içerisinde Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin fikirlerine değinilmiştir.

1. Katolikler, Cizvitler ve Protestanlar Hakkında Bazı Değerlendirmeler

Katolik "*genel, evrensel*" anlamını içerir. Bu ifade Kitâb-ı Mukaddes'te bulunmamaktadır. Yahudiliğin milli karakterine ve yerel kiliselere karşı kilisenin evrensel yönünü öne çıkarmak için kullanılmıştır. Yine zamanla ortaya çıkan bazı gruplar ve kilisenin genel kabul gören anlayışına muhalif olanlara karşı gerçek kiliseyi ifade etmek amacıyla da vurgulanmıştır. Reform hareketleri Katolik mezhebine ağır darbe vurmuş, yaşanan itibar kaybını düzeltmek için yeniden çalışmalara girişilmişti. Bu kapsamda Amerika ve Doğu onların misyonerlik faaliyetlerinin hedefi olmuştur. Misyonerlik faaliyetlerinde özellikle Cizvitlerin ve diğer birçok Hıristiyan tarikatın büyük gayretleri görülmüştür (Harman, 2002: 56).

16. yüzyılda Fransa ile Osmanlı Devleti arasında yakın ilişkilerin başlaması ve bir takım antlaşmaların yapılması Osmanlı coğrafyasında Katoliklerin Fransız desteğini sağlamasını kolaylaştırmıştır. 17. yüzyıl başlarında şartlar değişmiş, Osmanlılar Katolikleştirme faaliyetlerini engellemişlerdir. Yaşananlarda Fransa kralı ve İstanbul Katoliklerinin Cizvitlere karşı olumsuz tavır almaları etkili olmuştur. Bir süre sonra (1607) Fransa Cizvitlere yeniden destek sağlamıştı. 17. yüzyılda Cizvitler, İstanbul'a yerleşmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin verdiği kapitülasyonlar, Cizvitlerin İstanbul dışında da faaliyetlerde bulunmalarında önemli bir etkidir. Cizvitler gibi Kapusenler, Fransiskanlar, Dominikenler ve Lazaristler de Osmanlı topraklarında misyonerlik çalışmalarında bulunmuşlardır (Sönmez, 2021: 324).

Cizvit Tarikatının kurucusu Ignatius Loyola İspanya'da doğmuştur. Paris'te etrafına topladığı altı öğrenci tarikatın nüvesini oluşturur. 1534'te bu öğrenciler Kudüs'e gitme ve oradaki insanları Hıristiyanlığa davet etme, eğer hedeflerine ulaşamazlarsa papanın hizmetine girme konusunda yemin etmişlerdi. Bir sene sonra Venedik'te buluştuklarında Kudüs'e gitmenin hayal olduğunu anlayarak söz verdikleri gibi papanın hizmetinde bulunmaya başlamışlardır. 1537'de papaz olarak atanan Loyola, 1539'da kurucusu olduğu tarikatın kurallarının ilk taslağını yazmıştır. Papa III. Paul, 1540'ta tarikatın kurulmasını kabul ettiğine dair bir tamim yayınlamıştı. Yedi ay sonra Loyola artık tarikatın başkanı seçilmişti. Din adamı yetiştirmek için Roma ve Almanya'da kolejler kurmuştu. 1556'da ölmüş ve 1606'da aziz olarak kabul edilmişti. Cemiyetin kurucusu, tarikatına "İsâ Cemiyeti" ismini vermişti. Cizvit ifadesi bu tarikat kurulmadan önce de kullanılmaktaydı. Ortaçağ Hıristiyan düşünürleri bir Hıristiyan'ın öldükten sonra "Jesuita" (bir başka İsa) olduğuna inanıyorlardı. 16. yüzyılın başında aşağılayıcı anlamda kullanılmaya başlanmış; 1544'ten itibaren Loyola'nın tarikatı için muhalif olanlarca "entrikacı, düzenbaz" anlamını ifade eder olmuştu. Zamanla Cizvit, tarikatın gerçek ismi olsa da aşağılayıcı anlamda kullanılmaya da devam etmiştir. Cizvitlerin hedefi dünyadaki her insanı Hıristiyanlaştırmak, Hıristiyanların da dinlerinden taviz vermeden yaşamasını sağlamaktır. Dolayısıyla Loyola'nın tarikatına girmenin, Cizvit olarak yetişmenin kuralları katı ve sertti. 1539'da taslak olarak kaleme

alınan 1551’de ilan edilen kuralların on yıldan daha uzun bir süreyi içerdiği görülmektedir. Tarikatın başkanı ölünceye kadar görevinde olup, ona mutlak itaat gerekiyordu (Tümer, 1993: 40-42).

Protestanlık ise 16. yüzyılda Martin Luther önderliğinde başlayan, bazı Hıristiyan ilahiyatçılar tarafından geliştirilen Hıristiyanlığın dini ve ahlaki yorumunu, yine bu yorum etrafında oluşan kiliseler ve cemaatler topluluğunu ifade eder. Kendi inanç değerlerini ve düzenleri hayata geçirebilmek için gerektiğinde buldukları sahalardan farklı yerlere göçmüşler, hoşgörülü ve farklı dinlere açık olan devlet yapısına taraftar olmuşlardır. Farklı gruplardan bekledikleri anlayışı, kendilerinin her zaman başkalarına gösterdiği söylenemez. 19. yüzyılda sosyal yardım hizmetleri ağının genişlemesiyle Batılı olmayan ülkelerde de Protestan misyonerliği öne çıkmaya başlamıştır. Protestanlar, Katoliklikten farklı olarak manastırlar şeklinde teşkilatlanmaktan daha ziyade şahsi teşebbüsler veya kilisenin desteklediği teşkilatlar yoluyla faaliyette bulunmuşlardır (Waardenburg, 2007: 351-353).

2. 19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında Adana’da Misyonerlik Faaliyetleri

Yabancı okulların Osmanlı topraklarında kurulmasıyla Hıristiyanlığı yayma düşüncesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Batılı sermaye gruplarının Osmanlı devletinde ekonomik faaliyetlerini, çıkarlarını gerçekleştirmelerinde bahsi geçen okulların rolleri büyüktür. Batılı ticari kuruluşlarda ticari alanda hizmet görecek uzman, farklı lisanlara hâkim kişiler yetiştirerek elaman ihtiyacını karşılama hedefi de gütmüşlerdir. Bu sermaye gruplarının Osmanlı topraklarında faaliyetlere girişmesi ve devletin birçok bölgesine yayılmasıyla paralel olarak misyoner okulları da yaygınlaşmıştır. Misyoner okullarında genellikle gayrimüslimlerin okuduğu bilinmektedir. Batı sermayesinin Türkiye’deki aracısı, temsilcisi ve iş adamı olarak faaliyette bulunan gayrimüslimler, bu sayede Müslümanlara nazaran Batı sermaye gruplarıyla daha sıkı fıkı idiler. Bu kesimler, çocuklarının misyonerlere ait okullarda aldıkları eğitimle hayata atılarak ticari başarılar elde etmesini amaçlamışlardır. Gayrimüslimler, ticari kuruluşlar ve misyonerler birbirlerinden karşılıklı olarak yararlanmışlardır. Batı sermayesi, Osmanlı Devleti’nde bankacılık, demiryolu, tramvay hattı ve rıhtım inşası gibi sahalarda faaliyetlerde bulunmuştur. Misyoner okullarında eğitim alan şahıslar sayesinde çevreyi tanıyan, kendi kuruluşlarının da diline hâkim çalışanlarla ticari faaliyetlerini sürdürme imkânına kavuşmuşlardır. Gayrimüslim öğrenciler, hangi misyonun okuluna gidiyorlarsa o okulun bağlı olduğu devletin milli çıkarlarına hizmet etmek üzere yetiştirilmişlerdir (Şanda, t.y.: 112).

Adana’da Fransız misyonerlerin 1880’lerden itibaren evler kiralayarak “merdiven altı” denilen gizli kiliselerde propagandalar yaptıkları görülmüştür. Özellikle Cizvitlerin, kiraladıkları evleri meşru hale getirmek için farklı uygulamalar yaptıkları anlaşılmaktadır. Evlerin odaları taksim edilmiş, kilise-mektep olarak faaliyet gösteren bu yapılar, kendi ülkelerini temsil eden bayrak ve çanla donatılmıştır. Osmanlılar bu tür faaliyetleri men etmek için uğraşmış, denetim yapmak için ruhsat alma mecburiyeti getirmiştir. Yine ilgili ülkenin konsolosluklarına gerekli uyarıları yapmıştır (Ulutaş, 2015: 296-297). Çabalar olumlu sonuç vermemiş, Cizvitlere bağlı bazı rahip ve rahibelerin Adana’daki faaliyetlerine engel olunamamıştır. Bunlar okullar açmış, arsalar almış, daha da önemlisi bu tür girişimler artarak sürmüştür (Şişman, 2002: 176).

Cizvitler, 1881-1882’de (1299) Sisli Mahallesinde bir okul açmışlardı. Yeni bir okul ise 1891-1892 (1309) yılında Tüccaran Mahallesindeki Keçeciler Sokağında eğitim vermeye başlamıştır. Cizvit Koleji’nde (rüştî-idadi seviyesinde) Fransızca, Türkçe, Ermenice, Yunanca ve Arapça eğitimi verilmiştir. Fransızca zorunlu olup diğer diller buradaki öğrencilerin aidiyetine göre değişmiştir. Okulda eğitim alan öğrenciler kendi ana dillerini ve Fransızca’yı öğrenmekle yükümlüydü. Cizvitler, bu sayede hem Fransızca hem de kendi etnik topluluğunun dilini bilen kişiler aracılığıyla nüfuz etmeyi amaçlamıştır. İlköğretim kısmında eğitim Fransızca, Türkçe,

Ermenice yapılmış ve verilen eğitime karşılık herhangi bir ücret talep edilmemiştir (Şişman, 2006: 168-169).

Adana Vilayetinde Cizvitlerin faaliyetlerinden bazıları devletin güvenliğini tehdit etmiştir. 1896'da Adana İdadî Mektebi'ndeki bir öğrencinin elinde bulunan coğrafya atlası eğitim açısından sakıncalı bulunmuştur. Yapılan soruşturmada bu atlasların Adana Cizvit Mektebi'nde bulunduğu, Fransa'da basıldığı ve ecnebi postasıyla getirildiği tespit edilmiştir. Atlaslar önce Fransız Konsolosluğuna oradan da gizlice Cizvit Mektebi'ne yollanmıştı. Bunların geçler için zararlı olduğu tespit edilerek toplatılmış, yayın ve dağıtımını yasaklanmıştır (Ulutaş, 2015: 306). Misyonerlerin zararlı faaliyetleri bununla sınırlı kalmamış, Gregoryen Ermenilere Katolik olmaları halinde siyasi korumayı da içine alacak şekilde her türlü güvenceyi vermekte tereddüt etmemişlerdir. Bol vaat ve yapılan çalışmalar, Katoliklerin hedeflerine ulaşmalarına çok fazla katkıda bulunmamıştır. Osmanlı Devleti, Fransızlarla 1901 yılında bir antlaşma yapmış, Katoliklere ait ruhsatsız okullara resmiyet kazandırmıştır (Çabuk, 2013: 74-75).

3.Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin Fikir Dünyasında Misyonerler ve Misyonerlik

Misyonerler Adana'da faaliyetlerini yoğunlaştırırken Adana'nın ileri gelenleri ve uleması gelişmeleri yakından takip etmişler, karşı atağa geçmişlerdir. Halkı bilinçlendirmek için girişimlerini arttırmışlardır. Adana ulemasından Kâfzade Yusuf İzzet Efendi misyonerlerin din, devlet ve millet açısından oluşturduğu tehlikeyi ve misyonerlerin "gerçek niyetini" anlatan bir mektubu Sultan II. Abdülhamit'e göndermişti. O, Adana Vilayetindeki yöneticilerin tehlikenin boyutlarını anlama konusundaki yetersizliğine değinmiştir. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin bu mektubu, Adana ulemasının, misyonerlerin çalışmalarına bakışını yansıtmaya açısından önemlidir. Bu alim, 18 Ocak 1891 tarihli mektubunda misyoner tarikatlarıyla ve onun görevlisi olan şahıslarla herhangi bir kişisel meselesinin bulunmadığını, verdiği bilgilerin devletine ve sultana bağlılıktan kaynaklandığını belirtmiştir (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

Bu açıklamalardan sonra Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, misyonerler hakkındaki fikirlerini açıklamıştır. Müslüman ileri gelenlerinin Cizvitlere ait bir şubenin Adana'da açılmasından rahatsızdır. Ona göre Cizvitler, yaptıkları türlü türlü "haydutluk"larla insanlık âleminde tahribat yaratmak için çabalamaktadırlar. "Maksad-i şeytânete" hizmet eden bu tarikat asıl amaçlarını gizlemek ve çalışmalarının etkisini geniş sahalara yaymak için günahsız insanların "kanına girmekte"dir. Şeytani maksatlarına ulaşmak gayesiyle türlü türlü felaketi göze aldılmaktadırlar. "Cizvit cem'iyet-i şeytâniyesi" ifadesi onlar hakkındaki görüşlerindeki katılığı göstermesi açısından dikkate değerdir. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, tarihçiliğinin verdiği tecrübeyle Cizvitlerin iyilik ve ibadet perdesi arkasına saklanarak insanlara sayı ve zararları hesaplanamaz kötülükler yaptıkları fikrindedir. Cizvitler, söylemleriyle insanları etkilemek için "âleme bir insâniyet etmek yani nev-i insanın okuyup yazmasına ve gözlerinden cehâlet perdesinin kalkmasına vâsıtalık ederek ahirette... olmak" iddiasını öne sürmekteydiler. Böylece birçok saf ve cahil insanı kandırmaktaydılar (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

Kâfzade Yusuf İzzet Efendi değerlendirmelerine devam etmiştir. Cizvitler, Adana merkez ve çevresinde Hıristiyanlaştırma çabalarında başarılı olamazlardı. O, ulemanın Adana ve çevresindeki vaaz ve telkinleriyle halkın belirli bir bilince erişmiş oldukları kanaatinde olmalıdır. Bu âlime göre asıl tehlike merkeze uzak olan Hassa ve İslahiye gibi yerlerdeydi. Buralarda dini bilgisi zayıf, saf insanların Cizvitler tarafından Hıristiyanlaştırılmaları çok zor olmayacaktır. Çünkü bahsi geçen yörede halkın cehaleti oldukça fazlaydı. Hassa ve İslahiye'de insanlar "vahşet ve bürudet" içerisinde yetişmekteydiler. Üstelik okuma yazma konusunda da isteksizdirler (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1). Onun ifadelerinden Fırka-i İslahiye'nin iskân faaliyetleri¹ sonrasında

¹Kozan Dağı, Çukurova ve Gavur Dağlarında bozulan asayışı yeniden tesis etmek için 1865-1866 yıllarında buralarda faaliyette bulunan askeri birlik. Fırka-i İslahiye'nin faaliyetleri için bakınız. Halaçoğlu, Yusuf, "Fırka-i İslahiye ve Yapmış Olduğu İskân", *Tarih Dergisi*, S. 27, s.1-20.

düzen tesis edilmiş olsa da birçok eski alışkanlığın yörede devam ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bahsi geçen yerler halkı için benzer ifadeleri yaklaşık on yıl kadar önce (Ekim 1882) Hassa kaymakamı Nuri Bey, şarkiyatçı Martin Hartmann'a (Görgün, 1997: 248) söylemişti. Kaymakam, kadı'nın da bulunduğu bir ortamda buradaki çocukların okumasını desteklediğini söylemişti. Yine kaymakamın gözlemlerine göre halk, çocuklarını okutmak konusunda isteksizdi ve hırsızlık olayları yaygındı (Hartmann, 1994: 37-43).

Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, mektubunda Hassa ve İslahiye ahalisine yönelik ağır eleştirilerine devam etmiştir. Ona göre, yöre halkı Cizvitlerin aradığı ideal insan tipine uymaktadır. Cizvitlerin kendi dinini bilen Müslümanlar üzerinde etki oluşturma şansları yoktur. Oysa Hassa ve İslahiye Kazalarındaki halkın kendi dininden haberi yoktur. Dolayısıyla bu durum Cizvit misyonerlerinin başarı şansını arttırmaktadır. Misyonerler, İslahiye kaza merkezine üç saat mesafedeki Şeyhli Karyesi ve Hassa'nın merkezine bir buçuk saat mesafedeki Akbez Karyesinde çok katlı binalar yapmışlardı. Şeyhli'de 30, Ekbaz'da 5-6 Cizvit faaliyetlerde bulunmaktaydı. Bu çivitlerin bazıları Cebel-i Lübnan ahalisindendi. Üstelik her hafta İskenderun'a gidip gelen özel bir Cizvit postası çalışmaktaydı. Misyonerler, buradan kendileri için lazım olan malzeme ve evrakları taşımaktaydılar. Vilayet kordona alındığında kontrolden "Frenklerin postasıdır." diyerek kaçmaya çalışıyorlardı (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

Kâfzade Yusuf İzzet Efendi tarih bilgisi ve gözlemleriyle misyonerlerin nasıl çalıştıklarına dair bilgiler de edinmişti. Misyonerler faaliyetlerini yalnızca insani amaçlarla yaptıkları kisvesine bürünmekte ve halkta böyle bir izlenim bırakma konusunda özel gayret sarf etmekteydi. Fedakâr insan görüntüsü veriyor, bir hastalık durumunda en ücra yerlerde bile bir hastalık zuhur ettiğinde gidiyorlardı. Hastayı tedavi ederek ilaçları veriyor, sonrasında propagandaya yöneliyorlardı. Buralarda bulunma nedenlerini insanlığa hizmet olarak açıklıyor, karşıdakinin durumuna göre para yardımında da bulunuyorlardı. Hastalarla, muhtaçlarla ve onların aileleriyle yavaş yavaş yakın ilişkiler kurmaya yöneliyor, bunu başardıktan sonra davet edilmelerini beklemeden hastayı kontrol bahanesiyle evlere gidiyorlar ve Hristiyanlık propagandaları yapıyorlardı. İhtiyaç sahiplerine de gerekli yardımı yaptıkları için onların ilgisine mazhar oluyorlardı. Görünüşte insani duygular üzerinden yürütülen bu ilişkinin anlamı halk tarafından idrak edilemiyor, Cizvitleri kötüleyen bir söz söylendiğinde onları savunuyorlardı. Şu kelimeler bu tür propagandaya maruz kalanların ağzından sıklıkla duyuluyordu: "...iyi adamlardır, merhamet şî'âr ve adem sûretlerinde birer meleklerdir." Cizvitlerin yardımları, insani niyetlerle burada oldukları propagandaları halkın bir kısmını etkiliyordu. Halk, atalarından ve buldukları yere gelen hocalardan duydukları misyonerlerin "Ehl-i İslam'ın dîninin, devletinin, ırzının, canının, malının düşmanıdır." sözlerini pek fazla dikkate almıyordu. Cizvitlerle ilgili duygular olumlu yönde geliyordu. Misyonerlerin propagandasına maruz kalan kişiler, kendi âlimlerini Cizvitlerle ilgili eleştirileri dolayısıyla yalancılıkla itham etmeye başlıyordu. Alim ve hocaların kendilerini yanılttığını, misyonerlerin iyi niyetli insanlar olduğunu söylüyorlardı. Bir kısmı daha da ileri giderek böyle insanların daha önce hiç görülmediği iddiasında bulunuyorlardı. Adana'nın en uzak mahallerine büyük ve güzel binalar yapmalarının nedeni soruluyordu. Misyonerler, yapılan işleri "ibadet ve yardımseverlik" niyeti ile gerçekleştirilen çalışmalar olarak açıklıyorlardı. Böylece halkın onlarla ilgili şüphelerini ortadan kaldırarak sempati kazanmak, bu faaliyetler karşı ortaya çıkabilecek tepkileri engellemek istiyorlardı (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, tarihi bilgiler vererek misyonerlerin Müslümanlar için nasıl bir tehdit oluşturdukları üzerinde durmuştur. Cizvitler, Endülüs'te bir zamanlar Müslümanları yok etmişti. Üstelik Avrupa'da açlıktan kaynaklı intiharlar olurken, fabrikalar birer birer kapanırken, halk "aç kurt" gibi yağma olaylarına girişirken bunların Adana'da insani yardım yapmasının farklı bir amacı olduğu düşüncesindedir. Bu âlimin verdiği bilgilere bakıldığında sadece Avrupa tarihi değil, o günün Avrupası ile ilgili de az çok bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Dininin, devletinin milletinin geleceği konusunda hassas olan bu alim, misyoner faaliyetleriyle ilgili bir haber aldığı anda kendisine söylenen mahalleri gezerek doğruluğunu teyit etmeye gayret ediyordu. Onda,

devletinin maruz kaldığı büyük tehlikeyi ciddiye alıp bu tehlikeye karşı mücadele etme azmi oldukça fazladır. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, misyoner teşkilatlarının Müslüman çocuklarını eğitime işine de el attıklarına dair istihbarat edinmişti (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

Onun, Protestanlara karşı bakışı da olumsuzdur. Onlara yönelik eleştirilerde de bulunur. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'ye göre Protestanlar da yaptıkları kötülüklerde Cizvitleri aratmaz. Yalnız Protestanların yöntemleri Cizvitlerinkinden farklıdır. Bunlar merkez ve yakın çevresinde faaliyet gösteriyorlardı. Cizvitler gibi en ücra köşeleri hedef seçmemişlerdir. Büyük bir çaba içerisinde girmiş olsalar da Müslümanlarda onlara karşı bir sevgi ortaya çıkmamış ve Müslümanlar üzerindeki propagandalarında başarısız olmuşlardı. Bunda Kâfzade Yusuf İzzet Efendi gibi Müslüman âlimlerin, hocaların propagandalara karşı girişimleri etkili olmuş olabilir. Çünkü onların faaliyetleri konusunda Adana uleması çok hassastı. Kâfzade'ye göre Protestanların propagandalarıyla önemli ölçüde etkilediği kesim "İseviler" (Hıristiyanlar)'di. Büyük çoğunluğu Ermeni olan Hıristiyan kesimden birçok kişi Protestanlığı seçmişti. Hıristiyanları bu mezhebe yönelten cazip olanaklar vardı. Protestanların Adana merkezde kız ve erkek okulları bulunuyordu ve bu okullar yatılıydı. Üstelik kızlara özel "dârü't-ta'limleri" bulunuyordu. Protestan okullarında okuyan kız ve erkek öğrenciler Osmanlılık düşüncesiyle yetiştirilmiyor, öğrencilere Amerikalılık duygusu aşılanıyordu. Zamanla bu şahısların Osmanlı toplumuyla bağları kalmayacak "tam bir Amerikalı" olacaklardı (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'ye göre Protestanlar ve Cizvitler, Müslüman kesim içerisinde özellikle Adana Nusayrilerini hedef seçmişlerdi. Şehir merkezinde ve vilayetin çeşitli yerlerinde "bahçecilikle meşgul" bu kesimin Müslümanlıktan ayrılması imkâsızdır. Ancak onların çocukları misyoner okullarında okursa Osmanlı Devleti'ne düşman olarak yetiştirilmeleri hiç de zor olmayacaktır. Cizvitlerin Nusayrilerin arasına girmek ve onlarla irtibata geçmek için Vera-yı Cisir'de bahçeler aldıkları ve zirai faaliyetlerde buldukları haber alınmıştı. Bu duyum üzerine Kâfzade Yusuf İzzet oraya gitmiş ancak, söylentiye konu olan bahçeyi bulamamıştı. O, böyle girişimlere kesinlikle izin verilmemesi gerektiği kanaatindedir. Misyonerlere satılan arsalar üzerinde ileride manastır ya da okul inşa edilecektir. Böylece Cizvitler, Nusayri çocuklarını eğitime bahanesiyle bu Müslüman grubunu etkisi altına almayı başaracaktı. Bahsi geçen değerlendirmeler Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin öngörüsünü ortaya koymasından açısından önemlidir (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

Adana ulemasından Kâfzade Yusuf İzzet din devlet ve millet için başka büyük bir tehlikeye de dikkat çekmektedir: Protestan ve Cizvit kadın misyonerleri. O, Adana'daki misyonerler arasında kadınların da olduğu haberini almıştı. Dini adına hemen bir araştırma yapmış ve Ulu Cami yanında oturan belediye mühendisi, eşi ve kızının misyoner olduğuna dair bir kanaati oluşmuştur. Bahsi geçen kadınların halkın inanç değerlerine karşı gayet hürmetkâr bir tavır içerisindeymiş gibi bir tavır sergilediklerini anlatmıştı. Bunlar, Müslümanların evlerini ziyaret ettiklerinde onların inançlarına saygı gösterdiklerinin nişanesi olarak başlarına örtü alıyorlardı. Sonrada komşuluk ilişkilerini geliştirerek Müslüman kadınlarını etkilemeye yönelik girişimlerde bulunuyorlardı. Onlara, erkelerden uzak durmanın yanlış olduğunu, akşama kadar evde adeta hapis hayatı yaşamanın kabulünün mümkün olmadığını, erkekler dışarıya çıkıp gezerken kadınların aynı eylemi gerçekleştirmekten mahrum bırakılmalarının doğru olmadığını anlatıyorlardı. Örnek olarak kendilerini gösteren misyoner kadınlar, açık saçık istedikleri gibi gezebildiklerini, hangi erkekle isterlerse görüşebildiklerini ifade ediyorlardı. Böyle bir davranış dolayısıyla "izzetlerine halel gelmediğini" vurguluyorlardı. "İlkaât-ı şeytâniyede" bulunarak Müslüman kadınları etkiliyorlardı (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

4.Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin Kadınların Eğitimine Dair Fikirleri

Abdülmecid (1839-1861) devrinde kızların eğitimine yönelik çalışmalar kapsamında ilk bağımsız İnas Rüştüye Mektebi faaliyete geçirilmiştir. Rüştüyeye kızların ilgisini arttırmak için eğitimin dini bir vazife olduğu vurgusu yapılmıştır (Oğuz, 2015: 1267-1271). Kızların eğitimine yönelik olarak

İstanbul'da başlayan bu gelişme zamanla Anadolu'ya da yayılmıştı. 1891'de Adana Vilayetine bağlı Tarsus'ta bir İnas Rüştüyesi kurulması konusu gündeme gelmişti. 1893'te Tarsus ve Mersin'de birer İnas Rüştüyesi kurulması kararlaştırılmıştı (Oğuz, 2012: 338).

Adana'da kız çocuklarının eğitimi konusu gündeme geldiği bu süreçte Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin Müslüman kadınların eğitimi ile ilgili fikirlerine de ulaşılabilir. O, bu fikirlerini misyonerlerin onların inançlarını etkilemesi tehlikesi dolayısıyla yapmış olsa da değerlendirmeleri daha geneldir. Yine bu alimin değerlendirmelerinden Adana'daki Müslüman kadınların eğitim seviyesinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. Müslüman kadınlar, İslami bilgiler açısından yetersizdir. Dolayısıyla bu konuda iyi eğitim almış misyoner kadınlarının görüşlerini çürütecek bilgi birikimleri yoktur. Kadınların eğitiminin yetersizliği Müslümanlar açısından önemli bir eksiklik. Kız çocuklarının gönülleriyle gidebilecekleri bir kız rüştiye mektebi yapılması zorunluluktur. Ancak Müslümanlar çok önemli olan bu konuya karşı lakayttırlar. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, Müslümanlardaki vurdumduymazlığı hayıflanarak anlatmıştır. Kadınların eğitiminde “Kelam-ı Kadîm, Mızraklı İlm ü Hal, Mevlid-i Şerif ve Muhammediye” okumanın yeterli kabul edildiği, bunları okumayı başaranlara icâzetname verildiği bilinmektedir. Ancak bu eğitim çok az yarar sağlamaktadır. Müslüman kadınlarının eğitiminin iyi bir düzeyde olması gerekir. Gerekli olan “fenn-i ‘alâ vechü’l- icmâl görmüş olan” eğitilmiş bir Müslüman kadın, misyonerlerle tartışmaya girmiş olsa Hristiyanlığın çok fazla olumsuz yönünü ortaya koyabilir. Kadınların eğitim seviyeleri yükseltilecek misyoner kadınların bunlar üzerindeki propagandaları etkisiz kılınabilirdi. Müslüman kadınlar, propaganda yapan misyonerlere karşı galip gelerek onların İslam dinine girmesine katkı sağlayabilirlerdi (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

5.Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin Adana'daki İdari Aksaklıklar Hakkındaki Fikirleri

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yetenekli devlet adamı sıkıntısı çekilmekteydi. Bu durum merkezde olduğu gibi taşra için de geçerliydi. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin verdiği bilgilerle bakarak Adana'da da durumun pek farklı olmadığı sonucuna varılabilir. Onun eleştirilerinden Adana'daki yöneticiler de nasibini almışlar ve sorumsuzlukları dolayısıyla Sultan II. Abdülhamit'e şikâyet edilmişlerdir. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin şikâyet mektubundaki ifadeleri şunlardır: Misyonerlerin faaliyetlerinin din, millet ve devlet için tehlikelerini Adana'da idarecilik yapan valiler anlayamamaktadırlar. Şehirde göreve başlayan valiler sadece memuriyetlerini sürdürmek ve merkeze haklarında bir şikâyet gitmesine neden olacak girişimlerde bulunmaktan kaçınmaya çabalamışlardır. Valilerin ve diğer yöneticilerin bütün faaliyetleri bundan ibaretti. Şehrin sorunlarına eğilmek yerine, böyle davranışlar sergilemeleri devlet yönetiminde “büyük yaralar” açmıştır. Adana'daki yöneticiler “mesûliyet-i ma'meviye-i ‘azîmeden korkmaz” şahıslardır. İşlerini layıkıyla yapmıyorlardı. Telgraf hatları kontrol edilerek tamiri yapılıyor, ancak kış aylarında tamir edilen bu hatlar fırtınada tekrar kopuyor ve kullanılamıyordu. Gerekli özenin gösterilmemesi dolayısıyla hem devlet hem de halkın işleri uzun süre aksıyordu. Yöneticilerin duruma müdahale ederek gelirlerin artmasına yönelik girişimde bulunması gerekiyordu. Ancak onların ihmalkâr tutumları dolayısıyla bunlar yapılmıyordu. Adana'da görev yapan valiler sorunları çözmek yerine şimendiferle Tarsus ve Mersin'e gidiyorlardı. Teftiş adı altında gezintiye çıkmak onlara daha cazip geliyordu. Valilerin Anamur, Pozantı, Kozan ve Cebel-i Bereket gibi daha ücra yerlere giderek buraların sorunlarını çözdüklerine şahit olunmamıştı (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1).

Misyonerlerin oluşturduğu tehlikelerden biri de devlet kademelerine sızma girişimleridir. Bunun bir örneğini Kâfzade Yusuf İzzet Efendi vermektedir. 1880'lerde Cizvit misyoneri bir Ermeni, telgrafhanede çirak olarak göreve başlamıştı. Hacı Hasan Paşa'nın vali olduğu yıllarda yapılan bir ihbarla bu şahsın Cizvit tarikatı üyesi olduğu ortaya çıkmıştı. Bahsi geçen Ermeni telgrafhaneden hemen kovulmuştu. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'yle ilgili dikkat çeken bir durum

da devlet dairelerinde çalışan Ermenilere karşı bakışının olumsuz olmasıdır. Diğer devlet idarecilerine ve Adana ileri gelenlerine nazaran Ermenilere olan güvenini çok erken dönemde kaybetmiş olmalıdır. Ona göre artık, Ermeniler devletin güvenliğini ilgilendiren kurumlarda çalıştırılmamalıdır. Çünkü Fransızca bilen bir Ermeni muhabere memurunun varlığından rahatsızlık duymuştur. Ona göre yapılması gereken telgrafhaneye işinin erbabı, gözü açık Müslüman memurlar atanmasıdır. Güvenlik açısından şüpheli görülen bir mektubun Ermeni bir memur tarafından tercüme edilmesi devlet açısından sakıncalıdır. Bu riski ortadan kaldırmamanın yolu bu işi Müslüman memura yaptırmaktır. Böylece devlet için faydalı bir iş yapılmış olur (BOA, Y. PRK. AZJ, 18/30/1). 1891 tarihli bu mektubundan sonra 1893 yılında da sadrazama memleket ahvaline dair bir şeyler de yazmak istediği, ancak geçim sıkıntısının ağırlığı dolayısıyla mektubunda bunları yazamadığı Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin kendi ifadesinden anlaşılmaktadır (BOA, BEO.329-24645/4).

6.Adana'da İkinci Meşrutiyet'in İlanına Tepkiler: Sevinç ve Ümitten Otoritesizliğe Uzanan Süreç

II. Abdülhamit rejimine karşı siyasi olarak ilk başkaldırımlar genç kuşak arasında başladı. (Berkes, 2004: 389). İlk siyasi örgütlenme Tıbbiye-i Şahâne'de 1889'da İttihat-i Osmanî adıyla ortaya çıktı ve zamanla bu muhalefet gelişti (Tanör, 2004: 168). İngiltere'yle Rusya arasında 1908'de yapılan Reval görüşmesi Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılacağı düşüncesini doğurdu. Gelişmeler İttihat ve Terakki Cemiyetinin tepkisine yol açtı. Yaşananlar, yönetime tepkili olan İttihatçıların bir kısmının dağa çıkmasıyla neticelendi. Böylece padişaha karşı ayaklanma başlamış oluyordu. 23 Temmuz'da İttihat ve Terakki, Manastır'da hürriyeti ilan etmişti (Tanör, 2004: 176). 24 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasi'nin tekrar ilanı için Sarayın dağa çıkmış, gerillalaşmış subaylardan bir ultimatoma aldığı haberi yayıldı. Padişah, direnemeyerek Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koydu (Berkes, 2004: 401). 1876 yılında Birinci Meşrutiyet'in ilanı mutlak monarşiye belirli kurallar getiren bir hareket olmanın ötesinde bir anlam taşımaz. Çünkü 1876 anayasasının amacı monarşiye çeki-düzen vermektir. Daha fazlası arzu edilmiyordu. Kansu'ya göre meşrutî monarşiye geçiş aşlında İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla gerçekleşti. Yeni sistemde artık hükümet halk tarafından seçilmiş bir meclise karşı sorumludur (Kansu, 2009: 1).

İkinci Meşrutiyet'in ilanı, devrin aydınları tarafından “devr-i melâl (sıkıntılı devrin)” sonu, geleceğin halkın eline geçişi olarak görülmüştür. Mehmet Akif, meşrutiyetin getirdiği mutluluğun halktaki yansımaları “Hürriyet” adlı şiirinde ortaya koymuştur. Onun coşkun anlatımında; çocukların sevinçle “sanki ezelden ahrâr” (hürriyetçi) gibi “Yaşasın hürriyet!” nidalarıyla meydanları doldurduğu, vatan şarkılarının söylendiği belirtilmiştir. İstibdat devrinin mezarları andıran sokakları hürriyetin kazanılmasıyla halkın ruhunda coşkun dalgalanmalar yaratmıştır. Hürriyet hasreti ile yanan halk, sevinç gözyaşları dökmüştür (Ersoy, 2008: 93-94). Meşrutiyet'in ilanından sonra yayın serbestisi yeni eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların bir kısmı Osmanlıların çıkarına hizmet etmekte, bir kısmı ise milli ahlakı zedeleyecek nitelikteydi (Ersoy, 1990: 85-86).

Birçok aydın meşrutiyetin ilanı ile halkın huzur ve mutluluğa kavuşacağına inanmıştı. Bu inancı Mehmet Akif'in dizelerinde kendini göstermiştir:

“Yurdumun gülmeyen evlâdını artık güldür...”

Mehmet Akif, o dönemde kurulun hayallerin tercümanı gibidir. Hürriyetin ilanı ile İstibdat devrinde “kapkara” olan İstanbul “kardan daha ak” ve “ayın on dördü” gibi olmuştur. “zillet” ve “sefalet” sona ermiştir. Devlet ve toplum hayatında büyük gelişmeler olacak, okullar, açılacak, kadın erke herkes okuyacak, sanayi gelişecek, matbaalarda toplum yararına eserler basılacak, halkın yararına çalışacak cemiyetler kurulacak, devletin her yönüyle imarı gerçekleşecek, ulaşım ve ticarete önemli atılımlar olacak, dolayısıyla da kalkınmış toplumda servet artacaktır.

Üstelik sömürgeci devletlerin Osmanlı Devleti'yle ilgili emelleri suya düşecekti (Ersoy, 2008: 165-166).

Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde yaşanan gelişmelerin benzerlerinin Adana'da da yaşandığı görülmektedir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı Adana'da coşkuyla kutlanmıştır. Adana'da daha önce valilik yapan Ziya Paşa hürriyet kahramanları arasında görülmeye başlanmıştı. Onun ve Tefvik Nevzat Bey'in mezarının ziyareti kararlaştırılmış, ziyaret iki gün önceden halka ilan edilmişti. Pazartesi, İttihat-ı Osmani Kulübü'ne gelinmiş ve Taşnaksudyun Komitesi'nin de katılımıyla bu ziyaret gerçekleştirilmişti. Köprünün bulunduğu noktadan hükümet dairesine kadar uzanan cadde, "şafak-ı millet bahçeleri" ve kulübün olduğu alan kalabalıklarla dolup taşmıştı. 08.30'da İttihat ve Terakki Kulübü'nden hareket edilmiş, milli şarkılar söylenerek hükümet dairesinden geçilmiş, Ulu Cami Kabristanı'na varılmıştır. İki gün önce Ziya Paşa'nın mezarı bu ziyaret için tadilatından geçirilmişti. O gün, Ulu Cami ve mezarlık büyük bir kalabalığı barındırmaktaydı. İttihatçılardan İhsan Fikri şiir okumuş, Ermeni Taşnaksudyun Cemiyeti'nden Bızdıkyan Zakar Efendi, Cemil ve Kondüktör Avidyan efendiler de birer konuşma yapmışlardı. Halk coşkuyla törene iştirak etmiş, tezahüratlar, ağlamalar, alkışlar birbirine karışmıştır. Ülkenin diğer yerlerindeki sahnelere benzeyen görüntüler burada da yaşanmış, Müslüman ve Ermeni din adamları dualar etmişlerdi. Hürriyet kahramanlarından kabul edilen ve hapishaneye atıldığında kendi canına kıyan Tefvik Nevzat Bey'in kimsesizler mezarlığındaki mezarına da gidilmişti. Bu şahsın mezarının yapımı için İttihatçılardan ve Adana eşrafından 20 lira toplanmıştı (Uçar, 2014: 72-78).

Bir süre sonra kutlamalar çılgınlık derecesine varmıştı. Damar Arıkoğlu hürriyet çılgınlığının geldiği boyutu anılarında şöyle anlatmaktadır:

İttihat ve Terakki Cemiyetine sığağı sığağına aza kaydedildim. Genç yaşında cemiyetin taşkın, heyecanlı coşkunları arasına karıştım. Önümüzde bilmediğimiz yepyeni bir alem açılmıştı. Ermenilerle, Rumlarla sarmaş dolaş olduk. Toplantılarda, konuşma yerlerinde, nümayişlerde, (yaşasın hürriyet, müsavat, uhuvvet, adalet, yaşasın Enver, Niyazi beyler) nidasıyla halk topluluklarının arasında el çırpıtım, alkışladım. Çeşitli hatipler türedi. Bir tanesi de Ağca Mescit mahallesinde oturan, Tefvik Efendi Hoca'dır. Kapalı çarşıda çerçilik, (aktarlık) ederdi. 45 yaşlarında, başı sarıklı, kır sakallı, kendi halinde çok konuşmayan (R) harfini (L) gibi telaffuz eden, evinden ve dükkânından başka bir şey bilmeyen adamdı. Fakat Meşrutiyetle beraber bu zat şaşılacak derece değişti. Her kalabalıkta yüksekçe bir yere çıkar, şiddetle çingırağı çaldıktan sonra, toplanan halka nutuk irat ederdi. Bu da bir zaman sonra kafi gelmedi. Karusa denilen bir araba kiraladı, dükkânını kapadı, sabahtan akşama kadar cadde sokak dolaşıp, münasip gördüğü yüksek bir yerde bazan arabasında ayağa kalkıp nutuk çekmeye başladığı. Meşrutiyetin faydalarından, Kuranın hadislerinden ve (emri umşira) ayetini halka münasip bir lisanla anlatmaya çalışırdı.

Halk arasında ismi hürriyet imamı idi. Köylü ve şehirliden onu tanımayan kimse kalmamıştı. Bu isim de ona hakikaten yakışmıştı (Arıkoğlu, 1961: 43-44).

Bu coşkulu süreç Adana'nın yerel gazetelerine de yansımıştır. İtidal gazetesi, Padişahın tahta çıkış yıl dönümünde "Yaşasın padişahımız, yaşasın millet" tezahüratlarının yükseldiği bir tören yapıldığını yazmıştır (Uçar, 2014: 59-61). 17 Aralık 1908'de Meclis-i Mebusan açılmıştı. Adana'da bu açılış da törenlerle kutlanmıştır (Güneş, t.y.: 280).

Osmanlı Devleti'nde coşkulu kutlamalar taşkınlığa dönüşecek, yaşanan taşkınlıklar dolayısıyla yavaş yavaş ümitler yok olmaya başlayacaktır. Çünkü Meşrutiyet'in ilanı, devletin yeniden ihyası ümitlerini yeşertmiş olsa da gelişmeler aksi yönde cereyan etmişti. Nihayetinde devlet anarşi ortamına sürüklenmiştir. Bu hayal kırıklıklarının en iyi yansımalarından biri Mehmet Akif'in "Süleymaniye Kürsüsünden" şiirinde görülmektedir:

"Galeyan geldi mi, mantık savuşmuş... Doğru:

Vardı aklımdan o gün her kimi gördümse zoru.

Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;
Kafalar tütsülü hulyâ ile, gözler kızgın.
Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkıvermiş de tımârhâneyi çıkmış birden!
Zurnalar şehrin ahâlisini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;
En ağır başlısının bir zili eksik, belli!
Ötüyor her başın üstünde birer zilli düdük.
Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!
Kim ne söylerse, hemenel vurup alkışlanacak...
-Yaşasın!
_Kim yaşasın?
-Ömrü olan.
-Şak'şak! Şak (Ersoy, 2008: 167-168)!

Meşrutiyet'in ilanıyla çöken bir devlet yapısı, hizmet vermeyen devlet kurumları çalışmayan halk göze çarpmaktadır. Çatışma çıksa hemen müdahale edip düzeni tesis edecek güvenlik güçlerinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Hürriyeti daha iyi anlatmak için okullar kapanmıştır. Zorla eğitim vermek istibdat anlayışının hortlaması olarak görülmektedir. Öğrenciler, hocalar alanları doldurmuş, herkes düşüncesizce ağzına geleni söylemekte, gazeteler halkı birbirine kırdırarak yayınlar yapmaktadır (Ersoy, 2008: 168). Halk, devlet yöneticilerine sürekli müdahale etmektedir (Yetiş, 2006: 66).

Osmanlı Devletinin diğer şehirlerinde olduğu gibi Adana'daki iyimser hava yavaş yavaş dağılmaya başlamış, eşrafın itibarını zedeleyecek ve Türkleri tahrik edecek yazılar geceleri duvarlara asılmış, adeta bir itibarsızlaştırma yarışı başlamıştı. Vali Bahri Paşa kaçmak zorunda kalmış, alaybeyi yuhalanmış, Mersin mutasarrıfı halk tarafından evinde gözaltına alınmıştı. Halk galeyana gelmiş, devlet otoritesinden bahsetmek imkânsızlaşmıştı. Yine İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla yönetim işlerine müdahale edenlerin sayısı artmıştı. Adana İttihat ve Terakki Cemiyeti bunun önüne geçmek için Adana'ya bağlı yerlerdeki şubelerine talimatlar göndererek durumun önüne geçmeye çabalamıştır (Uçar, 2014: 62-68). Bu uyarıları yapan İttihatçıların Adana merkezde kendilerinin de hükümetin işleyişine müdahale etmeleri ilginç bir tezat oluşturmuştur (Uçar, 2014: 220-228).

Yine Cevad Bey, 1908 Eylül'ünde Adana valiliğine atanmıştı. Kısa zamanda ona karşı da bir muhalefet gelişmişti (Kuneralp, 1999: 93). Valinin idarecilik yeteneğindeki zaafı, bilgisizliği şehirdeki durumu daha da ağırlaştırmıştır (Toros, 1996: 49).

İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle yüzeysel bir toplumsal kaynaşma göze çarpmaktaydı. Oysa zihin dünyasında Müslümanlarla Ermenileri birbirine düşürecek gelişmeler ortaya çıkmaktaydı. 1908 senesinde hürriyet şehitleri olarak anılan Nevzat ve Meşhur Şair Ziya Paşa'nın kabri ziyaret edilmişti. Tören sırasında Müslümanları rahatsız eden bazı gelişmeler olmuştu. Ermeni geçlerinin ellerinde Ermeni Bayrağı, Ermenice milli marş okumaları Müslümanların dikkatinden kaçmamış, İhtilalci Ermeniler gibi davranan bu gençler Müslümanları rahatsız etmişti. Müslümanları huzursuz eden bu hadiseden bir süre sonra Muşeg, 800 civarında süvari eşliğinde Kozan Ermeni Manastırı'na doğru yola çıkmıştı. Ermeniler, Kozan'da kırlardan topladıkları çiçeklerden vaftiz

yağı yapar, yedi senede bir de yağ kazanının kapağını törenle açarlardı. Rutin bir işlem olan bu durum, Muşeg'in son gidişinde amacından sapmıştı. Gidiş gelişler sanki bir Ermeni nümayişine dönmüştü. Anavarza Ovasından geçerken gövde gösterisinde bulunmaları, dönüşte de aynı tavırları sergilemeleri gergin bir ortam doğurmuştu (Arıkoğlu, 1961: 45). Ermeni kahramanlıklarını işleyen piyesler, zaten gerilmekte olan ortamı daha da germiştir.² “Sivas'ın Timur Tarafından Tahribi” adlı oyun şehirde sahnelenmiş, oyunun sonunda “Yaşamın Ermenistan” sloganları atılmış, Müslümanlarda bir Ermeni katliamına uğrama korkusunu tetiklemiş, heyecan yaşanmıştı (BOA, BEO, 3661/274536; Karal, 1996: 96). Ermeni istiklali hayali Muşeg ve diğer Ermeni ileri gelenlerinin vaaz ve nutuklarıyla halkın cesaretini arttırma şovlarına dönüşmekteydi (BOA, BEO, 3621/271523).

Meşrutiyet'in ilanından sonra Ermenilerle Müslümanlar silahlanma yarışına da girmişlerdi. Çalyan Karabet, Karadağ ve Martini fişeklerinin “devr-i hükümette” mahalle aralarında bağırarak satıldığını, Vali Cevad Bey, polis ve zabıta gibi devlet görevlilerinin gelişmeleri görmezden geldiğini anılarında anlatmıştır (Karabet, 1325: 19-20). Türklerin anlatımlarında da benzer şeyler görülür. Dönemin şahitlerinden Damar Arıkoğlu da sokaklarda ulu orta silah satışlarının olduğunu, tellalların sokaklarda bağırarak satış yaptıklarını belirtmiştir (Arıkoğlu, 1961: 47). Babikyan, silah alıcılarının büyük çoğunlukla Müslümanlar olduklarını iddia etmiştir (Çiçek, 2011: 23). Yine huzursuzluk nedenlerinden biri de ulu orta ateş eden, evlerinde silah eğitimi veren Ermenilerin tutuklandıkları zaman Murahhas Muşeg ve diğer Ermeni ileri gelenlerinin girişimleriyle serbest kalmasıdır. Aynı nedenlerle yakalanan Müslümanlar ise tutuklanmaktaydı. İdarecilerin bu yanlı tutumu Müslümanlarda valiye karşı bir kırgınlık oluşturmakta, Ermenilere karşı var olan sevgi ve muhabbetleri de yara almaktaydı (BOA, BEO, 3621/271523; BOA, BEO, 3661/274536). Dönemin şahitlerinden İsmail Safa'ya göre Ermenilerin aleni olarak Müslümanları tahrik eden ve korkmalarına neden olan boşboğazlıkları görülmekteydi. Müslüman ileri gelenleri ve âlimleri bu konuda halkı uyarmakta, gerginliklerden uzak durmaya çalışmaktaydılar. Müslümanların, Ermenilerin taşkınlıklarına karşı tepkisizliği Ermenileri daha da pervasızlaştırmaktaydı (Uçar, 2014: 553-554).

Türk-Ermeni ilişkilerinin toplumsal çatışmaya dönüşme riskinde yerel yöneticilerin zafiyeti olduğu gibi Osmanlı hükümetinin de tedbir almaması dolayısıyla sorumluluğu vardır. Yetkililer yaşanan gerginlikler konusunda merkezi uyarılmış, hükümet gelen talepleri dikkate almayarak yereldeki idarecilerin çaresizliğinde pay sahibi olmuştur. Meşrutiyetin ilanı sonrası Adana'da tam bir anarşi hüküm sürmeye başlamış, Adana valisi Cevad Bey, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya durumu aktarmış, asayişin temin edecek güçlerin yetersiz olduğunu, bir an önce askeri kuvvet gönderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sadrazam, daha önce Adana'da valilik yapmıştı. Bu nedenle Ermeni-Müslüman kardeşliğinden dem vurarak kuvvet gönderme talebini reddetmişti. Bu hatasında burada valilik yapmış olmanın verdiği özgüvenin rolü büyüktür (Arıkoğlu, 1961: 48). Dönemin şahitlerinden Arıkoğlu'nun bu anlatımları, Osmanlı hükümetinin toplumsal çatışma riskini yeterince anlayamadığı sonucuna götürmektedir.

Fikir özgürlüğü anlayışı tam olarak kontrolden çıkmıştı. Kaos ortamında had hudut tanımayan ölçüsü kaçan yazılar, merkezde II. Abdülhamit'i taşrada yerel yöneticileri itibarsızlaştırmayı amaçlamıştır. Adana'da yayınlanan bir gazete vali ve diğer yöneticileri toplum nazarında itibarsızlaştırmayı hedeflemişti. Yapılan yayınlar, itibarsızlaştırmaya çalışılan yöneticilerin gelişmelere müdahalesini engelleyici etki yaratmıştır (Karal, 1996: 95).

²Arıkoğlu, hatıralarında bazı Ermenilerin coşkulu bir şekilde oynatılan piyesler sonunda, kendisini tutamayarak ağlamaya başladığını, piyeste görevli genç bir Ermeni kızının ağlayanlara karşı, onların milli duygularını arttırmaya yönelik olarak: “Niçin ağlıyorsunuz? Vatanı kurtarmak sizin elinizdedir. Milletimiz sizden fedakârlık istiyor. Namussuzca yaşamaktansa namuslu ölmek şereflidir. Ölümünden korkanların içimizde yeri yoktur” gibi ifadeler kullandıklarını öğrendiğini ifade eder. Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s.46.

Devlet Otoritesinin ayağa düştüğünü gösteren başka bazı gelişmeler de yaşanmaktaydı. 1908 senesi sonlarında Esberoğlu Oteli'nde bir tiyatro oyunu sahnelenmiş, oyun sırasında sarhoşların sarkıntılık ettiği görülmüştür. Polis müdahale ederek sarhoşu dışarı çıkarmış ancak, halk içinden birçok kimse polise hakaretvari davranışlarda bulunmaya, diğer bir halk kitlesi ise polislerin tarafını tutmaya başlamıştı. Olayın rengi birden değişmişti. Adana'nın itibarlı şahıslarından ikisi duruma müdahale etmiş, çatışmayı böylece engellemişlerdi (Uçar, 2014: 166).

Müslümanların da bazı önemli günlerde silah kullanarak rast gele ateş açanlarına da rastlanmaktaydı. Devrin modası silah taşıma ve olur olmaz yerlerde bunu kullanmaydı. 1909'daki Kurban Bayramı'nda yapılan kutlamalarda silahlar kullanılmış, mermiler bazı evlerin camlarına isabet etmişti. İttidal gazetesi görevini yapmayan polis ve zabıtayı eleştirmiş, sadece bayramlarda değil her gece bu tür davranışların varlığından bahsetmiş, caydırıcı cezalar verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Uçar, 2014: 203-204).

İkinci Meşrutiyet'in ilanında İttihat ve Terakki'yle Taşnak ve Hınçak cemiyetleri birlikte hareket etmişti. Ancak meşrutiyetten anladıkları aynı olmayıp aralarında ciddi bir anlayış farkı mevcuttu. Ermeni cemiyetleri gizli yürüttükleri ihtilalci faaliyetleri serbest yürütmek arzusuyla meşrutiyeti desteklemişlerdir. İttihat ve Terakki ise "ittihad-ı anasır" düşüncesini hayata geçirerek devletin birliğini kuvvetlendirme amacındaydı. İttihatçıların bütün gayretlerine rağmen Ermeni cemiyetleri İttihat ve Terakki'yle birleşmekten imtina etmişlerdi. İdeallerin ve hayallerin farklılığı bunun en önemli nedenidir (Cemal Paşa, 1996: 348-354). Yine de aradaki anlaşmazlıklara rağmen birlikte hareket ettikleri de bir gerçektir. İttihat ve Terakki Kulübü'nün Adana şubesi, Türk ve Ermenilerden oluşan beş altı kişinin çabaları sonrasında faaliyete geçmişti. Kulüpte Ermeni üyelerin varlığı da söz konusudur (Karabet, 1325: 17). Cemiyet Türk-Ermeni dostluk bağlarının devamı konusunda önemli bir hizmet görmüştü (Toros, 1996 :49).

Adana'da gerginlikler sadece Türk Ermeni ilişkilerinde değil, Türklerin kendi aralarında da mevcuttu. "Sandalya Kavgası" Adana'daki Türk ileri gelenlerini ikiye bölmüştü. Adana Sanayi Mektebi'nin eski ve yeni müdürleri arasında " haleflik ve seleflik" kavgası alevlenmişti. Gergerli Ali ile İhsan Fikri çekişmesi Türklerin ikiye bölünmesine ve güç kaybetmesine neden olmuştu. Adana Sanayi Mektebi müdürü İhsan Fikri şikâyet edilmiş, Ermeni murahhası Muşeg'in de yer aldığı bir komisyon tarafından görevden ayrılması sağlanmıştır. Yerine ise Gergerli Ali, mektebin yeni müdürü olmuştu (BOA, BEO, 3621/271523; Toros, 1996 :49). Yaşananlar İhsan Fikri ve Muhtar Fikri'yi harekete geçirmiş, Vali Cevad Bey'i hedef alan bir miting yapmak için girişimde bulunmuşlardı (Ersoy, 1990: 74-75).

8.Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin Dünyasında Hürriyet Anlayışı

İstanbul'da bir şair; meşrutiyet ve hürriyet ağır hakaretlerle herkese saldırmayı gerektirecek bir anlayışı içermez diyordu. Yapılması gereken, zorunlu olan işleri hükümetin yapmasını sağlamak için yoğun çaba sarf etmektir (Ersoy, 1990: 74-75). Mehmet Akif, yaşananları eleştirdiği "Süleymaniye Kürsüsünden" şiirini biraz daha geç bir zamanda yazmıştı. Hayallerinin yıkıldığı bir dönemde yazdığı için Kâfzade Yusuf İzzet Efendi'nin eleştirilerine nazaran daha sert ifadeler kullanmıştır. Hayalini kurduğu hürriyet onu ümitsizliğe sevk etmişti. Bu ümitsizliğe rağmen "kendini aldattığı" mısralarına yansımıştır. Ona göre yaşananlar "galeyan" hali olup devlet düzeni er geç tesis edilecektir. O gün gelinceye kadar sabretmek gerekir. Hâlbuki durum her gün kötüye gitmektedir. Ülkesinin yok olmaya gidişini çaresiz gözlerle izler. Yine de uyardıktan geri durmaz. Halk "hürriyyetin ve istiklâlin", hâkimiyetin değerini iyi anlamalıdır (Ersoy, 2008: 169).

Adana ulemasından olan Kâfzade Yusuf İzzet, 17 Aralık 1908 tarihli İttidal gazetesinde "Hürriyet ve Şükrân-ı Hürriyet Nedir?" başlıklı yazısında Meşrutiyet ve hürriyete bakışını ortaya koymuştur. Mehmet Akif kadar sert eleştirmese de olayların gidişini sezdiği ve daha yumuşak bir uyarı yaptığı görülmektedir. Onun ifadesiyle şükür her istediğini kalemiyle yazmak demek değildir. "Namus-ı kalemi muhafaza eylemek şartıyla devletin selâmeti, milletin saadeti neye

mütevakkıf (bağlı) ise onu istihzâr edecek (hazırlayacak) esbâbın (sebeplerin) husûlüne (meydana gelmesine)” çaba sarf etmektir. Vatanın huzur ve selamet bulması şu iki şeyin varlığına bağlıdır: Kılıç ve kalem. İnsanlar üzerinden örnekler vererek şükür kavramını açıklamaya devam etmiştir. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, bir insanın zengin olduğunda gelirinin bir kısmını askeri teçhizata, maarife ve nafiaya vermesi, fakirin ihtiyacını görmesi halinde şükretmiş olacağını ifade etmiştir. Gözün şükürü ise topluma yararlı kitaplar ve risaleler okumak, okutmak, anlatmak ve bunlardan herkesin istifadesine çalışmaktır. Aklın şükürü ise topluma ait meselelerde kendi menfaatini bir kenara bırakarak aklını toplum yararına kullanmaktır³.

İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra Adana’da yaşanan taşkınlıklar onu hürriyetin kullanılması konusunda bir yazı yazmaya itmiş olmalıdır. Şükür kavramından hareketle işi hürriyetin nasıl kullanılması gerektiği hususuna getirmiştir. İlan edilen hürriyetin elbette kadrini bilmek ve şükretmek gerektiğinden hareketle nimetin devamının şükretmenin sürekliliğine bağlı olduğunu belirtmiştir. Ancak hürriyeti kazanmanın şükürünün “Şükürler olsun Hazret-i Allah’a bizi kişizâde eyledi.” demek olmadığını, buna şükretmenin yolunun “hürriyetin hukûkunu muhafaza eylemek”ten geçtiğini dile getirmiştir. Kâfzade Yusuf İzzet Efendi’ye göre Meşrutiyet Devri’nde “kanûn-ı ilâhî ve kanûn-ı devlet ahkâmına (hükümlerine)” mutlaka uyulması gerekmektedir. Ayrıca, yapılan işlerde kanun dairesi dışına çıkılmamalıdır. Bunlara uyulursa nefis ıslah edilmiş olur (Uçar, 2014: 140-141).

Kâfzade, hürriyet nedir? sorusunun cevabını vermeye çalışmıştır. Onun gözüyle hürriyet yönetimi, keyfi hareket eden yönetimleri bertaraf ettiği gibi, halk arasında hukuki eşitliği de sağlamaktadır. Hürriyet, insanın arzu ettiği her şeyi İslamiyet’e ve kanunlara uygun şekilde yapmasıdır. Hürriyeti “edeb ve fazilet” olarak değerlendirmiş ve bir şahsın yaptığı fiilin başka bir kişiyi rahatsız etmemesi olarak açıklamıştır. Hürriyet “şahsiye, umûmiye, tabîyye ve kânûniye” olarak dört bölüm altında ifade edilebilir. Bu durum bir örnek üzerinden hareket ederek açıklamıştır: Bir kişi sarhoş olarak bağırıp çağırarak mahalle aralarında insanları huzursuz edebilir ve bu durumu kendi keyfi olarak değerlendirebilir. Ancak mahallelinin de uyuma rahat etme hakkı olduğundan mahalle sakinleri de “sâhib-i keyfîn (içki içen kişinin) edeb ve hürriyet” dışına çıkmadan fiilini gerçekleştirmesini ister. Böylece şahsın hürriyetini, umumun hürriyeti sınırlar ve yasaklar. Ancak kol kuvvetine güvenen şahıs halka meydan okur. Tabii hürriyetine sahiptir. Onun bu hareketini hürriyet kanunları yasaklar.

“Hürriyet “kutru-ı akli gayet kısa, vücudu dirâyetine nisbetle külfetlice olanlarla, dünyayı memleketi bilen, havuzu deniz zanneden, düğün evini meydân-ı harb hülya eyleyen cahil gençlerin düşündükleri gibi insanın istediğini yapmasından, âdâb ve râhat-ı umûmiyeyi ihlâl eylemesinden ibaret değildir.”

Hürriyet hukuku, kanunların uygulanmasından başka bir şey değildir. O zaman yapılması gereken keyfi ve edep dışı davranışların hürriyet döneminde yapılamayacağını, bu davranışların eski dönemde kaldığını unutmamak ve kanunlara riayet etmektir. Yusuf İzzet yazısını şu ifadelerle bitirir: “Zira kanun keyfe tabi olmayıp keyfin kanuna peyrev olduğunu ferâmûş etmemeliyiz (Uçar, 2014: 140-141).”

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde misyonerlerin Batılı sermaye guruplarıyla sıkı bağları vardı. Gayrimüslimler, Batılı şirketler ve misyonerler birbirlerinden karşılıklı yararlanıyorlardı. Misyoner kuruluşları Osmanlı topraklarında hızla yayılıyordu. Hedef olarak seçtikleri yerlerden

³ Yusuf İzzet, şükürle ilgili konularda bazı sözler sarf etmekte ve yukarıda belirtildiği gibi bunları açıklamaya yöneltmektedir. Şükür, “Rabbim kerem ve inayetine şükür olsun” demekten ibaret değildir. Ehl-i kalemin şükürü “Çok şükür istediğim vakit istediğim tarzda sözümü tasvir ediyorum” mu demektir. Gözün şükürü “Allah’a şükür her şeyi görüyorum” mu demektir. Aklın şükürü “Çok şükür iyiyi kötüden temyiz ediyorum” mudan ibarettir. Uçar v.d., *Adana İtidal Gazetesi* (5 Eylül 1908-31 Temmuz 1909), s.140-141.

biri de Adana'ydı. Onların, 1880'lerde burada faaliyetlerde bulunması Adana ileri gelenlerini ciddi anlamda rahatsız etmiştir. Ruhsatsız kuruluşlar, devletin misyonerleri engelleyememesi bu rahatsızlığın daha da artma nedenlerindedir. Adana ulemasından bazıları misyonerlerin niyetlerini ve çalışma yöntemlerini erken fark etmiştir. Padişah, millet ve devlet sevgisi onlardan bazılarını bu konuda sultana mektup yazmaya itmiştir. Yazılan bir mektuptaki ifadelerle göre: Cizvit ve Protestanlar Türklerin, dini, milleti ve devleti için tehlikeli olup, şeytani maksatlarla hareket ederek saf insanları kandırmaktadırlar. İnsanlık söyleminin altına sığınarak her türlü fenalığı yapmaktadırlar. Misyonerlerin Adana merkeze yakın yerlerde, Adana ulemasının gayretlerinin etkisiyle, Müslümanlar üzerindeki çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ama merkeze uzak yerlerde tehlike büyüktür. Misyonerler özellikle Müslüman kesimden Nusayriileri hedef seçmişlerdir. Onların yoğun olduğu yerlerden toprak satın almaktadırlar. Cizvit ve Protestan kadın misyonerler, inanca saygı propagandasıyla Müslüman kadınları etkilemek için çabalıyorlardı. Müslüman kadınların eğitimi yetersizdir. Bir an önce onların iyi yetişmesi için kız rüştiyesi açılmalıdır. Ancak eğitilmiş Müslüman kadınlar misyoner kadınların propagandasını başarısız kılabirler. Devlet yöneticileri hem misyonerlerle ilgili alınması gereken tedbirlerde hem de diğer işlerde beceriksizdirler.

Adana'da Meşrutiyet'in ilanıyla bir coşku havası oluşmuş, alttan alta ise Müslüman-Ermeni gerginliği de ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla diğer Osmanlı şehirlerinde otoritenin ortadan kalkması durumu Adana için de söz konusudur. Meşrutiyetle gelen çılgınlığa ek olarak Adana'da Müslüman-Ermeni gerilimi de görülüyordu. Bu otorite boşluğunun yarattığı tehlikeyi gören Kâfzade Yusuf İzzet Efendi, 1908 yılının Aralık ayında hürriyetin ve meşrutiyetin her istediğini yapmak demek olmadığını, başkasına zarar verecek davranışların hürriyet olamayacağını İttidal gazetesinde yazmıştı. Kendi üslubuna çok uygun olmayan bir şekilde eleştirilerini nazikçe yapmıştır. Kötüye gidişi görse de karamsarlık yaymak istemediği düşünülebilir. Üslubu Mehmet Akif'in üslubu gibi sert, karşısındaki kim olursa olsun sözünü sakınmazdı. Mehmet Akif, Meşrutiyet Devri'nin yaşattığı hayal kırıklıklarından sonra şiirini yazmış ve sert ifadeler kullanmıştır. Eğer Yusuf İzzet Efendi de sonuçları görerek yazmış olsa üslubunun oldukça sert olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Hürriyetle ilgili yazısında Osmanlı aydınındaki "bu bir galeyan halidir geçer" düşüncesiyle nazik bir üslup kullandığını düşünmek daha uygundur.

Kaynakça

BOA, BEO.89-6663/3

BOA, BEO.170-12687/1

BOA, BEO.170-12687/3

BOA, BEO.329-24645/4

BOA, BEO.3621-271523

BOA, BEO.3661-274536

BOA, DH.MKT.46-25/1

BOA, Y. PRK.AZJ.18-30/1

Arıkoğlu, D. (1961). *Hatıralarım*. Tan Gazetesi Matbaası.

Berkes, N. (2004). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (7. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.

Cemal Paşa (1996). *Hatırat*. (yay. Haz: Metin Martı). (5. Baskı). Arma Yayınları.

Çabuk, M. (2013). *1875-1925 Yılları Arasında Adana, Antakya Antep, Maraş, ve Mersin Bölgelerinde Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Olayları*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

- Çiçek, K. (2011). *Adana Olayları Hakkında Bildiklerimiz Bilmediklerimiz*. Kemal Çiçek (Ed.), *1909 Adana Olayları/ Makaleler* (1. Baskı, s.7-57) içinde. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ersoy, M. A. (1990). *Gayet Mühim Bir Eser*. (Yay. Haz. İsmail Hakkı Şengüler). *Mehmed Âkif Külliyyatı* (1. Baskı, s.85-90.) içinde. C.5. Hikmet Neşriyat.
- Ersoy, M. A. (1990). *Hasbihâl*. (Yay. Haz. İsmail Hakkı Şengüler). *Mehmet Âkif Külliyyatı* (1. Baskı, s.71-76) içinde. C.5. Hikmet Neşriyat.
- Ersoy, M. A. (2008). *Safahat*. Kitapzamanı Yayınları.
- Görgün, H. (1997). Hartmann, Martin. *TDVİA*. (C.16, ss.248-250). TDV Yayınları.
- Güneş, İ. (t.y.). *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*. C.II. TBMM Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. Fırka-İ İslahiye ve Yapmış Olduğu İskan. *Tarih Dergisi*, 27, 1-20.
- Harman, Ö. F. (2002). Katoliklik. *TDVİA*. (C.25, ss.55-58). TDV Yayınları.
- Hartmann, M. (1864). *Das Liwa Haleb (Aleppo) Liwa Dschebel Bereket*. Sonderabdruck aus der Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde.
- <https://mustafakemalim.com/adanada-haremluk-selamluk-ayriligina-ataturkten-gelen-tepki/> adresinden 14.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Kansu, A. (2009). *1908 Devrimi*. (5. Baskı). İletişim Yayınları.
- Karabet, Ç. (1325). *Adana Vakası ve Mesulleri*. Dersaadet.
- Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı Tarihi*. C.IX. TTK Yayınları.
- Kuneralp, S. (1999). *Son Dönem Osmanlı Ricalı (1839-1922)*. İsis Yayınları.
- Oğuz, A. (2015). Sultan Abdülaziz (1861-1876) Döneminde Kız Çocuklarının Eğitimi için Yapılan Çalışmalar. *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk Sempozyumu*. Ed. Osman Köse, C.II, Samsun, Kültür yayınları, s.1267-1271.
- Okay, M. O. (2019). *Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*. (3. Baskı). Dergah Yayınları.
- Sönmez, S. (2021). Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Katolikleştirme Yöntemleri ve Katolik Propagandasına Karşı Yürütülen Mücadele. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 320-346.
- Şanda, H. A. (t.y.). *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi 1908 İşçi Hareketleri*. Gözlem Yayınları.
- Şişman, A. (2002). Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler. *Türkler Ansiklopedisi*. (C.15, ss.173-180). Yeni Türkiye Yayınları.
- Şişman, A. (2002). Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler. *Genel Türk Tarihi*. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci (Ed.). (C.7, s. 595-607). Yeni Türkiye Yayınları.
- Tanör, B. (2004). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. (11. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Tümer, G. (1993). Cizvitler. *TDVİA*. (C.8, ss.40-42). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Toros, T. (1996). *Ali Münif Bey'in Hatıraları*. İsis Yayınları.

- Toros, T., “Ziya Paşa Adana Valiliği (1825-1882)”, <http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/124352/001552252007.pdf?sequence=7> adresinden 14.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Toros, T., “Ziya Paşa'nın Son Günleri”, <http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/135164/001640812010.pdf?sequence=3> adresinden 14.11.2021 tarihinde alınmıştır.
- Uçar, A., Erkan, K. ve Soydemir, S. (2014). *Adana İtidal Gazetesi (5 Eylül 1908-31 Temmuz1909)*. C.1. TTK Yayınları.
- Uğuz, S. (2012). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Tarsus'ta Eğitim. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 47, 339.
- Ulutaş, S. (2015). *19. Yüzyılda Tarsus'ta Ekonomik ve Sosyal Yaşam (1856-1914)*. Tarsus Sanayi Odası Yayınları.
- Waardenburg, J. (2007). Protestanlık. *TDVİA*. (C.34, ss.351-353). Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yetiş, K. (2006). *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*. Akçağ Yayınevi.
- Yurtsever, C., “Adana Valisi Ziya Paşa'nın Rejimi Sorgulaması”, <https://cezmyurtsevercom.blogspot.com/2011/10/adana-valisi-ziya-pasanin-rejimi.html> adresinden 14.11.2021 tarihinde alınmıştır.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yazar/Author

Şeyhmus ÖYÜN* Ünsal TAZEGÜL**

Makale Adı/Article Name

Selim Sırrı Tarcan'ın *Decroly Kimdir?* İsimli Yazısının Latin Harflerine Çevirisi

Translation of Selim Sırrı Tarcan's Work Who is Decroly? Into Latin Letters

ÖZ

Selim Sırrı Tarcan, yazdığı kitap ve makalelerle Türk sporunun çağdaşlaşmasına büyük katkılar sağlamıştır. Selim Sırrı Tarcan, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkesindeki insanların beden ve ruhen gelişip ve güçlenmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Selim Sırrı Tarcan 1924 yılında yurt dışına beden eğitimi üzerine araştırmalar yapmak için gittiğinde, Doktor Decroly'nin yeni keşfettiği terbiye yönteminden haberdar olur. Yurt dışında bulunduğu süre içerisinde Decroly yöntemi üzerine bilgiler edinir. Bu eğitim anlayışına göre "hayatın içinde okul, okulun içinde hayat" vardır. Bu sistem, Gelişim düzeyi aynı çevrede yaşayanlardan farklı olan çocukların doğal hayat içerisinde eğitim almalarına odaklanmıştır. Yapılan bu çalışmanın amacı, Türk sporunun gelişmesine büyük katkılar sağlayan Selim Sırrı Tarcan'ın Hayat dergisinde yayınlanan Decroly Kimdir? isimli yazısını Latin harflerine çevirmektir. Yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan doküman analizi yöntem olarak kullanılmıştır. Selim Sırrı Tarcan'ın Hayat gazetesinde Dekrolu Kimdir? İsimli yazısında, Doktor Decroly'nin keşif ettiği beden eğitimi hakkında bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Selim Sırrı Tarcan, Hayat dergisi, Doktor Decroly

ABSTRACT

Selim Sırrı Tarcan made great contributions to the modernization of Turkish sports with his books and articles. Selim Sırrı Tarcan carried out various activities in the last period of the Ottoman Empire and in the first years of the Republic for the physical and spiritual development and strengthening of the people in his country. When Selim Sırrı Tarcan went abroad to do research on physical education in 1924, he became aware of Doctor Decroly's newly discovered discipline method. Gains information on Decroly method during his stay abroad. According to this understanding of education, there is "school in life, life in school". This system focuses on the education of children whose developmental level is different from those living in the same environment. The aim of this study is translation from ottoman turkish to turkish Who is Decroly published in the Hayat journal by Selim Sırrı Tarcan, who contributed greatly to the development of Turkish sports In this study, document analysis, which is included in the qualitative research method, was used as a method. Punlished in Hayat Journal by Selim Sırrı Tarcan gave information about the physical education discovered by Doctor Decroly in his article who is the Dekrolu

Keywords: Selim Sırrı Tarcan, Hayat Journal, Doctor Decroly.

* Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, tarihci1364@gmail.com ORCID:000-0003-4257-9519

** Doç. Dr. Iğdır Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, unsaltazegul@gmail.com ORCID: 0000-0001-9772-9305

Giriş

Yapılan bu çalışmanın amacı, Türk sporunun gelişmesine büyük katkılar sağlayan Selim Sırrı Tarcan'ın Hayat dergisinde yayınlanan *Decroly Kimdir?* isimli yazısını Latin harflerine çevirmektir.

Selim Sırrı Tarcan, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkesindeki insanların beden ve ruhen gelişip ve güçlenmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Tarcan bu faaliyetler kapsamında birçok konferans, kitap, gazete ve dergilerde beden eğitimi ve sporla ilgili birçok yazı kaleme almıştır (Mutlu, 2019:11; Türkmen, 2018: 120-121).

Selim Sırrı Tarcan, 25 Mart 1874'te Mora/Yenişehir'de, Elazığ'ın Kesrik Köyünde Dünyaya gözünü açmıştır (Altın, 2016:98; Atabeyoğlu, 2000:8). Tarcan 93 harbinin kaybedilmesinin ardından Annesiyle birlikte İstanbul'a gitmiştir. İstanbul da Mekteb-i Sultani'ye de okurken jimnastik ile tanışmıştır (Şinoforoğlu, 2015: 16-17). Mekteb-i Sultani'de okuduğu dönemde derslerinde pek başarılı olamamıştır. Sıklıkla yaramazlıklarıyla anıldığı okulunda, belki de başarılı olduğu tek ders olan jimnastikten dönem sonlarında sınıf birincisi olarak ödül almıştır (Şinoforoğlu, 2015: 16). Selim Sırrı Tarcan'ın jimnastiğe olan yeteneği ve başarısı onun hayatının ilerleyen dönemlerinde Kara Kuvvetleri Komutanlığında Jimnastik Öğretmeni olmasına vesile olacaktır. Tarcan öğretmenlik yaptığı bu dönem içerisinde 1909 yılın da Stokholme'e Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü'ne tahsil için gönderilir (BEO, 3521/ 264073; BEO.003511.263276001). Burada eğitimini tamamlayıp ülkesine geri döndükten sonra çağdaş beden eğitimi ve sporun gelişmesi için akademik ve saha çalışması yapar (Güven, 1996: 72; Gülüm, 2008: 22).

Araştırma Modeli

Yapılan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan doküman analizi yöntem olarak kullanılmıştır.

Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Kıral, 2020:173). Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Kıral, 2020:173).

Hayat dergisi; Sayı: 3 Ankara, 16 Kânûn-ı evvel, 1926, 1. Cilt, Yeni Terbiye Cereyânları

Decroly Kimdir? Metrin'in Ma'i Kuşu-Kendini özellikle tanıtan insanların tortusu

1924 Mayıs'ında milli eğitim bakanlığının emriyle Belçika'ya beden eğitimi araştırmasına gitmiştim. Okulları dolaşırken fikir ve ruh terbiyesine ait çok yararlı şeyler gördüm. Brüksel'de iken, Doktor Decroly'nin yeni keşfettiği terbiye yönteminin iki üç senedir yapılan tecrübelerinin sonuçlarını görmek için Amerika'dan bir heyetin geldiğini gazetelerde okumuştum. İlk defa işittiğim Decroly ismi bende büyük bir ilgi uyandırmadı. Zahir bu da bir pedagoğ! Olmalı dedim. Kulaklarım öteden beri Perez, Bine, Kare, Likye, Kompere, Karl Gros, Klparet isimleriyle az çok tanışmıştı. Terbiye, ruhiyât, fizyoloji ilimleri öğrenmeye çalıştığım beden eğitimi ile dolayısıyla ilgili olduğu için terbiye hocalarının hepsinin hayatlarını ve eserlerini bilmiyorum. Bu sebeptendir ki Doktor Decroly'nin terbiye dünyasındaki konumundan haberim yok. Belçika'da ve Amerika'da pek tanınan bir yüz olduğunu sonradan öğrendim. Brüksel'de okulları gezerken

şehrin büyük ve gelişmiş bir semti olan Anderlecht (Anderlecht)'de Kinder Garten sınıflarını içeren muhteşem bir ilkokula uğradım. Okulun müdürü beni beş yaşındaki çocukların bulunduğu bir sınıfa götürdü. Buranın pencerelerine türlü çiçeklerle süslü saksılar dizilmiş, iki metre kadar geniş bir kafesin içine kuşlar konmuştu. Dershanenin bir köşesinde, kum yığını evinin yanında küçük bir su havuzu içinde yelkenliler, raflar üzerinde küçük ölçekte otomobiller, trenler, uçaklar, gramofon ve benzeri oyuncaklar vardı. Boydan boya duvarı kaplayan bir metre eninde siyah muşamba üzerinde mavi tebeşirli boyalı bir kuş, beyaz bir kedi, bir çeşme ve bir peri resmi çizilmişti.

Müdür izah etti:

-Muallim çocuklara Decroly usulünü uyguluyor (Siyah muşambayı göstererek) bakınız bizim en büyük edibimiz (Mavi Kuş) masalını anlatıyor. Olayın kahramanlarının resimlerini çizmiş! Dedi.

Meterling'in tamamlanmış eserlerini daha önceden okumuş olduğum için Mavi Kuş'unu da biliyordum. Decroly'nin ismini ise henüz bir gün evvel gazetede görmüştüm. Tabi ki hiç belli etmedim. Güya dünya olaylarını günü gününe takip ediyormuşum gibi:

-Çok güzel! Meterling'in bu masalı, çocukların çok hoşuna gider. Hatta büyüklerin de. İnsanların çoğu, zümrüd-i anka kendi evinde olduğu halde, onu uzaklarda arar dedim. Fakat o tekrar Decroly'ye dönüş yaptı:

-Biliyorsunuz ki Doktor Decroly eğitim dünyasında tamamen yeni bir çığır açtı. Dört beş senedir Belçika'nın çeşitli ilkokullarında ve ana sınıflarında yaptığımız tecrübeler pek memnun edici sonuçlar veriyor. Birkaç senedir New York'ta, Şikago'da, San Francisco'da da bu tecrübeleri yapıyorlar. Amerikalılar büyük bir ilgi gösterdiler, hemen her ay şehrimize bu yöntemi incelemek için heyetler geliyor dedi. Cahilliğimi itiraf etmekten başka çarem yoktu. Odasına gittiğimiz zaman:

-Belçika'da son on beş senelik bedeni terbiye cereyanlarını adım adım takip ediyorum. Profesör Sloz'un General Lefebor'un, Profesör Diknis'in, Mösyö Noterma'nın meydana getirdikleri büyük inkılaptan haberdarım. Ancak fikir sahasındaki mesainize biraz uzak kaldım. Doktor Decroly hakkında bizi bilgilendirirseniz memnun olurum dedim.

Gayet natık ve tatlı dilli olan müdire bana şunları söyledi:

"1921 Eylülünde Brüksel Eğitim müdürünün teklifi ile Anderlecht nahiyesinin 5 ve 9 numaralı İlkokullarında Doktor Decroly'nin ortaya attığı yeni usulün tecrübesine karar verildi. İki kız, ikisi erkek olmak üzere önce dört sınıf açtılar. Öğretmenler arasında bu tecrübeye sahip olanları ayırdılar. Bu görevi üzerine alan muallimlere, takip edecekleri yöntem hakkında detaylı bilgiler vermek ve bütün esaslarını anlatmak için Doktor, 9 numaralı okulda birkaç önemli konferans verdi. Bu toplantıya bütün okul müdürlerini davet ettiler. Doktor Decroly kendi yönteminin bütün ilk gelişimi, menşei, geçirdiği evreleri ve programını söyledikten sonra ilkokulların birinci devresinde dil ve insanlarla ilgili izlenimlerini, ustalıklarını anlattı ve daha sonra akla gelen ilk gelişimleri bir ve bireysel mana ve ifadeye ait gelişmeleri açıkladı. Bu pek dikkat çekici konferansları dinledikten sonra olağan dışı bir şekilde çocuklar için en son açtığı kuruluş ziyaret edildi. Doktor, söylediği şeyleri gözümün önünde uygulamasını da yaptı." Müdür, bu mühim konferansların daktilo ile yazılmış bir nüshasını bana verdi. Ben de onun tercümesiyle bütün bir hayatını naklediyorum. Çünkü Doktor Decroly, çocukların suni hayatına nihayet veriyor,

çocukları hayal ile değil, hakikatle karşılaştırıyor. Çocuğu inceleme ve gözlemlemeye alıştıyor. Eski Yunan filozoflarının dediği gibi evvelâ kendini tanı (Connais-toi Toi même) deyip ve çocuğa kendini tanıtıyor. Bütün metodunun ağırlık merkezini çocuğun ihtiyaçları meydana getiriyor ve diyor ki her şey çocuğa yönelmiş olmalı, çünkü sonra her şey çocuktan meydana gelecektir. Her şey onun seviyesine indirilmeli” ve dünyayı onun gözüyle görmelidir.

Şimdi artık Doktor Decroly’ye sözü bırakıyoruz. Çünkü o kıymetli konferanslarında her düşündüğünü büyük geniş bir şekilde naklediyor:

Doktor Decroly’nin gözlemleri:

Brüksel şehrinin Anderlecht nahiyesinin okul müdürleri ile Eğitim Meclisi huzurunda ilk eğitimin teknik kısımlarının düzenlemesine dair elde ettiğim fikirleri ve kanaatleri izah ve açıklamaya bana imkân sağlamalarından dolayı eğitim sorumlusuna teşekkürlerimi arz ederim. Hakkımda gösterilen bu itimada minnettarım, bu emniyet aynı zamandan fen bilimlerinin gelişimi insan çalışmalarının diğer büyük kısmı gibi okulların da faydalı olabileceğine ve yeni ihtiyaçlara uygun olacağına inanmış olduğunuzun bir delilidir.

Terbiye âleminde oldukça fazla bir tecrübesi olan sizlerle birlikte, uygulama sahasında uzun süre uğraşmış olanlar da vardır. Mesleğinizle ilgili meseleler hakkında uygun söz etmeye cüret ettiğim için affınızı temenni ederim. Fakat yirmi senedir zamanın önemli bir kısmını çocuk araştırmasına harcadım. Gerek kendi memleketimde, gerek başka memleketlerde pedagogların ne yaptıklarından haberdar oldum. Kendini kaybetmiş ve bozulmuş çocuklarla, uygun bir durumda bulunan çocukların eğitim ve terbiyesiyle uğraştım ve bir grup meydana getirdim. Mesai kavramına uygun hareket eden birisini meslektaşım olarak kabul edeceğimi beyan etmek isterim.

Bendeki bu görüşlerin nasıl meydana geldiğini anlamanız için kendinizi benim yerime koymanızı rica ederim. Bu durum, ilk defa bir hastayı kabul eden tabibin haline benzer. Tabi insan önce şöyle düşünür:

Hasta neden acı çekmektedir? Başına ne gelmiştir? Organlarını sıhate ulaştırmak için her şey yapılmış mıdır? Acaba fazla mı gıda almıştır? Büyük yorgunluklara, şiddetli heyecanlara maruz olmuş mudur? Ve daha ve daha...

Ondan sonra hastanın çeşitli organlarında bir karışıklık olup olmadığı muayene edilir. Nihayet rahatsızlık teşhis edildikten sonra bir tedavi şekli tespit edilir ve ilaç verilir.

İşte ben tıpkı böyle hareket ederek kendimden şu soruları sordum:

“Bu çocuk neden dikkatsiz veya dayanaksızdır? Bir diğeri ne için okumasını bilmiyor? Ötekisi neden imlayı veya hesabı bilemiyor? Okula gitmiş midir? Orada ne yapmıştır?” çoğunlukla da aldığım bilgi şundan ibarettir: Okulda barındırmak mümkün olmamış ya çocuk hiç çalışmış ya veya biraz tembelmiş, sınıfı geçememiş. Döne döne aynı sınıfta iki, üç, dört sene okumuş nihayet çıkıp gitmiş.

Bu şekilde her olayı ayrı araştırmaya mecbur kaldım. Çocukların bu tembelliklerinin veya güçsüzlüklerinin sebeplerini araştırdım ve okulların veremediği şeyi vermeye çalıştım. Burada bir küçük parantez açıyorum: gerçekten siz belki kendi kendinize: “Bu gibi çaresiz çocuklarla uğraşmakta mana yoktur. Zahmete değmez, bunlar insanlığın tortusu sayılır ki ihmal edilebilir” dersiniz yalnız şurasını biliniz ki sanatta tortu yoktur. Mesela kardif kömüründen hava gazı elde

edilir. Sonra gazı alınmış bu kömürden başka şekilde istifade edilir. Ondan kalan kısmı da başka bir işe yarar. Ticarete dahi böyle değil midir? Koyunların, danaların, öküzlerin sütünden, etinden, kemiğinden, derisinden, boynuzundan, yününden ve nihayet artık ve süprüntülerinden bile istifade ediliyor. İnsanların da işe yaramaz zannedilen tortusunu faydalanılabilir bir hale koymak gayet normal değil midir? Her şeyden evvel bunu düşünmemiz lazımdır. Çünkü insan topluma pahalıya mal oluyor ve işe yaramaz diye kendi haline bıraktığımız kısmını ağır bir ölü gibi sırtımızda taşımaya mecbur oluyoruz. O kadarla da kalmıyor onlar bir milletin bireyleri arasında bir yük ve bazen bir tehlike teşkil ediyorlar. Onlarla alakadar olmak, onların durumlarını iyileştirmeye çalışmak kendi menfaatimizin gereklerindedir.

Farz edelim ki sonradan gelen bu çocuklardan hiçbir fayda beklenmiyor olsun, fakat yine de bu düşünce pek çokları için doğru değildir. Şurasını kabul etmeliyiz ki çocuklar ıslah ve tedavi edildikçe onları daha iyi anlamak genel eğitimlerini iyileştirmek için mümkün olur.

Selim Sırrı

Sonuç

Bu bölüm içerisinde yapılan çevirinin genel değerlendirilmesi yapılacaktır.

Selim Sırrı Tarcan yazdığı bu yazıda, Decroly'nin geliştirdiği eğitim yöntemini Belçika'dayken öğrendiğini belirtmektedir. Bu yöntemi ve Decroly ismini ilk duyduğunda kendisinde büyük bir heyecan yaratmadığını belirtmektedir. Yine Brüksel'de okulları gezerken Anderlecht (Anderlecht) semtindeki bir okula uğrar. Bu okul Decroly eğitim anlayışına göre eğitim vermektedir. Okulun müdiresi Selim Sırrı Tarcan Okulu gezdirirken Doktor Decroly'nin eğitim anlayışı hakkında ve bu eğitimin Dünyada yarattığı etkileri hakkında bilgiler vermiştir. Bu eğitim modeline Amerikalıların büyük ilgi gösterdiğini ve neredeyse her ay Amerika'dan bir heyetin gelerek bu yöntemi incelediğini belirtmiştir. Selim Sırrı Tarcan bilmediği bu eğitim anlayışını öğrendikçe beğenmeye başlamıştır. Tarcan tarafından yazılan bu yazının son kısmında Decroly yönteminin genel hatlarına değinilmiştir.

Kaynakça

- Altın, H. (2016). Harputlu Selim Sırrı ve onun yayınladığı Terbiye ve Oyun Mecmuası. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 97-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/had/issue/32299/358863>
- Atabeyoğlu, C. (2000). *Kurucumuz Selim Sırrı Tarcan*. (1. Baskı). Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları.
- Gülüm, V. (2008). *Adana İlindeki Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İlköğretim Okullarında Uygulanmakta Olan Beden Eğitimi Öğretim Programına Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.
- Güven, Ö. (1996). Türkiye Cumhuriyeti döneminde beden eğitimi ve spor öğretmeni yetiştiren okulların eğitimini hazırlayıcı çalışmalar. *Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2)70-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gbesbd/issue/27896/303937>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15) 170-189.

Mutlu, M. (2019). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e spor ve eğitimde öncü bir isim: Selim Sırrı Tarcan*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Şinoforoğlu, O.T. (2015). *Selim Sırrı Tarcan ve İsveç Jimnastiği: Beden Eğitiminde İsveç Modelinin II. Meşrutiyet Dönemi Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Türkmen, M. (2018). *Beden Terbiyesi: Erken Dönem Türk Spor Politikalarının Sosyo-Politik Temelleri*. (1. Baskı). Spor Yayınevi ve Kitabevi.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BEO, 3521/ 264073

BEO.003511.263276001

Katkı Oranı Beyanı

Makaleye her iki yazar da %50 oranında katkı sunmuştur.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve Teşekkür

Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ekler

نسخه هفدهم ۱۰ فروردین

سه شنبه یومته ایله ه ایرا .
(اجنئ مکتبئر ایجنئ ه دولار) .

آرته وامللا ایلاری ایجنئ استانبول بروسه
مرحمت ایلدیز .
پاری ایشلرته مرچئ آره مرکوز .

حیات

حیات رانما حیات... دنیای راها حیره حیات فانالم...
- ۳ -

اداره مرکزی :
آقرمهده ، استانبول یانلیدسته آقره
ساری ایتمکئ پاشنکئ دانه

استانبول بروسه :
ایمال یانلیدسته ساری دانه
اداره عظمئ یانلیدسته دانه
تلرف : ۳۱۷

صای : ۳

آقره ، ۱۶ کانون اول ، ۱۹۲۶

صای : ۱

حیات

یوق . بلجیقاده و آقرمهده یوک سرف برسا ایلدیز
سورکدن اوکرم . بروکده مکتبئر کوزکن
شیرک بویک و مسور بر سن اولان آردخت
(Anderlecht) ده کیندر عارف سلفئر اجنئ
این هتتم بر ایله مکتبه اوغرام . مؤسسه ک
مدیرئ یی یقن یانلیدسته چو سولرک اولدیز برسنه
کوتوردی . پراسئ یجره لرته دورلو ییچیکله سزین
سایر دزلیش . ایکن مئو مکتبه کینش بر
هتک ایجنه قوشر قوشدی . دستمه ک بروتسه .
سنه قوم ییجئ اوک پانده مئو مئو بر سو
حوق ایجنه یانکینر . راف اولدیه کویوک
مفاسده اوقویوق . شمنورفر و طیاره .
غر موفون و سائر وادی . یونن یوه دیواری
قاپلان برمتوا کندیسه یاموشا اولدیه ممال دیرله
پوئل برفوش . بر ییاض کدی . برجنسه . برری
رسی ییزلمدی .

مدیره اشاع ایندی :

— مئو چو سولرک دفرول (Tercely)
اسوائ لعل ایبیور و (ساه ووشا عاق کوزمک)
پنکر زیم ک بود اویزک (مال فوش) ماسالی
آکلیور . وهتک قمر مارنک و سلفئر ییجیمئ
دی .

مترنیک تکبیل اثرلر اولن اوقوش

اولدیز ایچون مال فوش ده ییوردم . دفرولیک
اسئ ایبه حوز بر کون اول غنمه کورمدم .
طیب هیچ بل ایتمدم . کویا چان سلفولر
کوی کونه تلب ایبیورمقئ :

— بوی کوزل ایتمک یومالی چو وفوزی
چوق دویای ایز . حق بوی کوزی ده . اسنک
آکلیا . زسه عتاکندی اونده اولدیز حله .
اوق اولدیزه آقر دیم . لقا اکر دفرولر
دجوع ایندی :

— یلورنیکه دوقور دفرول تریه مالمده
پسوتن یک ریجیر آیدی . دت یس سنه
یایمک عتاف ایله تکلیفده و آق عتلفده
یایمدر کیره یلک مئو ییجئ تشه وریور .
برایسنه اوقورده شفا وده . سان رانس وده
یو یجره لری یایور . آسپتال بویک بر علاه
کوستدیل . عل هرک شیرزه بر امول ندق
ایون هتک کوریدی . چهلئ اشراف یانکن باشا
چارم یولدی . اوله سنه کینکیز زمان :

— یلیقیده سول اولدیز سنه کده یوق تریه
چریلرئ آدی . نوم تلب ایبیورم . برفور
سولزه . بئال له بویک . برفور دی کسئ
موسو توتیک له یومه کیندک لری بویک افلایدن
خیردارم . آجق فکر ساه سنه کئ سلیکیز بر
آز اولاق ظلم . دوقور دفرول حله . بزی
غایت ظول و طائف دلی : لان مدیره . بکا
شولری سوله دی :

= ۱۹۲۱ ایولده بروکسل مارف ایتمک
تکلیف ایله آکر دخت نامیسنک = ۹ تومرول

مئلر و ملتیچک

سوسه : ۷۰ ییجئ کسرن ۱۹۲۶

آرلنده دهرن ساسپتره عادی ایچن اریسلر
اولدیز حله آسک زمان (دورقم) کوشورلی
حارس ییذلی اعتباره خلق سفسه کورسور .
آسک سمر کوشورلی . بیل وایران کوشورلی
بری برندن له طار فریلدر . پوتان آسک زمان
باشلان آهیت دور . تیجه لری اعتباره یق بر
کوشور انکفادک طقمئ سالیجی . بوردور
تأثیرلر بوی سناریه . اورا آسک آتاریه
دادر اوزامئ کوروز . عمل نکالر . یو حوره
داه محوی بر بریله ایجه کیش ونگر .
سالوک : آهیت مورله باشا ییجور دور آرسننه
یک بوق عسکر وار . آهیت دورن سوزکا
دعادر خلسول بر پارله سیاسی عسولر اقتصادی
نکالر وجود بوی واری . طاق . پوتن بوی
عسولرک چیرسنه سول شکی ورن کیش
تسارون . یق حیات ضالیلری دوقوران کوزمه
کتره یق مالل ایچان مارنک باشا بر شیبایدی
پوک . اسنک کیش چالارن . عتف
چنترک آرسنمک فرلری مایا آسیندیران
حوق حله کون . بویکن اساه وارن اوزون
پوک . پرفولندن سوزکا کوروزک : پوتن
سولرئ بر برندن . بری برنه کز ییوره دویا و حیات
تقلری بر برندن فرق دکلدر . عتف دی
بر پارلیه یوموی تأثیر کندی فورنایمده .
سوی نکدی سق ایتمک ورت . بکوزمئ
مالک شرفه . غرق حله پوتن اسنک کوی
انکلیک علاه دار اولدیه شامد اولوروز .
دیانک حله مالک طرفه یازیش کوزمک بر آره
کشف ایلیش بری . بر دهره . پوتن اسنک
مال اولور . بوزم یانک سوی حیاتر عسوس
برن دکلدر . بوا اقتصادی حیاتر ده بده .
اقتصادی حیات تمیق و توت ایمن ئی . چوغرائ
و سیدر . طاق پوک سادله طری . نظیات
واسطلری یو چوغرائ و سینه بوی یکر مرامیت
ورمدم . دیا حرق عتف سلفرک اقتصادی فعالیتلری
آرسنمک اولی ماسپارک له دار خوروی اسلره
اسناد ایتمک بده بوی ایچن بر سوزمه آکلیش
اولدی . معلوب طرفه کوز چلر ان اقتصادی
برمان غالب طرفه قوتوش اولدی . پوتن
سولر مالرک عل مؤسسه لری له دار مئو اولدیه
نالر کوزده اولدیز سئ اولدی . دیک اولوروزک :
مئلر اقتصادی حیاتر ده شوب ایش اسک
کوشور دورلن چوغرائ بر سوسیت کورسور .
مئلر کوشور و حوق نلی اعتباره بری برنه
اساسل سوزنده و لاشیرکن . آرسنمک اقتصادی
ساسپل داهل یادی بری اعا ییورم بر سوسیت
آکرکن داهلردن یوملر آرسنمک حومولک دی
داهلردن یق بر لیک انکفاده شامد اولوروز .

یک تریه جریلری

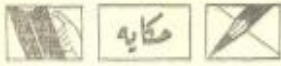
— م . ن . م .

دفرول کیمده ؟ مترنیک مال فوش کینشیک

بیل - شیبص مرصه - اسنک طر مرفوس

۱۹۲۴ مایسنده مارف و کانتک امریک بلجیایه
تریه دنیه تدقیقته کیندم . مکتبئر دولا شیرکن
فکر و روح تریه سنه عتفه بوی اسفادمل شیر
کوردم . بروکلده ایکن دفرول دفرولیک یق
کشف ایتمک تریه اسولک ایچن سنه دور
یایلان کیره لرئک تایی کورمک ایچن آسپتادن
بر حیات کدی کیره لره اولومدم . ایله ده
ایتمک دفرول اسئ سنه بویک بر علاه
نویادیرمادی . طاهر بده بر دافوق اول
دیم . قوللارم اولدیز یومل . یه . ناره .
یکه . قویوره . لارل غروس . فلایم اسلرک
آز بوی اسنایس ییلا ایتمدی . تریه وریه
فیزیکلری علملر ایحصاهه یایمق تریه دنیه
ایله دویلیجه علاه دار ایتمک ایچون تریه سانسک
هتک حیاتلر و اثرلری ییوردم . یوسیلده ک
دوقور دفرولیک تریه عتفه ک موفندن خیرم

حکایه

غفو

- دانون وایه ۵۰ نرجه -

— عراق ایله بیک ... علاجی شیبیدی
ایچرم ... وقت چوق کیچ ... خسته خاوده
هرمس اوچورور ... سهدهسز اوچیشکیز ...
نهایی بر خسته بلجیبسیکیز مادم ...
بو ساهنده اوچوروزی و راحتوزی فدا ایبیور ...
سکیز ... یالامک یانده ایلوروروسکیز ...
کیجه دن ، سسز لکن استفاده ایتک ، سوکیلی
فیزیکی نامل اولورورگی آخلاق ایستورم .

سوکیلی (لانا) م اون بش یاشنده ایکن
چوق گوزل بر قیزی . چاشنبر او تو ایصلرته
باردم ایتک ایچون اولی شادون ایسته منلردی .
بر درلو راض اولدم . کیسه سز بر دول قایدیم
پالکوز فسدن اولوروردم اولادین دیزیک دیندن
آیریم ایسته بیوردم . فط کوجونک اوده چوق
جالی سیلیوردی . اولورور دینزیرا برتانیای کونده
هیچ بر اکتیبه یوقدی . قیزم نالارده چایشلندن
خوشلانا بیوردی .

حاصل اون سکیز باشته کلدیکن زمان اولی
چوروزده کی یازده یاز موسسی کیچرته کلن بر
پارسل عاقلهک یانه خدینس بریم .

ایلهک زانارده یکا منتقلاً مکتوب یاز بیور
وحالندن همون کورونورودی . سوکرا بر آراق
مکتوبلرک آرقاسی کیلیدی . عراق ایتمه . اون
کومک ایچون یالنده یازسه کلجکی یازمه هیورد
اولم . (لانا) بکجابور وردی . ایلهک اندیلرندن
آرقلیق ، دعا ای برره فایولایینی سولوپور :
« پالکوز برنی وار آتسه ، سنک بی کورمه کلک
قلیباً دغور وکل . بکی خایم بر آق سریت
وخیلیغسرب بر فادیندر ... اکلشیلماز حاری
واردر . وسه لیدر « دیوردی .

(لانا) بوتوح اولرده هم چوق یوسکک بر
آیلق ، هرده دلوردرلو هدیه روختیشلر وریلدیکی
بکا اوزون اوزادی به آکلایوردی . نهچاره چولک
راضی اولدم : « حیات کوندن کونه کویله شیور .
واوسیل خانی خلیغسرب بر قادن اولسون ...
هر فوین گندی باچالندن آسلیلر ... (لانا)
بر پارچه یازه بریکدرکن سوکرا عملکته دور
ای بر گنجله اوله نیر . دیه دوشوندم .

فیزیک مکتوبنده سولوپور شیلر مکر دغور
دکل ایلی . پونی دعا بکی اوکردهم .

(لانا) بی شیلن بر پارس چاپینی باشندن
چهارمسی ... قیزم خلی زماندن بری اولک لاقاسی
ایلی ... برده چوچورق دنیا به کلش ...
پارمه کندی ایسته پندک سسی بو ایلی ...
او آرقاق خدینس دکل بر او خانی ایلی ...
زولای سنکده کلن سسینس کوردم . دغوروس

صافی ماقبله اولان بر کیمسه ، فارسی لاینت ایدهر
اوقده بر میلکماش نعل ایده سکنکره اناقل ایتم .
قناطرلک نامل نکل ایلیکنی آکلما کز
ایچون کندیکیزی بزم برته قونا کزی رجا ایدم .
بو وضیت ایلهک دفعه اولدرق بر خسته بی قبول ایدن
طیبیک سانه کوز . طیبی انسان اوکجه شولبه دوشونیر :
حاستا نه دن مشطیردیر ؟ باشته نه کلندر ؟ عضوی
صه ایصال ایچون هرش یاپیشیدیر ؟ جفاقله
قدا آکلندر ؟ بوک بورغولقنه ، شدلی هجبالره
مروض اولمشیدیر ؟ دخی ، دخی ...

اوتدن سوکرا خاستاک مختلف عضوکنده بر
تدوش اولوب اولدینی عایت ایلیلر . ناپیت هرش
لتخص ایدیلکن سوکرا بر ندای شکل تیت
ایلیلر و علاج وریلیر .
ایسته بده طب یوله حرکت ایدرک کیندمن
شو سؤالی صوردم :

« بو چوچوق نه دن دقتسز ویا اضاطسزدر ؟
بردیگری نه ایچون اوقومسن بیلیور ؟ اوت کیسه نه دن
انلاق ویا حساب یله بیور ؟ مکنه کیشیدیر ؟
اورد نه باشندر ؟ « اکلزاده آلیتر معلومات
شوندن عبارتدر : مکنده یازنه برنی مکن اولمش .
یا چوچوق هیچ چالیس بیورمش بر آقز تلیش ،
سنل کیممش . دونه ، دونه خلی منده ایکی ،
اوج ، دوت سه اوقومش ناپیت چایوب کیش .
بوسرتله هر وه بی آری ندلیه بیور اولدم .
چوچولرک بو نیکلرک ویا نه چارلک سبیلر
آراشدیردم مکتوبلرک بر مکتوب کیشورسکه چالیبدم .
پورده بر کوجوک یازنه ز آچوردم : قیلمیله
سز ایلهک کندی کندیکیزه : « بوکی منظر چوچو .
قزلره اوغراشده . منا یوقدر . زحنه دکر ، بویر
بشرتک طورطوس سالیلهک اهل ایله بیلر . «
درسکیز . پالکوز شوراسی دوشونیکیزه صاننده
طورطو یوقدر . منا قایدیت کومورندن خواهازی
استعمال ایلیلر . سوکرا غازی آتش بوکومورندن
باشقا سورتله استفاده ایلیلر . اوندن فالانسیده
باشقا بر ایله یازار . نه ارده دش یوله دکلندر ؟
قویولرک ، دالارک ، اوکوزلرک سوندن آتندن
کیکندن ، درسدن ، برونوزلن ، پوندن نهایت
فحوراندن بیه استفاده ایلیلور . اسانارکده ایله
پارنلا طن ایچون طورطوس قایل استفاده بر حاله
قویق غایت طیبی دکلندر ؟ هرشیدن اولی پونی
دوشونه من لازمد . چونکه اسان جیهه پالیه
مال اولور وایله پارملا دیه کندی حاک بر ایدینر
فسی اقالیمته کی میرتده طاشیمه بیور اولورور .
اوقدرده قایور ، اولر برملک افرای آراسته
بر بار و بسا بر نیکه تکلیل ایلیلورور . اولرله
علاقه داراقل ، اولرک حاللرک اسلاخته چالیشلن
کندی منلنن منضاسیدر .

بوساخر چوچولردن فرض ایدم که هیچ بر
استفاده بکنده سسین مایله بو حکم یک چولفری
کلنده دغور دکلندر - شوراسی تسل ایقلرک
چوچولرک اصلاح و ندای ایلهک ده که اولری دهالی
آکلنور تریه مویله فرض مایله ایدم بیلک مکن اولور .
ملیم سرب

ایلهک مکتوبنده دوقور دمقرویلک اورنایه آتدنی
بکی اسولک تجریسه فراز وریلیدی . ایکیسی تیز ،
ایکیسی ارک اوئی اوزره اوکجه درت منصف آچیلیر ،
منلر آراسته بو تجریه بی یاجلری آیریدیلر . بو
وظیفه ای اوزرنه آلال منظره تطیب ایدم چکاری
اصول کلنده ایضامات بریمک واساساتی آکلنق
ایچون دوقور ۹ نوسرول نکتیده بر لاج مهم اولتراس
وردی . بو اجناحه بوتون مکتب مدرلرین دعوت
ایشلیر . دوقور دمقرویل کندی اسولک مادی
مویسی ، منضای و کچیردیک صفاتی برور فراس
سولهدکن سوکرا ایلهک مکتوبلرک برنی دورهنده
لسان و اباده منلق مشاهد عارسه لرنی آکلندی
وداها سوکرا ، ندای عارسه لره بیرد و منض
مننا و قاده به عائد عارسه لری ایضاح ایتدی . بوک
شایان دقت قونتراسلری دیکلرک سوکرا غیبطیبی
آله . مآخر چوچولر ایچون آچدینی مؤسسه یازار
ایلدی . دوقور سول بکی شیلرک - کوزیک اوتکنده .
لطیفارده یادی . « مدره بو مهم قونتراسلرک
دقیقله ایله یازلش بر نسختی کلایوردی . بده
اوک ترجمسی حیات جمعه نکل ایلیوردم . چونکه
دوقور دمقرویل چوچولرک سبی حیانه ناپیت
وریلور ، چوچولری خیال ایله دکل ، حقیقته
قارشیلنمده بیور . چوچولی خلق و مشاهدیه
آیلدیر بیور و یوزلرکده حکما سنکده دیکلی کی اول
کندیکی طالی (Connais-toi Toi même) بیور
چوچوجه کندی طایبور . بوتون مکتوبلرک
کلتی چوچولرک حیات جملری تکلیل ایلیور و دیورک
هرشی چوچوجه منوجه اولالی ، چونکه سوکرا
هرشی چوچولندن صادر اوله یوقدر . هرشی اولک
... یوسنه ایتر برله لردنی ای اولک کوزله کورمه لیدر .
شیدی آرق دوقورده قرویلر بوسوی بر اولورور .
چونکه اولنقل اولتراسلرکده هر دوشونیکیزی بوک
بروضولله نکل ایلیور :

دوقور دمقرویلک صاحبازی
پروکل شیرتک آکلرک نکت ناخیه سنک مکتب
مدیرازی ایله مویسات مجلسی حضورنده ایلهک ندیم ایلهک
مکتوبک اسانک صورت اصلاحنه دالرا اکتساب
ایتنیک فکرلی و قناطرلی ایضاح و تشریح بکا
امکان شلی ایشکلرندن ولای منارف ایسته لشکرلی
عرض ایدم . حیده کوسترین پراغنده منتدارم ،
پانیت عین زمانه قریات فیه دن عاقبت بشریهک
دیگر بوک اسانی کی مکتوبلرکده صغیه اوله یله
چکه و بکی احتیاجلره نطابق ایدم چکنه ایضاح
اوله یکلرک بر دیلیلر .

تجریه کلنده اوله یله واسع بر تجریسی اولان
سزله فارسی - که اییکزده لطیفات ساحه سنده
اوزون مدت اوغراشمن اولانر وارور - مسکنکره
منلق مسله ارخنده اداره کلیم ایلهک جرأت ایتنیکم
ایچون غوکزی نی ایدم . فقط بکری سنهدر
زمانهک بر مهم فسسی چوچوق تلیقانه صحرایتم
کرک کندی عملکنده ، کرک باشقا عملکنده
پدا اولورکده یاپیلر نامل اولدم . مژدی چوچولرک
حال طیبیه اولان چوچولرک علم و تجریسه
اوغراشدم و تفکیلات وجوده کیردم . یوله بر